

СВІТ ОЧИМА МОЛОДИХ

Orbis terrarum oculis iuvenibus

1'2015

СВІТ ОЧИМА МОЛОДИХ

Orbis terrarum oculis iuvenibus

*Студентсько-аспірантський науковий збірник
з питань міжнародних відносин*

НБ ПНУС

802014

м. Івано-Франківськ
2015

*Друкується за ухвалою Вченої Ради
Інституту історії, політології і міжнародних відносин Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

Світ очима молодих / Orbis terrarum oculis iuvenibus: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ». – 2015. – Вип. 1. – 186 с.

Збірник вміщує статті студентів та аспірантів з Республіки Польща, Російської Федерації, Словацької Республіки та України, присвячені питанням геополітики, двосторонніх міждержавних відносин, зовнішньої політики окремих країн, актуальним проблемам безпеки тощо. Видання розраховане на науковців, викладачів, аналітиків, аспірантів, студентів, всіх, хто цікавиться сучасними міжнародними відносинами.

The miscellany contains articles of students and postgraduates from Poland, the Russian Federation, Slovakia and Ukraine. These learned papers concern the issues of geopolitics, bilateral interstate relations, foreign policy of some countries, modern security problems etc. This edition is aimed at scientists, teachers and lecturers, analysts, postgraduates, students, and all those people, who are interested in modern international relations.

Редакційна колегія

Нагорняк М. М., доктор політичних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) (*головний редактор*);
Гаврилишин П. М., кандидат історичних наук (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) (*відповідальний секретар*);
Baluk Walenty, dr hab. prof. (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), (*Республіка Польща*);
Vzdilová Renáta, PhD., (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach), (*Словацька Республіка*);
Богінська І. В., кандидат історичних наук, доцент (Донецький національний університет);
Гурак І. Ф., кандидат історичних наук, доцент (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);
Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Климончук В. Й., доктор політичних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);
Кучик О. С., кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка);
Луцишин Г. І., доктор політичних наук, професор (Національний університет “Львівська політехніка”);
Макар В. Ю., кандидат політичних наук, доцент (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);
Марчук В. В., доктор історичних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);
Михальський І. С., доктор історичних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка);
Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор (Дипломатична академія при Міністерстві закордонних справ України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Сергеев В. С., доктор політичних наук, професор (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара);
Ткачівська М. Р., кандидат філологічних наук, доцент (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);
Тодоров І. Я. доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет);
Кирчанов М. В., доктор історичних наук, доцент (Воронежський державний університет), (*Російська Федерація*);
Tomis Stanislav, PhD., prof. (Univerzita Karlova v Praze), (*Чеська Республіка*);
Цепенда І. Є., доктор політичних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника).

**Сторінки збірника відкриті для дискусійних матеріалів,
а тому його зміст не обов’язково відображає погляди редакційної ради**

Адреса редколегії: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 1, Інститут історії, політології і міжнародних відносин, кафедра міжнародних відносин, (0342) 75-20-27, kmv@pu.if.ua

Шановні читачі, Вашій увазі пропонується перший випуск міжнародного студентсько-аспірантського наукового збірника «Світ очима молодих / Orbis terrarum oculis iuvenibus».

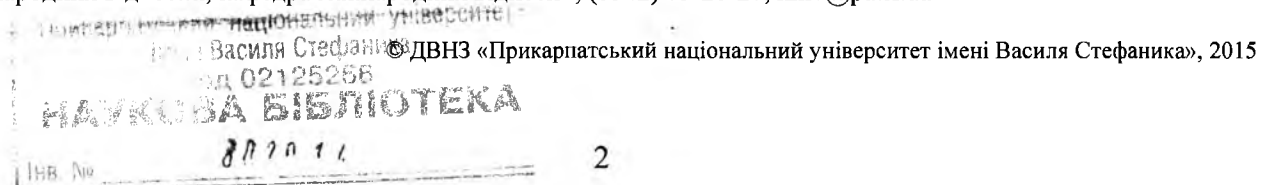
Глобалізаційні процеси породжують нові виклики та загрози, зумовлюють небачені до цього часу явища, що потребують невідкладного реагування. Саме тому для аналізу процесів, що нас оточують та потенційно здатні в суттєвий спосіб впливати на формування системи міжнародних відносин, а також для пошуку шляхів вирішення актуальних проблем сучасності і генерування нових підходів, варто залучати якомога ширшу аудиторію. Апелюючи до того факту, що найбільш дієвою, а водночас креативною частиною будь-якого суспільства є молодь, кафедра міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника ініціювала створення наукового збірника статей та матеріалів, який, ми сподіваємося, стане платформою для обміну думками молодих науковців.

Стародавнім грекам приписується багато крилатих висловів, у тому числі: “Істина народжується в дискусії”. Редакція наукового видання «Світ очима молодих» бачить своїм завданням сприяти науковому діалогу студентської та аспірантської молоді України, Польщі, Росії, Словаччини, Чехії та інших європейських країн. З іншого боку, ми маємо надію, що запропонована ініціатива сприятиме налагодженню нового каналу комунікації між молодими людьми європейських країн, що в перспективі сприятиме прискоренню інтеграційних процесів у Європі, поглибленню відносин між державами з різними зовнішньополітичними пріоритетами. Водночас, ми свідомі того, що, об’єктивно, збірник сприятиме інтелектуальному зростанню його дописувачів та читачів, спричиниться до генерації нового покоління дипломатів, політичних експертів, викладачів, журналістів тощо.

Отож, запрошуємо до публікації на сторінках студентсько-аспірантського наукового збірника «Світ очима молодих / Orbis terrarum oculis iuvenibus» наукових розвідок як початкуючих так і уже досвідчених науковців, які прагнуть поділитися своїми оцінками існуючих міжнародних реалій, висловити обґрунтовані гіпотези стосовно майбутніх подій світової політики.

Користуючись нагодою, висловлюємо щирю вдячність за фінансову підтримку першого видання журналу почесному професору Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника д-ру Богдану Дмитровичу Гаврилишину.

Редколегія

Dear readers, we are honoured to present the first edition of an international scientific miscellany for students and postgraduates “*World through the eyes of youth / Orbis terrarum oculis iuvenibus*” to your attention.

Globalization processes bring on new challenges and threats, cause uncharacteristic for this age phenomena, and the latter ones demand immediate reaction. This is the main reason we have to engage larger audiences, able to analyse the surrounding processes, especially the ones that might influence the forming of an international relations system in a substantial way. We also need intellectual resources to help us find the ways to solve different up-to-date problems of the modern world. Taking into account the fact that youth is both most effective and most creative part of any society, the International Relations Department of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University have initiated the creation of the scientific collection of articles and learned materials, which, as we hope, will serve for young scientists as a ground for views exchange.

Ancient Greeks are credited to author lots of famous set expressions, including the one “Truth is born in discussion”. The editorial staff of the scientific collection “*World through the eyes of youth*” sets it as the main purpose to maintain a scientific dialogue between students and postgraduate youth of Ukraine and their peers from abroad i.e. Poland, Russia, Slovakia, the Czech Republic and other European countries. We also hope that this initiative will become a corner stone of a new communication channel for young people from European countries; and, perhaps, in a future it will speed up European integration processes, as well as strengthen the relationships between countries with different political priorities. Objectively, we are fully aware that the miscellany will pay its bid to an intellectual growth of its subscribers and readers, and this way it will help to bring up a new generation of diplomats, political experts, teachers, journalists etc.

We invite young scientists along with the experienced ones to publish their scientific papers and articles in our scientific collection for students and postgraduates “*World through the eyes of youth / Orbis terrarum oculis iuvenibus*”, for its aim is to help authors to share their opinions on international realia, to express their well-grounded hypothesis concerning future world politics events.

We want to address our acknowledgements and express our sincere gratitude to Dr. Bohdan Dmytrovych Havrylyshyn, the honorary professor of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University for the financial support of this miscellany edition.

Editorial staff

ГАРАНТІЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ООН В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту такої актуальної для сьогодення теми, як гарантування безпеки ООН в умовах проведення гібридної війни. Проаналізовано підходи ООН до різних гібридних війн на міжнародному рівні. Автор акцентує увагу на розкритті змісту поняття «гібридна війна».

Ключові слова: гібридна війна, агресор, агресія, міжнародна безпека, ООН, ефективний контроль, повний контроль.

The article is dedicated to the contest and the main part of the actual topic for nowadays. The topic is named after the guarantee of the safety by the UNO in the difference hybrid wars on the international level. The author pays much attention to the hybrid war context.

Keywords: hybrid war, aggression, aggressor, international safety, UNO, effective control. Overall control.

Постановка проблеми. Пошук відповіді на ті виклики, які ставить перед ООН гібридна війна, слід починати з вивчення власне природи гібридної загрози та вивчення Статуту ООН [4], розуміння особливостей та логіки гібридної війни, усвідомлення аспектів на яких наголошено у Статуті ООН відповідно до розділів, які стосуються агресії. Варто зазначити, що таку проблему схожу за тематикою вже у своїх наукових статтях розглядали: **А.О.Васюренко**¹, **Радковець Ю.І.**². Вищеперераховані нюанси дадуть ключ до пошуку слабких місць такої стратегії, а також сприятимуть розкриттю гарантій безпеки на міжнародному рівні.

Стан дослідження. Йдеться, зокрема, про практичне значення ООН в умовах гібридної війни. А саме: про Міжнародний суд ООН у справі Нікарагуа проти США як класичний приклад гібридної війни³. А також Міжнародний суд ООН у справі Боснія і Герцеговина проти Сербії і Чорногорії⁴. Тому не буде перебільшенням сказати, що сьогодні без врахування та аналітичного розгляду їх прикладу не може обійтися жодна наукова праця з тематики внеску ООН у забезпечення безпеки у рамках гібридної війни.

Разом з тим слід визнати, що у вітчизняних та міжнародних виданнях з міжнародного права та міжнародних відносин, а також Статуті ООН мають місце поки що класичні методи боротьби із гібридною війною.

Саме тому, метою статті є подальша теоретична розробка методів забезпечення безпеки ООН в умовах проведення гібридної війни, з'ясування особливостей взаємодії класичних прикладів гібридних воєн та гібридної війни між Україною та Росією на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Цілісне бачення забезпечення гарантій безпеки ООН і відповідь на те чи, Організація Об'єднаних Націй готова слугувати захисником у період агресії, можна отримати за вивченням Статуту ООН. Це ми знаходимо у Розділі VII Статуту ООН. Саме цей Розділ свідчить про розгляд питань дій щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії.

¹ Васюренко А.О. « Аналіз звичаєвого характеру міжнародно – правової заборони застосування сили»/ « Право і суспільство» – 2014 р. – № 5 – ст.212.

² Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України «Наука і Оборона»; Володимир Вагапов –2014р.–№3–ст. 62[30-43] –[Електронний ресурс]–Режим доступу: www.hio.mil.gov.ua/pdf/2014-3pdf.

³ «Рішення Міжнародного суду ООН про дії військового та напіввійськового характеру в Нікарагуа і проти цієї країни («Нікарагуа проти США») від 28червня 1986року. –с174-176[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=367&p12=3&case=70&3=5>.

⁴ Деловая газета «Взгляд» //« Босния против Сербии». Кирилл Комаров//–2007г.–[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://vz.ru/politics/2007/2/26/70046.html>.

У Статті 39 Статуту ООН ідеться про те, що Рада Безпеки визначає будь-яку загрозу миру або дає визначення акту агресії у світі, і у відповідності зі статтями 41 та 42 дає рекомендації або вживає конкретних заходів проти агресора⁵. Всі вищеперераховані пункти застосовуються задля підтримки або відновлення міжнародного миру.

За статтею 41 Рада Безпеки ООН вповноважена вирішувати, яких саме заходів, не пов'язаних з використанням збройних сил, можуть застосовувати для виконання її рішень, і вона може зажадати від держав-членів застосування цих заходів⁶. Ці заходи можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин.

За статтею 42 Розділу VII Статуту ООН стає зрозуміло, що якщо заходи, передбачені Радою Безпеки в статті 41⁷, можуть виявитися недостатніми або вже виявилися недостатніми, вона має вповноваження вдатися до таких дій із використанням повітряних, морських або сухопутних сил, якщо це є необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки. Такі дії можуть включати демонстрацію сили, блокаду й інші операції морських, повітряних або сухопутних сил членів Організації.

Зокрема, у статті 31 Статуту ООН мова ведеться про те, що сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед врегульовувати конфлікт шляхом мирних переговорів, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів та угод чи інших мирних засобів на власний вибір⁸.

Звідси зрозуміло, що у статті 36 Статуту ООН говориться про те, що Рада Безпеки має повноваження на будь-якій стадії конфлікту, яка має характер, визначений статтею 33, або ситуації подібного характеру, рекомендувати належну процедуру або методи врегулювання. Рада Безпеки згідно пункту 2 статті 36 Статуту ООН бере до уваги будь-яку процедуру розв'язання цього конфлікту, що вже була прийнята сторонами⁹.

Згідно з пунктом 3 статті 36 Статуту ООН, надаючи рекомендації на підставі вищевказаних аспектів, Рада Безпеки також бере до уваги, що конфлікти юридичного характеру повинні, як загальне правило, передаватися сторонами в Міжнародний Суд ООН відповідно до положень Статуту Суду¹⁰. І коли конфліктуєчі сторони відповідно до статті 33 не розв'язують конфлікт із використанням засобів, вказаних у цій статті, тоді вони передають вирішення питання до Ради Безпеки. Саме про це зазначено у статті 37 Статуту ООН¹¹. Також у статті 37 Статуту ООН вказано, що коли Рада Безпеки вважає, що продовження даного конфлікту могло б насправді загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, вона вирішує, чи діяти їй на підставі статті 36 або рекомендувати умови вирішення конфлікту, які вона вважатиме за доцільні¹².

А тому є підстава розглянути створення Радою Безпеки Військово-Штабного Комітету. Про це говориться у статті 46 Статуту ООН¹³.

⁵ United Nations. Статут ООН. – Видано Департаментом інформації ООН Представники ООН в Україні. Кловський Узвіз, 1. Київ 01021. Україна–2008–ст.67.

⁶ Там само.

⁷ Там само – С.45.

⁸ Там само – С.29.

⁹ Там само – С.45.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ United Nations. Статут ООН. – Видано Департаментом інформації ООН Представники ООН в Україні. Кловський Узвіз, 1. Київ 01021. Україна–2008–ст.67.

Але щоб зрозуміти можливості стовідсоткового гарантування забезпечення миру в умовах гібридної війни варто, зрозуміти значення словосполучення гібридна війна. Не дивно, що із розпадом Радянського Союзу та завершенням «холодної війни», завершилось формування однополярного світу і загроза нової світової війни дещо ослабла, але про стабільність світу не можна було говорити однозначно. XXI століття показало нам, що деякі частини світу значно потерпають від локальних конфліктів, воєн.

А останніми роками взагалі виникло так зване нововведення у понятті конфліктів сучасного світу. Здебільшого конфлікти чи війни виникають у рамках «мирних» антиурядових акцій, що переростають у жорстке громадянське протистояння і завершуються зовнішньою інтервенцією. Це так званий новий тип воєн сучасної епохи.

Кандидат військових наук Ю.І. Радковець у своїй науковій праці цитує відомого американського військового теоретика Френка Хоффмана: «...війни сучасної епохи характеризує процес гібридизації, у рамках якого змішуються традиційні форми війни, кібервійни, організована злочинність, іррегулярних конфліктів, тероризму і т. п.»¹⁴. Отже, за Хоффманом було запропоновано охарактеризувати новий тип війни як гібридна війна, що допомагає простежити відтінок воєн при збереженні їх природи. Гібридна війна не входить до традиційних понять щодо того, що являє собою поняття війна, адже гібридна війна – це сукупність політичних протидій за умов територіальних, економічних і політичних, фінансових потоків.

Під час такої війни зазвичай агресор вдається до застосування нечесних прийомів із застосуванням сили та пропаганди. Жертвами такої війни, частіше всього, стають мирні жителі. Під час ведення гібридної війни тяжко визначити винувату сторону. Інтервенція часто приховується і підкріплюється збройними силами сусідніх країн, розвідкою. Все це призводить до стану заплутаності. Головним чинником такої війни є нав'язування з боку агресора власної волі всьому населенню держави. Збройні конфлікти з використанням технологій гібридної війни, зазвичай, стають конфліктами на виснаження, де оборонна сторона веде боротьбу з екстремістами й терористами на своїй території, які отримують забезпечення з боку сусідніх країн.

Через оптимальні причини економічного характеру, сторона, що обороняється опиняється у дисонансі із власними можливостями протидіяти агресорові. А тому цей конфлікт базується на такому понятті як виснаження. Саме за цих причин відбувається руйнування матеріально-технічної бази, соціального фундаменту країни, яка обороняється. А це тягне за собою зміни у економіці і виникнення проблем державності, що може призвести до втрати вищезгаданої.

Якщо звернутися до визначень поняття «гібридна війна», то його змісту присвячено чимало коментарів різних експертів. Інтернет-енциклопедія «Вікіпедія» визначає даний тип війни як «воєнну стратегію, що поєднує звичайну війну, малу війну і кібервійну». Там також зауважено, що цей термін використовується і у випадках, коли потрібно охарактеризувати гнучку й складну динаміку бойового простору (англ. Battlespace), що передбачає легку адаптацію та гнучку реакцію. Заслугує на увагу визначення, запропоноване американським військовим теоретиком, автором книги «Випадкова герилья» (англ. «The Accidental Guerilla») Девідом Кілгалленом: «...гібридна війна – це краще визначення сучасних конфліктів, вона містить у собі комбінацію партизанської та громадянської воєн, а також заколоту й тероризму»¹⁵.

¹⁴ Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України «Наука і Оборона»; Володимир Вагапов –2014р.–№3–ст. 62[30-43] –[Електронний ресурс]–Режим доступу: www.hio.mil.gov.ua/pdf/2014-3pdf.

¹⁵ «Гібридна війна» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0.

Колишній радник з питань безпеки при ООН Франк ван Каппен в інтерв'ю на «Радіо Свобода», даючи коментарі щодо подій в Україні, визначив поняття гібридної війни так: «...гібридна війна – це змішання класичного способу ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, що веде гібридну війну, проводить операцію з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що зобов'язана додержуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, міжнародних домовленостей з іншими країнами. Усю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань»¹⁶.

Для того, щоб глибше розглянути подану тему наукової статті варто звернутися до класичного прикладу «гібридної війни», а саме: Справу Нікарагуа проти США 1986 р. про воєнні і напів-воєнні дії на території Нікарагуа.

Обставини справи мають відношення до подій, які відбулися в Нікарагуа після падіння правління А. Самоси у липні 1979р. і дій США в цій країні з того моменту у часі. На початку 1984 р. США вдалися до мінування портів Нікарагуа та масових порушень повітряного простору країни американськими літаками. Також США надали фінансову та військову допомогу іррегулярним антиурядовим угрупованням (відомим як «контрас»).

9 квітня 1984 року Нікарагуа подала позов до Міжнародного Суду ООН, вказуючи, що своїми діями США, окрім іншого, порушили свої зобов'язання в області міжнародного права: утримуватися від застосування сили та загрози сили.

Після того, як суд визнав свою юрисдикцію на розгляд цієї справи, США відмовились брати участь у процесі. Проте, не дивлячись на відмову США брати участь у розборі, Суд продовжував розглядати справу за відсутності представника США.

У рішенні справи Нікарагуа проти США Суд розслідував практику держав і постановив, що норма, яка є у статті 2(4) Статуту ООН, містить «фундаментальний та найважливіший принцип міжнародного права». Більш того, Суд постановив, що норма, яка є у статті 2(4) Статуту ООН, що стосується рішення справи Нікарагуа проти США, є заборонаю застосування сили. Суд помітив, що необхідно відрізнити найсерйозніші форми застосування сили (ті, що складають збройний напад) від інших, менш серйозних форм порушення зобов'язань: не застосовувати силу.

Суд також підтвердив, що загальне правило про заборону застосування сили містить ряд виключень. Відносно справи Нікарагуа проти США значення мають право на самооборону, вірніше право на колективну самооборону (Суд не уточнює, які ще існують правомірні виключення із загального правила). У якості параметрів, які окреслюють законність самооборони, Суд виділив наявність збройного нападу, необхідність і співвідношення.

Позиція Суду зводилась до того, що не будь-яке порушення обов'язку не застосовувати силу є озброєним нападом і відповідно дає право застосувати правомірну самооборону. У деяких випадках не можливо застосовувати самооборону із застосуванням сили, а дозволено лише звернення до інших механізмів, особливо до посередництва Ради Безпеки і мирних шляхів вирішення спорів.

Для того щоб колективна самооборона вважалась законною, в першу чергу, необхідна її відповідність всім критеріям, які застосовуються для визначення правомірності індивідуальної самооборони, а саме: наявність збройного нападу, необхідність і стабільність. Окрім того, необхідно також мати погодження на отримання допомоги держави, яка стала жертвою збройного нападу. Суд вирішив, що не існує форми звичаєвого права, універсального чи регіонального характеру, яка б передбачала колективну самооборону на випадок відсутності погодження держави, що розглядає себе жертвою озброєного нападу.

¹⁶ Там само.

Суд вважає, що під озброєним нападом повинні розумітися не тільки дії регулярних збройних сил, що здійснюються через міжнародно-визнаний кордон, але також введення таємним шляхом державою або від імені держави озброєних банд, груп, іррегулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають досить серйозний характер, а це рівнозначно збройному нападу, здійсненому регулярними військами, «або значна участь в них» як це визначено у ст. 3 Статуту¹⁷.

Проте Суд не враховує, що поняття «збройний напад» повинне включати допомогу повстанцям у формі забезпечення зброєю або надання логістичної чи іншої підтримки. Така допомога має рівнятися загрози застосування сили, або застосування сили, чи може бути проникненням у внутрішні або зовнішні справи, які не складають збройний напад. Суд всесторонньо розглянув справу і вказав, що США порушили свої обов'язки шляхом прямої участі у мінуванні портів Нікарагуа, але США не може нести відповідальність за діяльність «контрас», так як вони не здійснювали ефективний контроль над їх діяльністю.

Суд постановив, що Сполучені Штати підтримували контрас і ставили міни біля портів цієї країни, тобто вчиняли діяння, які відповідно до рішення Суду, Сполучені Штати не можуть виправдати на основі колективної самооборони, – порушення їх міжнародно-правових зобов'язань не втручатися у справи іншої держави, не застосовувати силу по відношенню до іншої держави і не зазіхати на суверенітет іншої держави, а також не перешкоджати мирній морській торгівлі. Відповідно, Суд постановив, що Сполучені Штати повинні виплатити повинність. Проте, Нікарагуа відкликала свій позов, перш ніж була визначена сума повинності.

Інший приклад врегулювання конфлікту ООН в умовах «гібридної війни» – це справа ООН у Міжнародному Суді Боснії і Герцеговини проти Сербії і Чорногорії. Справа Боснії та Герцеговини проти Сербії і Чорногорії тривала 14 років: позов було подано до Міжнародного Суду ще у 1993 році.

За час процесу Сербія та Чорногорія перестала існувати як єдина держава, але представники боснійської влади вже заявили, що на випадок обвинувального вердикту вони, разом із Сербією, повинні нести відповідальність, яку встановив суд.

Міжнародний суд в ООН визнав, що Сербія і Чорногорія не несуть відповідальність і покарання за геноцид у Серебрениці. Рішення вищої судової інстанції ООН зачитала голова суду Розалія Хіггінс. Не дивлячись на те, що події у Серебрениці у 1995 році, коли було вбито біля 8 тисяч боснійських мусульман, визнані актом геноциду, обвинувачення, надані Боснією і Герцеговиною до Сербії і Чорногорії, були зняті.

Розалін Хіггінс оголосила, що Боснія не довела, що будь-які інші акти насилля, вчинені на її території під час війни, можна кваліфікувати як геноцид.

Боснія та Герцеговина звинуватили Сербію та Чорногорію у порушенні «Конвенції про попередження злочину геноциду і про те як його привести до відповідальності». У позові є обвинувачення в «ініціюванні масових вбивств та вигнання несербського населення у Боснії та Герцеговині і сприянні геноциду боснійських мусульман».

Жертвами так званої « боснійської війни» у 1992 – 95 роках стали близько 100 тисяч людей. Найтрагічнішим моментом воєнного конфлікту визнані саме події у Сребриниці у 1995 році, коли було вбито близько 8 тисяч боснійських мусульман. «Голубі каски» ООН, які знаходилися неподалік, не втручалися у події. Члени родин загиблих у Боснії та Герцеговині чекають, щоб правосуддя запанувало.

Розміщений також у Гаазі Міжнародний кримінальний трибунал для Колишньої Югославії у квітні 2004 року раніше вже визнавав події у Сребриниці актом геноциду.

Цей процес є безпрецедентним, оскільки обвинувачення були висунуті проти цілої держави, а не її окремих громадян чи керівництва країни. У випадку визнання відповідача винуватим, йому могли загрозувати багатомільйонні виплати позивачу у якості компенсації (суму повинний мав визначити Суд).

¹⁷ « Рішення Міжнародного суду ООН про дії військового та напіввійськового характеру в Нікарагуа і проти цієї країни («Нікарагуа проти США») від 28червня 1986року. –с174-176[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=367&p12=3&case=70&3=5>.

Ще до оголошення вердикту, аналітики зазначали, що яким би не був вирок суду, нічого позитивного він не приніс жодній з країн. «У цьому випадку (якщо вердикт суду буде обвинувальним) наша країна (Сербія) виявиться у складній ситуації, так як буде першою в історії країною засудженою за геноцид. Це рішення створює прецедент, воно ослабить позиції нашої країни на міжнародній арені і погіршить відносини Сербії не лише з Боснією, але й з іншими сторонами конфлікту», - розповів в ефірі Euronews сербський журналіст Дежан Анастасієвич¹⁸.

Директор боснійського Центру з європейської інтеграції Яків Фінчі впевнений, що «яким би не був вердикт Міжнародного суду ООН, я боюся, що наслідки не виявляться позитивними не лише тому, що одна зі сторін у будь-якому випадку залишиться невдоволеною, але і тому, що внутрішня напруга у самій Боснії і Герцеговині зросте»¹⁹.

Вердикт Міжнародного суду ООН не підлягає обговоренню ні у якій іншій судовій інстанції.

Вважаємо, що гарантія міжнародної безпеки ООН в умовах гібридної війни найкраще буде розглянутою у ситуації, яка склалася сьогодні між Україною та Російською Федерацією. Військова агресія Росії проти України стала довгоочікуваним фактором впливу на українську політичну, економічну, військову і соціальну реальність. Внаслідок дії РФ у 2014-му році була деформована система глобальної та регіональної безпеки, а також діюча система міжнародного права. Всі міжнародні гарантії безпеки для України (у тому числі в рамках Будапештського меморандуму) виявилися недієвими в умовах, коли агресором виступив один з гарантів — Російська Федерація.

Росія застосувала проти України механізм «гібридної війни», який у значній мірі унікальний із структурно-функціональної точки зору: за формою вона є гібридною, а за контекстом — асиметричною.

Кожен конкретний елемент цієї війни не новий за своєю суттю і був використаний у всіх війнах минулого, проте унікальними є поєднання і зв'язок цих елементів, динамічність і гнучкість їх застосування, а також зростання значення інформаційного фактора. При тому інформаційний фактор в окремих випадках стає самостійною складовою і виявляється не менш важливим, ніж військовий. Хоча більшість вчених і дослідників вказують на «гібридний» характер цієї війни, концептуалізація у цьому випадку неоднозначна і неповна. Так, у західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х років з'являється розуміння гібридної війни. Для характеристики сучасного протистояння України і Росії можуть застосовуватися такі поняття, як «конвенційна війна», «нерегулярна війна» або «змішана війна», або ж фінансовані державою «гібридні війни». У всіх вищезгаданих концепціях вказано на розмиття окреслень військового конфлікту і втягнення у нього невійськових засобів, які не мають прямого відношення до класичного воєнного протистояння.

У Бюлетені Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» розглядають нове «домашнє завдання» України. У цьому сенсі критичного значення набуває реалізація «дорожньої карти» ОБСЄ з деескалації кризової ситуації. Це відмова від насильства, роззброєння, забезпечення національного діалогу. Перемир'я та широкий суспільний діалог — це справді ключ до врегулювання²⁰.

¹⁸ Деловая газета «Взгляд» // «Боснія против Сербии». Кирилл Комаров // — 2007г. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://vz.ru/politics/2007/2/26/70046.html>.

¹⁹ Там само.

²⁰ Бюлетень Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна». Інститут стратегічних досліджень. — №3 — 2014 рік — ст.25. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://neinstitute.org/media/news/447/file/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%2020%20%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D1%83%20%203-2014%20pdf>.

Ще у 1975 році британський вчений-міжнародник Е.Макк зробив важливий висновок: у більшості сучасних конфліктів сильні країни не потерпали від військової напруги, вони потерпали у політичному сенсі — не зуміли нав'язати свою волю противнику. Політична перемога слабкої сторони полягала у тому, щоб їй шляхом примирення асиметричних методів ведення воєнних дій (перевага партизанських) вдавалося вивести з рівноваги сильного ворога за рахунок продовження війни та досягнення поставлених цілей. У військовій формі багато чого буде залежати від зовнішніх факторів (здебільшого, від міжнародної допомоги). Скоріш за все, Україна буде і надалі потребувати суттєвої підтримки з боку своїх партнерів саме у військовій формі, аби бути готовою до силового опору на випадок подальшої ескалації військових компонентів «гібридної війни».

Висновки. Враховуючи вищесказане і розглянувши декілька класичних прикладів «гібридної війни» та ролі ООН у їх розв'язанні, а також вивчивши конкретні статті Статуту ООН, у яких порушується тема гарантування безпеки ООН, і зосередивши увагу на «гібридній війні» сьогодення, яка відбувається між Україною і Росією, пропонуємо наступні висновки щодо заходів, які можуть бути вжитими ООН задля того, щоб гарантувати безпеку Україні в умовах ведення «гібридної війни» з боку агресора, яким наразі виступає Російська Федерація.

Отже, логіка світового розвитку вимагає напрацювання нових принципів та підходів до забезпечення міжнародної безпеки на глобальному, регіональному та національному рівнях. Зокрема, в сучасних умовах ефективність нової системи забезпечення безпеки буде високою, у випадку якщо поряд із вже утвердженими міжнародними принципами і нормами, що знайшли своє відображення у статутних документах ООН та Заключному акті Гельсінської наради, її діяльність спиратиметься на такі принципи:

- Імперативність (міжнародного права) — укріплення ролі міжнародного права в регулюванні діяльності всіх суб'єктів міжнародних відносин шляхом посилення відповідальності за порушення його норм (розширення «санкційної» частини норм) та неухильності виконання зобов'язань всіма учасниками міжнародно-правових угод;
- Інклюзивність (залученість) — розширення числа суб'єктів міжнародних відносин у розробці та прийнятті рішень, спрямованих на забезпечення колективної безпеки;
- Пропорційність — співставність методів та практик глобального застосування примусу у разі виникнення викликів і загроз, які постають перед безпекою кожного окремого учасника міжнародних відносин;
- Персоніфікація відповідальності — забезпечення кримінальної відповідальності для керівництва держав, яке приймає завідомо протиправні рішення по відношенню до інших суб'єктів міжнародного права.
- Захищеність соціального розвитку — шляхом розширення регуляторних функцій міжнародного права щодо загроз та викликів для соціальної стабільності суспільств. У практичній площині ці принципи можуть бути втілені у життя за рахунок, в тому числі таких заходів на концептуальному рівні:

- Ствердження концепту «безпеки розвитку», в основі якого лежить ідея створення та забезпечення умов неконфліктного розвитку суспільства, держави, міждержавного об'єднання;

- «Безпека розвитку» на національному рівні означає орієнтацію суспільства на гармонізацію соціальної структури, пріоритетний розвиток інфраструктури життєзабезпечення, створення єдиного національного гуманітарного простору, що убезпечує від внутрішніх соціокультурних конфліктів, забезпечення високої якості життя та подолання антагоністичної соціальної нерівності, створення стимулів для безперервного технологічного оновлення на основі забезпечення доступності передових технологій на світовому ринку.

- Демілітаризація світу, глобальна програма поетапного роззброєння, включаючи обмеження і майбутню відмову від ядерних збройних технологій та заборону впровадження і використання інших видів зброї масового ураження (включаючи пост-мілітарні технології — геотектонічну, біологічну зброю, тощо).

На інституційному рівні:

- Реформування ООН, Ради Безпеки ООН. Зокрема, розширення числа постійних членів Ради Безпеки за рахунок включення (із застосуванням гнучких, ступінчатих механізмів) до її складу Індії, Бразилії, ФРН та введення інституту колективних членів в особі Ліги Арабських держав, Африканського Союзу. Розширення повноважень Генеральної Асамблеї ООН. Наділення її правом подолання вето, накладеного в СБ ООН, голосуванням 2/3 від загальної кількості держав-членів ООН на спеціальній Сесії Генеральної Асамблеї. Посилення імперативності Резолюцій ГА ООН.

ООН має бути наділена новими, дієвими регуляторами впливу на забезпечення стабільного розвитку багатопольярного світу:

1) Посилення глобальної інформаційної безпеки на основі усвідомлення спільності загроз інформаційному і культурному простору людства, відсутності гарантій для будь-якої національної спільноти. Необхідним стає забезпечення екології інформаційного простору людства. Зокрема, шляхом прийняття відповідної Конвенції під егідою ООН. Регулятори розвитку глобального інформаційного простору (моніторинг та імперативний контроль за використанням мереж інформаційного контролю, регулювання розповсюдження культурно-провокаційного та аморального контенту, формування єдиної системи культурно-освітніх ресурсів як основи універсальної «відкритої освіти»). Безпечові механізми запобігання та боротьби із кіберзлочинністю та кібертероризмом (що має бути прирівняне до військової агресії та збройного тероризму);

2) Запобігання конфліктів на етнокультурному, історичному чи конфесійному підґрунті через створення механізму оперативного діалогу ООН (з відображенням в міжнародному та національному праві);

3) Збереження та доступність культурної спадщини, розширення фінансових та регуляторних можливостей ЮНЕСКО. Розширення повноважень Міжнародного Суду ООН. Забезпечення міжнародно- правового закріплення його рішень у вигляді Резолюцій СБ ООН, міжнародно-правових Угод та Конвенцій. Надання Суду повноважень своїм рішенням вводити запобіжні і примусові заходи під час розгляду збройних міждержавних конфліктів (введення миротворчого контингенту ООН, між народної адміністрації на спірних територіях). Видатки необхідні для виконання рішення будуть стягуватись із сторони, яка буде визнана агресором за рішенням Суду;

4) Прийняття Конвенції під егідою ООН щодо порядку набуття статусу та міжнародно-правових гарантіях для постійно нейтральних держав. Зокрема, включення норм щодо автоматичного введення міжнародних санкцій по відношенню до агресора з боку всіх учасників Конвенції;

5) Забезпечення міжнародно-правового регулювання спеціальними Конвенціями ООН питань доступу до базових ресурсів (вода, енергія, продовольство). А також конкретизації міжнародно-правового режиму доступу до ресурсів, що знаходяться поза зонами національного суверенітету, такі як Арктика, Антарктика, дно морів і океанів. Встановлення режиму відкритого доступу та зняття обмежень для трансферу «зелених» технологій;

6) Прискорення реалізації Міжнародної ініціативи прозорості видобувних галузей (Extracting International Transparency Initiative), що передбачає оприлюднення фінансових платежів компаній, насамперед до державних бюджетів, що дозволить контролювати природні ресурси як світовій громадськості, так і міжнародним організаціям;

7) Посилення міжнародного нагляду за діяльністю глобальних корпорацій, міжнародних картелів, трестів та синдикатів, в тому числі у фінансовій сфері. Зокрема, розширення повноважень Світового банку шляхом делегування йому наглядових функцій над діяльністю глобальних фінансових установ. Утворення та нормативно-правове забезпечення діяльності нових спеціалізованих наглядових органів при ООН;

8) Ключовим для перебалансування ОБСЄ має стати новий договір про безпеку на континенті. Дискусія, підставою для якої є виклик, породжений українською кризою. На майбутнє модель ОБСЄ може бути запроваджена на рівні макрорегіонів світу з одночасним створенням системи комунікацій та субординації з ООН та Радою Безпеки ООН.

Із цього виходить наступне: гарантії безпеки повинні мати фундаментальне підтвердження. Цим фундаментом можуть слугувати поняття міжнародно-правової відповідальності і санкцій (контр-заходів). Звичайно, визнати державу агресором (у даному випадку Російську Федерацію), — пів-справи. Але такий хід має притягнути до відповідальності державу-агресора за вчинені дії.

До відповідальності притягують суди. Зокрема у міжнародному праві існує багато судових інстанцій, на даному етапі найефективнішими є Міжнародний суд ООН і Міжнародний кримінальний суд, а також Рада Безпеки ООН. Всі ці органи можуть надати гарантії безпеки. Проте, є декілька нюансів:

1. Процесуальні проблеми: що стосується Суду ООН. Більшість країн не визнають обов'язкову юрисдикцію, у тому числі і Росія, а це означає, що українська сторона не має права подавати позов проти РФ. І тут у пригоді можуть стати такі поняття як: «overall control» та «effective control»;

2. Визнання юрисдикції Суду може ще бути у договорі, але між Україною та Росією такого не визнано;

3. Міжнародний кримінальний суд притягує до відповідальності фізичних осіб, а не держави;

4. Що стосується України: керівництво країни до сих пір не ратифікувало Статут Міжнародного кримінального суду, чим України не визнає його юрисдикції. У разі ратифікації судові процеси проти лідерів терористичних угруповань почнуться не вчасно. Проте, якщо відкинути можливість розгляду справ у судах, необхідно довести зв'язок між РФ і ДНР/ЛНР.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена знаходженню шляхів гарантії безпеки ООН в умовах гібридної війни на сучасному етапі у XXI столітті. Саме у XXI-му столітті стало актуально детальніше розглядати аспект питання, який стосується гібридної війни. Автор аналізує різні варіанти розв'язання міжнародного конфлікту в умовах гібридної війни на прикладі класичних гібридних воєн. Саме ООН зараз виступає важливим світовим гарантом безпеки. А тому вжиті заходи щодо врегулювання українсько-російського конфлікту. Вивчено основні пункти Статуту ООН. Особлива увага приділяється вищезгаданому українсько-російському конфлікту у рамках існуючої гібридної війни на зламі 2014 та 2015 рр. на сучасному етапі. Пошук відповіді на ті виклики, які ставить перед ООН гібридна війна, слід починати з вивчення власне природи гібридної загрози та вивчення Статуту ООН, розуміння особливостей та логіки гібридної війни, усвідомлення аспектів на яких наголошено у Статуті ООН відповідно до розділів, які стосуються агресії. Варто зазначити, що таку проблему схожу за тематикою вже у своїх наукових статтях розглядали: А.О.Васюренко, Радковець Ю.І. Вищеперераховані нюанси дадуть ключ до пошуку слабких місць такої стратегії, а також сприятимуть розкриттю гарантій безпеки на міжнародному рівні.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвячена знаходженню шляхів гарантії безпеки ООН в умовах гібридної війни. Ведь именно в XXI веке стало актуальным рассмотрение аспекта касающегося гибридной войны. Автор анализирует разные варианты разрешения международных конфликтов на примере классических гибридных воєн. Именно ООН выступает сегодня мировым гарантом безопасности. А поэтому примененные методы касательно регулирования конфликта между Россией и Украиной. Изучено основные пункты Статута ООН. Особое внимание уделяется вышеупомянутому конфликту между Украиной и Россией в рамках существующей гибридной войны на исходе 2014 и 2015 гг. На современном этапе. Поиск ответа на эти вызовы, которые ставит перед ООН гибридная война, следует начинать с изучения природы гибридной угрозы и изучения Статута ООН, понимания

особенностей аспектов на которых акцентировано в Статуте ООН соответственно к разделам, которые касаются агрессии. Нужно обозначить, что такую похожую проблему в своих научных статьях уже рассматривали: А. О. Васюренко, Ю.И. Радковец. Вышеуказанные нюансы дают ключ к поиску слабых мест такой стратегии, а также помогут раскрыть гарантии безопасности на международном уровне.

Бойчук О. І.

УКРАЇНА В ТРИКУТНИКУ ЄС-США-РОСІЯ

ABSTRACT

The article is dedicated to the vector of finding the guarantees of safety by the UN in the contest of the hybrid war. An author analyzes an example of classic hybrid wars in conflict between Russia and Ukraine through the UN. UN now comes forward as the important world guarantor of safety. And it is the cause of the method is applied to the settlement of the conflict concerned. The basic points of the Charter of the UN are studied. The special attention is paid to the conflict between Russia and Ukraine within the existent hybrid war in 2014 - 2015 nowadays. Search answers for those calls puts that before the UNO hybrid war on, it is necessary to begin with a study actually of nature of the hybrid threat and study of Charity understanding of the unique of hybrid war, the UNO not realization of aspects on that is marked in UN in accordance with divisions that touches aggression.

It is important to sign that the similar problem in its' scientific articles have already looked through: A. O. Vasiurenko, U. I. Radkovets. The previous moments have given the key to the finding the places to that strategy, and helped to open the guarantees of the safety on the international level.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Васюренко А.О. «Аналіз звичаєвого характеру міжнародно – правової заборони застосування сили»/ «Право і суспільство» – 2014 р. – № 5 – ст.212.
2. Bond, Margaret S. (2007) Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States. Carlisle Barracks, Pa: USAWC Strategy Research Project. US. Army War College.
3. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck.L Customary international humanitarian law/J.-M.Henckerts, L.Doswald-Beck-Vo/I.Rules.-Cambridge% Cambridge University Press, 2005.– P.238-246.
4. United Nations. Статут ООН. – Видано Департаментом інформації ООН Представники ООН в Україні.Кловський Узвіз, 1. Київ 01021. Україна–2008–ст.67.
5. Бюлетень Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна». Інститут стратегічних досліджень. –№3–2014 рік–ст.25. [Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://neinstitute.org/media/news/447/file/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202020%D0%86%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D1%83%20203-2014%20pdf>
6. «Гібридна війна» –[Електронний ресурс]–Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%BD_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BD
7. Деловая газета «Взгляд» //«Босния против Сербии». Кирилл Комаров//–2007г.–[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://vz.ru/politics/2007/2/26/70046.html>
8. Інформаційно-аналітична довідка про стан «Гібридної війни» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу» : / Володимир Горбулін// Газета «ZN.UA» [Електронний ресурс]–2014 р.– Режим доступу до газети: <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoy-geostrategii-revansha-.html>
9. «Компетенція міжнародного суду ООН та визнання державами його юрисдикції» –2014р.[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.kiev-diplom.com/44-kompetenciya-mizhnarodnogo-sudu-onn-ta-viznannya.html>
10. «Міжнародний суд». Pravdom–правовий портал – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pravdom.com/mzhnarodne/32/518-mizhnarodnij-sud>
11. «Рішення Міжнародного суду ООН про дії військового та напіввійськового характеру в Нікарагуа і проти цієї країни («Нікарагуа проти США») від 28 червня 1986 року. –с174-176[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=367&p12=3&case=70&3=5>.
12. Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України «Наука і Оборона»; Володимир Вагапов –2014р.–№3–ст. 62[30-43] –[Електронний ресурс]–Режим доступу: www.hio.mil.gov.ua/pdf/2014-3pdf.
13. LiveLine «Погляд на сьогоднішню Україну» Дмитро Наумчук –2015– [Електронний ресурс] –Режим доступу: www.liveline.com.ua/poglad-na-sogodennja-ukrainu-dmutro-naumchuk/.

У статті проаналізовано роль і місце України у відносинах між Росією, Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом. Досліджено вплив економіки та енергетичної безпеки у цьому трикутнику. Взято до уваги також інтереси сторін у своєму ставленні щодо процесу врегулювання ситуації на Сході України.

Ключові слова: Україна, США, Росія Європейський Союз, конфлікт, Нормандська четвірка, Східна, Україна.

Події на початку лютого 2015 р. можна вважати найбільш жвавими для українців та самої України. Варто тільки почитати інформаційні бюлетені РНБО, де все більше ми можемо почути про ескалацію конфлікту на Сході України. Чи почитати інформацію у іноземних засобах інформації, де, чи не щодень, подають інформацію про Україну. Ще однією, навіть двома знаковими подіями позначився минулий тиждень для України. А саме, це прибуття «потужного дипломатичного десанту» зі США – держсекретар Д.Керрі, з ФРН – канцлера Ангели Меркель, з Франції – президента Ф. Олланда.

Безперечно конфлікт на Сході України давно привернув увагу міжнародної громадськості. Це безапеляційно плюс для України. Це перемога для української дипломатії, яка попри намагання протилежної сторони конфлікту дискредитувати Україну в очах міжнародної спільноти, не тільки змогла вистояти, ба більше, завдати контрудару по всім інформаційним фронтам.

Роль Америки.

Якщо подивитися на події та результати знакової для Європи і України Мюнхенської конференції з безпеки, то можна зазначити, що Україна мала чималі привілеї. Того дня Порошенко провів, як повідомляє сайт президента [7], чотири зустрічі на високому рівні (з віце-президентом США, з канцлером ФРН, з високим представником ЄС, з президентами Литви та Словенії).

Росія, навпаки, мала слабкі позиції. Варто тільки відзначити, що її на конференції представляв очільник зовнішньополітичного відомства – Лавров. Пригадується, що під час представлення позиції РФ щодо України на конференції з нього почали сміятися присутні дипломати. Це наглядно показало слабкість російської позиції, а також її самоізоляцію.

Так, перевага, чи скоріше правильність позиції України в конфлікті визнана міжнародною громадськістю, але це не є перемогою у конфлікті. Це скоріш перевага на одному з багатьох фронтів і то вона є тактичною, а не стратегічною і викликана саме помилками РФ у конфлікті на Сході України. Саме тому варто детальніше розглянути візити західних лідерів до України та підписання Мінського протоколу (і меморандуму лідерів «нормандської четвірки») від 12 лютого 2015 р.

Спершу розглянемо перший пункт, а саме «дипломатичний десант»¹ до України 5 лютого 2015 року.

5 лютого відбувся запланований візит Джона Керрі до України. Як сказав Дж. Керрі про свій візит: «Сьогодні я тут спеціально для того, щоб передати підтримку і добру волю від Президента Обами, всього американського народу українцям на їх шляху до демократії та свободи і, найголовніше, в їх невід'ємному праві захищати свою територію та суверенітет країни. Ми шануємо і захоплюємося тим, як українці це роблять»[12]. Звичайно це загальні фрази для дипломата і ніяких конкретних висновків ми не можемо зробити з цього. Білий Дім висловлює свою підтримку та толерантність з українським народом вже цілий рік. Важливішим є події, які відбулися в середині США.

¹ Так охрестили візити канцлера Німеччини, президента Франції та Держсекретаря США журналісти ТСН.

Того ж дня дві партії сенату закликали президента США надати допомогу Україні у вигляді летальної зброї.[4] Варто тільки збагнути, що демократи, до речі Обама та Керрі також є ними, які весь час заявляли про зближення з Росією, направили листа про передачу зброї Україні.

На початку своєї президентської кар'єри Обама проголосив курс на перезавантаження відносин з Росією. Всі ми пам'ятаємо той момент, коли Клінтон та Лавров натискали червону кнопку. Тоді що ж виходить. Вся концепція президента про перезавантаження зазнала краху? Так. Вона зазнала, ще на початку 2014 року. Але можливо президент намагається ще зберегти своє лице і сподівається на мирне врегулювання.

Варто відзначити, що рішення сенату про передачу зброї Україні було прийняте і передане на підпис президента ще в кінці 2014 року. То можливо, метою візиту Керрі до України було намагання переконати Порошенка схилитися до умов РФ і зберегти лице президента, не надаючи при цьому зброї

Дуже цікавим фактом є також позиція новообраного глави Пентагону, який ще під час слухань в сенаті, в якості кандидата від президента, заявив, що Україні необхідно надати військову допомогу, хоч не уточнив яку.[4]

Ще одним відкритим питанням залишається: На які поступки пішли США щоб почати процес перезавантаження відносин з Росією. Можливо, Україна стала розмінною монетою?

Варто також відзначити і інший варіант – це розуміння глави Білого Дому того факту, що надання Україні будь-якої летальної зброї призведе до ще більшої ескалації конфлікту, хоча чи може бути ще більша ескалація. Це надасть Росії ще один аргумент для початку повномасштабного вторгнення. А також втягне США в конфлікт на тому просторі, який наразі для неї є не пріоритетним.

Звичайно, якщо ж намагатися комплексно розглянути ситуацію з Америкою, то варто і згадати про ще одну думку, яка зараз існує серед аналітиків.

Нещодавно, одне із інформаційних ресурсів заявило², що В.Путін досягнув своєї мети у Мінську 12 лютого. Під досягненням своєї мети, агентство зазначило, що він не допустив до переговорів до Мінська Америку. Доля правди можливо в цьому є. Але...

Питання в наступному: Чим таким могла вплинути Америка на переговорах? Хіба ж ЄС немає для цього таких самих аргументів.

Ядерним арсеналом? На переговорах у Мінську був присутній президент Франції. Франція володіє четвертим у світі ядерним арсеналом.

До того ж не забуваймо про НАТО. 24 країни із 27 членів ЄС є членами НАТО. Північноатлантичний альянс наразі найбільший військово-політичний блок у світі. До того ж 2 країни є членами «ядерного клубу» і за потужністю ядерного запасу посідають 3 і 4-ті місця у світі.

Основою НАТО є договір про колективну безпеку, а стаття 5 регулює відносини в разі нападу на будь-яку країну: «Сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх: і, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтверджене Статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні.»

Про кожний такий збройний напад і про всі заходи, вжиті у зв'язку з ним, буде негайно повідомлено Раду Безпеки ООН. Такі заходи будуть припинені після того, як Рада Безпеки живить заходів, необхідних для відновлення і підтримання міжнародного миру та безпеки.[8]

Звичайно за цією статтею слідує, що країни не відразу нададуть військову, але відразу ж нададуть політичну підтримку

Політична воля для підтримки Україні і вразі найгіршого сценарію надати військову допомогу Україні? Як буде йти мова нижче в Європейському Союзі є також такі країни, які виступають за дання зброї Україні. А в Америці поки що Обама витримує паузу в цьому питанні так як і в ЄС.

Єдиним можливим і найбільш ймовірним аргументом для цієї тези є наступне. Російська Федерація може мати вплив на внутрішньополітичний стан країн ЄС. Але знову ж таки це не матиме значного впливу на зовнішньополітичний курс тієї чи іншої держави. Тому говорити про те що, Росія отримала певні преференції на переговорах у Мінську 11-12 лютого 2015 року відсторонивши Америку – некоректно, тут скоріше Європейський Союз отримав політичні преференції і отримав ще один шанс довести світовій спільноті, що він є єдиним, міноритарним на зовнішній арені.

Іншою цікавою подією того дня стали візити лідерів *двох найпотужніших економік ЄС та двох країн, які себе позиціонують як лідери в ЄС.*

В світлі останніх подій варто розглянути два пункти: основні інтереси ЄС та можливі результати для України.

Основні інтереси ЄС.

Справа в тім, що ці два візити були незаплановані. Безперечно, за дипломатичним протоколом президент завжди запрошує свого колегу здійснити візит у відповідь, про що і заявила прес-служба глави держави.[9] Але як правило ці візити довго плануються і інколи запрошення у відповідь - це проста формальність, яку необхідно здійснити відповідно до принципу взаємності, який існує у дипломатичному праві та протоколі, згідно Віденської конвенції 1961 року. Виникає дуже цікаве питання чому саме тоді?

Тут можна окреслити кілька варіантів.

1. Велика шахівниця.

Візит двох глав держав, канцлера ФРН та президента Франції, може бути чітким сигналом для США. Країни Східної Європи та події в цьому просторі належать до компетенції ЄС. Це чітке розмежування геополітичного та гео економічного простору на користь ЄС. Пострадянські країни, не члени ЄС є сферою впливу ЄС! Фактично Україна стала шахівницею за яку ведуть боротьбу. До того ж вона розділила погляди як і серед країн Західного світу, так і серед країн ЄС.

ЄС давно намагається позиціонувати себе як єдину структуру зі спільною зовнішньою та оборонною політикою. Завдяки цим прагненням у ЄС виникла посада Верховного Представника з зовнішніх справ та без пекової політики.

Взагалі візит двох голів викликав ефект дежавю. Є дещо спільне з діями ЄС та його представника Н.Саркозі у серпні 2008 року у конфлікті в Грузії. Тут правда є одна відмінна деталь, яка є плюсом для України. У серпні 2008 року Саркозі зі своїм мирним планом спочатку полетів до Москви, а потім до Тбілісі. Тепер на навпаки. Перший візит був здійснений до Києва, а потім до Москви, а отже до уваги взяли саме вимоги та позиція Києва.

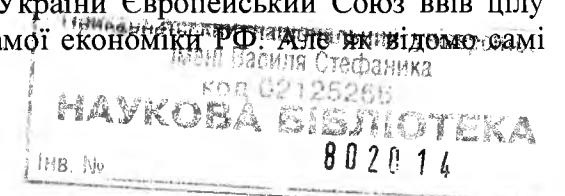
І той факт, що спершу відвідали Київ не випадковий. Українські кордони впритул наближаються до кордонів ЄС, а отже нестабільність на цій території неминуче загрожуватиме як окремим країнам-членам ЄС, так цілому ЄС. Що підтверджує й візит канцлера ФРН до США 6 лютого. Скоріш за все, вона намагалася переконати свого колегу Обаму не надавати летальну зброю Україні. Бо все таки він опинився в патовій ситуації.

Це несе під собою три політики. Перша – це недопущення зростання впливу США в цьому регіоні. Друга – це забезпечення власної безпеки. Як заявив німецький міністр оборони Урсула фон дер Лейн «збільшення кількості зброї в цьому районі не вирішить проблему, а тільки посилить страждання місцевого населення»[13]. Також це призведе до збільшення незаконного обігу зброї на сусідній території. Третя – рішення про надання Україні летальної зброї може дійсно спричинити ескалацію конфлікту та ризикує втягти ЄС в конфлікт.

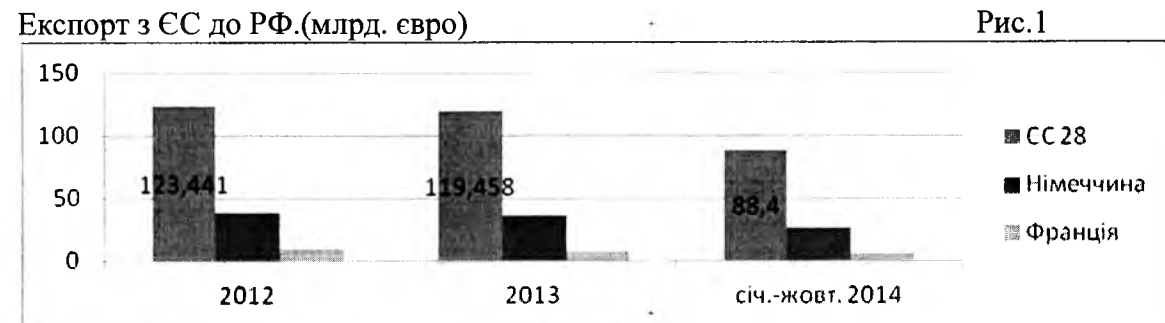
2. Гроші, престиж і майбутнє спільної політики ЄС.

Як відомо після дій РФ на півдні та на сході України Європейський Союз ввів цілу низку санкцій як і проти політиків Росії так і проти самої економіки РФ. Але як відомо самі

² Сюжет ТСН о 19.30 від 15.02.2015 року

санкції мають «ефект бумерангу». І це справді так. Якщо подивитися на дані Євростату, які наведені нижче, сукупно по ЄС експорт зменшився на 12 млрд. євро.

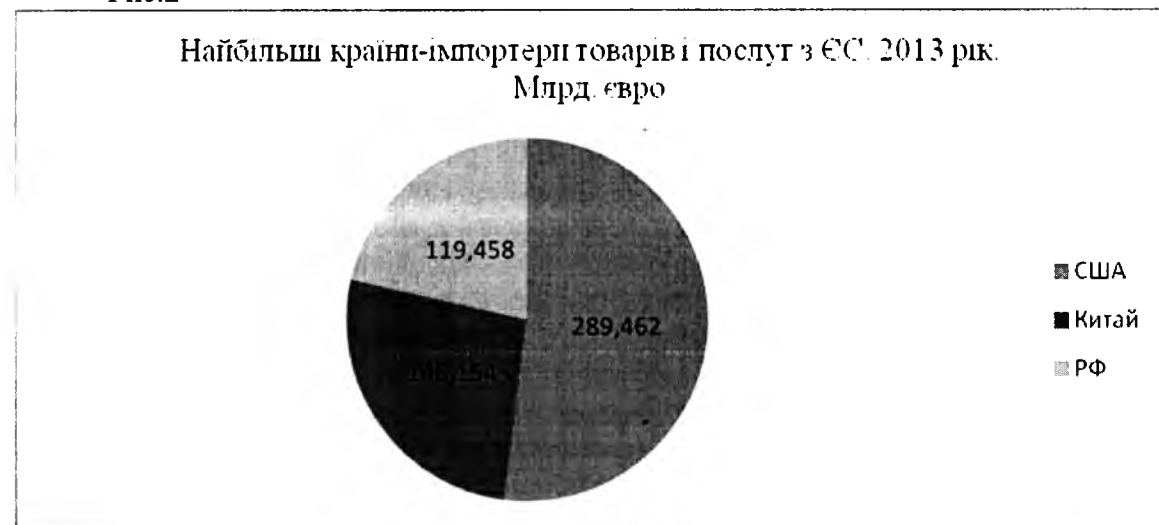
Дані наведені Євростатом[6]

Німеччина як свідчать показники сукупно втратила 5 млрд. євро у торгівлі з ЄС. Франція всього 1 млрд. євро. Ці дві країни разом з Італією найбільше серед країн ЄС заробляють на торгівлі з Російською Федерацією. Безперечно для таких економік як Німеччина та Франція - це мало відчутно і вони легко можуть переорієнтувати свої ринки на США чи Китай, то для ЄС в цілому це немала сума.

Це що стосується короткострокової перспективи. Але для довгострокової перспективи це може викликати певні проблеми, особливо для Німеччини (37 млрд. євро.), яка найбільше заробляє на експорті в РФ, порівняно з іншими країнами ЄС, майже у 4 рази більше (наступною йде Італія 9,9 млрд. євро, потім Франція 9,1 млрд. євро.). За це бізнес-кола Німеччини не похвалять Канцлера. До того ж в Німеччині є чимало лобістів інтересів ЄС.

Хоча економічні втрати від санкцій є не найважливішим аргументом активності ЄС у вирішенні конфлікту, так як торгівля з РФ лише на третьому місці. Як показують дані Євростату, на перші та другі позиції по експорту припадають США та Китай. До того ж відбувається зростання експорту до Китаю у 2013 в порівнянні з 2012 роком, ЄС збільшив свій експорт на 4 млрд. євро, а експорт з Європейського союзу до США дорівнює сукупному експорту до РФ та Китаю.

Рис.2

Дані наведені Євростатом[6]

Виникає справедливе питання чому Німеччина та Франція так зацікавлені у вирішенні конфлікту, але під контролем ЄС? Як відомо рішення в Європейському Союзі приймаються шляхом консенсусу.

Тут знов ж таки треба звернути увагу на внутрішньополітичну ситуацію в самому ЄС і розглянути кілька епізодів по країнах.

По-перше. У 2015 році завершується дія контракту на поставки газу між РФ та Угорщиною. За результатами виборів у 2014 році до парламенту в Угорщині найбільше протягнула політична партія В. Орбана, який себе позиціонує як прихильник поглиблення співпраці РФ. Але на тлі останніх подій, коли ЄС ввів санкції проти РФ це виглядає проблематично, до того ж потрібно вести переговори про підписання нового газового контракту з РФ.

З точки зору realpolitik чи raiosond'etat цілком небезпечно погіршувати відносини з РФ. При тому, що РФ неодмінно використає переговори на свою користь.

По-друге. Ситуація в Греції. За результатами виборів на початку 2015 року до влади прийшли популісти, які виступають проти жорсткої економії бюджету і за збільшення соціальних виплат. До того ж критикують санкції з боку ЄС.

По третє. Велика Британія. 11 лютого 2015 року виступаючи перед Парламентом Девід Кемерон сказав: «Варто, щоб на європейському континенті переконалися, що ми не винагороджуємо "замиренням" агресію та жорстокість, це було б неправильною ... Ось чому це наше право - зберігати санкції, зберігати єдність ЄС і США у цьому питанні, це наше право - протистояти президентові Путіну»[10]. Фактично він наголосив на перегляді рішення про не озброєння України. А, не забуваймо, Німеччина та Франція виступають проти цього.

По-четверте. Позиція Польщі. Як відомо Польща у своїй політиці щодо Росії користується наступним принципом – «Ми не боїмося Росії, ми боїмося союзу України і Росії». Що може означати наступне. Якщо Україна буди під політичним впливом Росії, це неодмінно стане загрозою для Польщі.

По-п'яте. Варто взяти до увага зміни у керівництві самого Європейського Союзу. Як закидали деякі аналітики обрання Германа ван Ромпея, Ж.М Барозу та Кетрін Ештон було компромісним рішення і аргументувалося тим, що це не є харизматичні особи, які здатні привнести будь-які зміни у спільній політиці і обороні ЄС. Зараз ситуація кардинально помінялася.

Головою Єврокомісії став Жан-Клод Юнкер, Високим представником ЄС стала Федеріка Могеріні, Головою Європейської Ради став Дональд Туск, до того ж колишній польський прем'єр-міністр, який займав жорстку позицію щодо Росії.. Всі ці особи відразу наголосили на жорсткому відношенню ЄС щодо подій на Україні.

По-шосте. Німеччина та Франція з самого початку кризи на Сході України були якими противниками введення санкцій проти РФ і захищали свою позицію до останнього.

А тепер якщо розглянути цю картину в цілому, ми можемо побачити, що події на Україні стали яблуком розбрату в ЄС. Події на східних кордонах ЄС можуть завдати тяжкого удару по спільній зовнішній політиці ЄС, та й взагалі вплинути на здатність приймати важливі рішення в середині ЄС. Це звичайно не повна картина ситуації в ЄС, але висновок однозначний – Україна розділила Європу на прихильників та противників жорсткої позиції стосовно ЄС.

До того ж поставлена під удар політика жорсткої економії бюджету в країнах ЄС, яка просувається Німеччиною, через санкції, мовляв, навіщо нам санкції, якщо в нас і так проблеми. Це знову таки ставить під удар позиції Німеччини в ЄС.

Ще однією реалією є прагнення ЄС створити зону безпеки в Європі та проводити спільну безпекову політику. По-перше ситуація в Україні це в принципі загроза стабільності ЄС. Конфлікт в Україні спричиняє загрози у сферах як «м'якої безпеки» так і «традиційної безпеки». У сфері «м'якої безпеки» - це як мінімум, мігранти з України. За офіційними даними в Україні вже майже 420 тис. біженців зі Сходу[5], що створює гуманітарні проблеми як і для України, так і для Європи.

Що ж стосується традиційної безпеки, то ЄС прекрасно розуміє, що без стабільності на його кордонах досягнути її практично неможливо.

«Условия безопасности Европы меняются быстро и кардинально. Нынешние конфликты и источники нестабильности в Ираке, Ливии, Сахели, Сирии и Украине вызывают сильное

беспокойство. Эти события могут иметь долговременное влияние на европейскую безопасность, международный мир и стабильность. Они демонстрируют тесную связь между внутренним и внешним измерениями безопасности»[11] - про це йдеться у Висновках Ради ЄС по спільній політиці оборони та безпеки від 18 листопада 2014 року.

Тому для створення стабільного безпекового простору можливе тільки за співпраці з Росією та іншими сусідами ЄС. В ЄС вже віддавна діють інструменти сусідства. Для України – це Інструмент Східного Партнерства, започаткований в кінці 2007 року. Для Росії – цей рівень був набагато вищий і регулювався в рамках двосторонніх відносин РФ-ЄС. Основний принцип, яким користується ЄС у створенні цих інструментів наступний: «Економічно-розвинені сусіди – це стабільність на кордонах ЄС.»

Хоча у світлі останніх подій, для повного відновлення двосторонніх відносин РФ-ЄС, потрібно буде немало часу, та й для відновлення економіки України потрібно не менше.

3. Енергетична залежність.

Частково питання безпеки було розглянуто вище – закінчення контракту РФ – Угорщина, питання неконтрольованого обігу зброї, наплив мігрантів. Але тут спробуємо зосередити увагу на окремому сегменті безпеки.

Ще в 70-х роках 20 ст. теоретиками міжнародних відносин було звернено увагу на відмінні від традиційних, нові, «м'які» загрози безпеки. Після економічно-енергетичної кризи 1973 року, на перше місце вийшли фактори могутності держави, які не належали до сфер і військової.

Події початку 70 років 20 ст. показала, що завдати удару по могутності держави можна не тільки військовими засобами, але й іншими, новими, які Барі Бузан охарактеризував як «м'які загрози». До них в першу чергу можна віднести наступні: загрози в сфері енергетичної, економічної, інформаційної і т.д. безпеки.

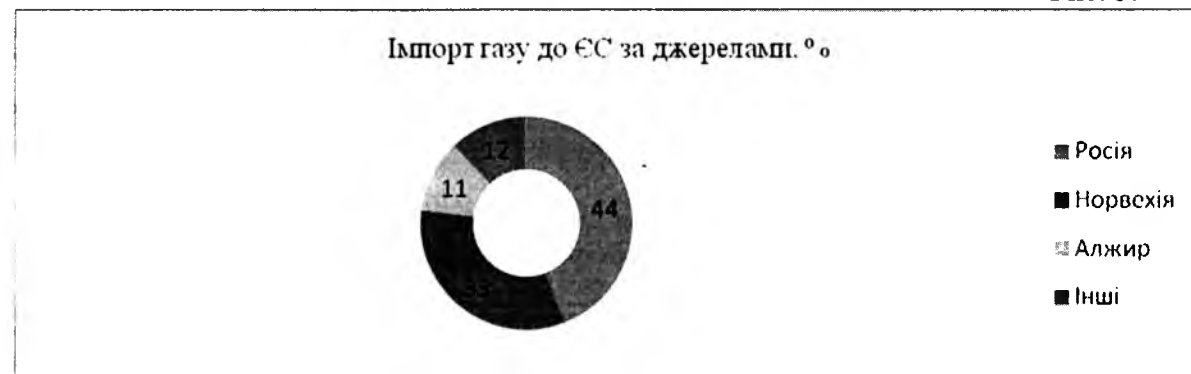
В сфері енергетики визначено поріг за яким аналітики визначають чи є загроза безпеці. Цим порогом є імпорт одного з видів енергоресурсу з одного джерела (країни чи компанії) в кількості 30% від загальної суми імпорту ресурсу.

Для Європейського Союзу питання енергетичної безпеки постало в середині 2000 років, коли в Україні почалися газові війни з Росією. Після цього ЄС доклав чимало зусиль для розробки Енергетичної стратегії ЄС, а Спільна енергетична політика почала впроваджуватися ще з 1998 року.

Варто констатувати, що для ЄС як цілісної структури є загроза енергетичній стабільності. Вона полягає в наступному. За статистичними даними 2014 року з Росії імпортується 44 % газу, з Норвегії 33 %[1]. І якщо Норвегія є стабільним партнером, то Росія це намагається використати для збільшення свого політичного та економічного впливу в ЄС. А тут перевищення порогу безпеки становить на 14 %.

І хоча ЄС намагається диверсифікувати свій імпорт, чи проводити режим економії, в найближчій перспективі диверсифікація мало вірогідна.

Рис. 3.

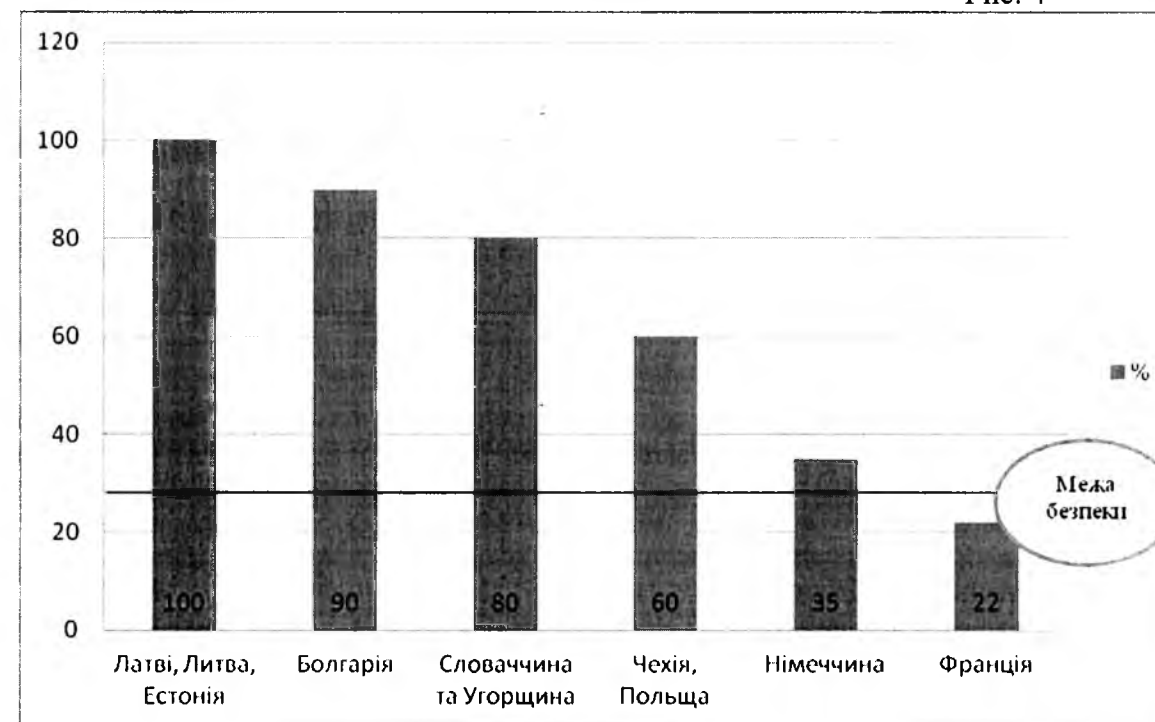
В цьому плані треба звернути увагу на ще один, не менш важливий, аспект енергетичної безпеки ЄС. Головні газотранспортні системи через які доставляється газ до Європи проходять через Україну, що знову ж таки не сприяє покращенню енергетичної ситуації, а на оборот є загрозою для ЄС.

Якщо брати залежність від імпорту російського газу в розрізі по країнам-членам ЄС, то ситуація є неоднозначно складною.

Нижче, на рис 4, наведено країни які найбільше залежні від російського газу. Якщо середній показник по ЄС становить 44 %, то такі країни як Латвія, Литва Естонія споживають тільки російський газ. Чехія та Польща залежні від російського газу на 60 % [3].

Залежність від імпорту російського газу по країнах, %

Рис. 4

Залежність Німеччини від поставок російського газу становить 35 % [2].

Енергетична проблематика є однією з причин розбіжностей поглядів серед країн ЄС. З вище наведених статистичних даних можна сказати, що саме країни Балтики є найбільш залежними від російського газу, водночас є найбільш вразливі від ситуації у російсько-українських взаєминах, а провести диверсифікацію такої залежності вимагатиме немало часу та ресурсів. Це може бути, також, і однією з причин чому ці країни виступають за посилення тиску на Росію з боку ЄС. До того ж не малу роль відіграє близькість кордонів із зоною конфлікту.

Таким чином, конфлікт на Сході України не лише внутрішня проблема України, але й зачіпає проблеми безпеки на європейському континенті. ЄС розуміє, що без Росії він не здатен повністю реалізувати спільну політику безпеки. Водночас і Україна залишається ключовим елементом цієї безпеки, як мінімум у ролі буферної зони. Саме через це ЄС намагається утримати Україну у сфері свого впливу, водночас проводитиме політику «жорсткого компромісу» з РФ. Це означає наступне: ЄС та США будуть будь-яким чином сприяти розвитку економіки в Україні (включно з повним застосуванням Угоди про асоціацію, продовженням співпраці з МВФ), проведенню всебічних реформ та продовження санкцій проти РФ до моменту замороження конфлікту. Проте очікувати надання зброї з боку ЄС та США не варто.

В кінцевому підсумку Україна може сподіватися на відновлення statusquo, підтримуючи євроінтеграційний курс.

Conflict on the East Ukraine is not just internal political problem of Ukraine, but affects security problems of EU in general. EU can't create safety European region without cooperation with Russian Federation. But Ukraine is also crucial element of CFSP of EU at least as a buffering zone.

This is why EU will try to leave Ukraine under his influence. EU will contribute economic development of Ukraine but do not expect that we get a crucial military support from EU and USA.

Keywords: Ukraine, USA, European Union, Russia, conflict, East Ukraine, «The Norman four»

Список використаних джерел

1. Imports of natural gas into the European Union [Electronic resource] – Mode of access: World Wide Web: gasinfocus.com/en/indicator/imports-of-natural-gas-into-the-european-union/. – Title from the screen.
2. Russian gas import to Europe and security of supply – Fact Sheet [Electronic resource] – Mode of access: World Wide Web: themoscowtimes.com/opinion/article/russia-s-gas-monopoly-is-over/509740.html. – Title from the screen.
3. Russia's Gas Monopoly Is Over [Electronic resource] – Mode of access: World Wide Web: themoscowtimes.com/opinion/article/russia-s-gas-monopoly-is-over/509740.html. – Title from the screen.
4. Unified Congress Says Obama Must Send Arms to Ukraine [Electronic resource] – Mode of access: World Wide Web: www.usnews.com/news/articles/2015/02/05/unified-congress-says-obama-must-send-arms-to-ukraine. – Title from the screen.
5. Кількість вимушених переселенців зі сходу складає 417 000 осіб – Гройсман [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.5.ua/suspilstvo/kilkist-vimushenikh-pereselentsiv-zi-skhodiskladae-417-000-osib-grojsman-60927.html. – Назва з екрана.
6. Офіційний сайт Європейського статистичного агентства (Євростат) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ec.europa.eu/eurostat
7. Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua
8. Північноатлантичний договір, Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_17120.htm.
9. Президент провів зустріч з Президентом Франції та Канцлером ФРН [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua/news/32184.html. – Назва з екрана.
10. Прем'єр Британії: замирення Росії – це помилка [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.eurointegration.com.ua/news/2015/02/11/7030750/. – Назва з екрана.
11. Совет ЕС: Конфликт в Украине угрожает безопасности Евросоюза. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://alternatio.org/events/all/item/36690>. – Назва з екрана.
12. США підтримують Україну в її праві захищати себе — зустріч Президента з Держсекретарем США [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua/news/32181.html. – Назва з екрана.
13. У Конгресі США повна єдність: Україну треба озброїти! – впливові сенатори [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.radiosvoboda.org/content/article/26833182.html. – Назва з екрана.

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО УКРАЇНИ (2010-2013 РР.)

Метою даної статті є всеосяжний аналіз місця і ролі України в зовнішньополітичних ініціативах ЄС та визначення подальших перспектив співпраці для України, у зв'язку зі зміною політичної ситуації. У роботі проаналізовано найважливіші події та процеси в рамках співробітництва між Україною та ЄС у період президентства В. Януковича. Крім того, у статті висвітлюються результати саміту Східного партнерства, який пройшов у Вільнюсі, 28-29 листопада 2013 року. Ця важлива подія привернула увагу Європейського товариства та світової спільноти. У статті вказується на чітку позицію ЄС по відношенню до України, яка заснована на «політиці відкритих дверей».

Ключові слова: зовнішня політика ЄС щодо України, європейська інтеграція України, Східне Партнерство, Угода про Асоціацію, внутрішні чинники, зовнішні впливи.

DETERMINANTS OF EU POLICY TOWARDS UKRAINE (2010-2013)

The aim of the article is a comprehensive knowledge of the place and role of Ukraine in the EU's foreign policy initiatives and further prospects of cooperation for Ukraine in connection with the change of the political situation. The work analyzes the most important events and processes in the framework of cooperation between Ukraine and the EU under President V. Yanukovich. Moreover, the article highlights results of the Eastern Partnership Summit that was held in Vilnius, on November 28-29, 2013. This important event has grasped attention both of the European society and of the world community. The article points out a clear position of the EU towards Ukraine, which is based on the «open-door policy».

Key words: EU foreign policy towards Ukraine, Ukraine's European integration, Eastern Partnership, Association Agreement, internal factors, external influences.

Політика ЄС щодо України формується здебільшого під впливом ситуативних факторів та за період свого існування відзначилася певною стриманістю та незавершеністю. Неодноразово зі сторони ЄС наголошувалося, що будівництво подальших відносин України з ЄС залежить від рівня успішності реалізації внутрішньополітичних реформ нашої країни. Проблеми, які досліджено у статті є надзвичайно актуальними з огляду на суспільно-політичні процеси, що відбуваються на європейському просторі та в Україні. Осмислення європейської політики розширення та інтеграційної зовнішньої політики України вимагає детального аналізу та дослідження зовнішніх впливів та внутрішніх чинників співпраці ЄС та України.

Особлива увага при написанні даної статті була звернена на аналіз документів, які стосуються питання політики ЄС щодо України. Здебільшого це резолюції, висновки та міжнародно-правові акти з даної проблематики. Тему досліджували Г. Перепелиця С. Білоцький, О. Шаповалова, О. Хилько та ряд інших науковців. Потужним механізмом віддзеркалення конкретних кроків щодо європейської інтеграції є матеріали періодичної преси та засобів масової інформації. Слід зазначити, що велика кількість використаних документів була знайдена у Всесвітній мережі (Інтернет).

Аналіз праць засвідчує, що деякі аспекти європейської інтеграції, є недостатньо дослідженими, а низка положень та висновків має дискусійний характер. Тому необхідним є створення спеціального узагальнюючого дослідження взаємовідносин України та Європейського Союзу в інтеграційних вимірах, особливо на сучасному етапі.

На початку 2009 р., після ратифікації всіма державами-членами ЄС, набрав чинності Лісабонський договір – «Договір про реформи» – новий базовий документ, що визначає сучасні принципи функціонування ЄС. Перед процедурою підписання цього документа голова Європейської Комісії Ж. М. Баррозу закликав європейських лідерів використати цей договір для того, щоб свобода, процвітання й солідарність стали реальністю щоденного життя

європейських громадян, оголосивши про народження нової Європи зі старого континенту¹. Прийняття цього договору було спробою виходу із кризи, в якій опинилося співтовариство після масштабного розширення.

Що ж стосується зовнішньої політики України, то у 2010 р. важливим фактором став прихід до влади в лютому нового президента – лідера Партії регіонів В. Януковича.

Європейський Союз визнав результати президентських виборів в Україні в січні-лютому 2010 р., висловивши сподівання на те, що нова влада продовжить курс на європейську інтеграцію. Показово, що високий представник ЄС з питань зовнішньої політики К. Ештон прибула на інавгурацію президента В. Януковича замість наради з міністрами оборони країн ЄС. При цьому Брюссель очікував на конкретні кроки з боку Києва, які свідчили б про готовність втілювати задекларовані системні перетворення².

У відповідь президент В. Янукович зробив серію офіційних заяв про незмінність і пріоритетність курсу України на європейську інтеграцію. У новій редакції Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» як одне з ключових завдань зовнішньої політики залишається «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» (ст.11)³. Хоча не варто забувати, що даний Закон був прийнятий усупереч власному регламенту й навіть Конституції (тобто за відсутності кворуму та особистого голосування).

Найбільш актуальним питанням співпраці Україна-ЄС, було ведення переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на заміну Угоди про Партнерство та Співробітництво, яка містила б також суттєву складову про створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ між Україною та ЄС⁴. З метою підготовки до набуття чинності УА, було розроблено новий практичний інструмент на заміну Плану дій Україна-ЄС – Порядок денний асоціації (ПДА).

Нова УА та ПДА сприятимуть подальшій політичній асоціації та економічній інтеграції України до ЄС шляхом започаткування всебічного і практичного співробітництва, завдяки якому ці основні завдання можуть бути реалізовані. Здебільшого вони сприятимуть консолідації демократичних реформ, зокрема реформі судової системи, повазі до верховенства права та прав людини, прозорості та демократичній відповідальності, боротьбі з корупцією, а також збільшенню участі громадян у публічному прийнятті рішень в Україні⁵.

Відносини України з ЄС у 2010 р. концентрувалися передусім на виконанні ПДА Україна-ЄС. Для забезпечення процесу моніторингу та щорічного перегляду документа був створений механізм Спільного комітету старших посадових осіб. 26 січня 2010 р. у Києві відбулося перше засідання Спільного комітету ПДА, під час якого сторони розглянули перебіг виконання положень ПДА, затвердили пріоритети діяльності в рамках імплементації документа на 2010 р. та керівні принципи роботи Спільного комітету. На 14-му засіданні Ради з питань співробітництва Україна-ЄС (Люксембург, 15 червня 2010 р.) був схвалений Спільний звіт щодо прогресу в імплементації виконання ПДА⁶.

¹ Лідери ЄС підписали «Договір про реформи» [Електронний ресурс] // День. – 2007. – № 219. – 14 грудня. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/193272>.

² Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 29.

³ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Електронний ресурс] : закон від 01.07.2010 № 2411 VI // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

⁴ Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття [Електронний ресурс] : довідник / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. – Ч. 1. Чернівці, 2010. – 212 с. – С. 176 – Режим доступу : <http://ukrcsei.org/uploads/files/default/binder1.pdf>.

⁵ Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електронний ресурс] // Представництво Європейського Союзу в Україні. Хронологія двосторонніх відносин. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_uk_chronology/association_agenda_ukr.pdf.

⁶ Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 29.

У ПДА Україна-ЄС було визначено ключові реформи, котрим Україна має приділити увагу протягом наступних років. Серед основних напрямів співробітництва в енергетиці, зокрема, було зазначено необхідність приєднання України до Договору про Енергетичне Співтовариство. Для України участь в Співтоваристві – це можливість запровадження на внутрішньому ринку більшої конкуренції, вищих технічних стандартів і правил регулювання, кращого інвестиційного клімату. Це також глибша інтеграція українського енергетичного сектору з ринками країн ЄС, посилення власної енергетичної безпеки. Перевагою членства в цій організації є додаткові можливості для країн членів у залученні міжнародних кредитів та технічної допомоги⁷.

Україна розпочала юридичне оформлення приєднання до Енергетичного співтовариства на 8-му засіданні Ради Україна-ЄС [24 вересня 2010 р.] з підписання Протоколу про приєднання України до договору про заснування Енергетичного Співтовариства. 15 грудня 2010 р. Україна ратифікувала Договір про заснування Енергетичного Співтовариства і відповідно пройшла всі національні процедури приєднання. З 1 лютого 2011 р. Україна набула повноправного членства в організації⁸.

У рамках політичного діалогу України з ЄС у 2010 р. відбулося чотири зустрічі на найвищому рівні, а також два раунди переговорів щодо Угоди про асоціацію. Саміт у листопаді став першим для України після того, як Лісабонський договір набув чинності. Якщо під час попередніх самітів сторону ЄС очолював лідер головної в Союзі держави, яка мала значний вплив на порядок денний заходу, то нині ЄС був представлений виключно чиновниками євроінституцій: президентом Європейської Ради Г. Ромпеєм, президентом Європейської комісії Ж. М. Баррозу та профільними єврокомісарами. Обидва очільники ЄС оголосили про готовність завершити переговори та укласти УА протягом 2011 р.⁹.

Вперше, після обрання на посаду Президента, у Брюссель прибув В. Янукович. На цей час Генеральна прокуратура вже висунула звинувачення Ю. Тимошенко за «газовою справою». На саміті був представлений План дій щодо лібералізації візового режиму¹⁰.

Основні блоки Плану дій такі: безпека документів, включно з видачею біометричних закордонних паспортів; нелегальна міграція, включно з питаннями реадмісії; громадський порядок і безпека; зовнішні відносини та фундаментальні права. Кожен із зазначених блоків містить зобов'язання юридичного й політичного характеру, а також критерії імплементації¹¹.

Кінцевий вигляд представленого Україні Плану дій суттєво відрізнявся від очікуваного. ЄС не надав «дорожньої карти» запровадження безвізового режиму, аналогічної до тих, які виконували Сербія, Македонія, Чорногорія, Албанія та Боснія і Герцеговина. Перелік для нашої держави майже повністю відповідає балканським варіантам документа¹².

Надання Україні Плану дій щодо лібералізації візового режиму – це чергове «домашнє завдання», виконання якого не дає гарантій автоматичного скасування віз для українських громадян.

⁷ Україна і Енергетичне Співтовариство : два роки в очікуванні [Електронний ресурс] // Українська енергетика, DiXi Group. – 2013. – 18 квітня. – Режим доступу : <http://ua-energy.org/post/29041>.

⁸ Білоцький С. Д. Енергетичне співтовариство, Третій енергетичний пакет ЄС і правове регулювання альтернативної енергетики [Електронний ресурс] / С. Д. Білоцький, О. О. Грінченко // Український часопис міжнародного права. – 2012. – № 1. – С. 71. – Режим доступу : <http://jusintergentes.com.ua/archives/2012/1-2/12.pdf>.

⁹ Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 29-30.

¹⁰ Саміти Україна-ЄС : 16 років євроінтеграційних декларацій та тупцювання на місці [Електронний ресурс] // Тиждень. ua. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/73314>.

¹¹ Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 32-33.

¹² Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 33.

Напередодні саміту в Європейському Парламенті розгорнулося протистояння навколо прийняття резолюції щодо України. Одна частина Європарламенту на чолі з фракцією Європейської народної партії наполягала на якнайшвидшому формуванні жорсткої й засуджуючої позиції щодо стану справ в Україні, інша, на чолі з фракцією Прогресивного альянсу соціалістів та демократів, виступала за перенесення розгляду цього питання на час після саміту, а також за помірковану оцінку діяльності нової української влади. Безумовно, це протистояння відбулося не без активної участі провідних українських політичних сил, які паралельно із загальнодержавним процесом європейської інтеграції включилися й у процес євроінтеграції партійної. Тактичну перемогу на вказаному етапі здобув Прогресивний альянс соціалістів та демократів, якому вдалося переконати більшість європарламентарів не політизувати, загалом, прагматичний характер запланованого саміту. Резолюція ж Європейського Парламенту щодо України, хоч і з багатьма критичними зауваженнями, була схвалена лише 25 листопада¹³.

Резолюція носила стриманий характер, і поряд із запевненнями, що «Україна може подати заявку на членство в ЄС, як і будь-яка європейська держава», містила цілий ряд рекомендацій та застережень. Що ж стосується УА, то Європейський Парламент: «Позитивно відзначає прогрес у переговорному процесі щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема частини щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ); зазначає, що завершення переговорів щодо Угоди залежить від здатності та волі української сторони забезпечити регуляторне зближення з Європейським Союзом»¹⁴.

На початку 2011 р. тональність діалогу України та Євросоюзу визначалася кількома ключовими чинниками. Ідеться, по-перше, про налаштованість на остаточну фіналізацію та підписання УА до кінця 2011 р., озвучену обома сторонами під час саміту 22 листопада 2010 р. І хоча деякі експерти вказували на не реалістичність такого сценарію, прагнення втілити його в життя послідовно лунали від українських урядовців протягом усієї першої половини року. По-друге, складнощі в переговорах про створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі (ЗВТ) були головною «проблемною ланкою» УА та потребували істотних зрушень у позиціях обох сторін. По-третє, таким чинником стала активізація візового аспекту діалогу, пов'язана з узгодженням Плану дій щодо візової лібералізації та подальшими кроками з його реалізації. І, нарешті, не можна оминати питання дотримання демократичних прав і свобод в Україні, яке набуло особливої актуальності у зв'язку з відкриттям наприкінці 2010 р. низки кримінальних справ проти колишніх українських посадовців¹⁵.

У квітні 2011 р. відбулися чергові раунди переговорів про укладення УА. Так, 5 квітня пройшов Вісімнадцятий раунд політичної частини переговорів, під час якого сторони продовжили постатейне обговорення розділів Угоди, котрі стосуються інституційних, загальних і прикінцевих положень, а також обмінялися думками щодо перспектив досягнення домовленостей щодо неузгоджених питань. 4-8 квітня 2011 р. у Брюсселі відбувся шістнадцятий раунд переговорів щодо створення поглибленої та всеохопної ЗВТ¹⁶.

¹³ Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 30.

¹⁴ European Parliament resolution on Ukraine [Electronic resource]: international document of November 25, 2010 // European Parliament. – Access mode : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0444+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>.

¹⁵ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 141.

¹⁶ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 144-145.

Відсутність остаточної згоди щодо умов створення ЗВТ на середину 2011 р. означала, що підписання Угоди про асоціацію не може відбутися протягом цього року й що головною метою за таких умов є завершення переговорів і парафування Угоди до саміту в грудні. Особливі надії в цьому плані поклалися на головування Польщі в Європейській Раді, яке припадало на другу половину 2011 р.

Улітку відбувся суттєвий поворот у характері діалогу України та Євросоюзу. По-перше, арешт Ю. Тимошенко 5 серпня 2011 р. серйозно загострив ситуацію з дотриманням демократичних стандартів в Україні. Високий представник ЄС із питань закордонних справ та безпекової політики К. Ештон висловила стурбованість із цього приводу і вказала на необхідність забезпечення справедливого, прозорого та незалежного правосуддя задля уникнення вигляду вибіркового судового переслідування за політичними мотивами¹⁷. Єврокомісар Ш. Фюле сказав, що в разі засудження Ю. Тимошенко «за законами, ухваленими за радянських часів», відносини ЄС з Україною «не залишаться такими, як були»¹⁸.

По-друге, у цей період істотно активізувалася українська риторика стосовно неодмінної фіксації в тексті УА європейської перспективи членства України в ЄС¹⁹.

Знаковою подією в політичному діалозі України з ЄС стало проведення 29-30 вересня 2011 р. другого саміту Східного Партнерства у Варшаві, під час якого була зроблена чергова спроба досягнути компромісу в питаннях судового переслідування українських опозиціонерів. У рамках саміту Президент України В. Янукович зустрівся з президентом Європейської Ради Г. Ромпеем та президентом Європейської Комісії Ж. М. Баррозу. Під час зустрічі обговорювалися питання підготовки до укладання УА включно із ЗВТ, виконання Плану дій з лібералізації Євросоюзом візового режиму для України, а також сучасні виклики, перед якими стоїть Україна. Лідери ЄС та Президент України домовилися зустрітися у Брюсселі в жовтні 2011 р.²⁰

Європейська спільнота з обуренням сприйняла інформацію про винесення 11 жовтня 2011 р. обвинувального вироку Ю. Тимошенко. Високий представник ЄС із питань закордонних справ та безпекової політики К. Ештон висловила глибоке розчарування цією подією та підтвердила, що ЄС урахує її у своїй політиці щодо України. За її твердженням, неповага української влади до універсальних цінностей та верховенства права матиме серйозні наслідки для відносин Україна-ЄС, укладання УА та рівень практичного співробітництва. Однак, при цьому було очевидно, що ЄС не має чіткого бачення того, як ці перипетії мають бути пов'язані з переговорами щодо Угоди. Проте, виступаючи 12 жовтня 2011 р. перед Європарламентом, К. Ештон зазначила, що ЄС може підписати Угоду тільки в тому разі, якщо українське керівництво доведе відданість цінностям, на яких ця Угода заснована²¹.

У цьому контексті європейська сторона в односторонньому порядку оголосила про перенесення запланованого на 20 жовтня візиту Президента України В. Януковича до Брюсселя, який так і не відбувся. Скасування візиту, фактично, стало на заваді парафуванню УА на саміті у грудні 2011 р., адже саме на цей період припали найактивніші зусилля Києва із закріплення в Угоді перспективи членства в ЄС. Оскільки це питання могло бути вирішене лише на політичному рівні, відміна візиту означала, що контактів на найвищому рівні між

¹⁷ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 148.

¹⁸ Україна – Європейський Союз. Візит Штефана Фюле до України [Електронний ресурс] // International weekly. – 2011. – 10-16 січня. – № 1. – Режим доступу : <http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-1-10.01-16.01.2011.doc>.

¹⁹ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 148.

²⁰ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 149.

²¹ Погіршення відносин України з ЄС : лакмусовий папір чи відданість верховенству права? [Електронний ресурс] // International weekly. – 2011. – 17-30 жовтня. – № 38, 39. – Режим доступу : <http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-383917.10-30.10.2011.doc>.

Україною та ЄС до саміту більше не відбудеться, а тому й найважливіше питання переговорів не буде вирішене до саміту²².

Незважаючи на напруженість у відносинах України та ЄС, того ж 20 жовтня Комісар з торгівлі К. Гухта у своєму виступі у Європарламенті, заявив про завершення переговорів стосовно поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ.²³

Для остаточного узгодження найпроблемніших аспектів Угоди 11 листопада у Брюсселі був проведений двадцять перший раунд переговорів, за підсумками якого сторони оголосили про врегулювання всіх спірних питань, за винятком формулювань, які потребують рішення на політичному рівні, і про завершення переговорного процесу та початок підготовки Угоди до формальних процедур з надання їй чинності²⁴.

Однак, брак прогресу в питанні засудження Ю. Тимошенко, попри заклики європейської спільноти, зумовлював невизначеність щодо проведення та результатів саміту Україна-ЄС. Остаточне узгодження порядку денного відбулося лише 12-13 грудня 2011 р. під час візиту до Києва комісара ЄС із питань розширення та ЄПС Ш. Фюле²⁵.

На П'ятнадцятому саміті, який відбувся 19 грудня 2011 р., президент Європейської Комісії Ж. М. Баррозу та президент Європейської Ради Г. Ромпей у схваленому у Києві документі наголосили, що підписання та ратифікація УА залежатиме від стану демократії в Україні. На цей час Ю. Тимошенко була засуджена до семи років в'язниці. Водночас, представники ЄС зазначили, що шлях для технічної підготовки УА між Україною та ЄС, включаючи ЗВТ, відкритий, але подальше просування – у руках української влади²⁶.

Підсумовуючи, потрібно констатувати, що 2011 р. позначився як важливими досягненнями (саміт 19 грудня), так і серйозними прорахунками у розвитку двосторонніх відносин.

2012 р. у відносинах України з ЄС, очевидно, не можна назвати роком прориву, хоча і втраченим часом він також не став. З одного боку, відбулося суттєве охолодження у взаєминах, а з другого – найбільш знакові події двосторонніх відносин, заплановані обома сторонами на 2012 р., зокрема парафування УА та підписання Договору про внесення змін і доповнень до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, відбулись у запланованому режимі²⁷.

Стратегічне значення політики ЄС стосовно України можна розглядати з двох позицій – внутрішньої і зовнішньої. З погляду другої, наша держава є важливим індикатором стану конкурентних відносин ЄС і Росії, оскільки вона формує (або не формує) безпечне середовище навколо східних кордонів ЄС. З погляду внутрішніх позицій, успішна (попри її розмитість) політика ЄС на Сході, важливою складовою якої є Україна, означає для організації, по-перше, доведення іншим учасникам політичного діалогу успішності та привабливості фундаментальних ідей, на яких заснований Європейський Союз і високого магнетизму його інтеграційного поля. По-друге, для низки держав ЄС, передусім Польщі й, до певної міри,

²² ЄС скасував візит В. Януковича в Брюссель [Електронний ресурс] // International weekly. – 2011. – 17-30 жовтня. – №38, 39. – Режим доступу : <http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-383917.10-30.10.20111.doc>.

²³ Виступ Комісара з торгівлі Карела Де Гухта у Європарламенті 20 жовтня 2011 [Електронний ресурс] // Представництво Європейського Союзу в Україні. Хронологія двосторонніх відносин. – 2011. – 21 жовтня. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2011/2011_10_21_03_uk.htm.

²⁴ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 151.

²⁵ Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 151.

²⁶ Саміти Україна-ЄС : 16 років євроінтеграційних декларацій та тупцювання на місці [Електронний ресурс] // Тиждень. ua. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/73314>.

²⁷ Хилько О. Л. Україна-ЄС : стратегічна пауза чи кінець євроінтеграційної перспективи / Хилько О. Л. // Зовнішня політика України – 2012 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2013. – 304 с. – С. 130.

Швеції, Чехії, Словаччини та Великої Британії, успішність східної політики, промоутерами якої вони виступають, означає не лише посилення їхніх статусних характеристик усередині Євросоюзу, а й досягнення конкретних геополітичних переваг. Ці фактори зумовлюють зацікавленість ЄС та окремих його членів у підтримці поступу і здорового політичного діалогу у двосторонніх відносинах з Україною²⁸.

Про стан відносин ЄС свідчать два важливих фактори: по-перше, це відсутність офіційних візитів європейських очільників до України упродовж року; по-друге, перенесення саміту Україна-ЄС на лютий 2013 р. через внутрішньополітичну ситуацію в Україні, зокрема проведення парламентських виборів у жовтні 2012 р. Незважаючи на таку холодну атмосферу заплановані на цей рік заходи все ж відбулися.

Підсумком п'ятирічних переговорів стало парафування УА Україна-ЄС. 30 березня 2012 р. у Брюсселі була парафувана політична частина документа, а 19 липня 2012 р. – текст Угоди про поглиблену і всеосяжну ЗВТ між Україною та ЄС, котра є невід'ємною частиною УА²⁹.

Згідно з текстом Заключної заяви Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, ухваленої в лютому 2012 р., підписання й ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ставилося в залежність від перспективи «повноцінної участі» ув'язнених лідерів опозиції в парламентських виборах 2012 р³⁰.

Варто також згадати, що неодноразово у своїх виступах європарламентарі пов'язували підписання УА із прозорим та демократичним проведенням жовтневих парламентських виборів. Ставлення до української влади та реалізованої нею політики було виражене також шляхом ігнорування таких знакових подій, як чемпіонат Євро-2012³¹, традиційного Ялтинського форуму, який відмовилися відвідати голови Чехії, Німеччини, Словенії, Естонії, Італії, Хорватії та Австрії.

Ключовим досягненням 2012 р. все ж стало підписання 23 липня у Брюсселі Договору про внесення змін та доповнень до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, згідно з яким Європейський Союз підтверджував намір установити з Україною безвізовий режим³².

Хотілося б зазначити, що 2012 р. змістив акценти політики ЄС щодо України. Якщо в перші роки наша держава вважалась лідером серед інших країн регіону, то за останній рік її обійшли Молдова, Грузія та Вірменія.

25 лютого 2013 р. відбувся 16-й саміт Україна-ЄС. За його результатами було ухвалено Спільну заяву, переважна більшість положень якої стосуються виконання Україною низки передумов для забезпечення підписання УА між Україною та ЄС під час Вільнюського саміту СхП, запланованого на листопад 2013 р. Зокрема у пункті 3 цього документу підкреслено, що лідери ЄС підтвердили свою відданість підписанню Угоди, «щойно будуть продемонстровані рішучі дії та відчутний прогрес у трьох сферах, зазначених під час Саміту Україна-ЄС у 2011 р.». Йдеться про унеможливлення застосування вибіркового правосуддя, удосконалення

²⁸ Хилько О. Л. Україна-ЄС : стратегічна пауза чи кінець євроінтеграційної перспективи / Хилько О. Л. // Зовнішня політика України – 2012 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2013. – 304 с. – С. 131.

²⁹ Представництво Європейського Союзу в Україні. Хронологія двосторонніх відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/chronology/index_uk.htm.

³⁰ Final Statement and Recommendations Pursuant to Article 90 of the Partnership and Cooperation Agreement [Electronic resource] // Parliamentary Cooperation Committee. – Eighteenth Meeting. – Kyiv and IvanoFrankivsk, 20-22 February 2012. – Access mode : <http://www.europarl.europa.eu/document /activities/cont/ 201203/20120301ATT39570/20120301ATT39570EN.pdf>.

³¹ Офіційно не оголошуючи «бойкоту» українській владі, фінал чемпіонату Євро-2012 проігнорували голова Єврокомісії та лідери провідних європейських країн.

³² Хилько О. Л. Україна-ЄС : стратегічна пауза чи кінець євроінтеграційної перспективи / Хилько О. Л. // Зовнішня політика України – 2012 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2013. – 304 с. – С. 138-139.

законодавства про вибори згідно з рекомендаціями ОБСЄ/БДПІЛ та демонстрацію суттєвого прогресу у здійсненні внутрішніх реформ³³.

Водночас, за результатами саміту стало зрозуміло, що підписання УА опинилося під питанням, великою мірою через незрозумілу та непослідовну політику українського уряду. Документ закріпив доволі жорсткі вимоги, виконання яких має передувати рішенням про підписання.

7 квітня 2013 р. було звільнено колишнього міністра внутрішніх справ Ю. Луценка та колишнього міністра з питань захисту навколишнього середовища Г. Філіпчука. Ця подія стала сигналом для Європейського Союзу, і надією для українського народу, що саміт у Вільнюсі може стати завершальним етапом багаторічних переговорів.

Напередодні саміту СхП, що мав відбутися у Вільнюсі 28-29 листопада, Європейська Комісія оприлюднює три звіти про прогрес у виконанні Планів дій з візової лібералізації (ПДВЛ) Молдовою, Україною та Грузією.

Що стосується України, то Єврокомісія вважає, що за останні два роки країна досягла значного прогресу у виконанні Плану дій. Особливо це стосується реформування системи захисту даних, зміцнення співпраці у сфері кримінального правосуддя та у боротьбі проти торгівлі людьми, а також співпраці між правоохоронними органами. Закладена нормативно-правова база для біометричних паспортів та були суттєво видозмінені антикорупційні положення. Однак, задля завершення виконання критеріїв першої фази ПДВЛ, потрібно докласти додаткових зусиль для впровадження двох вищезазначених вимог. Окрім того, з метою забезпечення адекватного правового захисту проти дискримінації, необхідно зміцнити нормативно-правову базу, що регулює питання, пов'язані із боротьбою проти дискримінації³⁴.

Найбільшим розчаруванням 2013 р. стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада, в якому йдеться, що з метою забезпечення національної безпеки України та відновлення втрачених обсягів виробництва та напрямів торговельно-економічних відносин з Російською Федерацією та іншими державами - членами Співдружності Незалежних Держав потрібно призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони.

За даними засобів масової інформації, про це рішення В. Янукович повідомив єврокомісара з питань розширення Ш. Фюле двома днями раніше. Одночасно Київ запропонував створення тристоронньої комісії Україна-ЄС-Росія, основною метою якої було б усунення бар'єрів у взаємній економічній співпраці та лібералізація торгівлі. Крім того, уряд оголосив про повернення до діалогу з Митним Союзом. Призупинення підготовки до підписання Угоди з ЄС викликало найбільші починаючи з 2004 р. суспільні протести³⁵.

³³ Європейська інтеграція [Електронний ресурс] : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 464 с. – Є. 371. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.center.gov.ua%2Fcomponent%2Fk2%2Fitem%2Fdownload%2F101_f8c4518be7f42e8bcb3925549dfd6c84&ei=BtSIVKIN8qtU97sgIgH&usq=AFQjCNEdd7kqOqy0kRvLM2k1sPFWDYsVww&bvm=bv.81456516,d.d24.

³⁴ Report from the commission to the European Parliament and the Council. Third report on the implementation by Ukraine of the Action Plan on Visa Liberalisation [Electronic resource] // European Commission. – Access mode : http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131115_3rd_progress_report_on_the_implementation_by_ukraine_of_the_apvl_en.pdf.

³⁵ Wojciech Konończuk. Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie : przyczyny i implikacje [Źródło elektroniczne] / Konończuk Wojciech // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. – 2013. – 27 listop. – Dostęp : <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>.

Але таке рішення української влади не було несподіванкою. Принаймні, від початку листопада в заявах представників української влади з'являлися чіткі сигнали, які свідчили про те, що Київ може відмовитися від підписання Угоди про асоціацію напередодні саміту у Вільнюсі. Такий поворот у співпраці України та ЄС виник у першу чергу через зовнішні чинники, зокрема зростаючий у останні місяці тиск з боку Росії. Кульмінацією стало введення у середині серпня ембарго на товари з України. Як результат, значна частина українського експорту до Росії була заблокована на тиждень. Москва у такий спосіб подала сигнал, що підписання Угоди з ЄС призведе до обмеження доступу української продукції на російський ринок (1/3 загального експорту України). Здається, що ця подія стала ключовою у прийнятті українською владою рішення про перегляд існуючої політики, спрямованої на підписання Угоди про асоціацію. Спочатку Київ сподівався, що сам ЄС прийме рішення заблокувати підписання документу у зв'язку із невирішеним питанням Ю. Тимошенко. Однак, серед держав-членів домінували голоси за прийняття Угоди, незважаючи на відсутність рішення з цього питання. Як наслідок, влади українські оголосили про прийняття цього ганебного розпорядження, про яке згадувалось вище³⁶.

Важливо також зазначити, що тиск з боку Росії не був єдиною причиною прийняття такого рішення. Ще одним чинником стала також і важка економічна ситуація (від середини 2012 р. економіка фактично знаходилась у стані кризи). Підписання Угоди вимагало б значних фінансових вливань та реформ пов'язаних із скасуванням тарифних бар'єрів, відкриттям ринку і необхідністю адаптації до норм і стандартів ЄС. За оцінками експертів, позитивні ефекти від підписання Угоди могли б бути відчутні лише у довгостроковій перспективі, а це могло знизити рівень підтримки влади з боку суспільства напередодні президентських виборів. Натомість, повернення до Росії дозволить їм отримати кредит для стабілізації економічної ситуації та переглянути умови газового контракту³⁷.

Росія в реалізації свого впливу на Україну активно застосовувала заходи не лише політико-дипломатичного характеру, але й економічний та енергетичний тиск, здійснювала масштабну гуманітарну експансію в українському інформаційному просторі, використовувала фактор військової присутності на українській території. Це стало причиною різкої зміни політики української влади.

28 та 29 листопада відбувся черговий саміт СхП у Вільнюсі, що став реалізацією європейської політики сусідства щодо східноєвропейських країн.

На Саміті зустрілись глави держав або урядів та представники Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України, представники ЄС і глави держав або урядів та представники його держав-членів³⁸.

Саміт СхП став значущою та актуальною подією, яка привернула увагу не лише європейської, а й світової громадськості. На саміті СхП ЄС успішно парафував УА та створення поглиблених і всеохоплюючих ЗВТ з Молдовою і Грузією. Крім того, підписано Угоду про лібералізацію візового режиму з Азербайджаном. На жаль, Україна загальмувала свій поступ на шляху зближення з ЄС. Саміт засвідчив позицію владної еліти України пригальмувати активізацію курсу на євроінтеграцію. Українське керівництво в

³⁶ Wojciech Konończuk. Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie : przyczyny i implikacje [Źródło elektroniczne] / Konończuk Wojciech // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. – 2013. – 27 listop. – Dostęp : <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>.

³⁷ Tadeusz A. Olszański. Kryzys polityczny na Ukrainie [Źródło elektroniczne] / Olszański Tadeusz A., Konończuk Wojciech // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. – 2013. – 4 grudnia. – Dostęp : <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-04/kryzys-polityczny-na-ukrainie>.

³⁸ Уляна Ільницька. «Східне партнерство» як вимір європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС / Ільницька Уляна // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку : збірник наукових праць. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – Випуск 26. – С. 117.

односторонньому порядку висловило чітку позицію щодо незгоди підписання Угоди про асоціацію³⁹.

Події на Вільнюському саміті, неочікувана категоричність українського президента щодо небажання підписувати УА, активізація діалогових відносин з РФ викликали незгоду громадян та зумовили небачений сплеск громадянської активності, масові акції протесту, утворення Євромайдану в Києві та багатьох містах України. Десятки тисяч громадян виступили на захист євроінтеграції, відстоюючи свої європейські прагнення. Крім підтримки євроінтеграційного курсу, мітингувальники вимагали відставки Уряду, проведення дострокових парламентських та президентських виборів, покарання винних за силові дії з боку влади щодо учасників мирного протесту⁴⁰.

Зрив підписання УА Україна-ЄС на саміті у Вільнюсі та викликаний цими подіями Євромайдан став однією з найголовніших тем для обговорення серед європейських політиків. Україну часто згадували як доказ краху політики СхП. Українське питання активно обговорювалося на засіданні Європарламенту 12 грудня 2013 р., де було прийнято резолюцію «Про результати Вільнюського саміту і майбутнє СхП, зокрема, щодо України».

У резолюції Європарламент закликав негайно розпочати нову повноцінну посередницьку місію ЄС на найвищому політичному рівні, щоб допомогти у проведенні круглого столу між урядом, демократичною опозицією і громадянським суспільством та забезпечити мирне вирішення кризи. Крім того, Європарламент висловив повну солідарність з «демонстрантами за європейське майбутнє і закликав українську владу повною мірою поважати громадянські права, фундаментальні свободи зібрань і мирних акцій протесту»⁴¹.

У політичному плані 2013 р. став досить яскравим та багатим на події: новий склад парламенту й уряду, підготовка до підписання УА з ЄС, загострення відносин з РФ та призупинення процесу євроінтеграції. Більшість з яких, проте, здаються нині доволі тьманими на тлі Євромайдану – масштабної акції протесту, що охопила всю країну, від сходу до заходу.

Отже, перемога на президентських виборах у 2010 р. В. Януковича стала причиною пильної уваги до України з боку європейського співтовариства. Адже він був відомий своєю проросійською позицією. Але свій перший візит на посаді глави держави здійснив саме до Брюсселя, а не Москви, що з полегшенням сприйнялося і в українському суспільстві. Новообраний Президент та його команда заявили про незмінність євроінтеграційного курсу України, що було реалізовано у їхній подальшій політиці. Протягом довго часу їм вдавалося всидіти на двох стільцях: повільними темпами наближатися до підписання Угоди про асоціацію та нормалізувати відносини з РФ.

ЄС зі свого боку робив все можливе, щоб УА стала реальністю. Україна постійно перебувала під пильною увагою європейської спільноти. Було прийнято безліч резолюцій та висновків стосовно ситуації в Україні, які повинні були стати орієнтирами на шляху до реалізації програми політичних та економічних реформ. Мали місце також візити офіційних осіб ЄС, які у своїх висловлюваннях відкрито підтримували прагнення України, але одночасно вимагали виконання взятих на себе зобов'язань. Незважаючи на відсутність прогресу у

³⁹ Уляна Ільницька. «Східне партнерство» як вимір європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС / Ільницька Уляна // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку : збірник наукових праць. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – Випуск 26. – С. 118.

⁴⁰ Тут ідеться про перший Євромайдан, який був відносно нечисленним, а велика кількість його прихильників – студенти, які прагнули кращого майбутнього. Близько п'ятої ранку 30 листопада, коли на майдані Незалежності залишилося мало мітингувальників, а доля угоди з ЄС уже вирішувалася, українські силовики отримали команду розігнати Майдан. Дії «беркутівців» вразили Україну. Відео побойща, яке влаштували силовики, не могло залишити байдужими жодного українця. Бійці спецпідрозділу били всіх: жінок, дітей та журналістів. Офіційне виправдання побойща: потрібно було встановити новорічну ялинку. Саме ці події стали поштовхом до початку масових акцій протесту.

⁴¹ European Parliament resolution on the outcome of the Vilnius Summit and the future of the Eastern Partnership, in particular as regards Ukraine [Electronic resource] : international document of December 12, 2013 // European Parliament. – Access mode : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P7-RC-2013-0557+0+DOC+XML+V0//EN>.

вирішенні однієї з основних вимог, а саме припинення вибіркового правосуддя, значна частина європейського істеблшменту була готова підписати УА у листопаді 2013 р.

Проте вже напередодні Саміту, який мав стати кульмінацією розвитку двосторонніх відносин ЄС-Україна, було оголошено про призупинення підготовки до підписання УА. Уряд пояснив таке рішення неготовністю поглиблювати відносини з ЄС, що вже було абсурдним, зважаючи на те, скільки років Україна йшла до цієї мети. У такому рішенні чітко простежується «рука Росії», яка палко не бажає відпускати Україну у вільне плавання. Залучення України до повномасштабної участі в Митному союзі та в перспективі – в Євразійському економічному союзі офіційно визнано одним з пріоритетів російської зовнішньої політики. РФ розглядає успішну інтеграцію України до ЄС, як загрозу власним імперським амбіціям на цілому пострадянському просторі, та провал її реінтеграційних проєктів.

Література:

1. Потехін О. В. Тенденції зовнішньої політики України у 2010 р. / О. В. Потехін, І. Я. Тодоров // Зовнішня політика України – 2010 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2011. – 352 с. – С. 29.
2. Уляна Ільницька. «Східне партнерство» як вимір європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС / Ільницька Уляна // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: збірник наукових праць. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – Випуск 26. – С. 117.
3. Хилько О.Л. Україна-ЄС: стратегічна пауза чи кінець євроінтеграційної перспективи / Хилько О. Л. // Зовнішня політика України – 2012 : стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2013. – 304 с. – С. 130.
4. Шаповалова О. І. Україна-ЄС: тернистий шлях до асоціації / Шаповалова О. І. // Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 384 с. – С. 141.
5. Білоцький С. Д. Енергетичне співтовариство, Третій енергетичний пакет ЄС і правове регулювання альтернативної енергетики [Електронний ресурс] / С. Д. Білоцький, О. О. Грінченко // Український часопис міжнародного права. – 2012. – № 1. – С. 71. – Режим доступу : <http://jusintergentes.com.ua/archives/2012/1-2/12.pdf>.
6. Виступ Комісара з торгівлі Карела Де Гухта у Європарламенті 20 жовтня 2011 [Електронний ресурс] // Представництво Європейського Союзу в Україні. Хронологія двосторонніх відносин. – 2011. – 21 жовтня. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2011/2011_10_21_03_uk.htm.
7. Європейська інтеграція [Електронний ресурс] : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 464 с. – С. 371. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.center.gov.ua%2Fcomponent%2Fk2%2Fitem%2Fdownload%2F101_f8c4518be7f42e8bc3925549dfd6c84&ei=BtSIVKcIN8qtU97sgIgh&usq=AFQjCNEdd7kQOqy0kRvLM2k1sPFWDYsVww&bvm=bv.81456516,d.d24.
8. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття [Електронний ресурс] : довідник / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. – Ч. 1. Чернівці, 2010. – 212 с. – Режим доступу: <http://ukrcei.org/uploads/files/default/binder1.pdf>.
9. ЄС скасував візит В. Януковича в Брюссель [Електронний ресурс] // International weekly. – 2011. – 17-30 жовтня. – №38, 39. – Режим доступу : <http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-383917.10-30.10.20111.doc>.
10. Лідери ЄС підписали «Договір про реформи» [Електронний ресурс] // День. – 2007. – № 219. – 14 грудня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/193272>.
11. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електронний ресурс] // Представництво Європейського Союзу в Україні. Хронологія двосторонніх відносин. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_uk_chronology/association_agenda_ukr.pdf.

12. Представництво Європейського Союзу в Україні. Хронологія двосторонніх відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/chronology/index_uk.htm.

13. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Електронний ресурс] : закон від 01.07.2010 № 2411 VI // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

14. Саміти Україна-ЄС: 16 років євроінтеграційних декларацій та тупцювання на місці [Електронний ресурс] // Тиждень. ua. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/73314>.

15. Україна – Європейський Союз. Візит Штефана Фюле до України [Електронний ресурс] // International weekly. – 2011. – 10-16 січня. – № 1. – Режим доступу : <http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-1-10.01-16.01.2011.doc>.

16. Україна і Енергетичне Співтовариство: два роки в очікуванні [Електронний ресурс] // Українська енергетика, DiXi Group. – 2013. – 18 квітня. – Режим доступу : <http://ua-energy.org/post/29041>.

17. European Parliament resolution on the outcome of the Vilnius Summit and the future of the Eastern Partnership, in particular as regards Ukraine [Electronic resource] : international document of December 12, 2013 // European Parliament. – Access mode : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P7-RC-2013-0557+0+DOC+XML+V0//EN>.

18. European Parliament resolution on Ukraine [Electronic resource]: international document of November 25, 2010 // European Parliament. – Access mode: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0444+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>.

19. Final Statement and Recommendations Pursuant to Article 90 of the Partnership and Cooperation Agreement [Electronic resource] // Parliamentary Cooperation Committee. – Eighteenth Meeting. – Kyiv and IvanoFrankivsk, 20-22 February 2012. – Access mode: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201203/20120301ATT39570/20120301ATT39570EN.pdf>.

20. Report from the commission to the European Parliament and the Council. Third report on the implementation by Ukraine of the Action Plan on Visa Liberalisation [Electronic resource] // European Commission. – Access mode: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131115_3rd_progress_report_on_the_implementation_by_ukraine_of_the_apvl_en.pdf.

21. Tadeusz A. Olszański. Kryzys polityczny na Ukrainie [Źródło elektroniczne] / Olszański Tadeusz A., Konończuk Wojciech // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. – 2013. – 4 grudnia. – Dostęp: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-04/kryzys-polityczny-na-ukrainie>.

22. Wojciech Konończuk. Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie : przyczyny i implikacje [Źródło elektroniczne] / Konończuk Wojciech // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. – 2013. – 27 listop. – Dostęp: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>.

Христина Дем'яник

НАРОСТАННЯ ПРОТИРІЧ В УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ (1991- 2010 РОКИ)

Питання українсько - російських відносин є однією з тих тем, яка завжди залишається актуальною, незважаючи на значний інтерес науковців. Це зумовлено багаторічним перебуванням двох країн в межах однієї держави, підвищеним інтересом до України з боку Російської Федерації, без якої остання не може відбутися як європейська держава і здійснювати вплив у Чорноморському регіоні та на Балканах. Без глибокого аналізу українсько-російських відносин протягом періоду 1991 – 2010 рр. неможливо збагнути причини, передумови та мету неоголошеної війни, яку сьогодні Росія веде проти України.

До числа публікацій, в яких значною мірою порушується українсько-російське співробітництво, можна віднести праці І. Кульбиди, М. Білоблоцького, І. Бодрука, О. Валевського і М. Гончара, В. Кременя, Б. Парахонського, П. Ситника, А. Кудряченка, С. Кульчицького, О. Мотиля, М. Дорошка. Ці автори одними з перших намагалися визначити

специфіку початкового етапу становлення українсько-російського міждержавного співробітництва. Тема українсько-російських відносин сучасного періоду стала предметом академічних досліджень українських науковців. Це, насамперед, успішно захищені дисертації. Однією з перших робіт, яка, хоч і частково, торкається предмету дослідження є докторська дисертація В. Ткаченка «Україна і Росія: проблеми національного самовизначення (історіософський аналіз поточного моменту)». Значним внеском у дослідження українсько-російських взаємин є кандидатська дисертація І. Мельничука про розвиток двосторонніх відносин під кутом зору діяльності СНД, проблем Чорноморського конфлікту і ядерного роззброєння України та участь у цьому Російської Федерації та США.

Метою наукової публікації є комплексний аналіз наростаючих протиріч в українсько-російських відносинах протягом періоду 1991 – 2010 років.

Однією з принципово важливих складових процесу становлення української державності є визначення зовнішньополітичних орієнтирів. Незважаючи на декларування євроінтеграційного напрямку як пріоритету української зовнішньої політики, її домінантою в період 1991–2004 рр. стала фактична відмова нашої країни брати участь в об'єднаннях, які недоброзичливо ставилися до Росії або ж не перебували у сфері її впливу. Після зміни влади в Україні наприкінці 2004 р. її зовнішня політика була націлена на вирішення стратегічних питань, які визначили сучасні зовнішньополітичні пріоритети країни, а саме: забезпечення вступу до ЄС і НАТО, розвиток якісно нових відносин із Росією та США, сприяння повноцінній інтеграції у світовий економічний простір¹.

Першим етапом становлення відносин між Україною та Росією є період правління Л. Кравчука та Б. Єльцина. На цьому етапі проблеми відносин України з колишнім імперським центром – Росією потрапляли в поле зору Президента найчастіше. Аналіз виступів Л. Кравчука свідчить, що впродовж усього терміну перебування на президентській посаді північний сусід залишався потужним подразником президентської думки, оскільки саме у боротьбі й у протистоянні з Росією народжувалася українська державність. При цьому за кроками, діями, висловлюваннями Президента щодо Росії українці слідували чи не найбільш ревниво. Таким чином, відразу після того, як 8 грудня 1991 р. у Біловезькій пущі Л. Кравчук підписав документ про створення СНД, багато хто в середовищі української еліти (зокрема, національно-демократичної орієнтації) з гіркотою заговорив про те, що «незалежна Україна проіснувала тиждень», а причиною цього, зрозуміло, стала діяльність саме Президента, його особиста угодовська позиція щодо Росією.

Проте згодом позиція Л.Кравчука стосовно СНД вже іншим його критикам дала змогу говорити прямо протилежне: «Президент України не сприймає СНД»².

Після здобуття незалежності Україна успадкувала від СРСР велику кількість ядерних боєголовок (понад 1600) і засоби їх передачі (ракети, бомбардувальники дальньої дії), що могло б зробити її третьою найпотужнішою ядерною державою в світі. Росія як спадкоємиця СРСР прагнула до того, щоб забезпечити собі винятковий контроль над усім пострадянським ядерним арсеналом. Проте денуклеризація України не представляла собою особливих проблем, оскільки вже 24 жовтня 1991 року український парламент виступив із заявою про без'ядерний статус України, а на зустрічі Співдружності Незалежних Держав в Алма-Аті в грудні 1991 року український уряд пообіцяв передати Росії всю ядерну зброю, що знаходиться на території України. Вже до травня 1992 року (майже 2 місяці до терміну, встановленого на зустрічі в Алма-Аті) Україна передала Росії всю тактичну ядерну зброю. 23 травня 1992 року Україна разом з 4 іншими пострадянськими державами підписала Лісабонський протокол, який робив її учасницею радянсько-американського договору СНО-І.

¹ Дорошко М. Вплив російського фактора на євроінтеграційний вибір України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2007/9-10/200708.html>

² Жангожа Р.Н. Україна і Росія на пострадянському просторі. Інтереси спільні та специфічні / Рустем Наулі Жангожа // Віче. – 1998. – № 7. – С. 3.

3 лютого 1994 року відбулася безумовна ратифікація Україною договору СНО-І. 5 грудня 1994 року Україна приєдналася до системи ДНЯЗ, а 1 червня 1996 року президент Л. Кучма оголосив, що процес передачі Росії стратегічної ядерної зброї завершений³.

Уже через тиждень після офіційного зникнення з політичної карти світу СРСР Росія поспішила, чи не вперше, засвідчити своє недружнє ставлення щодо колишньої «братньої республіки».

Російський парламент відмовився привітати український народ із незалежністю, а російські депутати запропонували визнати незалежність України лише в рамках її входження в склад Російської імперії в середині XVII ст. Крім того деякі російські парламентарі уже на початку грудня 1991 р. озвучили територіальні претензії до України (попри підписання ще у листопаді 1990 р. у Києві договору між Росією й Україною, де вказувалося, що жодна з держав не має по відношенню до іншої територіальних претензій)⁴.

Проблеми у відносинах між Росією та Україною виникали і щодо питань Криму та Чорноморського флоту. Крим був переданий Українській РСР у лютому 1954 року, коли відзначали 300-річчя Переяславської угоди, проте жили там в основному етнічні росіяни. З цим непростим питанням був пов'язаний поділ Чорноморського флоту, що базувався в Севастополі.

5 травня 1992 року парламент Криму прийняв акт про незалежність, а на наступний день була прийнята Конституція. Незабаром після цього, 21 травня Верховна Рада Росії прийняла резолюцію, що скасовувала чинність декрету з 1954 року. Українській владі вдалося запобігти кризі довкола Криму, коли 25 вересня 1992 року була прийнята компромісна Конституція Криму, що визначила його як невід'ємну частину України. Проте питання щодо Криму далі з'являлися в українсько-російських відносинах, наприклад, в лютому 1993 р. віце-президент Росії запропонував, щоб питання Криму було вирішено через міжнародний суд.

Суперечка про Чорноморський флот розпочалася 5 квітня 1992 року, коли президент України Л. Кравчук видав указ про українські Збройні Сили, в якому розпорядився створити флот на українській базі підрозділів Чорноморського флоту. У відповідь, 7 квітня президент Росії Б. Єльцин видав указ про підпорядкування Чорноморського флоту Росії.

Це питання домінувало при зустрічі обох президентів 23 червня 1992 року в Дагомисі (Росія) і 3 серпня 1992 року в Ялті. Москва погодилася тоді на створення загального командування над Чорноморським флотом, приналежність якого повинна була бути вирішена до кінця 1995 року. 17 червня 1993 року Б.Єльцин і Л.Кравчук на зустрічі в Завидові погодилися поділити Чорноморський Флот між двома державами до кінця 1995 року, але ця угода зустріла опір військових з обох сторін. А 9 липня російський парламент прийняв резолюцію, що проголошувала Севастополь штаб-квартирою Чорноморського флоту під російською юрисдикцією. 20 липня Рада Безпеки ООН відхилила цю резолюцію⁵.

3 вересня 1993 року Л.Кравчук і Б.Єльцин підписали в Масандрі в Криму угоду, що передбачала продаж Росії Україною основної частини Чорноморського флоту та оренду Севастополя і передача ядерних боеголовки в обмін на зменшення українського боргу перед Росією. У першій половині квітня 1994 року відбулися тривожні сутички між російськими і українськими моряками Чорноморського флоту. 15 квітня 1994 року Л.Кравчук і Б.Єльцин підписали в Москві угоду, яка передбачала, що з 50% українського Чорноморського флоту вона збереже за собою 18,3%, а решту продасть Росії. Ці результати були підтверджені угодою, укладеною в Сочі Б.Єльциним і наступним президентом України Л.Кучмою 9 червня 1995 року. Російський Чорноморський флот зберігав право використання порту в Севастополі. Проте вже 5 грудня 1996 року російська Рада Федерації ухвалила постанову, що визначала Севастополь територією Росії.

³ Stosunki dwustronne Rosja-Ukraina. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Rosja,stosunki_dwustronne,Ukraina

⁴ Какая Украина нужна России? // Независимая газета. - 2001. апрель. - С. 8.

⁵ Stosunki dwustronne Rosja-Ukraina. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Rosja,stosunki_dwustronne,Ukraina

Як наслідок, 28 травня 1997 року в Києві прем'єр-міністри П.Лазаренко та В.Степанович підписали 3 угоди щодо Чорноморського флоту і Севастополя, за якими цей порт ставав приналежністю як України, так і Росії, з правом останньої на 20-річну оренду 3 із 4 портових бухт з можливістю 5-річного продовження оренди.

Через два дні після укладення угод зі своїм першим офіційним візитом в Україну прибув Б.Єльцин і 31 травня він підписав з Л.Кучмою російсько-український 10-річний, автоматично поновлюваний, договір про дружбу, співробітництво і партнерство (парафровано ще в лютому 1995 року), що гарантує територіальну цілісність обох держав. Парламент України ратифікував цей договір 14 січня 1998 року, а російська Дума – 25 грудня 1998 року. 24 березня 1999 року український парламент ратифікував угоду про Чорноморський флот, а 1 квітня 1999 року справа дійшла до обміну грамотами договору про дружбу.

У цей час зростає роль прозахідного вектора зовнішньої політики України, що викликає неабияку стурбованість Росії. Уже на початку 1997 року з'явилися заяви високопоставлених українських представників про можливість вступу України до НАТО (про це висловлювався міністр закордонних справ України Г.Удовенко в березні 1997 року у Брюсселі). 9 липня 1997 року в Мадриді було підписано Карту про Особливе Партнерство між НАТО і Україною. Київ з самого початку протиставився спробам поглиблення співробітництва в рамках Співдружності Незалежних Держав, а в жовтні 1997 року увійшов до складу альянсу ГУУАМ, що об'єднав всі пострадянські держави, які зробили особливий акцент на свою незалежність і мали прозахідну орієнтацію. Як вважає Росія, розширення НАТО на схід суперечить її інтересам та є предметом постійного спору у відносинах із Заходом. Під час дебатів у російському парламенті з приводу ратифікації договору про дружбу від 1997 року часто висловлювалися побоювання щодо зближення України з НАТО, і коли 25 грудня 1998 року ратифікація, зрештою, відбулася, Держдума одночасно прийняла резолюцію, що закликала український парламент не вступити до НАТО⁶.

27 лютого 1998 року Б.Єльцин і Л.Кучма підписали в Москві 10-річний договір про всебічне економічне співробітництво, що передбачав подвоєння взаємного товарообігу. Це збіглося з серйозною кризою у взаємних торговельних відносинах: в 1998 році через економічну кризу в Росії обсяг двосторонньої торгівлі знизився в два рази. Поступово теж зростали проблеми, пов'язані з постачанням російського природного газу в Україну і через українську територію на західні ринки: Москва звинувачувала Київ у незаконному відведенні газу з транзитних трубопроводів і вимагала погашення боргу за поставки газу, розмір якого і був предметом суперечок. У лютому 2000 року український прем'єр-міністр В.Ющенко на переговорах з російським прем'єр-міністром М. Касьяновим заявив, що сума українського боргу становить 1,4 мільярда доларів, у той час як Москва подавала суму, що перевищувала 2 мільярди доларів. У жовтні 1999 року Росія і Україна уклали угоду про погашення 285 мільйонів доларів українського боргу в обмін за передачу Києвом 11 стратегічних бомбардувальників і близько 600 ракет, які були виготовлені до лютого 2000 року. 22 грудня 2000 року та 4 жовтня 2001 року було підписано угоди про умови і гарантії транзиту російського газу через українську територію.

Невирішеним залишався ряд інших проблем, які створювали напругу в двосторонніх відносинах, як наприклад, питання кордонів між двома державами. Договір про делімітацію більше 2000 кілометрів сухопутного кордону між Україною і Росією був підписаний президентами В. Путіним і Л.Кучмою тільки в січні 2003 року. Але ще складнішим було визначення морського кордону, особливо на Азовському морі і в Керченській протоці. У вересні 2003 року росіяни почали будувати дамбу, яка мала з'єднати російські землі з українським островом Тузла в Керченській протоці, що викликало серйозну суперечку між державами. Тому вже 24 грудня 2003 року Л. Кучма і В. Путін підписали в Керчі договір про спільне використання Азовського моря і Керченської протоки.

⁶ Ibid.

У 2004 році українсько-російські відносини явно покращилися – 20 квітня український парламент ратифікував договори про кордон, про використання Азовського моря і Керченської протоки, а також договір про Єдиний економічний простір, підписаний президентами України, Білорусі, Казахстану і Росії в Ялті 19 вересня 2003 року. Договори передбачали тісну економічну інтеграцію цих держав. 18 серпня 2004 року в Сочі було підписано угоду про довгострокову співпрацю в нафтовій і газовій галузях.

Перед важливими президентськими виборами в Україні в листопаді 2004 року Росія публічно підтримувала проросійського прем'єр-міністра В. Януковича, який, однак, у результаті Помаранчевої революції і повторних виборів 26 грудня програв В. Ющенку⁷.

У 2005 – 2009 рр. Україна вперше запропонувала РФ нову модель взаємин, що спиралася на пріоритет європейської і євроатлантичної інтеграції нашої держави. Орієнтиром для її формування Україна визначила європейську модель міждержавних відносин. Проте керівництво Росії неодноразово наголошувало на неприпустимості такого розвитку⁸.

У прийнятій 12 липня 2008 р. Концепції зовнішньої політики Росії зазначено, що Росія зберігає негативне ставлення до розширення НАТО, зокрема щодо планів прийому в члени альянсу України та Грузії, а також до наближення військової інфраструктури НАТО до російських кордонів загалом. У цьому контексті особливо значущою була заява президента РФ В. Путіна, що Росія може перенаправити свої ракети на територію України у разі визнання Кремлем загрози безпеці РФ з боку деяких об'єктів на українській території⁹.

Тому зовнішньополітичний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію суперечив інтересам Росії в контексті її експансіоністських настроїв. Така розбіжність у баченні майбутнього України суттєво ускладнювала пошук спільних підходів до вирішення суперечливих питань українсько-російських відносин.

Як важіль впливу на українську зовнішню і внутрішню політику Росія використовувала відносини в енергетичній сфері. Унаслідок суперечностей, які виникали між президентами України та Росії, відбулися дві «газові війни». Під час першої (2006 р.) російська сторона відмовилася узгоджувати передбачений чинними міжурядовими угодами протокол щодо постачання в Україну і транзиту її територією природного газу. Відтоді відносини України та Росії в енергетичній сфері позначалися регулярними конфліктами за участю ВАТ «Газпром» та НАК «Нафтогаз України»¹⁰.

У 2008 р. для попередження чергового конфлікту з ВАТ «Газпром» В. Ющенко дав доручення уряду визначити оптимальний баланс газу і ціни на 2009 р. і наступні роки, а також продовжити переговори з російськими партнерами для того, щоб не пізніше липня 2008 р. досягти чітких і прозорих домовленостей.

Друга «газова війна» відбулась в 2009 році і призвела до припинення постачання газу до значної частини Європи. Криза завершилася підписанням 19 січня 2009 р. контракту між ВАТ «Газпром» та НАК «Нафтогаз України» терміном на 10 років про постачання газу та угоди про транзит газу територією України. Умови цього контракту і угоди були оцінені Президентом України і низкою експертів як невигідні для України через розрив взаємозалежності постачання газу до України та транзиту українською територією.

⁷ Ibid.

⁸ Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / Монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К., 2009. – С 96.

⁹ Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / Монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К., 2009. – С 96.

¹⁰ Омельченко В. З Росією треба підписувати довгострокові газові контракти. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/expert.php?news_id=1032

Проте жодну з цих проблем не було вирішено. Результатом цього стало обрання на президентських виборах в Україні 2010 р. опозиційного кандидата В. Януковича¹¹.

Перемога В. Януковича у другому турі президентських виборів в Україні 7 лютого 2010 року була сприйнята як успіх Росії. Після приходу до влади в Україні проросійського В. Януковича Москва 25 січня 2010 року відправила до Києва свого посла М. Зурабова. 5 березня 2010 року В. Янукович здійснив свій перший візит в якості президента в Росію. 21 квітня В. Янукович і Д. Медведєв підписали в Харкові угоди, що передбачали продовження оренди російським Чорноморським флотом бази в Севастополі на 25 років після закінчення строку його дії в 2017 році, а також отримання Україною знижки на імпортований газ у розмірі \$ 100 за 1000 куб. м газу, якщо його ціна буде становити 330 доларів, або 30-процентної знижки у випадку нижчої ціни газу. Неоднозначні Харківські угоди після бурхливих дискусій було ратифіковано парламентом України 27 квітня 2010 року. А вже в кінці травня 2010 р. український уряд заявив, що Україна поки що не буде намагатися вступити в НАТО. Після цього Київ опинився під зростаючим тиском Кремля, який домагався вступу України в проросійські інтеграційні проекти, такі як Митний союз, створений Росією, Білоруссю і Казахстаном в липні 2010 року¹².

У цілому відносини України з РФ у період 1991 – 2010 років були складними. Ціла низка чинників – велика залежність України від постачання енергоносіїв з РФ, промислово-технологічна взаємопов'язаність, чимала частка російської продукції в загальному товарообігу України, значний інформаційний вплив з боку російських мас-медіа, прозорість кордонів тощо становили значну загрозу національним інтересам України.

Наша держава так і не змогла подолати комплекс меншовартості по відношенню до північного сусіда, у розбудові своєї зовнішньої політики весь час оглядаючись на Москву, яка традиційно відносила Україну до сфери свого впливу і сприймала її незалежність як явища тимчасове, одержавши абсолютну геостратегічну перемогу із приходом до влади в Україні в 2010 році В. Януковича.

Анотація

Дана стаття присвячена проблематиці українсько - російських відносин з часу повстання на пострадянському просторі нових незалежних держав і до 2010 року – своєрідного повернення України в орбіту російських зовнішньополітичних впливів. У статті проаналізовано такі головні питання українсько - російського протистояння як проблема Чорноморського флоту, газові війни, розмежування кордонів, як сухопутних, так і морських, а також питання цивілізаційного вибору України на користь Заходу, що було головним пунктом українсько - російських протиріч в зазначений період.

Позиція України щодо цих важливих питань двосторонніх відносин змінювалися в залежності від політичної влади, що в цілому допровадило до «здачі» українських національних інтересів на користь Москви, особливо що стосується питання українського Чорноморського флоту, який міг би стати запорукою суверенітету України. Апогеєм поступок української влади в стратегічних питаннях та однозначною перемогою російського керівництва стало підписання Харківських угод між Україною і Росією в 2010 році.

Головні слова: українсько-російські відносини, Чорноморський флот, двосторонні договори.

¹¹ Мотиль О. Кінець України і майбутнє Євразії. - Київпост / Олександр Мотиль. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kyivpost.com/news/opinion/op_ed/detail/66065/ 10.05.10.

¹² Stosunki dwustronne Rosja-Ukraina. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Rosja,stosunki_dwustronne,Ukraina

This article focuses on the problems of Ukrainian - Russian relations since the emergence of the newly independent states in the post-soviet area till 2010 - a kind of return of Ukraine into the orbit of Russian foreign influences. The most important issues of Ukrainian - Russian confrontation, such as problem of the Black Sea Fleet, gas wars, border demarcation, both land and sea, as well as ukrainian civilizational choice in favor of the West, which was the main point of the Ukrainian-Russian conflict in the period under review have been analyzed in the article.

The position of Ukraine on these important issues of bilateral relations varied depending on political power, and has led to the "surrender" of Ukrainian national interests in favor of Moscow, especially concerning the question of Ukrainian Black Sea Fleet, which could be the key to Ukraine's sovereignty. The apogee of concessions by the Ukrainian authorities on strategic issues and unambiguous victory for the Russian leadership was the signing of the Kharkiv agreements between Ukraine and Russia in 2010.

Key words: Ukrainian-Russian relations, the Black Sea Fleet, bilateral contracts.

Список використаної літератури

1. Грановський В. Україна - Росія: війна нервів / Володимир Грановський // Дзеркало тижня. – 2003. – № 16. – С. 3.
2. Дорошко М. Вплив російського фактора на євроінтеграційний вибір України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2007/9-10/200708.html>
3. Жангожа Р.Н. Україна і Росія на пострадянському просторі. Інтереси спільні та специфічні / Рустем Наулі Жангожа // Віче. – 1998. – № 7. – С. 16-37.
4. Мотиль О. Кінець України і майбутнє Євразії. - Київпост / Олександр Мотиль. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kyivpost.com/news/opinion/op_ed/detail/66065/ 10.05.10.
5. Омельченко В. З Росією треба підписувати довгострокові газові контракти. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/expert.php?news_id=1032
6. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / Монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К., 2009. – 143 с.
7. Ежегодная большая пресс-конференция. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.kremlin.ru/appears/2008/02/14/1327_type63380type82634_160108.shtml
9. Какая Украина нужна России? // Независимая газета. - 2001. апрель. - С. 5-11.
10. Stosunki dwustronne Rosja-Ukraina. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj.Rosja.stosunki_dwustronne.Ukraina

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕЙТРАЛІТЕТУ АВСТРІЇ

Стаття присвячена аналізу становлення австрійського нейтралітету та його еволюції в сучасних міжнародних умовах. Автором виявлено специфічні риси нейтралітету Австрії в порівнянні з іншими нейтральними державами. По-перше, його політико-юридичне оформлення є досить неоднозначним. По-друге, незважаючи на те, що створювався за образом швейцарського, на практиці він характеризується своєрідними особливостями. Охарактеризовано концепцію постійного австрійського нейтралітету та простежено його трансформацію. З'ясовано, що після завершення «холодної війни», зовнішня політика Австрії радикально змінила свій статус: від нейтральної до позаблокової держави.

Висловлено припущення, що досвід Австрійської Республіки може бути корисним при формуванні зовнішньополітичного курсу України.

Ключові слова: Австрійська Республіка, постійний нейтралітет, нейтральний статус держави, зовнішня політика Австрії.

Постановка проблеми. Дослідження процесу формування нейтралітету Австрії, підтримання та практики австрійського нейтралітету, його трансформація представляють інтерес, по-перше, для визначення існуючих та потенційних можливостей нейтральних держав в сфері укріплення міжнародного миру та розвитку співробітництва. По-друге, – в плані сумісності нейтрального статусу з участю в тих чи інших інтеграційних процесах. Постійний нейтралітет Австрії може бути досить ефективною внутрішньополітичною моделлю для держав, що знаходяться в процесі ідентифікації себе в геополітичному просторі.

Стан дослідження. Проблематика австрійського нейтралітету має чітко виражені історичні, правові та політологічні аспекти. Перш за все, науці цікава роль нейтральних держав в системі регіональної безпеки та причини трансформації постійного нейтралітету, його місце в сучасних геополітичних умовах. Серед робіт, присвячених тематиці австрійського нейтралітету, необхідно виділити праці **В. Кружкова** та **І. Жирякова**.

Зокрема, **В. Кружков** зробив комплексний та детальний аналіз процесу становлення австрійського нейтралітету і трансформації підходів до нього в Австрії і закордоном, а також дав оцінку потенціалу інституту постійного нейтралітету в міжнародних умовах, що змінюються.

І. Жиряков визначив обставини, що призвели до виникнення ідеї австрійського нейтралітету та описав процес підписання Державного договору.

Мета статті. Простежити еволюцію концепції нейтралітету Австрії з моменту її прийняття в 1955 р.

Виклад основного матеріалу дослідження.

26 жовтня 1955р. Австрійська Республіка стала нейтральною державою і вже більше півстоліття будує свою зовнішню політику з урахуванням свого особливого міжнародного статусу, закріпленого Федеральним конституційним законом: «З метою тривалого і постійного утвердження своєї зовнішньої незалежності і недоторканності своєї території Австрія добровільно заявляє про свій постійний нейтралітет. Австрія буде підтримувати і захищати його всіма наявними в її розпорядженні засобами».¹

Постійний нейтралітет – це міжнародно-правовий статус держави, відповідно до якого вона зобов'язується не брати участь у збройних конфліктах та не входить до воєнних союзів, блоків. Він здійснюється не лише під час війни, але й у мирний час.² Важливо, що такий статус

¹Bundeskanzleramt Österreich. Verweis auf die gesamte Rechtsvorschrift: RIS – Bundesrecht konsolidiert – Gesamte Rechtsvorschrift für Neutralitätsgesetz. [Elektronische Ressource]. Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000267>

²Міжнародне публічне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін.; за ред. В. М. Репецького. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012. С. 377–378.

не позбавляє державу права на протистояння іноземній агресії, як самостійно, так і за допомогою інших держав на основі Статуту ООН.³

Тому нейтральний статус держави потребує міжнародного визнання та правового закріплення на рівні міжнародного договору чи національного законодавства.

Окрім Австрії, в Європі є 6 нейтральних, позаблокових держав, які досить ефективно забезпечують свою безпеку та національні інтереси, не вступаючи у НАТО та інші військові організації (Ірландія, Ліхтенштейн, Мальта, Фінляндія, Швейцарія, Швеція та Україна). Кожна з цих держав проклала свій шлях до нейтралітету, проте австрійський сценарій видається нам найцікавішим з погляду його еволюції поняття в системі міжнародних відносин середини ХХст.

В процесі післявоєнного врегулювання політичної карти Європи в 40–50 рр. західні держави намагались разом з СРСР втягнути Австрію в свою військово-політичну орбіту. Боячись «радянзації» Австрійської Республіки, австрійці вбачали в західних державах гарантію свого суверенітету. Однак, враховуючи історичний досвід, керівництво держави розуміло, що Австрія є лише «розмінною монетою» у великій геополітичній грі, австрійська дипломатія стала проводити самостійну від Заходу та СРСР зовнішню політику. В результаті інтенсивних внутрішньополітичних дебатів і непростих переговорів, австрійці зробили вибір на користь постійного нейтралітету.

Перша згадка про австрійський нейтралітет сягає лютого 1954 р., коли відбулась Берлінська нарада міністрів закордонних справ СРСР, США, Франції, Великобританії та Австрії. Саме тоді міністр закордонних справ Австрії (Фігель) вперше офіційно заявив, що його країна не має наміру вступати до будь-яких коаліцій чи блоків. На цьому ж засіданні радянська делегація запропонувала зафіксувати положення про нейтралітет окремою статтею. Додаткова стаття зобов'язувала б Австрію «не вступати в будь-якій коаліції чи військові союзи, не допускати створення на своїй території іноземних військових баз та не допускати використання іноземних військових інфраструктур та спеціалістів».⁴

Західні держави, зокрема США різко висловились проти радянських пропозицій, адже підписання договору з Австрією СРСР пов'язувалось з укладенням договору із Західною Німеччиною; до його підписання, на думку радянських представників, зберігається небезпека чергового аншлюсу, тому необхідно зберегти війська на австрійській території, але позбавивши їх статусу окупаційних.

В результаті жорстких дебатів, Фігель був змушений заявити, що Австрія готова відсторонитися від іноземного впливу та не надавати своїй військовій базі іноземних державам, адже загрози аншлюсу не існує, і, відповідно, перебування окупаційних військових контингентів на її території є зайвим.

Варто зазначити, що переговори супроводжувались численними взаємними претензіями та небажанням йти на компроміс. Проте станом на березень 1955 р. західні держави були змушені визнати ідею австрійського суверенітету.⁵

Вважається, що ініціатором нейтралітету Австрії був СРСР. Неважко зрозуміти його мотив: бажання зупинити розширення НАТО (направлений проти нього та його союзників) до кордонів Східної Європи, яка на той час перебувала під цілковитим контролем Радянського Союзу. Звідси і бажання Радянського Союзу домогтися прийняття Австрією нейтралітету, таким чином захистивши себе.

Для Москви в таких умовах оптимальним став варіант врегулювання проблем з Віднем на двосторонній основі. Так, проблеми майбутнього нейтрального статусу Австрії стали центральною темою в процесі переговорів між урядами СРСР та Австрійської Республіки (12–15 квітня 1955 р.) в Москві. Делегацію австрійського уряду очолював федеральний канцлер Рааб, радянську – Молотов.

Представники австрійської делегації не мали готового рішення, та в їх рядах не було єдності. Консерватор Рааб ще до поїздки у вузьких колах заявляв, що Австрія в Москві оголосить про свій нейтралітет. Проте соціал-демократи (Шерф і Крайський) скептично ставились до перспективи нейтралітету. Пояснювалась така позиція делегації тим, що термін «нейтралітет» міг бути «багатогранно» витлумачений, «дивлячись на обставини». Вони пропонували замінити його поняттям «неприєднання до пактів», додатково взявши на себе зобов'язання не допускати створення на своїй території іноземних військових баз.⁶

Документи переговорів дають підстави стверджувати, що нерішучість при визначенні майбутнього нейтрального зовнішньополітичного курсу Австрії в урядовій делегації зберігалась до останніх засідань на московських переговорах. Само слово «нейтралітет» у виступах австрійців не звучало на початку переговорів.

Справжньою ж причиною нерішучості Австрії в процесі проголошення статусу постійного нейтралітету слід шукати в позиціях західних держав, «які не бажали бачити Австрію нейтральною державою». Це, без сумніву, впливало на поведінку представників австрійської делегації.⁷

СРСР ж, у свою чергу, був зацікавлений в проголошенні Австрією повноцінного, всезагального статусу постійного нейтралітету, що включає в собі самостійну політичну та економічну діяльність. Зокрема, Молотов цитував австрійцям слова держсекретаря США (Даллеса) на Берлінській конференції відносно поваги до вибору на користь нейтралітету за прикладом Швейцарії, якщо він буде добровільним.⁸

Переговори в Москві завершилися прийняттям спільного комюніке та підписанням меморандуму. В Меморандумі зазначалось, зокрема, що Австрійський федеральний уряд зробить декларацію в формі, що накладає на Австрію міжнародне зобов'язання про те, що вона буде постійно дотримуватися нейтралітету такого роду, якого дотримується Швейцарія.⁹

Зі свого боку, уряд СРСР був готовий визнати Декларацію про нейтралітет Австрії. Таким чином, Московський меморандум став першим міжнародним документом, в якому була згадка про австрійський нейтралітет та про те, що цей нейтралітет має відповідати швейцарському зразку. Радянський Союз давав згоду на виведення окупаційних військ всіх 4 держав з Австрії (не пізніше 31 грудня 1955 р.)¹⁰

14 травня 1955 р. на нараді міністрів закордонних справ СРСР, США, Великобританії, Франції та Австрії у Відні Молотов і Фігель повідомили своїх західних партнерів про зміст «Московського меморандуму», і останні змушені були дати згоду на нейтралітет Австрії.¹¹

15 травня 1955 р. у Відні міністрами закордонних справ чотирьох держав і Австрії був підписаний Державний договір про відновлення незалежної та демократичної Австрії, Австрійської Республіки Австрія, яка повністю відновила свій суверенітет та незалежність.

Після виведення з Австрії всіх окупаційних військ, Національна рада схвалила Федеральний конституційний закон про нейтралітет:

³Chapter of The United Nations. Article 51. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>.

⁴Меморандум о результатах переговоров между правительственной делегацией Советского Союза и правительственной делегацией Австрийской Республики // СССР – Австрия. Документы и материалы. М., 1980. С. 60–64.

⁵Владимир Кружков. Что такое австрийский нейтралитет. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://russianvienna.com/index.php?option=com_content&view=article&id=749:2010-10-19-17-09-11&catid=39&Itemid=396

⁶Там само.

⁷Жиряков И. Г. Роль и место идей о постоянном нейтралитете в восстановлении полного суверенитета австрийского государства / Жиряков И. Г. // История государства и права. – 2007. – N 22. – С. 38–40.

⁸Владимир Кружков. Что такое австрийский нейтралитет.

⁹Меморандум о результатах переговоров между правительственной делегацией Советского Союза и правительственной делегацией Австрийской Республики. Ст. 60-64

¹⁰Verdross A. Die immerwährende Neutralität Österreichs. Wien, 1966. с. 31.

¹¹Владимир Кружков. Что такое австрийский нейтралитет.

«Стаття I

В цілях затвердження своєї зовнішньої політики та недоторканості своєї території Австрія добровільно заявляє про свій постійний суверенітет.

Для забезпечення цих цілей Австрія ніколи в майбутньому не буде вступати ні в які військові союзи і не буде допускати створення на своїй території військових пунктів іноземних держав.

Стаття II

Здійснення цього Федерального конституційного закону покладається на Федеральний уряд».¹²

Федеральний уряд Австрії 14 листопада 1955 р. направив всім державам, з якими вона підтримувала дипломатичні відносини, дипломатичні ноти з проханням про визнання постійного нейтралітету країни. Чотири колишні окупаційні держави узгодили текст єдиної ноти-відповіді з визнанням нового статусу Австрії.

Щодо природи австрійського нейтралітету існують різні думки. Одні вважають, що його характер є досить формальним, Австрія в будь-який момент може від нього відмовитись шляхом прийняття відповідного рішення більшістю парламенту чи на референдумі. Інші переконані, що Державний договір про відновлення незалежної та демократичної Австрії (15 травня 1955 р.) та Федеральний закон про нейтралітет Австрії, його пізніше визнання міжнародною спільнотою створили гідну міжнародно-правову основу та гарантії для нового статусу Австрії. Через це вона не зможе відмовитись від нейтралітету, не порушивши міжнародне право.¹³

Хоча нейтралітет Австрії формувався на основі швейцарського, проте на практиці він отримав своєрідний розвиток.

Зовнішня політика Австрії з 1955 по 1989 рр. характеризується нейтральністю та йменується «стратегією малої держави». Однак із самого початку цей тип відрізнявся від відповідного у Швейцарії. Зокрема, Австрія у перший ж рік своєї незалежності стала членом ООН, а у 1956 р. – Ради Європи. Вона активно брала участь в операціях ООН з підтримки миру: в Конго 1960–1963 рр., на Кіпрі – 1964р., на Близькому Сході з 1967 р. тощо. Тобто, Австрія визначила свою політику активної участі в міжнародних організаціях як «політику активного нейтралітету».

Нейтралітет не обмежував Австрію в її міжнародній активності. Навпаки, він розширював її зовнішньополітичні можливості та простір для маневру.

Австрія, будучи нейтральною державою, служила посередником у діалозі Схід–Захід в період «холодної війни». Ці зусилля сприяли підвищенню авторитету країни в міжнародному співтоваристві. Почала поширюватись думка, що малі держави можуть ефективно працювати на багатосторонніх переговорах і міжнародних конференціях і, відповідно, почали сприйматися як рівноправні партнери.¹⁴

З середини 80-х рр., коли відносини між Сходом та Заходом досягли вищої точки напруження, Австрія втратила багато переваг, якими вона користувалася в роки «холодної війни».

Хоча вона продовжувала бути активним учасником міжнародних організацій, таких як НБСЄ, проте життєздатність її «активного нейтралітету» поступово зменшується, і зовнішня політика в основному починає спрямовуватися на європейську інтеграцію. Ця тенденція особливо посилилась, коли у 1987 р. Соціал-демократична партія Австрії (SPÖ) та Австрійська народна партія (ÖVP) сформували широку коаліцію. Переорієнтація зовнішньої політики Австрії полягала в новій концепції «реалістичного нейтралітету», тобто зовнішній політиці, що базувалась на національних інтересах Австрії.

Зважаючи на те, що торгівля Австрії з країнами ЄС сягнула більше 50%, членство в цій організації виглядало більш ніж реалістично. Більше того, Радянський Союз більше не заперечував європейській інтеграції Австрії, як він робив це раніше. Єдиною перешкодою до цього залишався нейтралітет.¹⁵

Після радикальних змін у Європі в кінці 80-на початку 90 рр., Австрія починає інтерпретувати свій нейтралітет більш гнучко. Під час кризи в Перській затоці, вона приймає не лише економічні санкції проти Іраку, але дозволяє союзу, який очолювали США, транспортувати через свою територію військову техніку. (Австрійський Парламент навіть вніс поправку до закону, яка дозволяла вийти за межі нейтралітету у випадку відповідного рішення ООН).¹⁶

З таким реалістичним та гнучким тлумаченням нейтралітету та підтримкою 2/3 австрійського народу на референдумі 1994 р., Австрія приєдналась до Європейського Союзу в січні 1995 р. та стала спостерігачем на Заході ЄС. Більше того, вона підписала приєдналася до програми «Партнерство заради миру» та підписала угоду з НАТО.

Всі ці події давали можливість зробити висновок, що зовнішня політика Австрії після «холодної війни» буде рухатись в сторону поглиблення європейської інтеграції.

Беручи до уваги тісні історичні зв'язки Австрії з країнами Центральної та Східної Європи, їх співробітництво і лібералізаційні процеси в економіці, товарообіг між країнами даного регіону зріс майже вдвічі. Також багато уваги приділяється питанню безпеки, адже область ЦСЄ відома як багатонаціональна, де існує безліч міжнаціональних конфліктів, а регіональна стабільність Австрії є запорукою її економічного процвітання. Зокрема, у 1989 р. Австрія стала ініціатором створення нового регіонального співробітництва, відомого як Центрально-європейська ініціатива.¹⁷

Таким чином, починаючи з періоду завершення «холодної війни», зовнішня політика Австрії, основою якої був нейтралітет, зазнає фундаментальних змін. В тодішніх річних звітах МЗС Австрії не було жодної згадки про нейтралітет. Австрія приєдналась до формування структури нової європейської безпеки, відмовившись від підготовки до широкомасштабної агресії, що вимагало оборони всієї території держави. В результаті було проведено перебудову збройних сил країни та прийнято нову військову доктрину. Вона передбачала застосування армії у випадку виникнення локальних конфліктів у країнах, що перебувають у безпосередній близькості до кордонів Австрії, наслідком яких могло бути переміщення значної кількості біженців та поширення насильства в регіоні. Такі зміни викликали потребу у формуванні військових підрозділів, які б могли впоратись з поставленим завданням, не вдаючи до загальної мобілізації.

Також були прийняті поправки до Федеральної конституції Австрії, в яких їй дозволялась участь у СЗБП та надавалось право на участь бойових місіях в контексті кризового управління, в тому числі заходах з підтримки миру.¹⁸

Такі реформи неоднозначно сприймалися австрійським суспільством.

Зміна в інтерпретації австрійського нейтралітету та її активна участь у регіональних об'єднаннях є двома важливими аспектами австрійської зовнішньої політики у пост-біполярний період.

На початку XXI ст. Вольфганг Шюссель (австрійський канцлер) дав зрозуміти, що його уряд має намір переглянути питання нейтралітету держави. Більше того, керівництво говорило

¹⁵Andreas Lenhart. Austria and the European Community: Neutrality and Membership. Wien, 1990. P. 13.

¹⁶Masayoshi Kamohara and Yoshikazu Hirose. The Neutrality in the post-Cold War period: Austrian Foreign Policy in Transition (Reisen no Shuen to Churitsu). Tokio, 1995. P. 30–31.

¹⁷Yoshikazu Hirose. Austria's Foreign Policy after the Cold War. P. 212–220

¹²Dr. Sigmar Stadlmeier. Dynamische Interpretation der dauernden Neutralität. Belin, 1991. c. 93.

¹³Владимир Кружков. Что такое австрийский нейтралитет.

¹⁴Yoshikazu Hirose. Austria's Foreign Policy after the Cold War. P. 212–220. [Electronic resource]. Режим доступу: <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/hirose.pdf>

¹⁸Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. "Аналіз підходів до оборонного будівництва позаблокових країн (за досвідом Швеції, Австрії та Фінляндії)". Аналітична записка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/458/>

про ймовірний вступ країни до НАТО в майбутньому. Проте населення країни та опозиційні партії скептично поставились до таких ідей.¹⁹

Варто зазначити, що інтеграційні процеси щодо Австрії відбувалися паралельно з європейськими процесами – ЄАВТ не переслідувала політичних цілей – мова йшла лише про економічне співробітництво, що повністю відповідало нейтральним засадам зовнішньої політики країни. Також важливим моментом є те, що нейтралітет у всіх його формах сприяє зміцненню миру. Такі міжнародні організації, як ООН і ЄС також ставлять за мету мирне співіснування й врегулювання конфліктних ситуацій без застосування військових методів.

Отже, участь Австрії у цих організаціях не суперечить принципам її зовнішньої політики. Проте міжнародний досвід країн свідчить про стійку тенденцію до зменшення ролі нейтралітету і позаблокового статусу як інструмента зовнішньої політики. Слід враховувати, що безпека всіх країн – членів ЄС, а також нейтральних, гарантується діяльністю НАТО. Політика безпеки Євросоюзу формується як додаткова до політики Північноатлантичного альянсу.

На нашу думку, визначальним фактором, який призвів до численних змін у сфері економіки, політики, безпеки тощо став процес глобалізації. Австрія, як нейтральна держава, була змушена пристосовувати свої зовнішньополітичні домінанти до умов, що змінилися. Загальною тенденцією, характерною для всіх нейтралів (Австрія, Швейцарія, Швеція) в пост-біполярному світі, стала активізація зовнішньополітичної діяльності та деякий перегляд пріоритетів. Особливо стосувалось розширення співробітництва з міжнародними організаціями, причому не тільки в економічній і політичній сферах, а й в питаннях безпеки.

Всі нейтральні держави протягом останніх років зіткнулися з проблемою доцільності збереження нейтрального статусу, а також з необхідністю впровадження тих чи інших обмежень щодо цього поняття. Подібна тенденція спостерігається і зараз через те, що глобалізаційні процеси і характер новітніх загроз – регіональні конфлікти, міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення – збільшують ступінь взаємної залежності країн та потребують для протистояння таким загрозам спільних і злагоджених зусиль світової спільноти. Тому нейтральний статус певною мірою залишається даниною підтримці історичних традицій.

В сучасній пост-біполярній системі міжнародних відносин нейтральний і позаблоковий статус частково втрачає своє значення як ефективний інструмент підтримки національної безпеки. Зберігаючи нейтралітет юридично, фактично більшість нейтральних країн, що входять до ЄС, відмовляються від нього.

Процеси формування європейської політики безпеки та функціонування спільної європейської зовнішньої політики створюють в рамках ЄС додаткові виклики, юридичні й етичні проблеми для країн з нейтральним та позаблоковим статусом, вимагаючи особливого ставлення до себе з боку більшості інших країн – членів Євросоюзу, які одночасно є членами НАТО.²⁰

В даний час офіційний Відень притримується думки, що інститут нейтралітету не може бути застиглим та вимагає адаптації до міжнародних умов.²¹

Оцінюючи перспективи можливості відходу Австрії від нейтралітету, варто зазначити, що нейтральний статус вона отримала в результаті компромісу між СРСР та Заходом, які не могли інакше вирішити питання політичного впливу, тобто, австрійський нейтралітет має дещо привнесений, скоріше зовнішній характер.

¹⁹Львівська газета Поступ, http://postup.brama.com/011110/172_5_3.html, «Відню набрид нейтралітет», Інформація з 10–11 XI 2001 р.

²⁰Вдовенко В.М. Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.

²¹Львівська газета Поступ «Відню набрид нейтралітет», Інформація з 10–11 XI 2001 р.

Ще досі думки спеціалістів розходяться в трактуванні австрійського нейтралітету. Зокрема, цікавою є думка Олівера Раткольба (австрійського історика), який стверджує, що Австрія ніколи не була нейтральною державою. На його думку, австрійський нейтралітет є неординарним явищем, адже він немає нічого спільного із класичним нейтралітетом, трактованим у міжнародному праві. Нейтралітет ніколи не відігравав важливої ролі тут, оскільки Австрія завжди була інтегрована на Захід. Тобто де-факто, вона не була нейтральною навіть в період «холодної війни».²²

Іншої думки притримується Томас Клестіль (колишній президент федеративної республіки Австрія, 1992–2004), який під час своїх візитів завжди висловлювався про те, що Австрія відійшла від політики стійкого нейтралітету під час війни в Перській Затоці, підтримавши всі резолюції ООН, включаючи дозвіл союзним військам літати в небі над Австрією та дозволивши транспортування військової техніки через свою територію.²³

Варто зазначити, що досвід здобуття та розвитку австрійського нейтралітету особливо цікавий для України, перед якою на даний момент стоїть вибір: скасувати позаблоковий статус чи вступити до Організації Північноатлантичного договору.

Висновки. Таким чином, можемо побачити, що концепція нейтралітету Австрії зазнала суттєвих змін з моменту свого прийняття. Щоразу вона змінювалась, отримувала інше трактування, пристосовувалась відповідно до геополітичної ситуації у світі. Якщо спочатку він мав характер постійного, то пізніше, з активізацією роботи Австрії в міжнародних організаціях, він трансформувался і почав називатися «активним».

Після розпаду біполярного світу, концепція зазнала фундаментальних змін. Інтеграція до ЄС, підписання договору з НАТО, участь у формуванні СЗБП в Європі дають зробити висновок, що Австрійська Республіка радикально змінила свій статус постійного нейтралітету – на сьогодні статус цієї країни за принципами міжнародного права відповідає статусу позаблокової, а не нейтральної держави. Проте, як і раніше, Федеральний конституційний закон Австрії про нейтралітет від 26.10.1955 р. є чинним. Згідно з його нормами, Австрія не братиме участі ні в яких війнах, не допустить присутності ніяких іноземних військ на своїй території, не вступить в жодний військовий договір.

A.V. Kolesnikova

Austria's neutrality Ttransformation concepts

The article is concerned with the analysis of formation of Austrian neutrality and its evolution in the modern international circumstances.

It is shown specific features Austria's neutrality in comparison with other neutral states (Republic of Finland, The Swiss Confederation, Republic of Malta, the Principality of Liechtenstein, Republic of Ireland, The Kingdom of Sweden and Ukraine). Firstly, its political legitimacy is rather ambiguous. Secondly, even though that it was created in the image of Switzerland, in practice it is characterized by its own features. The concept of permanent neutrality of Austria and its transformation are characterized in the article. It was found that policy of Austrian neutrality has some historical phases (periods) in its development.

The first one is the period of permanent neutrality since its adoption in 1955.

Then, after joining the most powerful international organizations such as (The United Nations, The Council of Europe) and organizing peacekeeping missions under auspices of The United Nations in Kongo (1960–1963), Cyprus (1964) and The Middle East (from 1967), «permanent neutrality» was transformed into «active neutrality». And the last phase, which begins since 1995, when Republic of

²²Der Standard. Narichten in Echtzeit, <http://derstandard.at/1350259233572/Rathkolb-Oesterreich-war-nie-neutral>, Rathkolb: "Österreich war nie neutral", Informationen von 26 X 2012

²³Український незалежний центр політичних досліджень. Зміна обличчя австрійського нейтралітету. 08. 04. 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ucipr.kiev.ua/publications/zmina-oblichchia-avstriiskogo-neutralitetu>

Austria officially has joined the European Union and since 1995, when Austria has been participating the Partnership for Peace Framework.

It was found that after the Cold War, the foreign policy of Austria radically has changed its status from a neutral to a non-aligned state.

We suggest that the experience of the Republic of Austria may be useful for formation of foreign policy in Ukraine, because decision for neutrality was made due to the international circumstances of that time, when Austria was between the Soviet Union and the West. Unlike the states of Central and Eastern Europe, Austria was able to save independence in its own foreign policy and wasn't integrated to such alliances as The Council for Mutual Economic Assistance (COMECON) or The Warsaw Pact (WarPac).

Keywords: Republic of Austria, the permanent neutrality, neutral status of the state, foreign policy of Austria.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вдовенко В.М. Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.
2. Жиряков И. Г. Роль и место идей о постоянном нейтралитете в восстановлении полного суверенитета австрийского государства / Жиряков И. Г. // История государства и права. – 2007. – N 22. – С.38–40.
3. Меморандум о результатах переговоров между правительственной делегацией Советского Союза и правительственной делегацией Австрийской Республики // СССР – Австрия. Документы и материалы. М., 1980. С. 60–64.
4. Міжнародне публічне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін.; за ред. В. М. Репецького. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012. С. 377–378.
5. Andreas Lenhart. Austria and the European Community: Neutrality and Membership. Wien, 1990. P. 13.
6. Dr. Sigmar Stadlmeier. Dynamische Interpretation der dauernden Neutralität. Belin, 1991. S. 93.
7. Masayoshi Kamohara and Yoshikazu Hirose. The Neutrality in the post-Cold War period: Austrian Foreign Policy in Transition (Reisen no Shuen to Churitsu). Tokio, 1995. P. 30–31.
8. Verdross A. Die immerwährende Neutralität Österreichs. Wien, 1966. S 31.
9. Владимир Кружков. Что такое австрийский нейтралитет. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://russianvienna.com/index.php?option=com_content&view=article&id=749:2010-10-19-17-09-11&catid=39&Itemid=396
10. Львівська газета Поступ, http://postup.brama.com/011110/172_5_3.html. «Відню набрид нейтралітет», Інформація з 10–11 XI 2001 р.
11. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. "Аналіз підходів до оборонного будівництва позаблокових країн (за досвідом Швеції, Австрії та Фінляндії)". Аналітична записка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/458/>
12. Український незалежний центр політичних досліджень. Зміна обличчя австрійського нейтралітету. 08. 04. 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ucipr.kiev.ua/publications/zmina-oblichchia-avstriiskogo-neutralitetu>
13. Chapter of The United Nations. Article 51. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>.
14. Bundeskanzleramt Österreich. Verweis auf die gesamte Rechtsvorschrift: RIS – Bundesrecht konsolidiert – Gesamte Rechtsvorschrift für Neutralitätsgesetz. [Elektronische Ressource]. Режим доступу: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000267>
15. Der Standard. Narichten in Echtzeit, <http://derstandard.at/1350259233572/Rathkolb-Oesterreich-war-nie-neutral>, Rathkolb: "Österreich war nie neutral", Informationen von 26 X 2012
16. Yoshikazu Hirose. Austria's Foreign Policy after the Cold War. P. 212–220. [Electronic resource]. Режим доступу: <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/hirose.pdf>

Котляр О. В.

НОРВЕЗЬКИЙ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У статті розглянуто місце Королівства Норвегія в об'єднаній Європі. Проаналізовано європейський вектор зовнішньої політики Норвегії другої половини ХХ – початку ХХІ ст., позицію населення держави щодо євроінтеграції та форм співпраці з Європейським Союзом. Охарактеризовано основні віхи та напрямки норвезько-українських двосторонніх відносин. В контексті євроінтеграційних прагнень України, подано приклад альтернативи повноцінній інтеграції в ЄС. Досліджено переваги та недоліки даної форми співпраці з ЄС для Королівства Норвегія.

Ключові слова: Норвегія, євроінтеграція, євроскептицизм, Європейський Союз, зовнішня політика.

Постановка проблеми. Євроінтеграція більшістю пересічних українців розглядається як запорука процвітання держави, розвитку економічної, соціальної, екологічної та інших сфер та, зрештою, основний та безальтернативний шлях діяльності держави. З підписанням Договору про асоціацію, Україна активно вивчає досвід вступу країн членів ЄС до цієї організації, аналізує всі аспекти цього процесу.

Проте, як відомо, не всі високорозвинуті країни європейського континенту є членами Європейського Союзу. Серед них, Норвегія та Швейцарія. Перебуваючи поза цією організацією, дані держави можуть бути зразком для наслідування багатьом членам ЄС. Зокрема, Норвегія є однією з країн-флагманів серед найбільш розвинутих, благополучних та придатних для життя держав світу.

Метою статті є вивчення альтернативного шляху розвитку Королівства Норвегія поза межами ЄС, аналіз євроскептицизму населення країни та особливостей зовнішньополітичної діяльності на міжнародній арені.

Ступінь розробленості даної теми характеризується досить великою кількістю робіт, але водночас залишається ще багато питань та аспектів, які потребують детальнішого вивчення. Проблеми зовнішньої політики Норвегії, відносин Норвегії з ЄС знайшли своє відображення в працях У.Рісте, С.Гштоль, М.Скіннер, Р.Кальсха. В Україні дана тематика досліджується недостатньо. Українські науковці загалом не проявляють надмірного інтересу до скандинавських держав. Доробок української сторони налічує певну кількість статей, дисертацій, котрі хоча б якимось чином стосуються позиції Норвегії на міжнародній арені. Серед праць вітчизняних дослідників варто відзначити роботи О. Кузьменко, Р.Літвінова, С. Синиці, Т. Бойківа, В. Марковича.

Викладення основного матеріалу. Історія Норвегії дещо схожа з українською. Формування цієї держави в більшій мірі відбувалося в умовах, які не були сприятливими. В період з 1380 по 1814 рр. Норвегія перебувала під протекторатом Данії. В 1814 р. було прийнято норвезьку конституцію та за умовами Кільських угод, Данія передавала Норвегію Швеції. Проте країна все ж почала самостійне існування в 1905 р.¹ 13 серпня 1905 р. стало важливою подією в історії Норвегії. В цей день відбулося народне голосування щодо унії зі Швецією. Тоді більшість голосів було віддано за розрив унії.² Таким чином, після довгих років залежності від скандинавських сусідів, Норвегія стає новим самостійним суб'єктом на міжнародній арені.

Голосування 1905 р. яскраво продемонструвало бажання норвежців до незалежності. Тому саме довголітня відсутність державного суверенітету вплинула на теперішні настрої населення. Небажання інтегруватися в ЄС пояснюється не тільки певними економічними

¹A Short History of Norway [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.norway.org.uk/studywork/Norway-For-Young-People/History/Historical-Figures/#.VNSmk6BJ27N>

²Withdrawal from the union [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=30095>

чинниками, а й несприйняттям норвежцями подібних союзів, страхом віддати хоча б частину свого суверенітету.

До кінця Першої світової війни, Норвегія була однією з найбідніших країн у Європі, де сільське господарство, тваринництво і рибальство були основними джерелами доходу. На початку ХХ ст. ця країна відкриває свій водний потенціал, а також використовує гідроелектроенергію в розвитку промисловості, яка стає першим джерелом енергії в Норвегії. Пізніше, протягом 1950-х рр., розвиток хімічної промисловості і видобуток корисних копалин викликали економічний бум в країні Північної Європи.³

Важливою датою в житті країни стало 23 грудня 1969 р. Після декількох років безуспішних пошуків можливих нафтових та газових родовищ на шельфі Північного моря було все ж таки знайдено поклади нафти. Саме 23 грудня 1969р. американська компанія Phillips Petroleum повідомила норвезький уряд, що виявлено одне з найбільших морських нафтових родовищ Ekofisk, котре знаходилось за 320 км від м. Ставангер – нафтової столиці Норвегії.

Пізніше, в 1971 р. було знайдено родовище природного газу Frigg(за 230 км. від того ж міста Ставангер) на межі між британським та норвезьким кордонами в Північному морі. Ресурси даного родовища використовувались до 2004 р.

В 1974 р. було відкрито наступне газове родовище – Sleipner, у 1979 р. – Troll, а в 1984 р. у водах Баренцевого моря виявлено родовище Snøhvit, газ з якого почали добувати лише у 2006 р.⁴

Відкриття родовищ в 1969 р. і газу в 1974 р. та подальша їх експлуатація зробили Норвегію вже в 1970-х рр. однією з найбагатших країн у світі, з ВВП на душу населення 64,000 євро і світовим лідером в галузі людського розвитку.⁵

Отже, на 70-80-і рр. ХХ ст. припадає піднесення Норвегії до рівня заможних країн, ресурсний потенціал якої дозволяв їй стати на шлях великої модернізації та розвитку. На нашу думку, відкриття та освоєння Норвегією нафтових та газових родовищ можна порівняти з такими подіями, як прийняття Конституції 1814 р. та здобуття остаточної незалежності в 1905 р. Економічне піднесення Норвегії зменшувало вірогідність того, що в майбутньому вона прагнути до членства в ЄС.

Отже, в той час, коли повоєнна європейська інтеграція стала набувати своїх початкових форм, почав чітко проявлятися норвезький скептицизм щодо континентальної економічної політики та союзів наддержавного характеру. Даний скептицизм слід розглядати в двох аспектах : як офіційна позиція державних керівників щодо реалізації зовнішньої політики, зважаючи на певні політичні та економічні чинники та, як позиція норвезької нації, на погляди якої вплинув історичний досвід та спогади про залежність країни від політики Данії та Швеції в часи уній. Тож, у 50-х рр. Норвегія не була активним учасником у провадженні інтеграційної політики в Європі. До речі, таку ж позицію в той час займала і Великобританія разом з Ірландією та Данією.

У післявоєнний період зв'язки між Норвегією та Великобританією були досить міцними, що часто виливалося у спільній діяльності на міжнародній арені. Така особливість яскраво проявилась на початку 1960-х рр., коли британський уряд змінив орієнтацію свого вектору зовнішньої політики до прагнення вступити до Європейського економічного союзу, норвезька політична еліта також почала віддавати перевагу європейській інтеграції.⁶

Одним з перших вагомих проявів зміни зовнішньополітичної позиції Норвегії було утворення Європейської асоціації вільної торгівлі (САВТ) в 1960 р., однією з засновниць якої була сама Норвегія. Перед САВТ ставилось завдання сприяти економічній співпраці та вільній

³Calleja R.R. Why is Norway reluctant to join the European Union? [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://diplomacystatusquo.wordpress.com/2013/07/14/why-is-norway-reluctant-to-join-the-european-union/>

⁴EC-Norway free trade agreements [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://aei.pitt.edu/55973/>

⁵Country note on national fisheries management systems – Norway [Electronic Resource]. – Mode of access: www.oecd.org/norway/34430920.pdf

⁶Skinner M.S. Norwegian Euroscepticism: Values, Identity or Interest / M.S. Skinner // JCMS: Journal of Common Market Studies. – 2012. – №50. – P. 422

торгівлі у Європі. Утворення асоціації дало можливість норвезьким управлінським колам більше зблизитись з Великобританією, яка також була серед країн-засновниць організації.⁷

Наступним кроком Норвегії в цьому напрямку було подання заявки на вступ до ЄЕС. 30 квітня 1962 р. міністр закордонних справ Норвегії Гальвард Ланге подав заяву до Ради ЄЕС на вступ до організації. 4 липня в Брюсселі розпочалися переговори між Норвегією і країнами союзу щодо вступу держави в економічну спільноту. Така діяльність норвезьких державних керівників ще раз засвідчувала їхню британську зовнішньополітичну орієнтацію. Адже Великобританія, Данія та Ірландія роком раніше також подали аналогічні заявки на вступ до ЄЕС.⁸

Проте ця спроба виявилася невдалою для всіх вищезазначених аплікантів. Перепорою стало вето Президента Франції Шарля де Голля на розширення організації черезполітичний чинник англо-французької конфронтації. Незважаючи на невдачу 21 липня 1967 р. міністр закордонних справ Норвегії Юхан Лінг вдруге подає заяву на вступ до союзу⁹. На листопадовій сесії Ради ЄЕС було обговорено заявку Норвегії, Великобританії, Данії та Ірландії, а також запит щодо асоціації від Швеції. Проте Франція зайняла вичікувальну позицію, пояснюючи це незадовільними показниками британської економіки. Фактично, Шарль де Голль знову вступу Великобританії, а заодно і решти трьох країн до організації.

Всередині 1969 р. у Франції змінюється уряд, а Шарль де Голль залишає пост президента країни. Така зміна спричиняє відновлення діалогу між Норвегією та ЄЕС. Даний діалог мав форму міністерських зустрічей, які відбувалися з липня 1971 р. по січень 1972 р. На першій такій зустрічі Норвегію представляв міністр закордонних справ країни Свен Стрей. На третій зустрічі норвезьку сторону уже очолював наступник Стрея – Андреас Каппелен. Протягом усього діалогу основними питаннями, які стояли на порядку денному були економічні аспекти можливого вступу країни до ЄЕС. Зокрема, Норвегію найбільше цікавили справи в сфері риболовлі та рибної продукції, гармонізація цін на агропромислові товари.¹⁰ Адже, відомо, що Норвегія славиться своєю рибною індустрією. Станом на 1970 р. рибальство приносило дохід країні розміром 1,6 % ВВП та становило 7,7% експорту.¹¹ На третій міністерській зустрічі Каппелен також зазначив, що Норвегія – одна з країн Європи, яка найбільш орієнтована на внутрішній ринок. Питання рибальства було найбільш дискусійним протягом цього діалогу і викликало чи не найбільше суперечностей. Вирішення його не на користь Норвегії могло б призвести до масових невдовольень норвежців та безробіття великої частки населення країни. Окрім цього норвезька сторона також порушувала питання щодо продукції садівництва, запровадження ретельнішої перевірки імпорту товарів тваринного походження, технічної адаптації, торгівлі з країнами, котрі не були членами союзу.

Таким чином, до запланованого підписання угоди про членство в ЄЕС було проведено 10 зустрічей на рівні міністрів, на яких обговорювались ряд важливих питань економічного характеру.¹² Проте залишався ще один важливий крок для реалізації цієї мети: народне воєвьявлення.

Настрої великої частини населення щодо інтеграційної кампанії уряду були не такими обнадійливими, як у політиків. Додавала негативу також заява директора Комісії ЄЕС, який зазначив, що нафтові та газові ресурси Норвегії зі вступом країни в організацію стануть

⁷EFTA through the years [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.efta.int/about-efta/history>

⁸The First Enlargement of the European Economic Community [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/archives/pdf/archives-enlargement-1_pdf/

⁹Norway and the EU - Historical Overview [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.eu-norway.org/eu/History/#.VNTXc6BJ27N>

¹⁰Hitchens P. So why is Norway rich? [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.dailymail.co.uk/columnists/article-185956/So-Norway-rich.html>

¹¹Country note on national fisheries management systems – Norway

¹²The First Enlargement of the European Economic Community

спільними ресурсами союзу. Тож, серед населення поширювалась паніка через можливу втрату контролю над ресурсами, власною економічною політикою та суверенітетом загалом.¹³

До груп населення, котрі були проти вступу країни в ЄЕС входили :

- 1) фермери (побоювалися конкуренції продукції);
- 2) рибалки (не бажали надмірної присутності іноземних рибалок в норвезьких водах);
- 3) радикали (противники «монополістичного капіталізму»);
- 4) незалежні національні групи (вважали, що таким чином Норвегія втратить суверенітет).

Підтримували вступ до організації :

- 1) 2/3 Лейбористської партії(НРП) (вірили в міжнародну ідею);
- 2) Консервативна партія у повному складі (обґрунтовували, що це важливо для промисловості та торгівлі);
- 3) частина Християнської народної партії та ліві;
- 4) потужні організації, союзи, більша частина преси.

Противники вступу, очолювані фермерськими організаціями створили «Народний рух проти ЄЕС». До цього руху входили як фермери, так і рибалки, радикальні групи, члени Центристської та Соціалістичної партій, та дехто з Лейбористської партії. «Норвегія не для продажу» – таким був слоган народного руху.¹⁴

В цих умовах 25 вересня 1972 р. соціал-демократичний уряд Норвегії на чолі з прем'єр-міністром, лідером лейбористів Трюгве Браттелі провів всенародний референдум щодо вступу країни до ЄЕС.¹⁵

Результатом народного воєвьявлення став крах євроінтеграційної кампанії уряду. 53,5% населення висловилися «проти» вступу до союзу.¹⁶ ЄЕС сприйняли результати норвезького голосування, як «крок назад на шляху до об'єднаної Європи» та назвали це «поразкою Європи». У підсумковому прес-релізі керівництво Комісії ЄЕС зазначило, що потрібно докласти більших зусиль для того, аби зацікавити європейців будувати об'єднану Європу.¹⁷

Причини наростання антиінтеграційних настроїв слід шукати в багаторічному періоді залежності від Данії та Швеції, окупації 1940-1945 рр. нацистською Німеччиною, які закарбувалися в пам'яті норвежців і викликали побоювання знову втратити навіть найменшу частину свого суверенітету. До того ж, відкриття наприкінці 60-х – початку 70х рр. солідного ресурсного потенціалу ставило під сумнів питання доцільності вступу.

В той же час, партнери Норвегії в цій кампанії Великобританія, Ірландія та Данія все ж таки стали членами ЄЕС. 83% ірландців, на відміну від норвежців, підтримали вступ країни до організації. Населення Данії хоча у меншій чисельності - 63,5% , але підтримали євроінтеграційний вектор. В результаті, 1 січня 1973 р. відбулося перше розширення ЄЕС, новими членами якого стали вищеназвані держави. Днем раніше, 31 грудня 1972 р., Данія та Великобританія покидають ЄАВТ, організацію, на яку, зокрема Норвегія, покладала надії як на потенційно потужну структуру в Європі.¹⁸

З цього моменту, зовнішньополітична діяльність норвезького керівництва в плані євроінтеграції йде на спад. Уряд на чолі з Браттелі після невдалого для них результату на референдумі поступається місцем центристам, котрі ставили перед собою завдання укласти

¹³Sebiskveradze N. Norway beyond the European Union / N.Sebiskveradze // Maastricht University, 2012. – p. 17.

¹⁴ Norwegian Foreign Policy by Moland [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.uio.no/studier/emner/hf/iln/NORINT050/v14/norwegian-foreign-policy---by-moland.pdf>

¹⁵Why isn't Norway in the EU? [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.euronews.com/2013/03/29/norway-and-the-eu>

¹⁶Referendum in Norway (25 September 1972) [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.cvce.eu/en/obj/referendum_in_norway_25_september_1972-en-5b052fa7-8746-41dd-921c-3d2344232d97.html

¹⁷Sebiskveradze N. Norway beyond the European Union

¹⁸The First Enlargement of the European Economic Community

торгівельну угоду з організацією, яка на той час уже змінила назву з Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) на Європейське співтовариство (ЄС). Їм вдалося виконати свій задум, підписавши у 1973 р. торгівельну угоду з ЄС.¹⁹ Лейбористи, які прийшли їм на зміну, не ставили перед собою завдання вступу до ЄС, але щоб не залишитися Норвегія на периферії європейських справ проводять активну зовнішню політику щодо Європи. Проте активізація європейського вектору не принесла лейбористам плідних результатів.

На зміну європейському вектору прийшла активізація зв'язків країни зі США та співпраця з НАТО. Зміна вектору зовнішньої політики засвідчила, що Норвегія адаптується до своєї ролі власника великих запасів нафти і газу на міжнародній арені. Наявність енергетичних ресурсів не тільки піднесла авторитет держави на міжнародній арені, а й активізувала її роль у світовій енергетичній політиці. Норвегія виступила не тільки як привабливий гравець на європейському економічному просторі і джерело енергоносіїв, але і як арена для діяльності великих багатонаціональних нафтових і газових компаній. У 1974 р. під час візиту в Осло шведський прем'єр-міністр Улоф Пальме запропонував створити єдину північноєвропейську структуру для експлуатації нафтових ресурсів Норвегії. Проте норвежці заявили, що із задоволенням готові продавати шведам нафту, але на суто комерційних умовах.²⁰

В умовах нестабільності цін на нафту Норвегія зазнає тиску як з боку Сполучених Штатів, так і ОПЕК. В цих умовах, Норвегія намагається пом'якшувати зовнішньополітичні наслідки свого статусу великого експортера нафти і природного газу.²¹

Слід відзначити, що Норвегія з самого початку була сповнена рішучості не допустити повної залежності свого народного господарства від нафти. В цьому напрямі прикладалися цілеспрямовані зусилля, щоб використовувати нові багатства для зміцнення традиційних галузей економіки в умовах, коли людські ресурси перетікали в сектори, пов'язані з морським нафтовидобутком, а також для розширення індустріальної бази країни. Традиційні експортні товари, особливо рибопродукти, як і раніше мали найважливіше значення.

Пожвавлення, що настало в економіці європейських країн в 1980-х рр., а також сильна тенденція до лібералізації, інтернаціоналізації і навіть глобалізації торгівлі та ринків не вплинули на зовнішньоекономічні зв'язки Норвегії. Торгова угода 1973 р. ставала все більш неефективною в міру того, як Європейське співтовариство просувалося до створення єдиного «внутрішнього ринку». Повернення до влади лейбористів в 1986 р. і формування уряду на чолі з енергійним політиком Гру Харлем Брунтланд – першою жінкою на посаді прем'єр-міністра Норвегії – знаменувало собою початок активного курсу Норвегії з метою адаптації до нових структур європейського співробітництва.

Перед країною стояло завдання виходу на «внутрішній ринок» ЄС. Цю мету вдалося реалізувати. Як член ЄАВТ, Норвегія 2 травня 1992 р. в м.Порту підписує Угоду про Європейський економічний простір(ЄЕП), який набував чинності 1 січня 1994 р.

Головною особливістю цієї угоди було створення спільного ринку промислових товарів та вільного руху капіталу між Норвегією та ЄС. Водночас даний договір не передбачав проведення спільної політики у сферах сільського господарства та рибальства, що було однією з причин небажання норвежців інтегруватися в ЄС. Не передбачалось також спільної торгівельної політики, закордонної та безпекової політики, впровадження податків, економічного чи валютного союзів.

Для населення країни ця Угода, за великим рахунком, стала тією формою «інтеграції», якої їм було цілком достатньо. Адже, основні аспекти економічного співробітництва були налагоджені, сільське господарство та рибна промисловість фактично залишались під одноосібним норвезьким керівництвом. На додаток до цього, Угода передбачала тісну співпрацю в галузях науково-технічного співробітництва та культури.²²

¹⁹EFTA through the years [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.efta.int/about-efta/history>

²⁰Ристе У. История внешней политики Норвегии / Улав Ристе. – М.: Весь Мир, 2003. – с. 333.

²¹Там само. С. 334

²²EFTA through the years [Electronic Resource].

Проте уряд на чолі з Брутланд все ж вирішив спробувати ще раз активізувати процедуру вступу в ЄС. 27-28 листопада 1994 р. вдруге було проведено всенародний референдум щодо приєднання до ЄС.²³

Його результати підтвердили, що настрої норвежців з часу першого референдуму 1972 р. майже не змінилися. Противники вступу, більшість з яких були центристи на чолі з Анне Енгер,²⁴ аргументували свою позицію тією ж втратою суверенітету, небезпекою для сільськогосподарської та риболовецької галузей, а також простою відсутністю потреби в інтеграції, коли діє Угода про Європейський економічний простір. Його результати показали, що 52,2% населення «проти» вступу до Європейського Союзу і 47,8% – «за».²⁵

Таким чином, ЄП залишається основною платформою співпраці Норвегії та ЄС. Окрім цього, з 25 березня 2001 р. скасовано паспортний контроль між країнами Шенгену та Норвегією, що сприяло входженню до Шенгенської зони. Таким чином, «Європа без кордонів» стала для норвежців новою реальністю.²⁶

Останнє опитування норвежців щодо їхнього ставлення до вступу країни в ЄС, яке проводилось в серпні 2014 р. показало, що 70,5% респондентів не бажають повної інтеграції держави в європейську структуру.²⁷

Радник міністра з питань культури та комунікації при посольстві Королівства Норвегія в Парижі Руне Бйонстад зазначає, що їхня держава в економічному плані уже інтегрована в ЄС, навіть не будучи його членом.²⁸ Крім того, багато норвежців й надалі остерігаються негативних наслідків спільної європейської політики для їхнього сільського господарства та рибної промисловості.

Протягом 30 років, в період з 1971 по 2001 рр. ВВП Норвегії зріс на 177%. Для порівняння, в Данії, яка стала членом ЄС, ВВП зріс на 77%, а у Великобританії – на 98%. Отже, для Норвегії та її економіки перебування поза Європейським Союзом не стало кроком назад.

Генеральний секретар норвезької неурядової організації «Ні Євросоюзу» Гелле Гагенау, відзначає, що Угода про ЄП надала країні вихід на ринок ЄС і навіть, якщо Норвегія стане членом Союзу, то це не принесе державі ніяких переваг, а лише більше контролю та втручання з Брюсселя. Гелле вважає, що справжня демократія існує саме в Норвегії, а не в Євросоюзі.²⁹

Для норвежців надважливими є: рівність, навколишнє середовище та якість життя. Коли одному із цих компонентів щось загрожує, то це, логічно, негативно сприймається населенням. Щодо вступу в ЄС, то він розглядається євроскептиками як потенційна загроза цим компонентам. Ці побоювання підсилюють результати вступу Швеції до Союзу, де спостерігаються занепад сільської місцевості, погіршення стану навколишнього середовища та некерована урбанізація.

Норвезькі євроскептики аргументують свою позицію загальним бажанням «покривати Норвегію та світ загалом, а не збагачувати Норвегію та Європу». На їх думку ЄС дискримінує треті країни у торговельному аспекті, що є вагомим фактором посилення євроскептицизму.³⁰ За словами однієї з активісток організації «Ні Євросоюзу» Вебеки Нільсен,

²³Gstöhl S. Reluctant Europeans: Norway, Sweden, and Switzerland in the Process of Integration / Sieglinde Gstöhl. – Lynne Rienner Publishers, 2002. – p.188

²⁴Nei til EU [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.neitileu.no/articles_in_foreign_languages/nei_til_eu_no_to_the_eu

²⁵Norway and the EU - Historical Overview [Electronic Resource].

²⁶Norway and the EU – Partners for Europe / Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2011. – p.7.

²⁷Massiv norsk EU-motstand [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.dagbladet.no/2014/08/30/nyheter/meningsmalinger/politikk/eu/35038965/>

²⁸Why isn't Norway in the EU? [Electronic Resource].

²⁹Hitchens P. So why is Norway rich? [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.dailymail.co.uk/columnists/article-185956/So-Norway-rich.html>

³⁰Sundlisaeter Skinner's new theory on Norwegian Euroscepticism [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://eulaworebro.wordpress.com/2012/05/18/sundlisaeter-skinners-new-theory-on-norwegian-euroscepticism/>

у ЄС є амбіції стати наддержавою – європейським варіантом США, а тому, більшість норвежців не бажають бути частиною наддержави і скептично ставляться до організації.³¹

Проте не дивлячись на те, що відсоток противників євроінтеграції у Норвегії є досить великий, не можна не відмітити, що існує інша частина, яка її підтримує. У 1949 р. було створено структуру «Європейський рух Норвегії», яка зараз налічує близько 8 тисяч осіб. З точки зору членів цієї організації, а також інших європрихильників, лише членство в ЄС дасть Норвегії всю повноту відповідальності за те, що відбувається на континенті та дозволить їй впливати на майбутнє як самої країни, так і всієї Європи [19].

Серед політичних структур членство Норвегії в ЄС активно підтримують лейбористи та праві партії. Політики заявляють, що теперішні проблеми жодна країна не в змозі вирішувати самотужки, а тому тісне європейське співробітництво необхідне для норвежців, щоб зберегти цінності та рівень життя, до яких вони звикли. Окрім цього, лейбористи вважають, що зараз ЄС повністю відрізняється від того, який був у 1994 р. та проти вступу до якого на референдумі проголосувало більшість норвежців. На їхню думку, тепер Норвегія змогла б відстояти свою позицію в тих питаннях, котрі безпосередньо стосуються її економіки.

Вагомим аргументом прихильників євроінтеграції є фактор безпеки. З їхньої точки зору, членство в Євросоюзі зменшить загрозу військових конфліктів та гуманітарних катастроф. І зрештою, одним з основних позитивів ЄС, як говорять євроактивісти, є покращення умов для ведення бізнесу. Адже, розширення Союзу на схід та валютний союз створюють проблеми для норвезького експорту.³²

Разом з тим, не дивлячись на тісну співпрацю Норвегії з ЄС в економічній, науково-технічній, культурній сферах, Королівство не є членом Євросоюзу. Проте це не заважає їй підтримувати діяльність Євросоюзу в політичному аспекті. Так, Норвегія разом з державами ЄС запровадила санкції проти Російської Федерації через її агресію щодо України.³³ За словами колишнього Посла Королівства Норвегія в Україні Олава Берстада, офіційне Осло підтримує програму розширення Союзу як важливий фактор миру, соціального й економічного зростання в Європі. На його думку, це велика справа у створенні нової Європи без кордонів. Тим самим норвежці отримують якісно нові відносини, нові ринки купівлі та продажу товарів і послуг.

Сьогодні Норвегія є членом Європейської Асоціації вільної торгівлі, СОТ, МБРР, МВФ, НАТО, ОБСЄ, ООН, РЄ, Північної Ради та інших. Завдяки цьому держава залучена до світових політичних, економічних, соціальних, культурних процесів та є рівноправним і, багато в чому завдяки своєму ресурсному потенціалу, шанованим членом міжнародної спільноти. За тих обставин, керівництво держави не бачить потреби інтегруватися ще в якісь структури, а тому питання про членство Норвегії в Євросоюзі не стоїть на порядку денному.³⁴

Сьогодні Норвегія є найбільшим експортером газу до ЄС і замінила Росію в цій позиції. Тільки 4-5% доходу від продажу нафти і газу безпосередньо витрачаються в Норвегії через державний бюджет, решту інвестується за кордоном, через спеціальний Пенсійний фонд (раніше називався Нафтовим фондом). На даний момент Пенсійний фонд становить майже 800 млрд доларів, які вкладені в більш ніж 8 тис. компаній по всьому світу, в цінні папери іноземних держав, а також в нерухомість в таких містах, як Лондон і Нью-Йорк.

Від загального обсягу експорту з Норвегії 160 млрд доларів в 2012 р. 84% припало на Європу. Держава імпортувала товарів на 87 млрд доларів, з яких 70% - з Європи. Більшість нафти і газу на суму 111 млрд доларів було продано в Європу. Все це робить Норвегію унікальним партнером для ЄС.³⁵

³¹Джанян С. Норвегия и ЕС: рядом, но не вместе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/26576309.html>

³²Там само

³³Інтернет-видання Українська правда, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/11/7034579/>. Норвегія вирішила підтримати ЄС і ввести санкції проти РФ, Інформація з 11 VIII 2014

³⁴Роль Норвегії у світовому політичному та економічному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2010/1-2/20108.html>

³⁵Сирук М. Украина и Норвегия — по обе стороны ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/den-planety/ukraina-i-norvegiya-po-obe-storony-es>

На теперішньому етапі для України є цікавим норвезький досвід вагомих здобутків у соціально-економічній, політичній та науково-освітній сферах, розбудові громадянського суспільства, розвитку міжнародних відносин.

Сучасні українсько-норвезькі відносини почали розвиватися зі становленням України як незалежної держави. Уряд Норвегії визнав незалежність України 24 грудня 1991 р., а вже в 1992 р. було відкрито Посольство Королівства Норвегія в Україні.

5 лютого 1992 р. Київ відвідала делегація Норвегії на чолі з колишнім Міністром закордонних справ країни Т. Столтенбергом. Це був перший візит норвезької делегації такого рівня в Україну. Під час візиту було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин, який відкрив шлях для подальшої розбудови міждержавних відносин.

У 1992 р. Стортинг (парламент) Норвегії затвердив довгострокову Програму дій для країн Центральної та Східної Європи і країн колишнього СРСР, головною метою якої є сприяння здійсненню реформ у країнах із перехідною економікою. У рамках цієї програми Норвегія висловила готовність фінансувати економічні проекти України, які будуть добре обґрунтованими і матимуть потенційно значний ефект для промисловості обох країн.³⁶

На теперішньому етапі важливою є подальша активізація двостороннього торговельно-економічного співробітництва між державами. Перспективною є співпраця в галузях енергетики та енергозберігаючих технологій, суднобудування, а також залучення в Україну передових норвезьких технологій в освоєнні потенційно багатих українських родовищ нафти і газу (зокрема, на шельфі Чорного моря).³⁷

У 2013 р. за обсягами зовнішньоторговельних операцій України з країнами Європи Норвегія зайняла 22 місце, а її частка становила 0,8 % (2012 – 0,9 %). У загальному двосторонньому товарообігу між Україною та Норвегією частка товарів у 2013 р. (як і в 2012 р.) склала 93 %, а частка послуг – 7 %.

Станом на 01.10.2014 р. Норвегія інвестувала в економіку України 6,7 млн. дол. США. У структурі інвестицій Норвегії в економіку України найбільшу питому вагу займають інвестиції у сфері професійної, наукової та технічної діяльності – 40,4 %, промисловості – 32 %, транспорту – 20,4 %, переробної промисловості – 18,6%, оптової та роздрібною торгівлі – 9,4%.³⁸

Окрім того, 1 жовтня 2014 р. Україна підписала контракт на постачання природного газу із норвезькою нафтогазовидобувною компанією Statoil. Цей газ Україна отримує через газопроводи Словаччини і, таким чином, за рахунок Норвегії, розширила коло постачальників газу в нашу державу.³⁹

Висновки. Норвегія – невелика скандинавська країна, яка є визнаним лідером у своєму регіоні. Багаторічний історичний досвід існування без власної незалежної держави вплинув на дещо негативне сприйняття норвежцями інтеграційних процесів та участі країни в наддержавних структурах. На даному етапі Королівство Норвегія є членом багатьох міжнародних організацій, проте водночас знаходиться поза межами Європейського Союзу.

Проте, не будучи членом Європейського Союзу, Королівство Норвегія зберігає високі показники ВВП, рівень індексу людського розвитку, соціальної сфери, екологічний стан – все це виводить Норвегію в лідери Європи та одну з кращих країн світу.

Досвід Норвегії є корисним для України. Перш за все, скандинави довели нам, що для європейської країни є успішний і альтернативний шлях розвитку поза членством в ЄС. Звісно, геополітична та гео економічна позиції України значно відрізняються від норвезьких, а тому, польський чи балтійський євроінтеграційний досвід є для нашої країни значно ближчим.

³⁶Політичні відносини між Україною та Норвегією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://norway.mfa.gov.ua/ua/ukraine-no/diplomacy>

³⁷Роль Норвегії у світовому політичному та економічному просторі [Електронний ресурс]

³⁸Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Норвегією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://norway.mfa.gov.ua/ua/ukraine-no/trade>

³⁹Інтернет-видання Економічна правда, <http://www.epravda.com.ua/news/2014/12/23/517670/>, Україна у жовтні купувала норвезький газ по 265 доларів за тисячу кубів, Інформація з 23 XII 2014

Проте, деякі аспекти в реалізації європейського вектору зовнішньої політики Норвегією (співпраця з ЄС в економічному та науково-технічному напрямках, Угода про ЄЕП та ін.) варто взяти до уваги українській стороні. Окрім того, перспективним є розвиток двосторонніх норвезько-українських відносин, які необхідно поглиблювати та зміцнювати.

Kotlyar O.

Norwegian euroscepticism: causes and consequences.

The European integration is considered as key to the prosperity of the state, to the development of economic, social, ecological and other spheres and also as the only way of Ukraine's international activity by majority of Ukrainian population. With the signing of Association Agreement Ukraine is actively studying the experience of other member states' accession to the EU.

However, as we know, not all highly developed countries of the European continent are members of the EU. For example, Norway and Switzerland aren't the members of this organization. But, despite of this circumstance, these states can be given as example of high development for a lot of EU's members. In particular, Norway is one of the leaders among the most developed and prosperous countries.

In the article observed the role of the Kingdom of Norway in the united Europe. Analyzed the European vector of foreign policy of Norway in the second half of XX - beginning of XXI century, the position of state's population about European integration and forms of cooperation with the European Union. Characterized the main moments and directions of bilateral relations between Norway and Ukraine. In the context of the Ukraine's desires of the European integration is given the example of alternative to full integration into the EU. Studied the advantages and disadvantages of this form of cooperation with the EU for Norway.

The aim of the article is studying of foreign policy and foreign trade of Norway towards the EU and Ukraine, to analyze the reasons of euroscepticism of Norwegian population and to examine the successful alternative to the European integration in process of realizing of foreign policy.

Keywords: Norway, European integration, euroscepticism, the European Union, foreign policy.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ристе У. История внешней политики Норвегии / Улав Ристе. – М.: Весь Мир, 2003. – с. 413.
2. Gstöhl S. Reluctant Europeans: Norway, Sweden, and Switzerland in the Process of Integration / Sieglinde Gstöhl. – Lynne Rienner Publishers, 2002. – p.269.
3. Norway and the EU – Partners for Europe / Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2011. – p.28.
4. Sebiskveradze N. Norway beyond the European Union / N.Sebiskveradze // Maastricht University, 2012. – p. 35.
5. Skinner M.S. Norwegian Euroscepticism: Values, Identity or Interest / M.S. Skinner // JCMS: Journal of Common Market Studies. – 2012. – №50. – P. 422-440
6. Джанян С. Норвегия и ЕС: рядом, но не вместе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/26576309.html>
7. Досвід Норвегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bhfoundation.com.ua/news.html?search=Досвід+Норвегії>
8. Інтернет-видання Економічна правда, <http://www.epravda.com.ua/news/2014/12/23/517670/>, Україна у жовтні купувала норвезький газ по 265 доларів за тисячу кубів, Інформація з 23 XII 2014
9. Інтернет-видання Українська правда, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/11/7034579/>, Норвегія вирішила підтримати ЄС і ввести санкції проти РФ, Інформація з 11 VIII 2014
10. Політичні відносини між Україною та Норвегією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://norway.mfa.gov.ua/ua/ukraine-no/diplomacy>

11. Роль Норвегії у світовому політичному та економічному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2010/1-2/20108.html>
12. Сирук М. Україна и Норвегия — по обе стороны ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/den-planety/ukraina-i-norvegiya-po-obe-storony-es>
13. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Норвегією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://norway.mfa.gov.ua/ua/ukraine-no/trade>
14. A Short History of Norway [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.norway.org.uk/studywork/Norway-For-Young-People/History/Historical-Figures/#.VNSmk6BJ27N>
15. Calleja R.R. Why is Norway reluctant to join the European Union? [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://diplomacystatusquo.wordpress.com/2013/07/14/why-is-norway-reluctant-to-join-the-european-union/>
16. Country note on national fisheries management systems – Norway [Electronic Resource]. – Mode of access: www.oecd.org/norway/34430920.pdf
17. EC-Norway free trade agreements [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://aei.pitt.edu/55973/>
18. EFTA through the years [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.efta.int/about-efta/history>
19. Europabevegelsen [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.europabevegelsen.no/>
20. Hitchens P. So why is Norway rich? [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.dailymail.co.uk/columnists/article-185956/So-Norway-rich.html>
21. Massiv norsk EU-motstand [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.dagbladet.no/2014/08/30/nyheter/meningsmalinger/politikk/eu/35038965/>
22. Nei til EU [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.neitileu.no/articles_in_foreign_languages/nei_til_eu_no_to_the_eu
23. Norway and the EU - Historical Overview [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.eu-norway.org/eu/History/#.VNTXc6BJ27N>
24. Norway. EU Referendum 1994 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.electoralgeography.com/new/en/countries/n/norway/norway-eu-referendum-1994.html>
25. Norway's petroleum history [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.norskoljeoggass.no/en/Facts/Petroleum-history/>
26. Norwegian Foreign Policy by Moland [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.uio.no/studier/emner/hf/iln/NORINT050/v14/norwegian-foreign-policy---by-moland.pdf>
27. Referendum in Norway (25 September 1972) [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.cvce.eu/en/obj/referendum_in_norway_25_september_1972-en-5b052fa7-8746-41dd-921c-3d2344232d97.html
28. Sundlisaeter Skinner's new theory on Norwegian Euroscepticism [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://eulaworebro.wordpress.com/2012/05/18/sundlisaeter-skinners-new-theory-on-norwegian-euroscepticism/>
29. The First Enlargement of the European Economic Community [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/archives/pdf/archives-enlargement-1_pdf/
30. Trygve Bratteli [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.regjeringen.no/en/the-government/previous-governments/ministries-and-offices/offices/prime-minister-since-1814/trygve-bratteli/id463400/>
31. Why isn't Norway in the EU? [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.euronews.com/2013/03/29/norway-and-the-eu>
32. Withdrawal from the union [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=30095>

Наталія Криворучко

аспірантка Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаника, магістрантка Східних Студій
Варшавського університету

ЧИ МАЛИЙ ОЗНАЧАЄ БЕЗСИЛЬНИЙ? ДО ПИТАННЯ АСИМЕТРІЇ ЧЕСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН

Метою статті постає спроба аналізу характеру співробітництва ЧР та США, особливостей такої моделі партнерства та наслідків для європейської політики безпеки. В ході дослідження розглянуто погляди американських, чеських, російських та українських вчених на особливості співпраці європейських держав з Вашингтоном, основні підходи до врегулювання проблем та можливостей взаємодії. Окреслення основних проблем у чесько-американських відносинах дало змогу простежити їх специфічність та принциповість, розуміння яких може стати одним з інструментів зменшення негативного впливу асиметричного партнерства у відносинах з США і однією з рефлексій на тему нерівномірності розвитку міжнародної системи безпеки.

Ключові слова: асиметрія, безпека, клієнтелізм, стратегічна культура, США, ЧР.

The aim of article is attempt to analyze character of cooperation between the Czech Republic and the United States of America, research features of this model an international partnership and implications for European security policy. In a study reviewed the views of American, Czech, Russian and Ukrainian researchers on the collaboration features between the European states and Washington, described the main approaches to settlement of problems and the opportunities for cooperation. The determinations of the main problems in the Czech-American relations made it possible to trace their specificity and integrity, and helped better understanding tools for reduce negative impact of asymmetric partnership relations between CR and USA. The article is one of the reflections on of dissimilar development the international security system.

Key words: asymmetry, security, clientele, strategic culture, United States, Czech Republic

Ускладнення системи безпеки міжнародних відносин, урізноманітнює її чинники, що впливають на її формування та співробітництво міжнародних акторів. Стратегічне лідерство Сполучених Штатів поруч із слабкістю Спільної політики безпеки і оборони ЄС. Умови, що склалися підтверджують необхідність пошуку державами ЦСЄ сильніших союзників у підтримці чи гарантуванні відповідного рівня безпеки й уникнення загроз. Водночас не співмірність державних стратегій, різноманітність державних інтересів та нестабільність інститутів безпеки ставить проблему необхідності визначення рамок, меж співробітництва, однією зі сторін яких виступає глобальний лідер, яким залишаються Сполучені Штати, а другою – невелика європейська держава. Для визначення характеру співробітництва в сфері безпеки європейських держав та Сполучених Штатів обрано невелику державу в Центрі Європи, якою є Чеська Республіка. Складність проблеми полягає в тому, що з огляду на географічні, політичні та ін. показники у науці міжнародних відносинах малим державам, зазвичай відводять другорядну роль, а характер їх відносин з регіональними чи глобальними лідерами часто клеймують як відносини залежності, підпорядкованості чи «клієнтелізму» (хоча існують і винятки такі як Швейцарія, Швеція, Норвегія тощо). Саме тому метою нашого дослідження є спроба на прикладі чесько-американських відносин зрозуміти можливості й суть формування відносин двох нерівнозначних за потужністю і впливом країн, виділити основні напрямки їх співпраці та простежити «силу безсильних» (за Вацлавом Гавелом) у формуванні сприятливого політичного, економічного, безпекового клімату.

У цьому контексті український науковець Г. Перепелиця говорить про те, що малі держави мають достатньо сил для забезпечення свого суверенітету, територіальної цілісності та незалежності, проте їх вплив в регіональному та міжнародному просторі – надзвичайно слабкий¹. Одночасно американський дослідник Ален Сенс у своєму дослідженні «Безпека малих держав в Європі після холодної війни» зауважує: "політичне життя малопотужних держав полягає у постійній боротьбі за політичну, економічну і соціальну автономію, за національне виживання або територіальну цілісність. Тому вони готові йти на поступки, поступаючись своїми інтересами заради відвернення небезпеки для держави² Подібного висновку доходять дослідники Д. Баррі та Д. Братт, які наголошують, що відносини в сфері безпеки невеликої держави з Америкою характеризується взаємозалежністю, тому жодна з держав не тільки не може ігнорувати вимоги США у сфері безпеки, але і відокремитися від наслідків американських рішень у цій сфері³. Символічним видається наведення тут думки українського письменника, перекладача Юрія Андруховича, який говорить про те, що «...Центральноєвропейський страх історично балансує між двома лихами: нападають німці, або нападають росіяни. Центральєвропейська смерть – це смерть або в тюрмі, або в концтаборі, центральноєвропейська подорож – це втеча. Але куди? Від росіян до німців? Чи від німців до росіян? Добре, що для таких випадків існує ще Америка»⁴. Відповідь на це риторичне запитання спробуємо знайти за допомогою теорії асиметрії та простеження характерних особливостей співпраці малих держави з глобальними потугами.

Практичність застосування асиметричного підходу, що дедалі частіше зустрічається в європейських академічних дослідженнях, пояснюється новим характером загроз і викликів, зміною державних стратегій безпеки та умов порушення міжнародних договорів. Більше того, за словами європейських науковців, асиметричні стратегії на сучасному етапі постають невід'ємною частиною практики дипломатії і ефективного провадження національної політики безпеки будь-якої суверенної держави.

За словами українського дослідника О. Гончаренка, з точки зору загальної теорії ігор симетричних стратегій не буває і не може бути в принципі. Всі стратегії гравців у відомих конфліктах минулого і сучасності завжди були і є асиметричними. Мова може йти лише про ступінь асиметричності та вплив цієї асиметричності на кінцевий результат⁵.

Актуальність обраної проблематики не вичерпується вивченням умов співпраці малих держав з США, і ґрунтується на широкому контексті можливостей впливу і підтримки зі сторони Вашингтону «молодих демократій», в тому числі України. Проблема безпеки та визначення її стійких гарантій постає однією з головних не лише в українському суспільно-політичному дискурсі, тому її вирішення однаковою мірою залежить як від рішень керівної верхівки України, США, ЄС, так і РФ, тобто середовища безпеки, в якому вона знаходиться. Разом з тим, розгляд досвіду асиметрії відносин двох держав ЧР і США може бути екстрапольований на українсько-американські відносини, потенціал котрих формується не лише з огляду на загрози, але й широку українську діаспору в США, в тому числі найкращих представників «українського інтелекту», їх наукові розробки та інновації.

¹ Перепелиця Г. Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин / Перепелиця Григорій Миколайович // «Політика і час» №4, 2002 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/perepel.htm>.

² Sens A. "The Security of Small States in Post-Cold War Europe," in David G. Haglund ed., *From Euphoria to Hysteria*. San Francisco; Westview Press, 1993. – P.231.

³ Barry, D. *Defense Against Help: Explaining Security Relations U.S. with small states* / D. Barry, D. Bratt // *American Review of Canadian Studies*. – Spring 2008. – Vol. 38, Issue 1. – P. 25.

⁴ Andruchowicz J. *Srodkowowschodnie rewizje* / J. Andruchowicz, A.Stasiuk // *Dwa eseje o Europie zwanej Srodkowa*, Wołowiec 2000. S.45.

⁵ Гончаренко О. В умовах непередбачуваності [Текст] : асиметричні стратегії в зовнішній політиці і політиці національної безпеки / О. Гончаренко // *Політика і час*. - 2005. - № 12. - С. 54.

Стаття ґрунтується на наявних розвідках, академічних статтях, експертних висновках, звітах політиків, дипломатів, урядовців США, Чехії, Польщі та України. Можливості асиметричних відносин у своїх дослідженнях проектували американські науковці К.Боулдінг, І.Галтунг, К.Райт, С.Чейз, Е.Степанова, чеські І. Шнайдер, Я. Ейхлер, О. Дітріх, польські С. Козей, М. Мадей, З. Чекановський, Н. Гінек, В. Стжітецьки, М. Кожан, вітчизняні Г. Перепелиця, Ю.Щербак, Н.Кравчук, Д. Лакішик, І. Погорська, О. Потехін та ін. Звертаємо також увагу, що при аналізі досліджень, що розкривають суть відносин американського та європейського континентів важливим залишається також питання «хто розглядає проблему?». Йдеться насамперед про відмінність підходів між американськими та європейськими дослідниками, про що зазначає Оле Вівер⁶. Відмінності в підходах до вивчення проблем безпеки можемо простежити, з огляду на роль і місце, яке відводить США європейським державам у глобальному й регіональному вимірах, а також із визнання першочерговості проблем та способу їх вирішення: в першому випадку основним підходом залишається реалізм, при цьому основна увага зосереджена на державі як предметі дослідження, другий підхід в рамках теорії політичного структуралізму та біхевіоризму передає більш широку рефлексійність та критичність, розширюючи предмет свого дослідження як на локальному, так і глобальному рівнях.

Така особливість не означає абсолютної відмінності у предметах дослідження, скоріше розглядає проблеми безпеки з різної перспективи, за допомогою різних інструментів дослідження.

З огляду на недостатню розвиненість проблематики в українському науковому дискурсі, суть основних категорій та понять розкриватимемо в ході висвітлення основної проблематики. Термін «асиметрія» походить від грецького «*ασυμμετρία*», що в перекладі означає не співмірність, відсутність або порушення симетрії. Термін вживається як в точних науках, таких як математика, фізика, біологія, генетика, так і в художній творчості, образотворчому мистецтві, культурі, а з 70-х років начальник Управління загальних оцінок Пентагону Ендрю Маршал одним із перших застосував цей термін у військово-політичній сфері. Зокрема, Е.Маршал звернув увагу на можливе асиметричне ведення війни з таким, здавалося б, симетричним противником, яким був СРСР⁷. Як пише Надзвичайний і Повноважний Посол України Юрій Щербак, термін «асиметричні відносини» спочатку мав військово-стратегічне значення і лише згодом став широко вживаним у поточній політичній мові⁸. Одне з найбільш системних постає визначення експертів Інституту стратегічних досліджень, США Стівена Метца та Дугласа Джонсона: «Асиметрія у військовій сфері та сфері національної безпеки – це вміння діяти, організувати свою діяльність та мислити відмінним від опонентів чином з метою максимізації власних переваг та використання вразливих місць опонента, захоплення ініціативи чи забезпечення простору для маневрування»⁹. Інша американська дослідниця, Катерина Степанова застосовує поняття асиметрія у контексті визначення збройного конфлікту. Відповідно асиметрія інтерпретується як значні відмінності між сторонами, перш за все у військовій та економічній сфері, а також потужності влади і ресурсів¹⁰.

⁶ Weaver O., Buzan B. *After the return to theory: the past, present and future of security studies* [w:] *Contemporary Security Studies*, red. A.Collins (red.) Oxford 2010. S.473.

⁷ Berkowitz B. *The New Face of War: How War will be Fought in the 21st Century*. — New York, 2003. - P.21.

⁸ Щербак Ю. Енергетична асиметрія. Як її подолати Україні? / Юрій Щербак // Газета «День» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/energetichna-asimetriya>.

⁹ Steven Metz, Douglas Jonson *Asymmetry and US Military Strategy: Definition Background and Strategic Concepts*. - Strategic Studies Institute, 2001. - P.5.

¹⁰ Stepanova E. *Terrorism in Asymmetrical Conflict Ideological and Structural Aspects* / Ekaterina Stepanova // SIPRI Research Report No. 23. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2008. 186s. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://books.sipri.org/files/RR/SIPRIRR23.pdf>.

Американська академічна думка містить й опозиційні погляди щодо тлумачення концепції «асиметрії». Фахівець в сфері стратегічних досліджень Колін Грей охарактеризував ідею асиметрії як «пусту концепцію («essentially hollow concept»), яка може мати обмежене застосування лише у специфічних випадках, коли суперник використовує атипові форми і методи боротьби»¹¹.

Міністр оборони США Вільям Коен відзначив існування «парадоксу супердержави», ситуації, коли жодна країна не може «напрямку кинути виклик США», проте може загрожувати побічно, за допомогою асиметричних конфліктів у формі «хімічної, біологічної або навіть ядерної війни»¹². Після терактів 2001 року почали застосовувати термін «асиметричні загрози», особливо у контексті міжнародного тероризму, небезпеки поширення зброї масового знищення тощо. Директор Центру вивчення тероризму та політичного насильства у Великобританії Пол Уілкінсон, назвав цю ситуацію «реалізацією сили слабкого проти слабкості сильної» і образно порівняв боротьбу з тероризмом з роботою воротаря, який може «блискуче захищати ворота команди сотні разів, але люди все ж запам'ятають той єдиний гол, який був пропущений»¹³.

Своєю чергою російська дослідниця Лариса Дериглазова, вважає, що суттю вивчення асиметричних відносин є аналіз стратегії і тактики боротьби слабких проти сильних. «... якщо теоретики та аналітики більшою мірою зацікавлені у відповіді на питання, чому можлива перемога слабкого або чим обумовлено поразку сильного, то для практиків (політиків і військових) важливим є пошук оптимальної стратегії в подібних ситуаціях,» - зазначає дослідниця¹⁴.

Український вчений Г. Перепелиця визначення поняття асиметричні відносини подає як відносини між суб'єктами різної величини, коли одна сторона за основними параметрами значно переважає іншу або, маючи перевагу в одних показниках, значно поступається в інших¹⁵. Важливим у цьому контексті постає зауваження Г.Перепелиці про те, що симетрія і асиметрія характеризують тип відносин, а не суб'єктів цих відносин. При аналізі основних характеристик відповідного типу відносин, виокремлюється й картина основних факторів, що впливають на поглиблення їх асиметрії в сфері безпеки. До таких відносимо: політичну нестабільність, зменшення коштів на фінансування армії та військового комплексу держави, непрофесійність армії та спеціальних груп призначення, відсутність спільних проєктів з державами, потужнішими у військовому й оборонному комплексах та матеріальних можливостях¹⁶.

Відносини Чеської Республіки з США мають глибоке історичне коріння та міцну політичну традицію партнерства політичних еліт, що й зумовлює їх геополітичну вагу для обох держав.

¹¹ Hosli O. Madeleine The Balance between Small and Large: Effects of a Double-Majority System on Voting Power in the European Union // International Studies Quarterly Vol. 39, No. 3, Sep., 1995. P. 352.

¹² The international position and security of the Czech Republic // Gabal, Analysis & Consulting. – Prague, 2009. – p.26.

¹³ Cohen Says "Superpower" Label Attracts Asymmetrical Threats // US Department of State International Information Programs. // Washington File 2000. // Source: <http://usinfo.state.gov/cgi-bin/washfile/display.pl?p=/products/washfile/latest&f=00082201.plt&t=/products/washfile/newsitem.shtml>

¹⁴ Дериглазова Л. Концепция асиметрии в теории и практике международных отношений / Лариса Дериглазова // Вестник Томского государственного университета Выпуск № 295 / 2007. С.126.

¹⁵ Перепелиця Г. Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин / Перепелиця Григорій Миколайович // «Політика і час» №4, 2002 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/perepel.htm>.

¹⁶ Там само.

Чеська Республіка розглядає Сполучені Штати не лише як гаранта державної та регіональної безпеки (дане положення знаходить відображення у Стратегії безпеки ЧР), але й як фактор стримування своїх союзників, які в силу історичних, політичних чи інших обставин можуть нести в собі небезпеку для чеської державності; мова йде насамперед про Росію та впливи Німеччини. Для США Чеська Республіка була однією з інших малих держав, підтримка відносин з якими дозволяла Вашингтону реалізовувати свої інтереси на європейському континенті. Водночас політика безпеки ЧР змінювалась відповідно до ролі, інтересів і цілей зовнішньої політики Сполучених Штатів. Це було продемонстровано участю чеських військових, цивільних в операціях НАТО, в планах розміщення системи ПРО на території ЧР. Крім того, асиметрична стратегія Чеської Республіки побудована на підтримці американських інтересів в Центральній Європі, проявляється і шляхом позитивних голосувань ініціатив Вашингтону на форумах, засіданнях ООН і НАТО для надання діям США легітимності.

З початку встановлення перших дипломатичних контактів на двосторонньому рівні ЧР і США, їх характер можна окреслити як «асиметричні», з точки зору не лише нерівноцінності державних потужностей, впливу в системі міжнародної безпеки (в дусі концепції «real politic»), але й з точки зору сприйняття загроз та готовності застосування інструментів для їх відвернення чи попередження (конструктивістський підхід). Особливістю цих відносин стала пріоритетність врахування інтересів глобального партнера та гарантій безпеки невеликої держави, а також підсилення ролі останньої в регіональній системі безпеки. Вивчення стратегічних документів Чехії свідчить про те, що формування основного документу політики безпеки - Стратегії безпеки, відображає не лише динаміку розвитку середовища безпеки, в якому розміщена ЧР, а й рівень співпраці з США на кожному з етапів. Аналіз стратегій безпеки 1999, 2001, 2003 та 2011 років вказує, що інтереси США у сфері безпеки закріплені на третину. Водночас в основному зовнішньополітичному документі ЧР закріплює за США роль «стратегічного партнера», й трактує Вашингтон як «гаранта політичної безпеки». Одним з прикладів переважання американських інтересів у спільних проєктах з ЧР – питання розміщення елементу ПРО, яке поставило перед ЧР загрозу націлення балістичних ракет з боку РФ та непрямую загрозу з боку держав Близького Сходу. Дане питання з одного боку засвідчує особливу прихильність США до свого європейського партнера (міжміністерські й експертні зустрічі, консультації, навчання на цьому етапі досягли свого апогею), а з іншого – протиставляє союзницьку позицію Чехії думці більшості держав Європи, Росії та Китаю, розділивши цим внутрішньополітичну сцену ЧР та союзників.

Зауважимо також різницю трансатлантичних стратегій ЧР в історичному контексті: якщо з початку незалежності та до вступу до НАТО, на перший план у формуванні співробітництва ЧР з США виходить історичний та особистісний чинники, то після набуття повноправного членства в НАТО (1999) та ЄС (2004), визначальними постають внутрішньополітичний, ідеологічний та «безпековий» фактори. З одного боку, мова йшла про дружні відносини на президентському рівні Вацлава Гавела і Білла Клінтона, прихильне відношення до ЧР представника США в ООН Мадлен Олбрайт та ін. З іншого, розв'язання спільних проблем протиракетної оборони, участі у спільних місіях тощо поставило перед ЧР проблему необхідності визначення пріоритетності зовнішніх інтересів, що отримало відображення у широкій дискусії серед політичних сил, НГО та громадян Чехії.

Після набуття членства в трансатлантичних структурах чітко виокремлюються основні лінії поділу, асиметрія інтересів, в питаннях трансатлантичного напрямку зовнішньої політики ЧР та ролі у ній США: між політичною елітою та суспільством неурядовим сектором, між політичними силами та між гілками влади. Про цю тенденцію пише й американська дослідниця Ельза Тулметц: незважаючи на значний консенсус політичних сил щодо необхідності інтеграції до НАТО і ЄС (під гаслом «повернення до Європи»), політична еліта і суспільство залишились розділеними в окремих важливих питаннях співпраці з США¹⁷.

¹⁷ Tulmets Elsa East Central European foreign policy identity in perspective. Back to Europe and the EU's Neighbourhood. – Palgrave, 2014. – P.63.

Аналіз чеського та європейського політичного дискурсу, показує, що «розлам» відображав відмінність позицій між ООН, ЄС та США. Непорозуміння виникали в основному через «зіткнення зобов'язань» ЧР перед ЄС, де де-факто пріоритетною постає позиція держав «старої Європи», що полягала у критиці держав «нової Європи» – Чеської Республіки та Республіки Польща, які демонструвати відмінну точку зору на проблему та необхідністю підтримки стратегічного партнерства з США.

Задля наглядного розуміння проблем, що склались, коротко розглянемо кожен з них. Перше «зіткнення інтересів» відбулось уже після дванадцяти днів членства Чехії в НАТО і стосувалось підтримки Прагою рішення бомбардувань Косово. За словами дослідників, це був перший «тест на готовність виконання зобов'язань»¹⁸. Втім позиція державної влади не була спільною: якщо В. Гавел демонстрував підтримку рішення США, аргументуючи свою позицію необхідністю вираження довіри ЧР до ініціатив союзника, то позиція уряду базувалась на сумнівах необхідності втручання в конфлікт на Балканах.

Прем'єр Клас різко критикував президентську позицію, посиляючись на позитивну традицію міждержавних взаємин з сербами, політику захисту прав людини, яку декларувала Чехія, а також заявляв, що саме НАТО несе відповідальність за етнічні чистки в Косово. У парламенту також не було спільної позиції в цьому питанні: комуністична, християнсько-демократична та соціал-демократична партії критикували втручання ЧР в Косово, партія Громадянських демократів підтримувала рішення президента республіки, а і «зелені» намагались не висловлюватись (або ж висловлювались загально, «розмито») у позиції щодо Косово. Не підтримували атаки щодо Косово й переважна більшість населення. В результаті, уряд прийняв рішення про відправлення польового госпіталю для врегулювання конфлікту в Косово, а також надав широкі гарантії щодо можливостей використання чеського повітряного простору, залізниць та аеропортів.

Другою проблемою, що роз'єднувала позиції постало питання участі у війні в Іраку. Позиції політичних партій цього разу були розділені не лише на між партійному рівні, але й внутрішньо, серед самих членів партій. Рішення президента Гавела підписати «лист восьми» на підтримку втручання у війну в Іраку, спровокувало хвилю обурення зі сторони уряду. Прем'єр-міністр заявляв про відмову чеської участі у війні в Іраку та неприєднання до «коаліції бажаючих» («Coalition of the willing»). Чеський дослідник Давід Крал називає дебати в парламенті щодо цього питання одними з «найгостріших і найзапекліших в історії ЧР»¹⁹. Незважаючи на дискусії, чеський польовий госпіталь та бригада спеціального призначення були відправлені для підтримки союзних військ в Іраку.

Третій «розлам» інтересів пов'язаний з питанням розміщення елементів системи ПРО в Європі, зокрема в м. Брди. Обговорення даної проблеми тривало протягом всього часу двосторонніх переговорів ЧР і США 2006-2008 рр. (хоча як показують розсекречені матеріали розмови на найвищому рівні про можливість розміщення радару X-band в Чехії велися ще з 2002 року). Питання ПРО стало настільки заполітизованим, прихованим (оскільки не завжди в дискусіях використовувались технічні показники чи характеристики радару, його можливий вплив на навколишнє середовище) і двозначним, що суспільство виступило з різкими масовими протестами, а держави Західної Європи – з різкою негативною критикою «нових членів» – ЧР і РП – що нібито порушують спільність ЄС, ведучи двосторонні (а не багатосторонні в рамках ЄС чи НАТО) переговори з США.

Чеські дослідники Віт Стжітецьки, Ніколо Гінек також акцентують на асиметрії інтересів й загроз для партнерів, остерігаючись у випадку розміщення елементів ПРО загрози націлення ракет зі сторони держав Близького Сходу, або Росії, керівництво якої вбачало небезпеку установок ПРО, передбачаючи можливість націлення своїх ракет на комплекси ПРО в Європі²⁰.

У парламенті й уряді дебати поляризували тих, хто бачив присутність елементів американської системи для ЧР як основу по зміцненню безпеки і трансатлантичних відносин через присутність США в Центральній Європі (Громадянські демократи), і тих, хто вбачав у американській системі ПРО, ризик і загрозу для системи безпеки Чеської Республіки (соціал-демократи, партія зелених, християнські демократи), аж до обмеження суверенітету країни (Комуністична партія Чехії та Моравії). Негативну роль у дебатах та реальну загрозу внесла позиція Росії, котра активно втручаючись у чеський внутрішньополітичний дискурс, продовжувала стверджувати, що радар спрямований проти системи безпеки цієї держави, а не для стримування Ірану. За словами дослідників Інституту студій безпеки у Празі (Ян Габал, Олдріх Черни, Єжи Шнайдер), вперше після закінчення холодної війни, у суперечках безпосередню брала участь представники російської армії, що погрожували відповідними контрзаходами²¹. В результаті плани розміщення протиракетної установки не отримали схвалення у Палаті Представників чеського парламенту, а у 2009 році з ініціативи США від проекту ПРО в ЧР вирішили відмовитись²². Таким чином, непорозуміння навколо розміщення елементів ПРО стало однією з причин політичних відносин не лише між США і Європою, але й Росією, що поставала в цій ситуації гіпотетичним агресором. Завершення ситуації ПРО, а саме – політика «перезавантаження» США з Росією, відповідно – зміна планів розміщення елементів антибалістичної системи постали наглядним прикладом другорядності (та асиметрії) малої держави у світовому політичному процесі, особливо коли мова йде про інтереси глобального лідера.

У контексті розгляду нерівномірності стратегій можемо виділити відмінності інтересів ЧР і США: за масштабами – регіональні та глобальні; за змістом – спрямовані на регіональний розвиток й такі, що ставлять метою досягнення лідерських позицій; за змістом оборонної стратегії – з можливістю застосування превентивних дій чи виключно оборонні; за характером прийняття рішень – мультилатеральні (прийняття рішень шляхом компромісу та врахування інтересів партнерів) та унілатеральні (переважно, одностороннє прийняття рішень); за суттю взаємодії з партнерами – колективні та двосторонні.

Таким чином, мова йде насамперед про суть характеру взаємодії Вашингтону з меншими партнерами, що націлена переважно на двосторонню співпрацю (США - Польща, США - Чехія тощо). З вищезазначеного випливає, що політика глобального лідера скерована переважно на підтримку поєдинчих акторів, особливо, якщо мова йде про сферу безпеки. Мовиться про відсутність тісної співпраці США із Вишеградською чи Веймарською групою (як цілісністю) тощо.

На сьогодні співпраця ЧР з США зосереджується на трьох основних напрямках: політичному, економічному, військовому та безпековому, а також закріплюється проведенням щорічних двосторонніх зустрічей, консультацій в рамках програми «Стратегічний діалог ЧР-США».

²⁰ Hynek N. Project trenního pilare protiraketové obrany a promeny strategického myšlení: česká pozice, NATO, USA a Rusko / Hynek N. // Policy paper. Květen 2008. – Ustav mezinárodních vztahů, v. v. i. – S.10.

²¹ The international position and security of the Czech Republic // Gabal, Analysis & Consulting. – Prague, 2009. – p.26.

²² Two Years on From Obama's Prague Speech – Has Progress Been Made? / By Talitha Dowds // Center for strategic and international studies [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://csis.org/blog/two-years-obamas-prague-speech-has-progress-been-made> 4.10.2014.

¹⁸ Eichler, J. (2004) Bezpečnostní strategie USA a EU – shoda i rozdíly // Vojenské rozhledy, ročník 13 (45), číslo 4. – P.35.

¹⁹ Kral David, Pachta Lukas The Czech Republic and the Iraq crisis: shaping the Czech stance. –Prague: Europeum, 2005

Особливістю Стратегічного діалогу є те, що подібну програму зі Сполученими Штатами реалізують лише 10 держав світу. За словами Єжи Шнайдера, існування Стратегічного діалогу підкреслює особливе значення Чехії для Сполучених Штатів в Центральній Європі²³.

Іншою стороною обговорення відносин ЧР і США є їх аналіз з точки зору клієнтелізму. Розглянемо даний напрямок експертних досліджень. Саме визначення *клієнтелізму* постійно «розширюється», «модернізується» та не має сталої дефініції. Серед авторів, які досліджували явище політичного клієнтелізму можемо назвати Д. Дела Порта, А. Ванучі, Ж. Картье-Бресона, І. Амундсена та ін. Зокрема, І. Амундсен охарактеризував клієнтелізм як ускладнену ієрархічну мережу відносин між патроном і клієнтом, завдяки якій патрон надає послуги, посади, державну підтримку своїм клієнтам в обмін на політичну та матеріальну підтримку. Ці клієнтелістські мережі «взаємного обміну» чи «мережі взаємодії» використовуються патронами на різних рівнях для побудови підтримки через вибір і розподіл багатства й престижу, побудови піраміди соціальної диференціації.

Дослідники, котрі вказують на клієнтелістську природу відносин Праги і Вашингтону переважно посилаються на відмінності у стратегічних цілях США та ЄС, акцентуючи при цьому на більшу готовність партнерів до співпраці на двосторонньому рівні, аніж на багатосторонньому (рівні ЄС). Прикладом тут може бути підписання між США і ЧР угоди про «безвізовий режим» громадян ЧР саме під час розгляду проектів протиракетної оборони та угоди «SOFA» про легальне перебування американських військових на території ЧР та ін. Аргументи дослідників, експертів на користь присутності клієнтелістських ознак у чесько-американському співробітництві ґрунтуються також на так званих «романтичних уявленнях» з чеської сторони щодо Америки як далекої і могутньої держави, готової застосувати свої військові і політичні засоби для забезпечення безпеки в союзних європейських державах.

Політики й експерти часто спекулюють над реактивністю чеської зовнішньої політики, її ностальгічними настроями щодо співпраці з глобальним лідером. Водночас, в експертних колах лунає незадоволення щодо сконцентрованості чеської політики на американських інтересах, і як альтернативний варіант розвитку приводиться Польща, котра попри міцну політичну традицію відносин з глобальним лідером, диференціювала потенції своєї зовнішньої політики, розвиваючи відносини з Німеччиною в економічній, політичній, військовій сферах, що й зміцнило позиції РП в ЄС та світі²⁴.

З точки зору «клієнтелізму» відносини Праги і Вашингтону розглядають також російські дослідники. Їх основна теза про те, що нібито Польща і Чехія виступають «троянським конем» США у Європі вже стала «класикою» російської пропаганди у питаннях безпеки європейського континенту. Логіка подібної аргументації Москви базується на протистоянні з американськими інтересами, зокрема у сфері критичної інфраструктури ЧР, атомної, ядерної енергетики, військової техніки тощо. За словами Орлика, Росія все ще залишає надії на поширення своїх впливів у Центральній Європі. І цей аргумент російського дослідника не випадковий. Свідченням присутності «російського фактору» постають широкі російські інвестиції в інфраструктуру невеликого курортного містечка Карлові Вари, оголошення та вивіски російською у Празі, поширення Посольством РФ в Празі журналів, випуск кількох російськомовних газет та підтримка НГО. Крім того, чеська контррозвідка від початку незалежності ЧР щороку оприлюднює звіти, де основною державою, що відправляє шпигунів до ЧР постає Росія (політичне і економічне шпигунство).

²³ Schneider Jiri The U.S.-Czech Strategic Relationship: A Roadmap for the Future in Security and Defense // CEVRO INSTITUT Issue No. 2/2014. – P.3.

²⁴ Česko-americké vztahy: jak dál? (díl 6) Shrnutí: Dvě příkázání a osm doporučení <http://www.ozbrojeneslozky.cz/clanek/cesko-americke-vztahy-jak-dal-dil-6-shrnuti-dve-prikazani-a-osm-doporuceni> 08.04.2015.

Загалом, партнерство ЧР і США видається змістовним та дещо унікальними водночас. І ЧР, і США розташовані на досить далекій відстані одна від одної, тому їх співпраця повинна брати до уваги інтереси двох (європейського і американського) континентів. Після проголошення нової стратегічної доктрини американської адміністрації у 2009 році, що передбачала відмову від розміщення елементів ПРО на території м. Брди, двосторонні відносини зазнали деякого спаду інтенсивності, але набули характеру прагматичності та чіткої визначеності у стратегічних сферах: безпеки, технологій, науки, інновацій, ядерної енергетики тощо. Унікальність співробітництва посилюється тим фактом, що попри загальне скорочення оборонних державних витрат, уряд ЧР висловлює готовність співфінансувати участь чеських військових сил в міжнародних операціях НАТО. Крім того, така співпраця створює можливості для Чехії розширити стратегічні позиції в регіоні в певних галузях, таких як ядерна енергетика (на фоні загальноєвропейського «відходу» від її використання), заснування унікальних лікувальних військових установ як то лікарня закритого типу у м. Техонін та навчально-тренувальних комплексів на зразок того, що діє у Падубіцах з 2012 року та ін. Показовим є також виділення з боку США коштів на фінансування двосторонніх проектів, зокрема, 180 млн. доларів у 2012-2013 рр. на закупівлю у ЧР військового спорядження; 170 млн. доларів у 2014-2015 рр. – на роботу Центру цивільних ядерних досліджень тощо. З огляду на це, можемо резюмувати, що детермінантний вплив на політику безпеки ЧР з боку США створив можливості не лише військової присутності США в Центральній Європі, але й поглибив необхідність розвитку двосторонніх та багатосторонніх проектів у європейській системі безпеки.

Таким чином, специфічність політичних відносин Праги і Вашингтону зумовлює асиметрія їхнього партнерства, яка містить і негативні елементи клієнтелістських зв'язків, що сягають своїми коренями в історію 1938, 1968 та 1989 років. Проблема асиметрії чесько-американських відносин не вичерпується вище окресленими питаннями нерівномірності стратегій, інтересів, ресурсів тощо. Її поглиблення та розгляд відбувається в провідних наукових та експертних середовищах Праги, Вашингтону і навіть РФ. З огляду на швидкі темпи розвитку російської пропаганди, сучасний науковий дискурс вимагає поглибленого розуміння проблематики нерівномірного партнерства і, водночас, збалансованого викладення пріоритетів союзників США по НАТО. Небезпеки та загрози, що постають перед ЧР (зрештою, як і перед ін. державами Центральної Європи) вимагають зосередження партнерства ЧР і США на довгострокових цілях з визначенням конкретних галузей співробітництва (ядерна енергетика, інновації, політика безпеки, збереження прав людини тощо) та реалізації програми Стратегічного діалогу незалежно від політичної еліти у Білому домі чи Празькому Граді. Складність реалізації співпраці ЧР з США полягає насамперед в тому, що як член ЄС Чехія дотримується умов Спільної політики безпеки та оборони, як член НАТО – умов Вашингтонського договору, як партнер США намагається розвивати стратегічні відносини з глобальним лідером і, водночас, як посткомуністична й енергетично залежна держава, здійснює спроби підтримувати баланс у прагматичних відносинах з Російською Федерацією. Взаємна обумовленість цих напрямків для чеської стратегії безпеки створює як ризики, насамперед політичного характеру.

Список літератури:

1. Andruchowicz J. Srodkowoschodnie rewizje / J. Andruchowicz, A.Stasiuk // Dwa eseje o Europie zwanej Środkową, Wołowiec 2000. S.43
2. Barry, D. Defense Against Help: Explaining Security Relations U.S. with small states / D. Barry, D. Bratt // American Review of Canadian Studies. – Spring 2008. – Vol. 38, Issue 1. – P. 63
3. Berkowitz B. The New Face of War: How War will be Fought in the 21st Century. — New York, 2003. - 34s. 15
4. Česko-americké vztahy: jak dál? (díl 6) Shrnutí: Dvě příkázání a osm doporučení <http://www.ozbrojeneslozky.cz/clanek/cesko-americke-vztahy-jak-dal-dil-6-shrnuti-dve-prikazani-a-osm-doporuceni> 8.04.2015
5. Cohen Says "Superpower" Label Attracts Asymmetrical Threats // US Department of State International Information Programs. // Washington File 2000. // Source: <http://usinfo.state.gov/cgi-bin/washfile/display.pl?p=/products/washfile/latest&f=00082201.plt&t=/products/washfile/newsitem.shtml>
6. Eichler, J. (2004) Bezpečnostní strategie USA a EU – shoda i rozdíly // Vojenské rozhledy, ročník 13 (45), číslo 4. – S.30-43.
7. Hosli O. Madeleine The Balance between Small and Large: Effects of a Double-Majority System on Voting Power in the European Union // International Studies Quarterly Vol. 39, No. 3, Sep., 1995. pp. 351-370 19
8. Hunek N. Project tretního pilare protiraketove obrany a promeny strategického mysleni: ceska pozice, NATO, USA a Rusko / Hunek N. // Policy paper. Květen 2008. – Ustav mezinarodnich vztahů, v. v. i. – S.10
9. Kral David, Pachta Lukas The Czech Republic and the Iraq crisis: shaping the Czech stance. – Prague: Europeum, 2005
10. Schneider Jiri The U.S.-Czech Strategic Relationship: A Roadmap for the Future in Security and Defense // CEVRO INSTITUT Issue No. 2/2014. 5s.
11. Sens A. "The Security of Small States in Post-Cold War Europe," in David G. Haglund ed., From Euphoria to Hysteria. San Francisco; Westview Press, 1993. - 234s.
12. Stepanova E. Terrorism in Asymmetrical Conflict Ideological and Structural Aspects / Ekaterina Stepanova // SIPRI Research Report No. 23. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2008. 186s. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://books.sipri.org/files/RR/SIPRI23.pdf>
13. Steven Metz, Douglas Jonson Asymmetry and US Military Strategy: Definition Background and Strategic Concepts. - Strategic Studies Institute, 2001. - P.5
14. The international position and security of the Czech Republic // Gabal, Analysis & Consulting. – Prague, 2009. – 26p.
15. Tulmets Elsa East Central European foreign policy identity in perspective. Back to Europe and the EU's Neighbourhood. – Palgrave, 2014. – 326s.
16. Two Years on From Obama's Prague Speech – Has Progress Been Made? / By Talitha Dowds // Center for strategic and international studies [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://csis.org/blog/two-years-obamas-prague-speech-has-progress-been-made> 4.10.2014
17. Weaver O., Buzan B. After the return to theory: the past, present and future of security studies [w:] Contemporary Security Studies, red. A.Collins (red.) Oxford 2010. S.473-478
18. Гончаренко О. В умовах непередбачуваності [Текст] : асиметричні стратегії в зовнішній політиці і політиці національної безпеки / О. Гончаренко // Політика і час. - 2005. - № 12. - С. 50-56
19. Дериглазова Л. Концепция асиметрии в теории и практике международных отношений / Лариса Дериглазова // Вестник Томского государственного университета Выпуск № 295 / 2007. S.124-129.
20. Лакішик, Д. Асиметрія партнерства початку XXI століття [Текст] / Д. Лакішик, І. Погорська // Зовнішні справи. - 2012. - N 6. - С. 50-53.
21. Перепелиця Г Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин / Перепелиця Григорій Миколайович // «Політика і час» №4, 2002 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/perepel.htm>
22. Щербак Ю. Енергетична асиметрія. Як її подолати Україні? / Юрій Щербак // Газета «День» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dav.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusivi/energetichna-asimetriva>

УДК 327(476)

Тарас Польовий

(Прикарпатський національний університет,
Інститут історії, політології та міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗМІНИ У БІЛОРУСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1991-1996 РР.

У статті досліджено процес розвитку двосторонніх взаємин РБ і США, в період 1991 – 1996 рр. Проаналізовано етапи, характер та перипетії білорусько-американського діалогу. Висвітлено вплив внутрішньополітичних реалій РБ на міждержавні відносини. Розкрито причини конфронтації в двосторонніх відносинах у досліджуваний період.

Ключові слова: зовнішня політика, внутрішня політика, РБ, США, референдум, ядерне роззброєння, білорусько-американські відносини, зовнішньополітична конфронтація.

Розпад Радянського Союзу та становлення на його території нових незалежних держав, не міг довго залишатися поза увагою США. Зберігаючи за собою статус єдиної країни що могла впливати на світову міжнародну політику, США пішли шляхом налагодження повноцінних контактів із молодими державами. Не залишилася осторонь цього процесу і Республіка Білорусь. Сполучені Штати визнали білоруську незалежність 25 грудня 1991 р., ставши, таким чином, третьою за ліком країною, що встановила з РБ дипломатичні відносини. Посольство США в Мінську було офіційно відкрите 31 січня 1992¹, причому воно стало першим іноземним дипломатичним представництвом такого високого рангу².

Із закінченням протистояння двох наддержав, важливі питання міжнародної безпеки відразу стали на повістку дня двосторонніх відносин Білорусі і США і визначали їх протягом всього періоду становлення цих взаємин³. Увага прикута до держав СНД і РБ зі сторони США, пояснювалася наявністю в республіках значного ядерного потенціалу, який залишився у спадок від радянського військово-промислового комплексу. Відтак, питання роззброєння та добровільної відмови від ядерної зброї ставало головною темою білорусько-американського діалогу на початку 90-х рр. Відсутність на той момент оперативного контролю за ядерною зброєю, на думку тодішнього посла РБ у США Сергія Мартинова вимагала надзвичайно відповідального, виваженого і далекоглядного підходу сторін⁴.

Політика США, в цьому контексті, здійснювалась в рамках “Програми спільного зменшення загрози”, або програми Нанна-Лугара, яка з 1991 р. визначала завдання співробітництва з країнами СНД. Програма передбачала, зокрема, знищення ядерної, хімічної, та іншої зброї масового ураження, забезпечення процесу демілітаризації оборонних галузей промисловості, розширення контактів між США з країнами СНД з військових питань, та ін⁵.

¹ Belarus - US Relations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalsecurity.org/military/world/belarus/forrel-us.htm>.

² Тихомирова А. Взаимодействие Республики Беларусь с США: ретроспектива десятилетия (1991-2000 гг.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1141260175&archive=1397901465&start_from=&ucat=3&

³ Мартынов С. Вопросы ядерной безопасности в отношениях Белоруссии и США. Беларусь в мире. № 3. Декабрь. 1996. С.46.

⁴ Там же.

⁵ Хромов Г. Сотрудничество в области ликвидации сокращаемых стратегических вооружений и обеспечении безопасности ядерных материалов. Программа совместного снижения угрозы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armscontrol.ru/course/lectures03a/gkh30422.htm>.

18 грудня 1991 р. до Мінська прибув державний секретар США Джеймс Бейкер. Окрім зустрічі із своїм білоруським колегою, він зустрівся із спікером білоруського парламенту Станіславом Шушкевичем. Головною метою візиту американського посадовця було бажання прояснити ситуацію з ядерною зброєю, розміщеною на білоруській території⁶.

Що ж стосується РБ, то вона в цей час виходила на міжнародну арену в якості незалежної держави, що володіє повноцінним визнанням міжнародної спільноти. Формуючи основи зовнішньої політики незалежної держави, білоруське керівництво прагнуло налагодити дружні відносини із США⁷. Головним і чи не єдиним виразником проамериканської орієнтації білоруського керівництва був голова Верховної Ради РБ С. Шушкевич. Поряд із полярними в ідеологічному плані націоналістично налаштованими БНФ та білоруськими комуністами, компромісна постать С. Шушкевича, який не опирався на жодну політичну силу, залишалася єдиною фігурою, на яку робила ставку американська сторона.

Взятий курс на нейтралітет у зовнішніх справах, а також відмова від ядерної зброї, оформились у підписанні білоруською стороною Лісабонського протоколу 23 травня 1992 р., та ратифікацією цього документу Верховною Радою РБ 4 лютого 1993 р. Такий крок був нерозривно пов'язаний із прийняттям важливого політичного рішення про приєднання Білорусі до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯО) в якості держави не володіючої ядерною зброєю⁸. Що на думку американського науковця Р. Легволда стало найвищою точкою в розвитку американсько-білоруських відносин [9].

Логічним продовженням двостороннього діалогу став офіційний візит 21-23 липня 1993 р., Голови ВР РБ С. Шушкевича у Вашингтон. В ході візиту мала місце зустріч білоруського спікера із президентом США Білом Клінтоном, спікером конгресу Т. Фолі та міністром оборони США Л. Еспіном. Спільно з останнім білоруська сторона підписала угоду про американську допомогу при роззброєнні.

Американці обіцяли виділити 59 мільйонів доларів на демонтаж та перевезення до Росії ракет дальнього радіусу дії "Тополь" (SS-25)¹⁰. В ході візиту глава білоруської делегації С. Шушкевич і Б. Клінтон підписали Спільну декларацію про відносини між Сполученими Штатами Америки та Республікою Білорусь. У ній, зокрема, говорилося: "Сполучені Штати знову підтвердили свій намір продовжувати надавати Республіці Білорусь допомогу в галузі сільського господарства, продовольства, медицини, фінансової та грошової політики та інших сферах з метою надання сприяння проведенню реформ в Республіці Білорусь. Сполучені Штати висловили намір допомагати Уряду Республіки Білорусь в подоланні руйнівних наслідків ядерної аварії на Чорнобильській АЕС"¹¹.

Вже в жовтні 1993 р., в ході турне країнами колишнього СРСР, державний секретар США Уоррен Крістофер відвідав Білорусь. Головною темою на переговорах у Мінську була подальша доля ядерної зброї Радянського Союзу. Під час зустрічі з главою парламенту Білорусі С. Шушкевичем американський держсекретар подякував керівництву республіки за те, що Білорусь "показує позитивний приклад іншим республікам", так як вже ратифікувала і договір СНО-1 (9 з 72 розміщених там ракет SS-25 вже відправлені в Росію на знищення), і договір про нерозповсюдження ядерної зброї [12].

⁶ Тихомиров, А.В. Развитие политического диалога между Республикой Беларусь и США в конце 1991 – начале 1994 гг. / А.В. Тихомиров // Труды факультета международных отношений. Научный сборник. Выпуск 3. Минск: БГУ, 2013. С.67.

⁷ Там же.

⁸ Беларусь и ядерное разоружение. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfa.gov.by/multilateral/global_issues/nuclear/.

⁹ Легволд Р. Белоруссия во внешней политике США. Белоруссия на перепутье: в поисках международной идентичности. – М.: Московский центр Карнеги, 1998. С.165.

¹⁰ Czachor R. Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne, Polkowice 2011., S.80-81.

¹¹ Беларусь – США: все могло сложиться иначе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmnby.eu/news/analytics/2762.html>.

¹² Хромов Г. Сотрудничество в области ликвидации сокращаемых стратегических вооружений и обеспечении безопасности ядерных материалов. Программа совместного снижения угрозы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armscontrol.ru/course/lectures03a/gkh30422.htm>.

У відповідь на обіцянки білоруської сторони досягти у майбутньому без'ядерного статусу, американський високопосадовець гарантував безпеку та фінансову підтримку зі сторони США [13].

Варто відзначити, що США надавала реальну матеріальну підтримку РБ в процесі позбавлення від ядерного озброєння.

Згідно програми Нанна-Лугара Міністерство оборони США, лише у 1992 р. витратило для транспортування, зберігання, захисту та знищення ядерної зброї і хімічної речовини, суму в розмірі 400 млн. дол¹⁴. Крім того, під час візиту У.Крістофера в столицю Білорусі, білоруському керівництву було передано пропозицію президента США Б.Клінтона приєднатися до програми НАТО "Партнерство заради миру"(ПЗМ)¹⁵.

Між тим, знаковою подією в політичному житті РБ став візит в Мінськ 15 січня 1994 р. американського президента Б. Клінтона. Приїзд американського лідера був заслугою голови ВР РБ С. Шушкевича, який ще в 1993 р., перебуваючи з офіційним візитом у Вашингтоні, запросив Б. Клінтона відвідати Білорусь. Приїзд американського лідера викликав жвавий інтерес, як серед політичних еліт РБ так і в ЗМІ. Оцінюючи значення і мотиви зустрічі, С. Шушкевич відзначав, що запрошення Б. Клінтона в Мінськ, було спробою сказати світу про існування білоруської держави¹⁶. Варто зауважити, що візит американського президента відбувався на тлі внутрішньополітичної боротьби та реваншистських настроїв частини білоруського політикуму. Так, коментуючи результати зустрічі, лідер опозиційної БНФ З. Пазняк в інтерв'ю газеті "Свобода" заявив: "Я впевнений, що американський президент добре зрозумів, що при владі в Білорусі знаходиться антидемократичний режим"¹⁷.

Мінський візит американського лідера можна розцінювати як символічний вияв підтримки молодій білоруській державі зі сторони США. З цього приводу прем'єр-міністр РБ В. Кебич висловлював думку, що "і сам Клінтон і держдепартамент США відносились до відвідання Білорусі як до певного символічного акту". Добровільна відмова молодій країні від володіння ядерною зброєю не мала прецеденту, потрібно було морально заохотити її керівників, дати гарантії безпеки¹⁸. Вже згаданий нами Р. Легволд вважає що візит Б. Клінтона в Білорусь це – в першу чергу, намір віддати належне країні, яка посприяла вирішенню ядерної проблеми¹⁹. Хоча в ході візиту не проводилось повноцінних переговорів, все ж сторонами було підписано ряд двосторонніх договорів, зокрема, "Договір між Республікою Білорусь і Сполученими Штатами Америки про заохочення і взаємний захист інвестицій". Виходячи із положень документу, метою договору було сприяння ширшому співробітництву між ними стосовно інвестицій громадян і компаній однієї сторони на території іншої сторони²⁰. Американський президент також поінформував керівників білоруської держави щодо нової ініціативи НАТО "Партнерство заради миру".

¹³ Госсекретарь побеседовал в основном о ядерном оружии[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kommersant.ru/doc/63110>.

¹⁴ Pospieszna-Śmiglak P. U.S. - Belarus Relations. Białoruś w stosunkach międzynarodowych / pod red. Ireneusza Topolskiego Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. – S.216.

¹⁵ Санжаревський О. І.Военно-політичний аспект становлення взаємин Республіки Білорусь та НАТО в першій половині 90-х рр. XX століття / О. І. Санжаревський // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - 2012. - Вип. 23. - С. 481-488. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvtvi_2012_23_49.pdf.

¹⁶ Билл Клинтон приезжает с официальным визитом в Минск. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://90s.by/years/1994/bill-klinton-priezzhaet-s-ofitsialnyim-vizitom-v-minsk.html>.

¹⁷ Прэзыдэнт усё зразумеў. Газета "Свабода" №3, январь 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://90s.by/wp-content/uploads/2013/04/svaboda3_1.pdf.

¹⁸ Билл Клинтон приезжает с официальным визитом в Минск. [Електронний ресурс] –Режим доступу :<http://90s.by/years/1994/bill-klinton-priezzhaet-s-ofitsialnyim-vizitom-v-minsk.html>.

¹⁹ Легволд Р. Белоруссия во внешней политике США. Белоруссия на перепутье: в поисках международной идентичности. – М.: Московский центр Карнеги, 1998. С.166.

²⁰ Договор от 15 января 1994 г. "Договор между Республикой Беларусь и Соединенными Штатами Америки о поощрении и взаимной защите инвестиций." [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/mdogov/megd4107.htm>.

Як згодом виявилось, даний візит став свого роду кульмінацією у стосунках РБ з офіційним Вашингтоном, залишаючись до сьогоднішнього дня першою і останньою зустріччю американських і білоруських лідерів. Налагодивши контакти із білоруською владою через фігуру С. Шушкевича, США вбачали в ньому представника демократичного табору здатного втілити політичні і економічні реформи, яких потребувала РБ. Ліберальні погляди С. Шушкевича категорично не сприймалися парламентською більшістю, а передусім прем'єр-міністром В. Кебичем, які не підтримували створення незалежної Білорусі.

Важко оминати увагою підкреслений вияв підтримки Б. Клінтоном С. Шушкевича і БНФ, при одночасному ігноруванні В. Кебича.

Так як зустріч американського лідера і білоруського прем'єра мала місце лише наприкінці програми візиту, після зустрічей з Шушкевичем і опозиціонером З. Пазняком²¹. Такий жест американської сторони був на думку К. Коктиша явним прорахунком американської дипломатії, що зіграло свою роль у форсуванні розробленого В. Кебичем сценарію із витіснення С. Шушкевича з політичної арени. Голосування за відставку голови парламенту мало місце всього через два тижні після візиту Б. Клінтона, що у міжнародному контексті сприймалося як "відповідь Кебича Клінтону"²².

Відставка спікера ВР РБ не залишилась поза увагою офіційного Вашингтона, який не приховував свою занепокоєність спричинену відставкою С. Шушкевича. Зокрема, прес-секретар Білого Дому Д. Майерс 28 січня 1994 назвала звільнення С. Шушкевича з посади голови ВР, "гідним жалю"²³.

Таким чином, активність двосторонніх контактів, зайвий раз демонструє, що білорусько-американські відносини на початку 90-х рр. переживали період свого активного розвитку. Натомість ці взаємини засновувались в основному на тематиці ядерного роззброєння Білорусі, відтак не відбулося переходу до повноцінних комплексних відносин між державами. На думку білоруського науковця А. Тихомирова, політики США не включили Білорусь в число пріоритетних напрямків зовнішньої політики своєї держави і схильні були розглядати білоруську проблематику в контексті американо-російських відносин. Що на думку вченого обумовило виникнення проблем в білорусько-американських відносинах у другій половині 1990-х рр. 24.

Черговим, неофіційним, витком білорусько-американських контактів можна вважати резонансну історію, пов'язану із продажем в США у 1994 р., єдиного на той час в РБ ЗРК С-300. Даний факт викликав занепокоєну реакцію Кремля, так як даний комплекс являвся одним із останніх досягнень радянської військової промисловості і одночасно, - основою "парасольки", призначеної для захисту Москви від ракетного удару²⁵. Дана подія мала чималий резонанс в американській і російській пресі, оскільки вважалося, що угода укладалася за спиною у РФ, що давало приводи розцінювати її як зраду Мінськом Москви, в інтересах Вашингтона.

²¹ Коктыш К. Трансформация политического режима в республике Беларусь. 1990-1999 / К. Е. Коктыш; Моск. Обществ. Науч. Фонд. - М. : МОНФ; ООО "Издат. центр науч. и учеб. программ", 2000. - 188 с [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://3dway.org/library/politika/kirill-koktysh-transformatsiya-politicheskogo-rezhima-respubliki-belarus-1991-1999>.

²² Там же.

²³ Снапкоўскі У. Знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь. / У.Е.Снапкоўскі. – Мінск: БДУ, 2007. – С. 35.

²⁴ Тихомиров, А.В. Развитие политического диалога между Республикой Беларусь и США в конце 1991 – начале 1994 гг. / А.В. Тихомиров // Труды факультета международных отношений. Научный сборник. Выпуск 3. Минск: БГУ, 2013. С.70.

²⁵ Расследование. Продажа С-300 в США. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://politoboz.com/content/rassledovanie-prodazha-s-300-v-ssha>.

Обрання на президентський пост в 1994 р. О. Лукашенка, на перших порах ніяким чином не позначалося на взаєминах РБ із США. В цілому проросійська орієнтованість новообраного президента доповнювалась позитивною прозахідною риторикою, свідченням чого стали офіційні візити до ряду європейських держав. Відзначимо, що з цього періоду, білорусько-американські взаємини стали розвиватись більшою мірою крізь призму багатосторонніх відносин в європейському регіоні та процесу розширення НАТО на Схід.

Починаючи з 1995 р., негативна позиція по відношенню до розширення НАТО була однією з важливих складових зовнішньополітичної лінії керівництва Білорусі²⁶. В лютому 1995 р. О. Лукашенко заявив про призупинення ліквідації білоруської зброї згідно із Договором про звичайні збройні сили в Європі. Мотивувалось таке рішення імовірним розширенням НАТО на Схід та економічними труднощами, пов'язаними із процесом ліквідації залишків озброєння²⁷.

Цікаво, що набираючий обертів політичний конфлікт між гілками влади, що мав місце впродовж 1995-1996 рр., що переріс в гостру політичну і конституційну кризи, тривалий час залишався поза увагою офіційних осіб США. Що на наш погляд засвідчує периферійне становище Білорусі в зовнішній політиці США. Лише згодом, оцінюючи підсумки проведеного білоруською стороною, в травні 1995 р., референдуму, держдепартамент США висловив жаль з приводу того, у який спосіб і за яких обставин керівництво РБ провело вибори і референдум²⁸. Р. Легволд, з цього приводу відзначає, що серед американського політикуму поступово про О. Лукашенка складалось враження як про "посереднього актора", капризного і авторитарного²⁹.

Починаючи із 1995 р. на тлі наростаючої політичної кризи в РБ та інтеграційними потугами в сторону РФ, в стосунках Мінська і Вашингтона спостерігається зміна риторики. Зростаюча антинатовська налаштованість білоруського президента, з однієї сторони була елементом політичного загравання з Росією, з іншої – спробою консолідації суспільства, відвернення уваги від економічних проблем за допомогою антизахідної риторики, знайомої ще з часів існування СРСР і "холодної війни" із Заходом. Такий стан справ ускладнився після збиття 12 вересня 1995 р. білоруськими військовими, в межах повітряного простору Білорусі, спортивної повітряної кулі із американськими громадянами на борту. Держдепартамент США закликав у своїй заяві білоруську владу провести детальне розслідування інциденту. У відповідь на що, О. Лукашенко видав розпорядження про створення державної комісії з розслідування авіаційної пригоди в РБ³⁰.

В результаті білоруський президент з приводу інциденту заявив, що "військові діяли абсолютно правильно, вони вчинили з повітряною кулею як зі звичайним порушником кордону і не повинні нести будь-якої відповідальності за наявні трагічні наслідки"³¹. Подібний інцидент не сприяв формуванню доброго іміджу Білорусі серед світової громадськості.

Суперечлива внутрішня політика О. Лукашенка та його неоднозначні заяви на адресу Заходу, зумовили бойкот персони білоруського президента зі сторони провідних американських політичних діячів в ході його візиту до Нью-Йорка на честь святкування 50-тої річниці створення ООН.

²⁶ Русакович, А. В. Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. / А. В. Русакович // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. — 2003. — № 2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://evolutio.info/content/view/626/54/>.

²⁷ Чем грозит Беларуси выход России из ДОВСЕ? [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://naviny.by/rubrics/politic/2015/03/14/ic_articles_112_188442/.

²⁸ Парламентские выборы в Беларуси; Заявление госдепартамента США по поводу выборов и референдума в Республике Беларусь // Белорусская деловая газета, 22 траўня 1995 г..

²⁹ Легволд Р. Белоруссия во внешней политике США. Белоруссия на перепутье: в поисках международной идентичности. - М. : Московский центр Карнеги, 1998. С.170.

³⁰ В Белоруссии сбит воздушный шар. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ommersant.ru/doc/117587>.

³¹ Как в небе над Березой сбили воздушный шар с американцами (1995-й год). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://library.by/portalus/modules/belarus/print.php?subaction=showfull&id=1417249108&archive=&start_from=&ucat=&.

В рамках візиту О. Лукашенко провів ряд зустрічей з представниками американських ділових кіл, обговорив можливості розвитку співробітництва в сфері точного машинобудівництва, електроніки, сільського господарства і у справі подолання наслідків чорнобильської катастрофи³². Такого роду демарш американської сторони хоча й був доволі промовистим жестом в сторону білоруського президента, з іншого боку американська сторона підтримувала політичні контакти з РБ, хоча й на дещо нижчому представницькому рівні.

Підсумки листопадового референдуму 1996 р., та спричинені ним конституційні зміни, що закріплювали особистісну владу О. Лукашенка, зумовили новий виток в білорусько-американських відносинах. Відзначимо, що темі білоруського референдуму присвячувалася чимала увага у публікаціях американських ЗМІ. В яких детально відображався інтерес до внутрішньополітичної дійсності РБ та висловлювалися побоювання що Білорусь йде назад до диктатури радянського зразка³³.

Події в Білорусі привернули увагу на найвищих рівнях влади США, що викликало стурбованість американської сторони. Білоруська тема обговорювалася і в експертному середовищі.

За словами директора Бюро Держдепартаменту у західнослов'янських і молдавських справах Джека Сегала, зміни ініційовані О. Лукашенком значно розширяють президентські повноваження, даючи йому можливість призначати на ключові посади в інших гілках влади. Така конструкція, за словами експерта, дасть контроль над усіма трьома гілками влади одній особі, або невеликій групі людей навколо президента³⁴.

Цілком прогнозовано, США не визнали результатів білоруського референдуму. США демонстративно відмовлялися визнавати повноваження Національних зборів Республіки Білорусь, сформованих за підсумками плебісциту і розглядали Верховну Раду Республіки Білорусь 13-го скликання в якості єдиного легітимного парламентського органу. У свою чергу, керівництво Республіки Білорусь відмовлялося прийняти закиди США, розцінюючи їх як втручання у внутрішні справи держави³⁵.

Як наслідок після проведеного 24 листопада 1996 р. референдуму, зі сторони Сполучених Штатів спостерігається переоцінка своєї політики щодо Білорусі. Враховуючи дрейф Білорусі від демократичних принципів американська сторона скорочує масштаби конструктивних відносин з РБ. Що привело до того, що в подальшому адміністрація Б. Клінтона почала здійснювати відносно РБ політику вибіркового діалогу, обмежуючи державні контакти до мінімуму. Продовжуючи працювати з демократичними інститутами, такими як незалежні засоби масової інформації та неурядові організації³⁶.

Отже, можна говорити про два етапи розвитку двосторонніх білорусько-американських відносин в досліджуваній період. Якщо період існування в РБ парламентської республіки відзначався продуктивною співпрацею двох держав в основному в сфері ліквідації Білоруссю ядерного озброєння. Другий етап білатеральних взаємин визначався внутрішніми змінами в самій РБ, та відповідною реакцією американської сторони – починаючи із відставки С. Шушкевича, як єдиного виразника проамериканської орієнтації білоруського політикуму, закінчуючи ініційованими О. Лукашенком конституційними змінами, що зумовило конфронтацію в білорусько-американських стосунках.

³² Тихомиров А. Взаимодействие Республики Беларусь с США: ретроперспектива десятилетия (1991-2000 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1141260175&archive=1397901465&start_from=&ucat=3&

³³ Gordon M. President of Belarus Pushes Referendum to Expand Power. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1996/11/25/world/president-of-belarus-pushes-referendum-to-expand-power.html>.

³⁴ Winter S. Belarus: U.S. Concerned About Constitutional Referendum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rferl.org/content/article/1082248.html>

³⁵ Тихомиров А. Взаимодействие Республики Беларусь с США: ретроперспектива десятилетия (1991-2000 гг.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1141260175&archive=1397901465&start_from=&ucat=3&

³⁶ Belarus and the international community. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrw.org/reports/1997/belarus/Belarus-04.htm>.

В статье исследован процесс развития двусторонних отношений РБ и США, в период 1991 - 1996 гг. Проанализированы этапы, характер и перипетии белорусско-американского диалога. Освещено влияние внутриполитических реалий РБ на межгосударственные отношения. Раскрыты причины конфронтации в двусторонних отношениях в исследуемый период.

Ключевые слова: внешняя политика, внутренняя политика, РБ, США, референдум, ядерное разоружение, белорусско-американские отношения, внешнеполитическая конфронтация.

The article explored the development of bilateral relations of Belarus and the US during 1991 - 1996 years. Analyzes the stages, nature and vicissitudes of the Belarusian-American dialogue. Presented the influence of domestic political realities of Belarus to interstate relations. Reveals the reasons of confrontation in bilateral relations in the study period.

Keywords: foreign policy, domestic policy, RB, USA, referendum, nuclear disarmament, the Belarusian-American relations, foreign policy confrontation.

This article explores the process of finding foreign policy of Belarus, during the 1993 – 1996 years. Deals with the impact of domestic political realities in the formation of foreign policy. Reveals the content of contracts concluded by Belarus in the specified period Analysis of the first achievements of foreign Lukashenko.

Keywords: foreign policy, domestic policy, RB, referendum, political opposition, the Belarusian-Russian relations, foreign policy isolation.

Список використанх джерел та літератури

1. Belarus - US Relations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalsecurity.org/military/world/belarus/forrel-us.htm>
2. Тихомиров А. Взаимодействие Республики Беларусь с США: ретроперспектива десятилетия (1991 - 2000 гг.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1141260175&archive=1397901465&start_from=&ucat=3&
3. Мартынов С. Вопросы ядерной безопасности в отношениях Белоруссии и США. Беларусь в мире. № 3. Декабрь. 1996. С.46.
4. Там же.
5. Хромов Г. Сотрудничество в области ликвидации сокращаемых стратегических вооружений и обеспечении безопасности ядерных материалов. Программа совместного снижения угрозы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armscontrol.ru/course/lectures03a/gkh30422.htm>
6. Тихомиров, А.В. Развитие политического диалога между Республикой Беларусь и США в конце 1991 – начале 1994 гг. / А.В. Тихомиров // Труды факультета международных отношений. Научный сборник. Выпуск 3. Минск: БГУ, 2013. С.67.
7. Там же.
8. Беларусь и ядерное разоружение. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfa.gov.by/multilateral/global_issues/nuclear/
9. Легволд Р. Белоруссия во внешней политике США. Белоруссия на перепутье: в поисках международной идентичности. – М. : Московский центр Карнеги, 1998. С.165.
10. Czachor R. Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne, Polkowice 2011., S.80-81.
11. Беларусь – США: все могло сложиться иначе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmnby.eu/news/analytics/2762.html>
12. США вновь выступили за безусловный вывод войск из Балтии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/63311>
13. Госсекретарь побеседовал в основном о ядерном оружии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/63110>
14. Pospieszna-Śmiglak P. U.S. - Belarus Relations. Białoruś w stosunkach międzynarodowych / pod red. Ireneusza Topolskiego Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. – S.216.
15. Санжаревський О. І. Воєнно-політичний аспект становлення взаємин Республіки Білорусь та НАТО в першій половині 90-х рр. ХХ століття / О. І. Санжаревський // Актуальні проблеми вітчизняної

та всесвітньої історії. - 2012. - Вип. 23. - С. 481-488. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvtvi_2012_23_49.pdf

16.Билл Клинтон приезжает с официальным визитом в Минск. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://90s.by/years/1994/bill-klinton-priezhaet-s-ofitsialnyim-vizitom-v-minsk.html>

17.Прэзыдэнт усё зразумеў. Газета “Свабода” №3, январь 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://90s.by/wp-content/uploads/2013/04/svaboda3_1.pdf

18.Билл Клинтон приезжает с официальным визитом в Минск. [Електронний ресурс] –Режим доступу :<http://90s.by/years/1994/bill-klinton-priezhaet-s-ofitsialnyim-vizitom-v-minsk.html>

19.Легволд Р. Белоруссия во внешней политике США. Белоруссия на перепутье: в поисках международной идентичности. – М. : Московский центр Карнеги, 1998. С.166.

20.Договор от 15 января 1994 г. "Договор между Республикой Беларусь и Соединенными Штатами Америки о поощрении и взаимной защите инвестиций." [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/mdogov/megd4107.htm>

21.Коктыш К. Трансформация политического режима в республике Беларусь. 1990-1999 / К. Е. Коктыш ; Моск. Обществ. Науч. Фонд. - М. : МОНФ; ООО "Издат. центр науч. и учеб. программ", 2000. - 188 с[Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://3dway.org/library/politika/kirill-koktysh-transformatsiya-politicheskogo-rezhima-respubliki-belarus-1991-1999> .

22.Там же.

23.Снапкоўскі У. Знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь. / У.Е.Снапкоўскі. – Мінск: БДУ, 2007. – С. 35.

24.Тихомиров, А.В. Развитие политического диалога между Республикой Беларусь и США в конце 1991 – начале 1994 гг. / А.В. Тихомиров // Труды факультета международных отношений. Научный сборник. Выпуск 3. Минск: БГУ, 2013. С.70.

25.Расследование. Продажа С-300 в США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politoboz.com/content/rassledovanie-prodazha-s-300-v-ssha>

26.Русакович, А. В. Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. / А. В. Русакович // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. — 2003. — № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evolutio.info/content/view/626/54/> .

27. Чем грозит Беларуси выход России из ДОВСЕ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naviny.by/rubrics/politic/2015/03/14/ic_articles_112_188442/

28. Парламентские выборы в Беларуси; Заявление госдепартамента США по поводу выборов и референдума в Республике Беларусь // Белорусская деловая газета, 22 траўня 1995 г..

29. Легволд Р. Белоруссия во внешней политике США. Белоруссия на перепутье: в поисках международной идентичности. – М. : Московский центр Карнеги, 1998. С.170.

30.В Белоруссии сбит воздушный шар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kommersant.ru/doc/117587>

31.Как в небе над Березой сбили воздушный шар с американцами (1995-й год). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.by/portalus/modules/belarus/print.php?subaction=showfull&id=1417249108&archive=&start_from=&ucat=&

32.Тихомиров А. Взаимодействие Республики Беларусь с США: ретроперспектива десятилетия (1991 - 2000 гг.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1141260175&archive=1397901465&start_from=&ucat=3&

33.Gordon M. President of Belarus Pushes Referendum to Expand Power. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.nytimes.com/1996/11/25/world/president-of-belarus-pushes-referendum-to-expand-power.html>

34.Winter S. Belarus: U.S. Concerned About Constitutional Referendum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rferl.org/content/article/1082248.html>

35.Тихомиров А. Взаимодействие Республики Беларусь с США: ретроперспектива десятилетия (1991 - 2000 гг.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portalus.ru/modules/politics/print.php?subaction=showfull&id=1141260175&archive=1397901465&start_from=&ucat=3&

36.Belarus and the international community. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrw.org/reports/1997/belarus/Belarus-04.htm>

РОСІЙСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

Стаття присвячена вивченню російсько-угорських відносин на початку другого десятиліття ХХІ ст. Автор аналізує російсько-угорські відносини в контексті української кризи. В обстановці міжнародної напруженості, яка виникла між Заходом та РФ, серед європейських країн саме Угорщина активно посилює євро скептицизм,поглиблюючи міждержавні відносини з Російською Федерацією. Інтеграція російсько-угорських відносин утворює особливу загрозу для архітектури Європейської безпеки, створюючи розрив в системі Європейської безпеки. В статі проведений комплексний аналіз російсько-угорських відносин в контексті української кризи, виявлені причини зближення Будапешту та Москви, вивчені можливі тенденції та перспективи розвитку відносин Росії та Угорщини в майбутньому . Особлива увага приділяється співпраці в сфері енергетичної безпеки, економічним відносинам, та впливу російсько-угорської співпраці на Європейську безпеку. У статті дана оцінка розмірам ризиків та небезпек які походять з російсько-угорської інтеграції.

Ключові слова: Угорщина, РФ, російсько-угорські відносини, енергетична безпека, проект «Паки», політика «Відкриття Сходу».

Постановка проблеми. На початку другого десятиліття ХХІ ст. відбулось значне зближення Російської Федерації та Угорщини. Не мало важливу роль в даному процесі відіграла українська політична криза 2013-2014 рр. Поглиблення російсько-угорських відносин впливає на архітектуру Європейської безпеки. Зважаючи на це проведення комплексного аналізу відносин Будапешта з Москвою, та їх впливу на Європейську систему безпеки набувають особливого значення. Зазначені процеси є не вивченими в українських наукових публікаціях, з чого походить актуальність вивчення даного питання для України, як складової частини Європейської архітектури безпеки.

Мета статі. Здійснити комплексний аналіз російсько-угорських відносин в контексті української кризи, та з'ясувати їх вплив на Європейську систему безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні події 2013-2014 рр. спровоковані рішенням уряду про не підписання «Угоди про асоціацію», викликали набагато серйозніші наслідки ніж це собі могли уявити аналітики та науковці на початку «Української кризи». Зараз йдеться не тільки про : мітинги, зміну влади, анексію Криму, само проголошення ЛНР та ДНР хід анти терористичної операції (АТО), а про їх вплив на систему міжнародних відносин . Динаміка розвитку міжнародних відносин змушує нас мислити глобальними категоріями, адже приділяючи занадто багато уваги подіям в середині України, ми можемо втратити свою геополітичну значимість у розвитку світових політичних процесів.

Серед процесів, які можуть позначитись на конфігурації Європи є російсько-угорські відносини, які мають набагато більшу вагу, в досягненні українських національних інтересів на міжнародній арені, ніж їм приділяється сучасними українськими політологами та аналітиками.

При проведенні аналізу позиції Угорщини стосовно України слід розрізняти офіційну думку уряду, думку окремих політиків та видатних діячів і думку населення.

16 травня 2014 року Віктор Орбан прем'єр-міністр Угорщини в телепередачі «Ніч» («Este») національного телеканалу «М1» заявив: «Україна не може бути ані стабільна, ані демократична, якщо вона не надасть те проживаючим там меншинам, що вони заслуговують. Тобто подвійне громадянство, колективні громадські права та автономію». «Цього ми очікуємо» - підкреслив він.¹

¹Газета «Népszava». Ukrán válság - Orbán: Magyarország minden eshetőségre felkészült [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nepszava.hu/cikk/1011523-ukran-valsag---orban-magyarorszag-minden-eshetosegre-felkeszult/>

Міністр закордонних справ Угорщини Янош Мартоні у Брюсселі, пояснив, що ця заява В. Орбана не містила нічого нового, адже вона відображає останні 25 років відносин між Україною та Угорщиною.²

17 липня 2014 р. Тібор Наравіч міністр по зовнішньоекономічних питаннях та закордонних справ заявив у ефірі національного радіо «Кошут радіо» («Kossuth rádió»), що: «В Україні можна уявити тільки таку систему управління, при якій не зачіпають інтереси угорців, які проживають на Закарпатті».³

Перераховані заяви, мають досить контroversійний характер, адже не зважаючи на пояснення Яноша Мартоні, такі висловлювання уряду в національному телебаченні, в час політичної нестабільності в Україні, можна сприймати, як і погрози так і занепокоєння Будапешту, станом угорців в Україні.

Деякі заяви Угорщини, схиляють до думки, що поведінка угорського уряду все таки обумовлена занепокоєнням станом угорців в Україні, адже під час засідання Ради Європи 12 лютого 2015 р. Віктор Орбан подякував від імені Угорщини Ангелі Меркель та Франсуа Оланду за прикладені зусилля заради досягнення перемир'я та миру на Україні – повідомив Берталан Говоші прес-секретар прем'єр-міністра.⁴ Свідчення того, що Будапешт зацікавлений у мирі та стабільності на території України, стала заява державного секретаря по питанням ЄС Угорщини Соболч Токача 18 лютого 2015 р. заявив при зустрічі з колегою із Франції Харлемом Десером. В ході зустрічі він заявив, що Угорщина високо оцінює вклад французької дипломатії в питанні вирішення українського конфлікту, адже як країна яка межує з Україною, Угорщина вважає важливим відновлення миру.⁵

Із заяв офіційних представників Будапешта складно сформулювати однозначну позицію офіційних кіл стосовно України чи ситуації в середині неї, але її аналіз дає нам підставу виділити дві тенденції; – це синхронізація офіційної думки із загальноєвропейською, і певний відхід від неї у бік національних інтересів. Така позиція є зрозумілою з сторони Угорщини, адже будучи членом ЄС вона не може займати в українському питанні протилежну позицію, адже це матиме важкі наслідки, для неї

При аналізі думки політиків та населення з даної проблеми виникає певна складність того, що громадські об'єднання чи політичні партії створюють синтез думки населення та політиків і деколи їх неможливо відокремити, тому їх варто відносити відразу у дві категорії.

Серед політиків можна виділити окрему позицію голови уряду Віктора Орбана, яка є синтезом не тільки офіційних кіл але й частини населення Угорщини. Так, у ефірі «Кошут радіо» 21 лютого 2014р. прем'єр відзначив, що: «більшість угорців дивиться на українське питання не з політичної точки зору, а бачить картину держави яка розпадається і де панує анархія і хаос» - зазначивши, що під розпадом він розуміє розпад соціального порядку⁶, тому на його думку, «навіть крихке перемир'я краще ніж війна»... «Ми маємо надію на припинення вогню, але не слід розслаблятися, бо ми стоїмо перед справжньою війною».⁷

²Інформаційне агентство «Index». Újabb százmilliárdokat tömhetünk Putyinék zsebébe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.hu/gazdasag/2015/02/11/gazszerzodes_orban_orosz-ukran/

³Офіційний сайт уряду Угорщини. Magyarország nagyra értékeli Franciaország fellépését az ukrán válság megoldása érdekében [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/europai-unios-ugyekert-felelos-allamtitkar/hirek/magyarország-nagyra-ertekeli-franciaország-fellepeset-az-ukran-valsag-megoldasa-erdekeben>

⁴Інформаційний портал «Hír 3». Ukrán válság - Orbán: a törékeny béke is jobb, mint a háború [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hir3.hu/magazin/2/124751/ukran_valsag_orban_a_torekeny_beke_is_jobb_mint_a_haboru

⁵Офіційний сайт управління енергетики Угорщини. Статистика споживання природного газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mekh.hu/statisztika/energia-statisztika/adatok-es-tablalatok/foldgazipari-tarsasagok-adatai.html>

⁶Газета «Népszava». Ukrán válság - Orbán: Magyarország minden eshetőségre felkészült [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nepszava.hu/cikk/1011523-ukran-valsag---orban-magyarország-minden-eshetosegre-felkeszult/>

⁷Інформаційний портал «Alfahír». A jobbik továbbra is aktívan fellép Kárpátalja Magyarországhoz csatlósáért [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alfahir.hu/a_jobbik_tovabbra_is_aktivan_fellep_karpatalja_magyarorszaghoz_csatolasaert

Депутат Європарламенту Томаш Месеріч в інтерв'ю для газети «Кітекінти» відзначив, що український конфлікт з Росією можливо вирішити тільки політично. На його думку, якби РФ хотіла анексувати східну Україну то вона б давно анексувала, адже для цього в неї є всі необхідні засоби та сили. Але для Росії це ризиковано не тільки з політичної точки зору, але й економічної, адже її економіка наразі нездатна підтримувати східну Україну.⁸

Щодо думки широких верств населення Угорщини стосовно України то спеціального опитування з цього питання у ЗМІ не проводились. Тому для ілюстрації позиції угорців наведемо думку об'єднання «Світова спільнота угорців»(СВП), яка є синтезом позиції угорсько мовного населення у світі. 2 лютого 2014 р. СВП провело засідання по питаннях української кризи і прийняло звернення до світу, в якому підкреслювалось, «Ми закликаємо сторони, які протистоять Україні, щоб вони покляли кінець насильству і вирішили конфлікт без кровопролиття шляхом компромісу». «В той же час, якщо вирішити конфлікт мирним шляхом не вдасться і Україна, яка була збудована на руїнах СРСР і включає в себе території які історично були в складі різних імперій. Угорська нація несе особливу відповідальність за безпеку угорців, які живуть в Закарпатті».⁹

Разом з тим проросійська політика прем'єра Угорщини в умовах загострення конфлікту в Україні, підриває безпекову політику НАТО та ЄС. Варто згадати, що починаючи з 1988 по 2009 рр. Віктор Орбан був одним із найбільш антиросійських політиків Центральної Європи, ще 1989 р. він говорив про Російську імперію та вимагав виведення російських військ на промові під час перезахоронення відомого угорського політичного і державного діяча Імре Надя.¹⁰

Потепління відносин Орбана з Путіним спостерігається після того, як Орбан у 2009 р. відвідав з'їзд партії «Єдина Росія» в Санкт-Петербурзі. Ця поїздка поклала початок політики «відкриття Сходу»*. Справжнім проривом в рамках даної політики стала зустріч президента Путіна з прем'єр-міністром Орбаном 17 лютого 2015 р. За даними сайту Президента Росії, на цій зустрічі між державами було підписано чотири договори: Про міжрегіональну співпрацю, Про відкриття Генерального консульства Угорщини в Казані, Про співпрацю в області освіти, Про співпрацю в сфері охорони здоров'я та Меморандум про співпрацю в підготовці персоналу в області атомної енергетики.¹¹

Підписання цих угод можна оцінити як успіхи Угорщини у відносинах з РФ, але попри досягнуті домовленості, слід брати до уваги не тільки думку уряду та політичних партій, але й слід враховувати думку населення. Адже кожен уряд черпає свою силу з підтримки народу. Якщо та чи інша політична подія населенням буде оцінена негативно, то це загрожує не тільки втратою підтримки населення але й відставки уряду відповідно і припинення певного політичного напрямку чи політичної програми.

Свідченням неоднозначності оцінок російсько-угорського зближення став протест 17 лютого 2015 р в Будапешті проти президента Володимира Путіна. Російська інтервенція в Угорщину 1956 р. до сьогодні є болісною сторінкою угорської історії.

Такі авторитетні видання як: «BBC», «DeutscheWelle», «TheIndependent» активно висвітлювали протестні виступи, зокрема авторитетне угорське інформаційне агентство

⁸Газета «Kitekintő». Bajtaj Máté. "Én ezt egész egyszerűen élvezem" - interjú Meszerics Tamással [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kitekinto.hu/europa/2014/12/10/en_ezt_egesz_egyszeren_elvezem_-_interju_meszerics_tamassal/

⁹Офіційний сайт Парламенту Угорщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-archiv.parlament.hu/fotitkar/frak.htm>

¹⁰Офіційний сайт Світової спільноти угорців. Felelőségünk az ukrán válság idején - az MVSZ Elnökségének nyilatkozata [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.egipatrona.hu/mvsz/index.php/1599-felelossegunk-az-ukran-valsag-idejen-az-mvsz-elnoksegenek-nyilatkozata>

* Політика «відкриття Сходу» - зовнішньополітичний напрямок, започаткований Орбаном Віктором у 2009 р., що передбачає переорієнтацію зовнішньополітичних пріоритетів Угорщини на Схід.

¹¹Офіційний сайт ВАТ «Газпром». Статистика поставок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazpromexport.ru/statistics/>

«Index»значало, що кількість мітингарів досягла 3800 осіб.¹² «Голос Америки» кількість людей, що взяли участь у мітингу оцінила в 2000 осіб¹³. Порівняно з кількістю населення Будапешту яка склала 1 698 400 людей¹⁴, кількість мітингарів склала тільки 0,2% населення міста, тоді як під час мітингів проти введення податку на інтернет, за даними «TheTelegraph»на вулиці Будапешту вийшло більше 100 000 людей що складає 5,9 % населення міста.¹⁵

Отже, наведені вище дані про протестні виступи населення дають нам підстави стверджувати, що ставлення угорського населення до зустрічі двох політиків було нейтральним.

Про перспективи та глибину російсько-угорських відносин можна судити по аналізу матеріалів зустрічі і прес-конференції, В. Путіна та В. Орбана яка відбулась 17 лютого.¹⁶ Аналіз вказаних матеріалів показує:

По-перше для угорської сторони співпраця з РФ є важливою в плані поглиблення економічної співпраці, та енергетичної безпеки. «Я однозначно заявив, що Угорщина потребує Росію, нам угорцям важливо, щоб Росія була відкрита перед угорською продукцією, і Угорщина зацікавлена в тому, щоб ми могли надійно отримувати російську енергію.»¹⁷ - сказав угорський прем'єр.

По-друге угорська сторона, усвідомлює ту занепокоєність європейських держав, яка виникає через зближення Угорщини та Росії. Однак Будапешт переконаний, що мир в Європі можна досягнути тільки співпрацюючи з РФ, тому Угорщина буде боротися за налагодження відносин між РФ та ЄС.

По- третє для Росії важливим аспектом в співпраці з Угорщиною є збут енергоресурсів В. Путін підкреслив, що «Росія постачає 80% нафти і 75% природного газу, що споживається в Угорщині.»¹⁸, а тому роль Угорщини, як ринку збуту і країни транзитера не зменшилась. «Ключове завдання, підкреслив В. Путін, на даному етапі [співпраці – Авт.] – це переломити тенденцію зменшення товарообороту.»¹⁹

Наведені нами положення показують, що основним завданням залишається те наскільки є вмотивована і глибока російсько-угорська співпраця і наскільки вона буде поглиблюватись.

Не дивлячись на зацікавленість Угорщини в російському ринку збуту головною причиною такого зближення є пряма залежність від російської нафти та газу. За даними «Управління енергетики Угорщини» в 2014 р. Угорщина імпортувала 8,9 млрд. м³

¹²Інформаційне агентство «Уніан». Венгрия на 30 лет засекретила ядерный договор с Россией [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.unian.net/world/1051214-vengriya-na-30-let-zasekretila-yademyiy-dogovor-s-rossiey.html>

¹³Офіційний сайт уряду Угорщини. Nem sérülhetnek a kárpátjai magyarok érdekei [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/nem-serulhetnek-a-karpataljai-magyarok-erdekei>

¹⁴Інформаційний портал «szegedma.hu». Ukrán válság: Orbán Viktor Brüsszelben köszönetet mondott Merkelnek és Hollande-nak [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://szegedma.hu/hir/szeged/2015/02/ukran-valsag-orban-viktor-brusszelben-koszonetet-mondott-merkelnek-es-hollande-nak.html>

¹⁵ Российское агентство международной информации «РИА Новости». Россия и Венгрия подписали контракт на достройку венгерской АЭС "Пакш" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/atomtec/20141209/1037314522.html>

¹⁶ Официальный сайт Президента Российской Федерации. Документы, подписанные по итогам российско-венгерских переговоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kremlin.ru/supplement/4811>

¹⁷Официальный сайт Президента Российской Федерации. Заявления для прессы по итогам российско-венгерских переговоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/20057>

¹⁸Офіційний сайт уряду Угорщини. Magyarország nagyra értékeli Franciaország fellépését az ukrán válság megoldása érdekében [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/europai-unios-ugyekert-felelos-allamtitkar/hirek/magyarország-nagyra-ertekeli-franciaország-fellepeset-az-ukran-valsag-megoldasa-erdekeben>

¹⁸Там само

¹⁹Там само

газу²⁰, з них 5,33 млрд. м³ було поставлено з Росії²¹, це становить майже 60% від загального імпорту. Зрозуміло, що така «прив'язка» до єдиного джерела енергопостачання ставить на порядок денний питання енергетичної безпеки держави. Однак це тільки один бік загрози для Угорщини. Інша криється в зацікавленні дії довгострокового газового контракту, який був укладений між Угорщиною і Газпромом в 1996р. до 2015р.

20 лютого інформаційне агентство «ТАСС» повідомило, що підписання довготермінового газового контракту відкладено, на 1-2 роки. Коментуючи причини відтермінування підписання контракту в своєму інтерв'ю для газети «Коммерсант», Віктор Орбан сказав: «Думаю ми прийняли правильне рішення, не ставши заключати довгострокового контракту стосовно газу. Ніхто не знає, які ціни буде встановлено на світовому ринку. Сьогодні ринок дуже знервований, ситуація постійно змінюється. Треба почекати рік-два до тих пір поки все заспокоїться. І тоді ми побачимо на яких умовах можна проводити переговори стосовно довгострокових рішеннях. А до тих пір перерозподіл газу буде вирішувати наші проблеми.»²² Прем'єр-міністр підкреслив, що довгостроковий договір, який планується підписати передбачається на термін 5 років, і ціна буде менше ніж 260\$ за 1000м³.

Така позиція Будапешту пояснюється тим, що в Угорщини, за даними інформаційного агентства «Index» наявний певний запас газу, якого може вистачити на 2-3 роки.²³ На разі для Угорщини є вигідним зосередитись на виробленні зручних умов для підписання майбутнього газового контракту з РФ та пошук нових імпортерів для зменшення частки російського газу в угорському енергетичному секторі, що підвищить енергетичну безпеку та незалежність країни. До сьогоднішнього дня єдиним досягненням у газовій сфері між РФ і Угорщиною стало звільнення Угорщини з під системи «Take-or-pay».²⁴

Однак газове питання це не єдиний енергетичний пункт в російсько-угорських відносинах. Другим важливим досягненням на політичній арені для Будапешта стала угода про розбудову АЕС «Пакш», підписана 9 грудня 2014 р.²⁵

АЕС «Пакш» єдина електростанція Угорщини, що працює на ядерному паливі. Збудована ще в 1976 р., АЕС складається з чотирьох енергоблоків з сукупною максимальною потужністю в 2000 MW.²⁶ Державний «Енергетичний центр» Угорщини зазначає, що основна кількість електроенергії виробляється на старих ТЕС і ТЕЦ, однак 40% від усієї електроенергії в Угорщині постачає АЕС «Пакш».²⁷

Слід зазначити, що в рамках проекту розширення АЕС «Пакш» було підписано дві угоди: про співпрацю в побудові двох енергоблоків, що передбачає зведення двох енергоблоків, поставку ядерного палива і сервісне обслуговування АЕС, та договір про кредитування проекту. Агентство «Уніан» повідомило, що Угорщина на 30 років засекретила умови ядерного

²⁰ Офіційний сайт угорської політичної партії «FIDESZ». Orbán Viktor Nagy Imre ésmártírtársai újratemetésén [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fidesz.hu/hirek/2008-06-16/orban-viktor-nagy-imre-es-martirtarsai-ujratemetesen/>

²¹Информационный портал «Politeka». Путин и Орбан договорились о более выгодных условиях на поставке газа [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://politeka.net/5347-putin-orban-dogovorilis-o-bolee-vygodnyh-usloviyah-na-postavki-gaza/>

²²Глобальный онлайн биржевой портал «FXStreet». Таблица процентных ставок ЦБ мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.fxstreet.ru.com/economic-calendar/interest-rates-table/>

²³Інформаційне агентство «Index». Felborul a menetrend a Putyin-ellenes tüntetés idején [Електронний ресурс].

²⁴За Словником ВАТ Газпром : - «Бери або плати» (take-or-pay) - поширена норма побудови договорів про постачання природного газу великим покупцям. Постачальник бере на себе зобов'язання надати природний газ аж до зафіксованих у договорі максимальних обсягів, а покупець зобов'язується в будь-якому випадку сплатити певну частину цих обсягів, незалежно від того, скільки він закупив насправді у розглянутому періоді.

²⁵Информационное агентство России «ТАСС». Премьер Венгрии: подписание долгосрочного газового контракта с Россией отложено [Електронний ресурс].

²⁶Официальный сайт Президента Российской Федерации. Заявления для прессы по итогам российско-венгерских переговоров

²⁷Інформаційно статистичне агентство «GeoIndex». Дані про кількість населення в Угорщині по містах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.geoindex.hu/adatbazisok/utca-szintu-vasarloero/utca-szintu-vasarloero-telepulesei/>

²⁷Там само

договору з РФ.²⁸ Однак із заяви Володимира Путіна яку він зробив на прес-конференції після підписання першої угоди відомо, що по завершенні проекту максимальна потужність АЕС виросте вдвічі і досягне 4000 MW, також він сказав, що ця угода є специфічною з тієї точки зору, що 40% роботи по розширенню АЕС буде доручено угорським компаніям, а це означає, що більше ніж 3 млрд. EUR буде витрачено на створення нових робочих місць – повідомляє газета «Дилмодьор».²⁹

Друга угода передбачає надання кредиту у розмірі до 10 млрд. EUR для побудови 5-го і 6-го енергоблоків та для покриття інших витрат, які виникнуть під час будівництва. Ця сума покриває 80% витрат вартості проекту «Пакш».³⁰ За умовами договору Угорщина до 2025 р. може використовувати кошти, починаючи здійснювати погашення основної суми з 2026 р. З 2014 р. по 2026 р. Угорщина сплачуватиме Росії 3,95%, а за 21 рік погашення основної суми, що передбачає повернення 40% (з 10 млрд. EUR) кредитна ставка зростатиме з 4,50% до 4,95%.³¹ Слід розуміти, що така кредитна ставка в 10 разів більша ніж в Європейському Центральному Банку (0,050%, за даними «FXStreet»)³², тобто такі умови кредитування є не найкращим для Угорщини.

Однак зважаючи на тривалість проекту (12 років) та тривалість виплати основної суми (21 рік) і те, що сума буде оплачуватися малими частками, даний проект має більше позитивних аспектів ніж негативних. Інвестування в ринок праці 3 млрд. EUR дасть змогу зменшити шкалу безробіття, яка як прогнозується «Державним агентством по дослідженню економіки та підприємницької діяльності МКІК» в 2015 р. сягатиме 10,7%.³³ Найголовнішим досягненням у рамках реалізації проекту «Пакш», стане збільшення енергетичної незалежності Угорщини в сфері електроенергетики. Варто також зазначити, що закриттям ТЕС та ТЕЦ Угорщина зможе зменшити екологічний податок, який за даними «Eurostat» у 2012 р. склав трохи більше 2% від ВВП Угорщини.³⁴

Отже, наведена сукупність позитивних факторів з точки зору угорської влади, які пов'язані із реалізацією проекту «Пакш» створюють ефект магнітного поля, який слугує для зближення Російської Федерації та Угорщини.

Таке поглиблення російсько-угорських відносин, обумовлене не тільки можливістю зміцнити енергетичну незалежність та безпеку, але і економічні зв'язки між двома державами. За словами В. Путіна Росія займає перше місце серед торгово-економічних партнерів Угорщини серед азійських країн.³⁵ Аналізуючи економічну складову відносин экс міністр економіки Угорщини професор Атіла Чікан ще в квітні 2014 році виступаючи в програмі «TOP-100 club», заявив що економіка Угорщини є слабкою, конкурентоспроможність низька і надалі погіршується.³⁶ Виходячи з цього можна зробити висновок, що угорська сторона не підтримує антиросійські санкції, через слабку і неконкурентоспроможну економіку, яка страждає від санкційних війн ЄС та РФ.

²⁸Економічно статистичний веб портал «Trading Economics». Magyarország - GDP éves növekedési ráta [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hu.tradingeconomics.com/hungary/gdp-growth-annual>

²⁹Газета «Delmagyar». Bővítik a paksi erőművet - Orbán aláírta Putyinnal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/bovitik_a_paksi_eromuvet_orban_alairt_putyinnal/2365412/

³⁰Результати опитування агентства «Medián». Ha Magyarországnak választani kellene, hogy kivéltartson fenn szorosabb bankkapcsolatot, Önmittartana jobbnak? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://img.444.hu/Medi%C3%A1n_USA_Oroszorsz%C3%A1g_201412.pptx-5.jpg

³¹Там само.

³²Угода про надання кредит Російською Федерацією для Угорщини, для розширення АЕС «Пакш» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlament.hu/irom40/00140/00140.pdf>

³³Official web page of «Eurostat». Total environmental tax revenue, 2012 (%) YB14 II. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_environmental_tax_revenue_2012_\(%25\)_YB14_II.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_environmental_tax_revenue_2012_(%25)_YB14_II.png)

³⁴Newspaper «The Telegraph». Hungary scraps internet tax after mass protests [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/hungary/11200463/Hungary-scraps-internet-tax-after-mass-protests.html>

³⁵Официальный сайт Президента Российской Федерации. Документы, подписанные по итогам российско-венгерских переговоров

³⁶Газета «HVG». Chikán: Magyarország versenyképessége gyenge és romlik [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hvg.hu/gazdasag/20140425_Chikan

За даними економічно-аналітичної веб сторінки «eco.hu» основним сектором угорської економіки, що постраждає від російських санкцій є сільське господарство. На думку економічного експерта, оглядача банку «K&H», Давіда Немет Угорщина максимально може втратити до 0,2 % від річного приросту ВВП, у тому разі, якщо повністю буде припинено постачання угорської С/Г продукції до РФ.³⁷

Разом з тим беручи до уваги той факт, що не дивлячись на санкції проти Росії та контр санкції, економічне сальдо в Угорщині залишалось позитивним, то виникають сумніви, щодо шкідливості санкцій для угорської економіки.³⁸ Тому справжньою причиною не підтримки антиросійських санкцій, на нашу думку були не тісні економічні зв'язки чи величезний товарообіг між країнами, а велика залежність Угорщини від РФ в енергетичній сфері (Підписання майбутнього газового контракту, реалізація проекту «Пакш»).

Варто сказати, що така політика поставила Угорщину складну ситуацію, адже мало того, що їй потрібно балансувати між ЄС та РФ, її позиція щодо Російської Федерації привела до зіткнення національних інтересів Угорщини та інтересів ЄС, що створює загрозу, як для ЄС, НАТО так і для Європейського континенту загалом.

По-перше, позиція Угорщини підриває монолітність структури Європейського Союзу і цим самим послаблює ЄС в цілому. Будапешт часто виступає проти санкцій ЄС, критикує політику ЄС відносно Росії.

По-друге, просування російських інтересів в середині ЄС через Угорщину нівелює ефективність політики стримування російської агресії.

По-третє, ревізіонізм Тріанонського мирного договору який є одним з центральних ідей угорського націоналізму, створює загрозу стабільності і безпеки в Європі. Активізація угорської ліворадикальної партії «Йоббік», яка є третьою найбільшою партією угорського парламенту (24 місця з 199 (12,1%)^{39,40}) активно відстоює ідею повернення Закарпаття в склад Угорщини. Підбурюванням сепаратних настроїв в Закарпатській області, партія «Йоббік» створює загрозу дестабілізації західних регіонів України та Центрально Східної Європи, адже Закарпатська обл. полі етнічний регіон де проживають: українці, угорці, румуни, росіяни, чехи та інші меншини. Виходячи з цього можна сказати, що мінімально п'ять держав мають інтереси в регіоні, які у разі виникнення конфлікту, будуть підтримувати власні національні меншини. Основна проблема полягає в тому, що у разі виникнення боротьби за перерозподіл території на історичній основі (ревізія Тріанонського миру), може виникнути прецедент, який викличе ланцюгову реакцію сепаратних етнічних конфліктів в Європі, що є значною загрозою для європейської безпеки. (Цим можуть скористатись в Іспанії – Баски, в Великобританії – Шотландці, в Франції – жителі Корсики, та інші).

Хоча, можливість таких загроз з боку Угорщини, не можна не враховувати, однак не варто їх перебільшувати. Треба пам'ятати, що в демократичних державах останнє слово залишається за народом а не урядом. Соц. опитування проведене «Інститутом моніторингу думки населення та ринку Медіан», показало, що у разі необхідності Угорщині обирати між США та РФ 25% відповіли на користь РФ, 53% на користь США і 22% не змогли дати відповіді.⁴¹ Тому можна сказати, що у разі загострення відносин між Заходом і РФ, коли перед Угорщиною постане справжній вибір, незважаючи на будь які вигідні енергетичні контракти з Росією чи на залежність від неї, Угорщина залишиться на стороні ЄС, бо цього хоче більшість угорських громадян. У разі супротиву влади, уряд Орбана спіткає доля экс президента України Віктора Януковича.

³⁷Інформаційний портал «Mandiner». Orbán: Most kell bejelenteni az autonómiaigényt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mandiner.hu/cikk/20140517_orban_most_kell_bejelenteni_az_autonomiaigenyt

³⁸Економічний інформаційний портал «eco.hu». Ennyit bukik Magyarország az orosz szankciókkal! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eco.hu/hir/ok-lesznek-az-orosz-szankciok-nagy-veszteseit/>

³⁹Офіційний сайт АЕС «Пакш».

⁴⁰Інформаційний портал «Закарпаття онлайн beta». В МЗС Угорщини кажуть, що заява Орбана стосовно автономії Закарпаття «не містить нічого нового», а «будь-яка інтерпретація відкидатиметься» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpatya.net.ua/News/123860-V-MZS-Uhorshchyny-kazhut-shcho-zaiava-Orbana-stosovno-avtonomii-Zakarpatia-ne-misty-nichoho-novoho-a-bud-iaka-interpretatsiia-vidkydatymetsia>

⁴¹Радіо станція «Голос Америки». У Будапешті відбулися протести проти приїзду Путіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainian.voanews.com/content/article/2647369.html>

HUNGARIAN RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN CRISIS.

The article deals with the Russian-Hungarian relations at the beginning of the second decade of the XXI century. The author analyzes the Russian-Hungarian relations in the context of the Ukrainian crisis. During international tension arisen between the West and Russia, among the European countries only Hungary strengthens euro skepticism by deepening bilateral relations with the Russian Federation.

The integration of Russian-Hungarian relations constitutes a special danger to European security architecture, creating a gap in the system of European security. A comprehensive analysis of Russian-Hungarian relations in the context of the Ukrainian crisis is given in the article. In the article are also identified the causes of convergence of Budapest and Moscow; examined the possible development trends and prospects of relations between Russia and Hungary in the future.

Particular attention is paid to cooperation in the sphere of energy security, economic relations, and the influence of the Russian-Hungarian cooperation on European security. The article assesses the extent of the risks and dangers that are proceed from the Hungarian-Russian integration

Keywords: Hungary, Russian Federation, Russian-Hungarian relations, energy security, project «Paks», «The opening of East» policy.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Газета «Delmagyar». Bővítik a paksi erőművet - Orbán aláírt Putyinnal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/bovitik_a_paksi_eromuvet_orban_alairt_putyinnal/2365412/
2. Газета «HVG». Chikán: Magyarország versenyképessége gyenge és romlik [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hvg.hu/gazdasag/20140425_Chikan
3. Газета «Kitekintő». Bajtaj Máté. "En ezt egész egyszerűen élvezem" - interjú Meszerics Tamással [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kitekinto.hu/europa/2014/12/10/en_ezt_egesz_egyszeren_elvezem_-_interju_meszerics_tamással/
4. Газета «Népszava». Ukrán válság - Orbán: Magyarország minden eshetőségre felkészült [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nepszava.hu/cikk/1011523-ukran-valsag---orban-magyarorszag-minden-eshetosegre-felkeszult/>
5. Інформаційний портал «Mandiner». Orbán: Most kell bejelenteni az autonómia igényt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mandiner.hu/cikk/20140517_orban_most_ell_bejelenteni_z_autonomiaigenyt
6. Економічний інформаційний портал «eco.hu». Ennyit bukik Magyarország az orosz szankciókkal! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eco.hu/hir/ok-lesznek-az-orosz-szankciok-nagy-vesztesei/>
7. Економічно статистичний веб портал «TradingEconomics». Magyarország - GDP évesnövekedésirata [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hu.tradingeconomics.com/hungary/gdp-growth-annual>
8. Інформаційне агентство «Уніан». Венгрия на 30 лет засекретила ядерный договор с Россией [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/world/1051214-vengriya-na-30-let-zasekretila-yaderniy-dogovor-s-gossiey.html>
9. Інформаційне агентство «Index». Felborulamenetrend a Putyin-ellenes tüntetés idején [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.hu/belfold/2015/02/15/felborul_a_menetrend_a_putyin-ellenes_tuntetes_idejen/
10. Інформаційне агентство «Index». Újabbszázmilliárdokattömhetünk Putyiné kezébe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.hu/gazdasag/2015/02/11/gazszerzodes_orban_orosz-ukran/
11. Інформаційний портал «Закарпаття онлайн beta». В МЗС Угорщини кажуть, що заява Орбана стосовно автономії Закарпаття «не містить нічого нового», а «будь-яка інтерпретація відкидатиметься» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpatya.net.ua/News/123860-V-MZS-Uhorshchyny-kazhut-shcho-zaiava-Orbana-stosovno-avtonomii-Zakarpatia-ne-mistyt-nichoho-novoho-a-bud-iaka-interpretatsia-vidkydatymetsia>
12. Інформаційний портал «Alfahír». A jobbik továbbra is aktívan fellép Kárpátja Magyarországhoz csatolásáért [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alfahir.hu/a_jobbik_tovabbra_is_aktivanfeller_karpatalja_magyarorszaghoz_csatolasaert
13. Інформаційний портал «Hír 3». Ukrán válság - Orbán: a törékeny béke is jobb, mint a háború [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hir3.hu/magazin/2/124751/ukran_valsag_orban_a_torekeny_beke_is_jobb_mint_a_haboru

14. Інформаційний портал «szegedma.hu». Ukránválság: Orbán Viktor rüsszelbenköszönetmondott Merkelnek és Hollande-nak [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://szegedma.hu/hir/szeged/2015/02/ukran-valsag-orban-viktor-brusszelben-koszonetet-mondott-merkelnek-es-hollande-nak.html>
15. Інформаційно статистичне агентство «GeoIndex». Дані про кількість населення в Угорщині по містах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoindex.hu/adatbazisok/utca-szintu-vasarloero/utca-szintu-vasarloero-telepulesei/>
16. Офіційний сайт АЕС «Пакш». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ww.paks.hu/uzlet/atomeromu.php>
17. Офіційний сайт Парламенту Угорщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archiv.parlament.hu/fotitkar/frak.htm>
18. Офіційний сайт Світової спільноти угорців. Felelősségünk az ukrán válság idején - az MVSZ Elnökségének nyilatkozata [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.egipatrona.hu/mvsz/index.php/1599-felelossegunk-az-ukran-valsag-idejen-az-mvsz-elnoksegenek-nyilatkozata>
19. Офіційний сайт угорської політичної партії «FIDESZ». Orbán Viktor Nagy Imre és mártírtársai újratemetésén [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fidesz.hu/hirek/2008-06-16/orban-viktor-nagy-imre-es-martirtarsai-ujratemetesen/>
20. Офіційний сайт управління енергетики Угорщини. Статистика споживання природного газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mekh.hu/statisztika/energia-statisztika/adatok-es-tablazarok/foldgazipari-tarsasagok-adatai.html>
21. Офіційний сайт уряду Угорщини. Magyarország nagyra értékeli Franciaország fellépését az ukrán válság megoldása érdekében [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ww.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/uropai-unios-ugyekert-felelos-allamtitkar/hirek/magyarorszag-nagyra-ertekeli-franciaorszag-fellepeset-az-ukran-valsag-megoldasa-erdekeben>
22. Офіційний сайт уряду Угорщини. Nem sérülhetnek a kárpátjai magyarok érdekei [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/irek/nem-serulhetnek-a-karpataljai-magyarok-erdekei>
23. Радіо станція «Голос Америки». У Будапешті відбулися протести проти приїзду Путіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainian.voanews.com/content/article/2647369.html>
24. Результати опитування агентства «Medián». Ha Magyarországnak választania kellene, hogy kivel tartson fenn szorosabban kapcsolatot, Ön mit tartana jobbnak? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://img.444.hu/Medi%C3%A1n_USA_Oroszorsz%C3%A1g_201412.pptx-5.jpg
25. Угода про надання кредит Російською Федерацією для Угорщини, для розширення АЕС «Пакш» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlament.hu/irom40/00140/00140.pdf>
26. Глобальний онлайн біржовий портал «FXStreet». Таблица процентных ставок ЦБ мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fxstreet.ru.com/economic-calendar/interest-rates-table/>
27. Інформаційне агентство Росії «ТАСС». Премьер Венгрии: подписание долгосрочного газового контракта с Россией отложено [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/ekonomika/1780999>
28. Інформаційний портал «Politeka». Путин и Орбан договорились о более выгодных условиях на поставки газа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politeka.net/5347-putin-orban-dogovorilis-o-bolee-vygodnyh-usloviyah-na-postavki-gaza/>
29. Офіційний сайт ВАТ «Газпром». Статистика поставок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazpromexport.ru/statistics/>
30. Офіційний сайт Президента Російської Федерації. Документи, підписані по итогам російсько-венгерських переговорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/supplement/4811>
31. Офіційний сайт Президента Російської Федерації. Заявлення для преси по итогам російсько-венгерських переговорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/20057>
32. Російське агентство міжнародної інформації «РІА Новини». Росія і Венгрія підписали контракт на достройку венгерської АЕС "Пакш" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/atomtec/20141209/1037314522.html>
33. Newspaper «The Telegraph». Hungary scraps internet tax after mass protests [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/hungary/11200463/Hungary-scraps-internet-tax-after-mass-protests.html>
34. Official web page of «Eurostat». Total environmental tax revenue, 2012 (%) YB14 II. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_environmental_tax_revenue_2012_\(%25\)_YB14_II.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_environmental_tax_revenue_2012_(%25)_YB14_II.png)
35. MKIK Gazdaság – és Vállalkozás kutató Intézet. Rövidtávú munkaerő-piaci prognózis – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/angel/ownloads/stat_merop_rognozis_2014_gvi.pdf

ОСОБЛИВИ ВІДНОСИНИ МІЖ США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЄЮ В РОКИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

«Особливі відносини» між США та Великою Британією формувалися протягом багатьох років. Ці відносини характеризуються залежністю однієї держави від іншої та допомагають їм найповніше реалізувати свої національні інтереси.

По-перше, було встановлено час виникнення «особливих відносин» - це період Другої світової війни і відразу після її закінчення, більш конкретно - 1940 - 1946 рр. Саме в цей момент як серед американської, так і серед англійської політичної еліти визріло переконання в тому, що тільки тісна кооперація і всебічне співробітництво двох англосаксонських країн, насамперед в економічній області, в сферах ядерного і звичайного озброєння, а також розвідки здатні забезпечити домінування братської асоціації англомовних народів.

По-друге, ми прийшли до висновку, що «особливі відносини» між Великою Британією і США це дійсно унікальний феномен в рамках світового політичного процесу. Його унікальність полягає в тому, що «особливі відносини», не будучи ніде оформленими на папері, ні в будь-яких конкретних офіційних документах, грали, грають і, мабуть, будуть грати одну з провідних ролей у світовій політичній системі, найчастіше задаючи їй нові імпульси і динаміку розвитку.

В цілому ж, «особливі відносини» довели свою ефективність як інструмент спільної гри Великої Британії і США на світовій політичній арені, спрямованої, насамперед, на збереження і приріст своєї влади і ресурсів.

Ключові слова: англо-американські відносини, політика США, Сполучене Королівство, дослідження англо – американських відносин під час «холодної війни».

Постановка проблеми. «Особливі відносини» між США і Великою Британією склалися після закінчення Другої світової війни та пройшли складний процес становлення. Відносини між Лондоном та Вашингтоном відіграють важливу роль у геополітичній кон'юктурі сучасних міжнародних відносин.

Стан дослідження. Дослідженням стану відносин між США і Великою Британією під час «холодної війни» присвячено ряд робіт, серед яких варто виділити праці Ларіонова В.В., Бистрова І. В., Торкунова А. В та ін. Метою статті є дослідження витоків та еволюції «особливих відносин» між державами у повоєнний час.

Виклад основного матеріалу. Сам термін «особливі відносини» появився у 1940 р. Весь аспект відносин між Лондоном та Вашингтоном здійснюється на основі спільності мови, традиції, культурних і духовних чинників, що зближує обидві держави. Підставою для виникнення таких відносин стала політика нацистської Німеччини. Президент США Ф. Рузвельт ще до початку світового конфлікту не мав бажання втягувати свою державу у війну. Він вважав, що Великобританія та Франція достатньо потужні, щоб протистояти агресії Німеччини.

США і Великобританія, як зазначає В.В. Ларіонов, з одного боку переслідували єдині цілі у війні (усунути Німеччину як конкурента зі світових ринків, послабити Радянський Союз, затягуючи відкриття другого фронту), з іншого боку - випробовували гострі розбіжності «на ґрунті зіткнення національних інтересів і застосування різних шляхів і способів досягнення цілей», що робило прямий вплив на «зміст їхніх національних стратегій»¹.

¹Ларионов В.В. Сокрушительное поражение фашизма в Европе // США: экономика, политика, идеология, 1995. – № 5.

Але «особливі відносини» між США та Великою Британією, навіть у роки війни, не розглядалися як рівноправне співробітництво двох держав. Їх формування відбувалося в час послаблення Сполученого Королівства і виходу США на міжнародну арену як світового лідера.

Слід відзначити, що причиною їх виникнення стала необхідність об'єднання сил проти спільного ворога – нацистської Німеччини та фашизму загалом. Проте в ході війни неприязнь до більшовизму почала з новою силою проявлятися до Радянського Союзу. Тому після розгрому Гітлера США та Великобританія повністю зосереджують свої зусилля на послабленні СРСР.

В повоєнні роки різко змінилося співвідношення сил у світі. США та Велика Британія усвідомили вигоду співпраці між собою. Виснажена війною, Велика Британія прийняла економічну допомогу США згідно з «планом Маршалла»², що сприяло ще більшому зближенню Вашингтона і Лондона. Такий союз сприяв Вашингтону в досягненні своєї мети – встановити контроль над Хартлендом, який за визначенням британського вченого Х. Макіндера є «географічною віссю історії» - найбільш сприятливим географічним плацдармом для контролю над усім світом³.

Початок формальній співпраці в галузі розвідки двох держав в післявоєнну епоху. Вже в 1947 р. було підписано спеціальну угоду про об'єднання зусиль радіорозвідувальних організацій англо-саксонських суб'єктів міжнародних відносин - Австралії, Великобританії, Канади, Нової Зеландії та США⁴, що поклато перші скрипки в цьому багатосторонньому розвідувальному співтоваристві стали грати найбільш потужні держави - законодавці своєрідної «моди» в області розвідувальної діяльності - США і Великобританії.⁵ Саме вони і розділили зони відповідальності радіорозвідувальних служб, зосередивши зусилля на СРСР, його союзниках і сателітах.⁶

Британська штаб-квартира урядового зв'язку з центром в Челтенхоні взяла на себе відповідальність за радіорозвідку в європейській частині СРСР, Східній Європі та на Африканському континенті. Відбувалася співпраця між Лондоном та Вашингтоном на рівні спецслужб.⁷ Центральне розвідувальне управління і Інтеллідженс сервіс, Агентство національної безпеки і Штаб урядового зв'язку, Федеральне бюро розслідувань і МІ-5 дійсно нагадують братів-близнюків, багато в чому схожих один з одним по завданням і цілям, навіть за зовнішнім виглядом.⁸ Одним із перших спільних масштабних проєктів британської та американських спецслужб була «Албанська операція». Її мета – усунути уряд Енвера Ходжи, який був союзником СРСР.⁹

Управління національної безпеки відповідно до домовленостей мала потужну присутність в тому ж Челтенхоні, а також керувала власними об'єктами радіорозвідки у Менвіті -Хілл (Йоркшир), на базі Королівських ВПС Чіксендс та ряді інших об'єктів на британській території.¹⁰

²Dumbrell J. "A Special Relationship. Anglo-American Relations From the Cold War to Iraq". Palgrave Macmillan. US-UK, 2006. – p. 180.

³Гелфорд Джон Маккіндер. Географічна вісь історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/makkinder.htm>

⁴С.Плешаков. Тайны Бермуд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://albion19.sitcity.ru/stext_3009013904.phtml

⁵Трансатлантичні відносини 70-х рр. XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2008_13/inwi%20secii/transatlantuchni%20vidnosunu.pdf

⁶Duke S. "US Defense Bases in the United Kingdom. London: Macmillan. 1987. – с. 90

⁷Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці / І. Храбан // Людина і політика. – 2004. – № 2. – с.75

⁸Duke S. "US Defense Bases in the United Kingdom. London: Macmillan.

⁹Пик С. США – Велика Британія: «особливі відносини» / С. Пик – К. : Знання, 2006. – с.270.

¹⁰Seitz Raymond. "Over Here", London: Weidenfeld & Nicolson, 1998. – p. 171

Крім того, співробітники УНБ з санкції офіційного Лондона вели інтенсивне радіоперехоплення з будівлі американського посольства в британській столиці.¹¹ Цілком на законній підставі з території Великобританії вели розвідку, використовуючи свої технічні можливості, такі організації - члени американського розвідувального товариства: національне управління повітряно-космічної розвідки, розвідувальне управління США та ін.

Координація дій військових розвідок обох країн здійснювалася через штаб оборони Великобританії. Варто підкреслити, що навіть в періоди відносних охолоджень у відносинах керівництва обох держав співпраця розвідок не переривалась.

Відчутним є вплив «особливих відносин» на співпрацю в Північноатлантичному союзі.¹² Зокрема фактор англо-американських «особливих відносин» спостерігається в розробці ядерної зброї. У 1957р. між Лондоном та Вашингтоном була сформульована доктрина «взаємозалежності». Американські та англійські ядерні сили були об'єднані в єдине ціле. Кооперація США та Сполученого Королівства стала представляти систему військових контактів, мета яких – задоволення потреб обидвох держав у плані створення нових видів озброєнь.¹³

Поряд з цим слід відзначити і протиріччя, які дали про себе знати у «особливих відносинах» Лондона та Вашингтону. Прикладом може послугувати Суецька криза 1956р. Відомо, що до 1952 р. Лондон володів Суецьким каналом, військовими базами, здійснював вплив на короля Єгипту та на економіку країни. Проте 1952 р. відбулася революція і до влади прийшов Насер, який почав проводити самостійну політику орієнтовану на співпрацю з Радянським Союзом та конфронтацію з Ізраїлем.¹⁴ У відповідь в Лондоні почали розробляти план по усуненню Насера від влади і окупацію Суецького каналу англо-французькими військами. В той же час Вашингтон не бажав відновленню колоніальних позицій Лондона у цьому регіоні, а під тиском Америки Британія та Франція вимушені були вивести свої війська з Єгипту.¹⁵ Цей конфлікт мав важливе значення для зовнішньої політики Сполученого Королівства та позначився на співпраці між Лондоном та Вашингтоном. Суецька криза показала, що Велика Британія вже не може виступати самостійним гравцем на міжнародній арені, не узгодивши свої дії із США.¹⁶

Геополітичні погляди на облаштування світу у Лондона та Вашингтона розходилися, а тому образи задрість, інтриги і скандали стали невід'ємними рисами «особливих відносин» між США та Сполученим Королівством. Проте, не дивлячись на це ці відносини зберігаються.

З початку формування союзу європейських держав, Британія віддаляється від США. Зрозуміло, що реакція Вашингтона на таку поведінку була негативною. З метою залишити Лондон у фарватері свого впливу США починають застосовувати важелі військового та економічного впливу, намагаючись розширити НАТО на більшу частину Європи.¹⁷ Ще в 1957 р. США висунули пропозицію утворення спільного ринку, розраховуючи, що зможуть використати дану ситуацію на свою користь, але Британія категорично відмовилася від цієї пропозиції. Проте вже в 1961 р. британський уряд на чолі з Макмілланом почав переговори з країнами «Загального ринку» про приєднання до цього блоку та зустрівся з опором Франції, президент якої двічі накладав вето на рішення країн-членів ЄЕС на вступ Великобританії до

¹¹Управление национальной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/wise_ross/13.html

¹²Dumbrell J. "A Special Relationship. Anglo-American Relations From the Cold War to Iraq".с. 185-200

¹³Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці с.50-70.

¹⁴Seitz Raymond. "Over Here", с. 295-290

¹⁵Гамаль Абдель Насер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diletant.ru/articles/18172940/> - Назва з екрана

¹⁶Управление национальной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/wise_ross/13.html

¹⁷The Cuban Missile Crisis, October 1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.state.gov/milestones/1961-1968/cuban-missile-crisis>

цієї структури.¹⁸ Лише 1 січня 1973 р. Англія спромоглася вступити до Європейського співтовариства.¹⁹

На початку 70-х рр. американський лідер Р. Ніксон та англійський Е. Хіт демонстративно перевели «особливі відносини» в ранг «звичайних» з метою полегшити для Великої Британії вступ до ЄЕС. З набуттям Лондоном членства в цій європейській організації, англо-американські відносини повернулися в своє традиційне «особливе» русло. Проте саме в період 70-х рр. Британія та провідні держави Європи виступили з ідеєю формування політичного союзу європейських країн шляхом поглиблення економічної і політичної інтеграції. Запропонований варіант інтеграційних процесів у Вашингтоні був сприйнятий негативно і вже у квітні 1973 р. помічник президента Сполучених Штатів із питань національної безпеки Генрі Кіссінджер виступив із проектом «Нової Атлантичної Хартії», який закріплював провідну роль США у взаємовідносинах між США та країнами Європейської Економічної Спільноти. Вашингтон прагнув розширити компетенцію НАТО і таким чином регламентувати оборонну політику держав Західної Європи, але й здійснювати вплив на вироблення зовнішньополітичних та економічних рішень. Проте європейські країни альянсу не погодились на розширення компетенції НАТО так сильно.²⁰

Особливі відносини у плані ведення зовнішньої політики Вашингтона і Лондона проявилися в період Карибської кризи, восени 1962р.²¹ Президента Дж. Кеннеді ввів у свій виконавчий кабінет британського прем'єра Г. Макміллана і посла Її Величності. Крім того глава об'єднаного бюро з розвідки британського міністерства оборони сер К. Стронг мав право ознайомлюватися з найсвіжішими розвідувальними даними про радянські ракети майже одночасно з президентом.²² На думку відомого британського фахівця в галузі міжнародних відносин Дж. Дамбрелла, саме безперервність в обміні думками між лідерами англосаксонських держав та главами їх розвідок дозволила президенту Кеннеді прийняти єдине правильне рішення піти на деескалацію кризи.²³

Своєрідно склалися відносини між двома країнами в роки В'єтнамської війни 1959-195 рр.²⁴ Швидше з внутрішньополітичних та фінансово-економічних міркувань, а не із незгоди з Вашингтоном щодо форм і способів антикомуністичної боротьби. Відомо, що, незважаючи на постійний тиск президента Ліндона Джонсона щодо відрядження туди «хоча б символічної британської роти», Лондон утримувався від посилки своїх військ до В'єтнаму.²⁵

Поворотом в історії британо-американських відносин була спроба США втрутитися внутрішні справи Кіпру в 1974 р.²⁶ Американці побоювалися, що зміна керівництва приведе до закриття на острові британських баз, тоді як Лондон жорстко застерігав Вашингтон, що в разі втручання Афін у справи Кіпру постане питання про військове вторгнення турків і фактичний розділ острова.²⁷

¹⁸Шарль де Голль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coldwar.ru/gaulle/de_gaulle2.php

¹⁹Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці. С. 115

²⁰ECHELON [Електронний ресурс]. – Режим доступу:URL: <http://whatreallyhappened.com/RANCHO/POLITICS/ECHELON/echelon.html>

²¹Dumbrell J. "A Special Relationship. Anglo-American Relations From the Cold War to Iraq". ст. 175-185.

²² Там само

²³Западная разведка не понимает своих интересов[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ng.ru/forum/forum3/topic70098/>

²⁴Vietnam War [Електронний ресурс]. – Режим доступу:URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/628478/Vietnam-War>

²⁵Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці с. 100

²⁶Britain and the Cyprus Crisis of 1974: [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.lse.ac.uk/europeaninstitute/research/hellenicobservatory/pdf/3rd_symposium/papers/constandinos_andreas.pdf

²⁷Війна в зоні перської затоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.middleeast.org.ua/articles/17.htm>

Неймовірними спільними зусиллями Вашингтону і Лондону вдалося зберегти на острові і британські бази, і «розвідувальні можливості», реалізовані у відповідності з характером «особливих відносин» між США і Великобританією.²⁸

Після іранської революції 1979 р. і тотального закриття американських військових, у тому числі розвідувальних об'єктів у цій країні, націлених головним чином на відстеження військової діяльності СРСР, центр розвідувальної діяльності США в тому ж напрямку був перенесений на об'єкти, розташовані на британських базах на Кіпрі.²⁹

«Особливі відносини» між США та Великою Британією виходять на новий рівень у 80-і рр ХХ ст. в роки правління Рональда Рейгана та Маргарет Тетчер. Причину покращення відносин стала Фолклендська війна 1982р. між Сполученим Королівством та Аргентиною.³⁰

Незважаючи на однозначність у визначенні винуватця в розв'язанні цієї кризи, Вашингтон виявився в найбільш делікатному становищі. Анонсує себе як гаранта безпеки і стабільності в Західній півкулі («Доктрина Монро»), американське керівництво, з одного боку, було зобов'язане не допустити переходу кризи у військову фазу, тим більше з участю «позарегіональних» держав, а з іншого - в силу «особливих відносин» з Великобританією і відповідних писаних і неписаних зобов'язань допомогти їй у відновленні статусу-кво. Непереконливі спроби посередництва офіційного Вашингтона викликали лише роздратування як в Буенос-Айресі, так і в Лондоні. Зрештою президент Р. Рейган зняв «маску миротворця» і дав команду встати на сторону свого «союзника». Всяка допомога Аргентині була припинена і, навпаки, в оперативному порядку була налагоджена поставка найсучаснішої зброї для потреб британських ВС. Але більш важливим внеском у перемогу британців виявилася знову ж розвідувальна кооперація. Американці частково переключили свою супутникову розвідку на потреби свого союзника, допомогли швидко розколоти аргентинські військові та дипломатичні шифри і забезпечити британців всією розвідувальною інформацією, яка їх цікавить. Пізніше держсекретар США Олександр Хейг, який демонстрував до цього «неупередженість» і прагнення своєї країни до мирного вирішення конфлікту, досить цинічно заявив, що «аргентинці явно недооцінили тісний оборонний зв'язок і відносини в галузі розвідки між Вашингтоном і Лондоном»³¹.

У всіх подальших кризах і конфліктах, які Вашингтон або інспірував, або втягувався туди вимушено, Лондон опинявся в числі перших, хто, навіть формально витримуючи нейтралітет, надавав американцям вичерпну розвідувальну допомогу. Так було щодо Афганістану після введення туди радянських військ в 1979 р. і аж до їх виведення.³² Так було напередодні та під час першої війни в Перській затоці в 1991 р. і протягом всього десятирічного кризового розвитку подій в регіоні.³³

Причому, як підкреслює згадуваний Дж. Дамбрелл, Лондон ніколи не відчував особливого бажання ділитися своїми розвідданими з європейськими союзниками, навіть в рамках НАТО, але завжди відгукувався на прохання із-за океану. За цей британська розвідка щедро заохочувалася Вашингтоном. Так, фінансуючи на 90 відсотків загальний бюджет радіо - розвідувальної спільноти англосаксонських держав, левову її частку американці передають у британську штаб-квартиру урядового зв'язку.³⁴

У британців були цілком резонні приводи не до кінця довіряти своїм заокеанським колегам. Так, «надмірна», на думку офіційного Лондона, захопленість президента США Б. Клінтона і його оточення грою в посередника в справі врегулювання ситуації в Північній Ірландії в 90-ті роки минулого століття, змусила британців «притримувати чутливу розвідінформацію» і не ділитися нею з американськими колегами.³⁵

Висновки. Враховуючи вищесказане, сутність «особливих відносин» США і Великобританії можна визначити через такі складові:

- Глибока взаємозалежність держав у різних галузях співпраці.
- Високий рівень довіри між партнерами.
- Особистий вплив керівників держав на двосторонні відносини.
- Унікальна співпраця в галузях ядерних технологій.
- Взаємодопомога і координація зусиль дипломатичних і розвідувальних служб.
- Спільність мови, історії, традиції, культурних і духовних чинників.
- Взаємопов'язаність національних інтересів обох держав і взаємовигідність співпраці для їх реалізації.
- Формальна незадекларованість цих відносин.

Serhiychuk T.S.

A special relationship between the US and the UK during the "Cold War"

"The special relations" between the USA and Great Britain have been creating for many years. The relations between London and Washington are characterized by dependence of one state on another. The United Kingdom and the USA most fully can realize the national interests only together.

Firstly, emergence time of «the special relations» was determined is the period of World War II and right after its termination, is more concrete - 1940 - 1946. At this moment both among American, and among English political elite the belief that only close cooperation and full cooperation of two Anglo-Saxon countries, first of all in economic area, in spheres of nuclear and conventional arms, and also investigation are capable to provide domination of brotherly association of the English-speaking people ripened.

Secondly, we came to a conclusion that «the special relations» between Great Britain and the USA it is really unique phenomenon within world political process. Its uniqueness is that «the special relations», without being issued paper anywhere, in any concrete official documents, played, play and, probably, will play one of the leading roles in world political system, to a thicket setting it new impulses and dynamics of development.

In general, «the special relations» proved the efficiency as the instrument of joint game of Great Britain and the USA in the world political arena directed, first of all, on preservation and a gain of the power and resources.

Keywords: USA-UK relations, US policy, the United Kingdom, the study of USA-UK relations during the "cold war".

²⁸Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці. С. 100

²⁹Duke S. "US Defense Bases in the United Kingdom. London: Macmillan. 1987. – ст. 100-150.

³⁰Crisis in the South Atlantic: The Reagan Administration and the Anglo-Argentine War of 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/south-atlantic>

³¹Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці. ст. 90-105

³²Afghanistan profile - Timeline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-12024253>

³³Війна в зоні перської затоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.middleeast.org.ua/articles/17.htm>

³⁴Пик С. США – Велика Британія: «особливі відносини». с. 231

³⁵ 6. Seitz Raymond. "Over Here". ст. 289-291

1. Ларионов В.В. Сокрушительное поражение фашизма в Европе // США: экономика, политика, идеология, 1995. – № 5.
2. Пик С. США – Велика Британія: «особливі відносини» / С. Пик – К. : Знання, 2006. – с.283.
3. Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці / І. Храбан // Людина і політика. – 2004. – № 2. – с.121.
4. Duke S. "US Defense Bases in the United Kingdom. London: Macmillan. 1987. – p. 169.
5. Dumbrell J. "A Special Relationship. Anglo-American Relations From the Cold War to Iraq". Palgrave Macmillan. US-UK, 2006. – p. 203.
6. Seitz Raymond. "Over Here", London: Weidenfeld & Nicolson, 1998. – p. 291.
7. Війна в зоні перської затоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.middleeast.org.ua/articles/17.htm>
8. Гамаль Абдель Насер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diletant.ru/articles/18172940/> - Назва з екрана.
9. Гелфорд Джон Маккіндер. Географічна вісь історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/makkinder.htm>
10. Западная разведка не понимает своих интересов [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ng.ru/forum/forum3/topic70098/>
11. "Особые отношения" США и Великобритании в области разведки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pentagonus.ru/publ/quot_osobye_otnosheniya_quot_ssha_i_velikobritanii_v_oblasti_razvedki_2012/80-1-0-2085
12. План Маршалла та його значення для відбудови Європи [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://readbookz.com/book/167/5153.html>
13. Управление национальной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/wise_ross/13.html
14. С.Плешаков. Тайны Бермуд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://albion19.sitcity.ru/stext_3009013904.shtml
15. Североатлантический Альянс (НАТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dniproinvitesyou.org/RU/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodni-orhanizatsiji-ta-dyplomaty/pivnichnoatlantychnyj-alyans-nato/>
16. Стратегическая концепция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_56626.htm?selectedLocale=ru
17. Трансатлантичні відносини 70-х рр. XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2008_13/inwi%20secii/transatlantichni%20vidnosunu.pdf
18. Шарль де Голль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coldwar.ru/gaulle/de_gaulle2.php
19. Afghanistan profile - Timeline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-12024253>
20. Britain and the Cyprus Crisis of 1974: [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.lse.ac.uk/europeaninstitute/research/hellenicobservatory/pdf/3rd_symposium/papers/constandinos_andreas.pdf
21. Crisis in the South Atlantic: The Reagan Administration and the Anglo-Argentine War of 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/south-atlantic>
22. ECHELON [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://whatreallyhappened.com/RANCHO/POLITICS/ECHELON/echelon.html>
23. The Cuban Missile Crisis, October 1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.state.gov/milestones/1961-1968/cuban-missile-crisis>
24. Vietnam War [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/628478/Vietnam-War>

РОСІЙСЬКИЙ ВЕКТОР В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ НА ПОЧАТКУ ІІІ ТИСЯЧОЛІТТЯ

В статті приділяється розвитку економічних та політичних відносин між РФ та КНР в 2013-2015 рр. розкривається місце Російської Федерації в геополітичній стратегії КНР на початку ІІІ тисячоліття.

Ключові слова: КНР, геополітика, РФ, «українська криза», 2013-2015, китайсько-російські відносини, геополітика Китаю, національні інтереси, співпраця.

Постановка проблеми. Китай в сучасній геополітичній, політичній та економічній площині світу активно посилює свою позицію, що призводить до змін центрів сили на міжнародній арені. Не мало важливу роль в даному процесі відіграють російсько-китайські відносини, які впливають на стан відносин в Східній Азії¹. Зважаючи на це, проведення комплексного вивчення російського вектору в зовнішній політиці КНР та основних тенденцій в геополітиці Китаю набувають особливого значення.

Зближення таких двох велетнів Євразії як Росія та Китай знайшло своє відображення в ряді праць російських та українських вчених. Серед них варто відзначити роботи **В. М'ясникова, Т. Шипіна, В. Каспрука, С. Бута**, в яких проаналізовані окремі аспекти російсько-китайських відносин в контексті інтеграційних процесів в регіоні. Проте комплексний аналіз відносин між РФ та КНР в умовах світового порядку, учасниками якого є ці дві держави, не знайшов належного висвітлення.

Мета статті. Здійснити комплексний аналіз російсько-китайських відносин та визначити особливості російського вектора в контексті геостратегії КНР початку ІІІ тисячоліття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У середині ХХ – початку ХХІ ст. на світовому небосхилі зійшла зірка комуністичного Китаю, який на початку листопада 2014 року зайняв перше місце в світі за оцінками ВВП за ПКС*, вперше обігнавши за останні 142 роки США (провідні європейські держави Китай обігнав в 2012-2013 роках)². Помітне посилення «китайського» чинника у світовій політиці більшість аналітиків світу розглядають як неминуче глобальне геополітичне протистояння Китаю і США³. Однак останні події, що мають місце у Східній Європі та на Близькому Сході (зокрема українська криза та «Ісламська держава Іраку та Леванту» (ІДІЛ)), вказують на те, що такі актори міжнародних відносин як Російська Федерація, Індія і країни Близького Сходу (зокрема ІДІЛ) з кожним разом все сильніше будуть впливати на геополітичну ситуацію в світі і створюватимуть нові виклики існуючій світовій архітектурі безпеки.

У контексті загострення російсько-українських відносин, викликаних анексією Криму і веденням бойових дій в Україні, важливим є ставлення до цього конфлікту КНР. Аналізуючи офіційну позицію Пекіну, можна стверджувати, що вона включає в себе кілька аспектів:

По-перше, слід відзначити, що більшість конфліктів в сучасних умовах мають не економічний і не політичний, а більш цивілізаційний характер. Причину їх виникнення слід шукати в глибинах історії, а тому ці суперечливі тенденції складно уникнути чи вирішити, оскільки вони знаходяться на рівні підсвідомості багатьох людей. Через це такі країни як США,

* За даними щоденної французької газети «Le Monde», частка Китаю у світовій економіці за ПКС (станом на жовтень 2014 року) - 16,5% (17,6 трлн дол.США), США - 16,3% (17,4 трлн дол.США)².

¹ Сайт Інформаційного порталу Project-Syndicate, <http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-china-alliance-by-joseph-s--nye-2015-01>, «A New Sino-Russian Alliance?», Інформація з 12 І 2015 р.

² L'économie de la Chine devant celle des Etats-Unis ? Une histoire d'indicateurs [Texte]/ Anne Eveno // Magazine Le Monde (France). – 2014. – №7– p. 10.

³ The International Radio of China, <http://ukrainian.cri.cn/83/2015/05/15/2s39822.htm>, Україна і Китай підписали валютну угоду на 54 мільярди, Information from 15 X 2015.

КНР та РФ намагаються розвинути ці конфлікти*, використовуючи їх як важіль для вирішення своїх проблеми. В цій ситуації міністр закордонних справ Китаю Ван І відзначив: «Зараз головний пріоритет - проявити спокій і стриманість, а також - запобігти подальшій ескалації напруженості», Китайська Народна Республіка, не втягуючись у конфлікт, показує свою дуже стійку позицію і миролюбне бажання його розв'язати. Саме завдяки такій позиції РФ ще більше переорієнтувалась на Китайську Народну Республіку⁴.

По-друге, уряд Китаю, за словами офіційного представника МЗС КНР Хун Лейя**, не підтримав анексію Криму Росією, так само як і санкції проти Російської Федерації⁵, що поставило Китай в доволі незручне становище, оскільки офіційний Пекін не втручається в конфліктні ситуації в інших країнах (як це показала ситуація з конфліктом Росії і Грузії в 2008 році)⁶. Позицію КНР чітко визначає Концепція «П'яти принципів мирного співіснування», згідно якої країна виступає у ролі «держави миротворця», а її зовнішня політика базується на принципах поваги територіальної цілісності і суверенітету, принципі ненападу, невтручання у внутрішні справи інших держав, принципі рівності і мирного співіснування. Саме завдяки цьому статусу багато країн Східної Азії і Південно-східної Азії розглядають Китай як країну, яка демонструє миролюбну політику, не дивлячись на існування різноманітних конфліктів (КНР - Тайвань, КНР - Японія, КНР - острови Південно-Китайського моря). На відміну від США та інших країн Європи Китай показує не агресивні, а дипломатичні шляхи вирішення існуючих суперечок і прикладом тут слугують відносини КНР – Індія⁷. Постійний представник Китаю в РБ ООН – Ван І підкреслює: «КНР наголошує на необхідності припинення вогню і підкреслює, що всі зацікавлені сторони і міжнародне співтовариство має вирішити цю кризу не через тиск і силу, а саме політичним шляхом. Треба враховувати легітимну думку всіх сторін конфлікту, щоб добитися мирного урегулювання цього питання...»⁸. Утримуючись від підтримки будь-яких дій інших держав стосовно України, офіційний Пекін прагне не нагнітати відносини в самій Азії і підтримує статус «мирної держави», втілюючи в життя свою концепцію гармонійного світу.

Таким чином позиція Китаю стосовно «українського питання» базується на 4 основних китайських інтересах:

1. КНР виробила і запропонувала свою версію урегулювання ситуації на Україні в 3 етапи ще до Кримського референдуму (а саме 15 березня)⁹. Китай сам має потенційні проблеми із сепаратизмом (Тибет, Синьцзян-Уйгурський автономний район, Тайвань, Гонконг), тому однозначно виступив проти анексії і порушення територіальної цілісності у всіх куточках світу. У разі, якщо б КНР підтримала від'єднання Криму від України, активізувалися б

* Напр.: міжетнічні сутички, конфлікти, обмеження прав нацменшин, «мирна експансія» тощо.

** Офіційний представник МЗС КНР Хун Лей : «Повага суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країн є незмінною позицією КНР» (Інформація від 19 III 2014)

⁴ Сближение Китая и России демонстрирует тройной стратегический эффект, Жень жибао, - 10/02/2014.

⁵ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин RT, <http://russian.rt.com/article/55972>, «Госдеп намерен убедить страны Азии поддержать санкции против России», Інформація з 24 X 2014 р.

⁶ Китай виступає за заснування міжнародної структури, яка повинна буде опрацьовувати політичне рішення проблеми Криму. До створення подібної групи, вважає китайський дипломат, всі учасники конфлікту повинні утриматися від односторонніх дій. Незалежно від кримської кризи, пояснив китайський постпред, міжнародні фінансові організації мають найближчим часом розглянути варіанти надання підтримки Україні.

⁷ "В останні роки Росія і Китай зробили прогрес у співпраці з поставок нафти. ... Уряд Китаю підтримує компанії в їх подальшому поглибленні та розширенні співробітництва з Росією, в тому числі енергетичного"

⁸ 2014-08-06.

⁹ Edward Schwarck Can China and India Cooperate in Afghanistan / Edward Schwarck // The Diplomat. - Oct. 01, 2014.

¹⁰ China calls for ceasefire in Ukraine, Xinhua, 2014-08-29.

¹¹ Гучан Лю. О внешней политике Китая и китайско-российских отношениях. / Лю Гучан. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2008. – 44 с. – Библиогр.: с. 17.

«проблемні регіони» Китаю, що викликало б, відповідно, труднощі і перешкоди у подальшому розвитку і посиленні цієї країни.

2. За словами офіційного представника МЗС КНР Хуа Чуньїна**, у XXI ст. взаємини Китаю і РФ розвиваються прискореними темпами¹⁰. Але не менш інтенсивно розвиваються відносини і з іншими країнами (Казахстан, Японія, Індія, США), про що свідчить економічна співпраця між державами. Таким чином, можемо стверджувати, що Китай у зовнішньополітичній стратегії керується суто своїми національними інтересами, підсилюючи свій вплив і присутність в Азії та АТР і виходячи на арену Євразії¹¹. Така політика КНР полягає у вторгненні в економіку інших країн через її інвестування і подальший контроль¹².

3. Щодо українсько-російських відносин, то за даними Укрінформ, восени 2013 року Китай планував вкласти свої кошти в 3 області України (Автономну Республіку Крим, Дніпропетровську і Херсонську області) і вже невдовзі, він інвестував ці \$3 млрд. у будівництво порту в АРК (яке так і не почалось¹³), освоєння нових орних земель, поставку зерна та сільсько-господарську розбудову¹⁴, але, як повідомляє міжнародний журнал «The Diplomat», Україна так і не виконала умови договору¹⁵, в результаті чого реалізація домовленості була заморожена.

До того ж виросло невдоволення Китайської національної корпорації машинної промисловості і генеральних підрядів (з якою Україна в 2013 році уклала генеральну угоду на поставки зернових культур) через порушення Державною продовольчо-зерною корпорацією України (ДПЗКУ) графіка поставок зерна¹⁶. Проте, не дивлячись на це, КНР хотіла б більш тісно співпрацювати з Україною і вкладати в неї інвестиції (перш за все в сільськогосподарський сектор), але така перспектива можлива лише при умові стабільного розвитку України і відновлення її економічного і промислового секторів. За даними агенції Укрінформ, 15 травня 2015 року Національний банк України та Народний банк Китаю підписали двосторонню угоду про валютний своп китайський юань/гривня на суму до 54 млрд гривень та 15 млрд китайських юанів. Практичне втілення домовленостей про валютний своп дасть Україні змогу зменшити тиск на валютний курс з боку імпортерів та допоможе у стабілізації українського грошово-кредитного ринку¹⁷.

¹⁰ Shannon Tiezzi During US-China Talks, Xi Welcomes Russian Official / Shannon Tiezzi // The Diplomat. – July 10, 2014.

¹¹ Dingding Chen After APEC, East Asia Summit, and G20, China Emerges a Global Leader Official / Dingding Chen // The Diplomat. - November 17, 2014.

¹² Сайт Інформаційного-аналітичного порталу Тиждень.ua, <http://tyzhden.ua/World/61287>, «Афганістан може потрапити під контроль Китаю», Інформація з 01 IX 2012 р..

¹³ Shannon Tiezzi China's Agricultural Deals with Ukraine in Jeopardy / Shannon Tiezzi // The Diplomat. – February 28, 2014

¹⁴ ССЕС і ДПЗКУ уклали і підписали 19 контрактів на експорт зернових обсягом 1,8 млн тонн, вартістю \$ 230 млн, причому обсяги додаткових поставок все ще обговорюються, включаючи 150 тис. тонн кукурудзи, які повинні бути поставлені до кінця грудня 2014 року, і 1 млн тонн пшениці - до кінця січня 2015 року. Поставки відбуваються не за графіком - на даний момент відвантажено лише 65 тисяч тонн.

¹⁵ Цю тактику озвучив ще понад півстоліття тому Мао Цзедун у своїй знаменитій сентенції про золоту мавпочку і двох тигрів. Її зміст полягає в тому, що могутні тигри б'ються один з одним за першість, а більш слабка мавпа сидить на вершині гори і лише спостерігає за сутичкою. А коли тигри повністю знесилять один одного, мавпа спуститься з пагорба і продиктує їм свої умови. При Мао Цзедуні цими тиграми були Захід і СРСР, а зараз - Захід і Росія.

¹⁶ Україна і Китай спільно побудують у Криму глибоководний порт \ Олексій Мазюк \ Ukrinform - 05.12.2013.

¹⁷ Shannon Tiezzi China's Agricultural Deals with Ukraine in Jeopardy / Shannon Tiezzi // The Diplomat. – February 28, 2014.

¹⁸ An American business magazine «Forbes» (Ukrainian), <http://forbes.ua/opinions/1385100-ukraina-kitaj-itogi-2014-i-vyzovy-2015>, Україна – Китай: ітоги-2014 и вызовы-2015, Information from 18 XII 2014.

¹⁹ The International Radio of China, <http://ukrainian.cri.cn/83/2015/05/15/2s39822.htm>, Україна і Китай підписали валютну угоду на 54 мільярди, Information from 15 X 2015.

Аналізуючи позицію КНР щодо української кризи і пріоритети її зовнішньої політики на сучасному етапі розвитку, можна стверджувати, що вона спрямована на забезпечення суто китайських інтересів, а не на підтримку однієї з воюючих сторін, будь-то РФ, терористичні угруповання чи сама Україна. У Пекіні добре розуміють, що Україна зараз є ареною зіткнення двох цивілізаційних цінностей - західних і російських.

І тут КНР використовує свою традиційну **тактику** - спостерігає за тим, як противники послаблюють один одного боротьбою, щоб потім використовувати їх слабкість в своїх цілях. Ця пасивна і вичікувальна позиція Китаю переслідує конкретні і прагматичні цілі - отримати свою вигоду від ослаблення однієї з протиборчих сторін. Головне для Китаю зараз - забезпечити свої інтереси, потреби і цілі.

На сучасному етапі розвитку КНР, вчені Піднебесної визначили три геополітичні лінії своєї країни (східно-південна, південно-західна, північно-західна). Однією з них є північно-західна геополітична лінія, яка включає в себе Росію, Монголію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан. Це внутрішньоконтинентальна геополітична лінія, протяжністю більше 12 тис. км., історично була «шовковим шляхом» між Китаєм і Заходом. Головну роль у цій геополітичній лінії відіграє Росія, яка після розпаду Радянського Союзу зберегла досить сильні позиції в Євразії (послугувала надійним «тилом» китайської геополітики)¹⁸.

Слід підкреслити, що російський вектор зовнішньої політики завжди представляв для КНР особливий інтерес (починаючи з самого першого дня існування Китайської Народної Республіки (1 жовтня 1949 року), оскільки СРСР був першою країною, яка уклала з КНР дипломатичні відносини (2 жовтня 1949 року)¹⁹). Зараз Китай розглядає Росію як другого, після США, «гравця» у питаннях стратегічної стабільності і ракетно-ядерної сфери, як важливе джерело постачання енергоресурсів, наукових технологій і військово-технічної продукції, як важливий ринок збуту китайської продукції та послуг робочої сили.

Від того, як будуть складатися в ХХІ столітті взаємини між Російською Федерацією і Китайською Народною Республікою, залежатимуть перспективи забезпечення миру і безпеки, стабільності і співробітництва в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні і в глобальному масштабі. Слід зазначити, що останнім часом відбулися динамічні зміни в російсько-китайських взаєминах і поглиблення вектору співпраці є стратегічно важливе як для РФ, так і для КНР.

Важливу роль в китайсько-російських відносинах відіграє енергетичний чинник інтересів Китаю в Російській Федерації. Російсько-китайський формат, незважаючи на відносно невисокий, порівняно з іншими великими країнами** рівень торговельно-економічних зв'язків (обсяг торгівлі за 2013 склав 90 млрд. дол. США) є надзвичайно важливий для офіційного Пекіну. Росія для КНР є одночасно великою геополітичною і суміжною державою, а тому розвиток стратегічного діалогу з РФ для КНР означає, що вона має партнера на регіональних рівнях і забезпечує стабільність і «північний тил» на кордоні в 4,1 тис. км. Крім того Російська Федерація постає для КНР також і джерелом енергоносіїв (в основному нафти і газу). Останні події (а саме: українська криза, санкції проти РФ, смерть короля Саудівської Аравії Абдалли) внесли нові зміни в структуру імпорту енергоносіїв КНР. Зважаючи на те, що раніше частка російської нафти в китайському імпорті була невисока - 9% (5-е місце після

* Укладено багато угод (бл.50) в енергетичній, промисловій, сільськогосподарській, а також в соціальних сферах; налагоджено і інтенсифіковано контакти на соціально-культурному рівні; проводиться активна співпраця у військовій та оборонних сферах тощо.

** Товарообіг Китаю і США станом на 2013 рік склав понад 600 млрд. дол. США. Росія займає 9 місце серед 20 основних партнерів Піднебесної. За обсягами зовнішньої торгівлі її опередили США, Японія, Гонконг, Корея, Тайвань, Німеччина, Австралія і Малайзія.

¹⁸ Daily Singapore's newspaper «Lianhe Zaobao», <http://www.zaobao.com.sg/search/site/%E4%B9%A0%E8%BF%91%E5%B9%B3%E5%87%BA%E5%B8%AD%E7%BA%A2%E5%9C%BA%E9%98%85%E5%85%B5%E7%9A%84%E6%84%8F%E4%B9%8>, Information from 10 V 2015.

¹⁹ Галенович Ю. М. Россия в «китайском зеркале». Трактровка в КНР в начале XXI века истории России и русско-китайских отношений. Москва: Восточная книга, 2011. – с. 23.

країн Перської затоки, Африки та Латинської Америки), то на 2014 рік ця цифра зросла вже до 36% і, за офіційною інформацією газети «The Wall Street Journal», на 2015 рік продовжує неухильно рости²⁰. Енергетичне значення Росії для Китаю, на думку експертів, буде постійно підвищуватися (у 2014 році імпорт нафти з РФ до КНР був 30 млн. тонн, до 2020 прогнозується більше 50 млн. тонн на рік)²¹.

Крім того слід зауважити, що російські Сибір і Далекий Схід – є досить привабливими райони для китайських інвестицій та трудової міграції. Характерно то, що позиція КНР щодо вкладання інвестицій в свого північного сусіда збігається і з планами Москви по розвитку цих територій²². Прикладом тут може слугувати висунутий Москвою у 2012-2014 роках план створення держкорпорації з розвитку Східного Сибіру і Далекого Сходу²³.

За словами офіційного представника МЗС КНР Лю Цзянь Чао, «відносини між РФ і КНР сьогодні прийнято характеризувати як «стратегічне партнерство», тобто як спеціальні, ексклюзивні відносини між двома великими державами»²⁴. Однак ця ексклюзивність не мала реального наповнення до останнього часу. Якщо раніше обидві країни, фактично, розігрували карту одна одної проти США, при цьому і для Москви, і для Пекіна відносини з Вашингтоном залишалися важливішими, ніж між собою, то події, що мали місце в Україні і у світі загалом у 2013-2014 роках стали початком нових динамічних тенденцій у відносинах КНР і РФ. Українська криза і подальша економічна ізоляція Росії стали своєрідним поштовхом для динамічного розвитку і посилення взаємин Російської Федерації і Китайської Народної Республіки.

Позитивні зміни відбулися не тільки в політичному плані (як очікували міжнародні експерти), а й у сфері бізнесу, економічного, культурно-соціального та військового співробітництва, в торгівлі енергоресурсами, обміні кваліфікованим персоналом і т.д. Китай є найбільшим торговельним партнером Росії, в той час як Росія є дев'ятим за величиною торговим партнером Китаю (після США, Японії, Гонконгу, Кореї, Тайваню, Німеччини, Австралії і Малайзії). За даними Головного митного управління КНР, обсяги російсько-китайської торгівлі в 2012 році збільшилися на 11,2% і досягли \$88,2 млрд., а вже під кінець 2013 року Китай став найбільшим торговим партнером Росії, товарообіг з ним виріс на 1,7% до \$88,8 млрд., в той самий час зріс рейтинг РФ серед основних зовнішньоторговельних партнерів КНР²⁵.

Однак динамічне співробітництво між державами не обмежується тільки економічною сферою. Серпень-вересень 2013 став важливим етапом на шляху інтенсивного розвитку китайсько-російських взаємин. Зустріч Президента РФ Володимира Путіна і Голови КНР Сі Цзіньпіна в рамках саміту G20, який відбувся в Москві 22-24 березня 2013 року, дала можливість зміцнити стратегічні партнерські відносини в досягненні територіальних і стратегічних цілей²⁶. Згідно з офіційними даними інформаційного-аналітичного агентства новин «RIA.ru», Сі, звертаючись до Путіна, заявив, що Пекін і Москва повинні «рішуче

* 2012 рік: РФ за рейтингом основних зовнішньополітичних партнерів КНР по товарообігу – № 11, 2013 рік – № 9.

²⁰ The international daily newspaper The Wall Street Journal, <http://www.wsj.com/articles/russia-opec-jostle-to-meet-china-oil-demand-1421987738>, Russia, OPEC Jostle to Meet China Oil Demand, Information from 23 I 2015.

²¹ Ibid.

²² Сайт Інформаційного-аналітичного порталу Перспективи, http://www.perspektivy.info/book/severo-vostochnaja_azija_vnutrennije_i_vneshnije_izmerenija_razvitiya_i_bezopasnosti_2012-03-07.htm, «Северо-Восточная Азия: внутренние и внешние измерения развития и безопасности», Інформація з 07 III 2012 р.

²³ Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Геополитика, <http://gpolitika.com/?p=5183>, «Россия и Китай: золотая геополитика», Інформація з 19 X 2014 р.

²⁴ Відповіді офіційного представника МЗС КНР Лю Цзяньчао на запитання кореспондентів на прес-конференції 23 червня 2005 року.

²⁵ Внешнеторговый оборот Китая в 2013 г.», «Хайгуань тунцзи», № 10, 2013 г..

²⁶ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин RIA.ru, <http://ria.ru/world/20130902/960280098.html>, «Си Цзиньпин: Россия и КНР подпишут ряд документов на саммите G20», Інформація з 02 IX 2013 р.

підтримувати один одного у спробах захистити національний суверенітет, безпеку і інтереси розвитку», пообіцявши при цьому «тісно співпрацювати» в процесі вирішення питань міжнародного та регіонального масштабу. Путін у свою чергу зазначив, що «стратегічне партнерство між країнами має величезне значення в двосторонньому і міжнародному плані». За підсумками зустрічі було підписано 30 угод про співпрацю в галузі технологій, енергетики, торгівлі та обміні військовою інформацією. Крім того Китай надав «Газпрому» кредитний транш в розмірі \$2 млрд. на реалізацію довгострокового контракту на постачання природного газу. За даними міжнародного журналу «The Diplomat», вже у червні 2013 року між Китаєм і Роснафтою була укладена \$270-мільярдна угода, згідно з якою протягом наступних 25 років поставка нафти в Китай істотно збільшиться в порівнянні з 2010-2013 рр.²⁷ Невдовзі В.В.Путін підписав закон, який ратифікує угоду про постачання нафти в Китай до 2038р.²⁸

У листопаді 2013 року в Пекіні відбулася 18-та регулярна зустріч російської і китайської делегацій на чолі з прем'єром Росії Дмитром Медведевим і прем'єром Держради КНР Лі Кецяном. Згідно офіційних даних інформаційного-аналітичного агентства новин «Gazeta.ru», на цих переговорах в основному робився наголос на можливості залучення інвестицій і технологій китайських бізнесменів до розвитку російських промислових енергетичних активів. Сторони підписали два десятки угод, які стосуються співпраці як у бізнесі, так і в гуманітарній сфері, що засвідчує про високий рівень співробітництва. Так, Росія і Китай домовилися про співпрацю у сфері медицини катастроф та організації студентського обміну, починаючи з 2013 року³⁰.

Підсумовуючи динаміку розвитку відносин між РФ і КНР у 2013 році, міністр закордонних справ Російської Федерації С.В.Лавров підкреслив: «Сьогодні російсько-китайські відносини всеосяжного стратегічного партнерства знаходяться на безпрецедентно високому рівні. Позиції двох країн щодо ключових проблем світової політики збігаються. Ми ефективно взаємодіємо в рамках ООН, БРІКС, ШОС, "Групи двадцяти", координуємо свої дії на міжнародній арені, висуваємо спільні ініціативи, націлені на забезпечення верховенства міжнародного права, зміцнення безпеки і стабільності в світових справах»³¹.

Не менш динамічним у відносинах двох країн-партнерів був 2014 рік. Символічним став той факт, що Голова КНР Сі Цзіньпін відвідав церемонію відкриття Олімпійських Ігор у Сочі в той момент, коли в Китаї відзначався Новий рік. У такий період (за китайськими традиціями) відбуваються зустрічі тільки з найближчими друзями, що і було підтверджено даним візитом. Це був перший випадок, коли китайський керівник був присутній на зустрічі такого формату (у рамках спортивних змагань) за кордоном³². Незабаром після цього, 14 березня 2014 року, пройшла Міжнародна конференція на тему «Російсько-китайські відносини: стан та перспективи розвитку», яка зібрала провідних експертів КНР і РФ з вивчення проблематики взаємин двох держав. Слід зазначити, що дана конференція пройшла в період загострення міжнародної обстановки у зв'язку з ситуацією в Україні. У той час, як провідні держави світу проводили політику обмеження офіційних зв'язків і санкцій щодо РФ, КНР підтримав Росію, підкреслюючи важливість свого російського вектору для стабілізації ситуації на міжнародній арені³³.

²⁷ Onlain-magazin Diplomat, [Electronic resource]. – US Snubs Russia, China Doesn't/ Ashley Hess, 22 VIII 2013. – Режим доступу : <http://thediplomat.com/2013/08/us-snubs-russia-china-doesnt/>.

²⁸ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин РБК, <http://top.rbc.ru/economics/20/12/2013/896107.shtml>, «В.Путін ратифіцировал соглашение о поставках нефти в Китай», Інформація з 20 XII 2013 р.

³⁰ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Gazeta.ru, <http://www.gazeta.ru/business/2013/10/22/5719209.shtml>, «Китай себе на уме», Інформація з 22 X 2013 р.

³¹ Сайт Інформаційного-аналітичного агентства Regnum, <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/tourism/1736085.html>, «Лавров: Российско-китайские отношения находятся на беспрецедентно высоком уровне», Інформація з 22 XI 2013 р.

³² Сайт Інформаційного порталу новин Жэньмин жибао, <http://russian.people.com.cn/95181/8572895.html>, «Российско-китайские отношения - основа глобальной стабильности», Інформація з 20 III 2014 р.

³³ Там же.

Така позиція Пекіну розглядається світовою спільнотою як створення «східного блоку»³⁴. Однак, вже в квітні 2014 року з цього приводу Президент РФ Володимир Путін заявив: «Ми природні сусіди, природні союзники. Проте ми не ставимо питання про формування військово-політичного союзу. Але те, що ми будемо розширювати співпрацю з Китаєм – очевидно»³⁵. Невдовзі, у травні 2014 року, російський лідер прибув з офіційним візитом до Китаю, де провів переговори з лідером КНР, а пізніше взяв участь у відкритті спільних військових навчань та саміті Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії. Під час цієї зустрічі лідери двох країн підписали в Шанхаї спільну заяву про новий етап відносин всеосяжного партнерства і стратегічної взаємодії. За даними прес-служб Пекіну і Кремля, всього до цього моменту між державами було підписано понад 40 спільних документів³⁶.

Подальшим етапом поглиблення взаємин між Росією і Китаєм став Саміт АТЕС Пекін-2014, проведений в листопаді 2014 року³⁷. За офіційними даними Інформаційного агентства Росії ТАСС, після переговорів було підписано 17 документів, що стосувалися нафтогазового сектору, гідроенергетики, спільних інфраструктурних проектів та поставок обладнання. Крім того був підписаний меморандум і рамкова угода про збільшення поставок газу КНР майже в два рази, за рахунок потужностей західного маршруту «Алтай». Глави держав вказали, що після реалізації всіх підписаних угод щодо постачання природного газу, Китай стане імпортером російського газу номер один у світі³⁸.

Аналізуючи проблеми світової та регіональної безпеки в умовах російсько-українського протистояння, інформаційне агентство «Сінхуа» відзначало: «Західні країни, вводячи санкції проти РФ, лише прискорюють її зближення з країнами Азії, активізуючи відносини КНР з Росією»³⁹. За думкою німецьких експертів міжнародного агентства новин «Reuters», китайські аналітики та урядові кола прийшли до висновку, що санкції лише прискорюють процес "відмови від американського долара" в Росії, і вирішили використати цей процес для створення нової хвилі економічної співпраці РФ і КНР⁴⁰.

Слід зазначити, що на зустрічі президента Росії і голови Китаю, яка відбулася в листопаді 2014 року, був запущений в дію новий варіант співпраці двох країн, який в перспективі має сприяти зміцненню національних валют КНР і РФ, ввівши взаєморозрахунки в Юанях і Рублях⁴¹.

³⁴ Magazine online Le Figaro (France), [Ressource électronique]. – Xi Jinping et Poutine unis dans leur rejet de l'Occident, 09 XI 2014. — Режим доступу : <http://www.lefigaro.fr/international/2014/11/09/01003-20141109ARTFIG00144-xi-jinping-et-poutine-unis-dans-leur-rejet-de-l-occident.php>, вільний. - Загл. з екрану.(09 XI 2014).

³⁵ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Сегодня.ua, <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/rossiysko-kitayskie-otnosheniya-budut-sushchestvennym-faktorom-mirovoy-politiki-nadeetsya-putin-513678.html>, «Российско-китайские отношения будут существенным фактором мировой политики, надеется Путин», Інформація з 17 IV 2014 р.

³⁶ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин RIA.ru, <http://ria.ru/world/20140520/1008598293.html>, «Российско-китайские отношения близки к настоящему партнерству», Інформація з 20 V 2014р.

³⁷ Офіційний сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Kremlin.ru, <http://news.kremlin.ru/visits/46998>, «Визит в Китай. Форум АТЭС», Інформація з 09 XI 2014 р.

³⁸ Сайт Інформаційного агентства Росії ТАСС, <http://itar-tass.com/politika/1560495>, «Лидеры России и Китая заявили о поддержке избранной линии сотрудничества двух стран», Інформація з 09 XI 2014 р.

³⁹ The Xinhua News Agency (PRC), <http://russian.people.com.cn/n/2014/0902/c31521-8777290.html>, МИД КНР: санкции не способствуют политическому решению украинского вопроса, Information from 02 IX 2014.

⁴⁰ The international news agency Reuters, <http://www.reuters.com/article/2014/09/01/us-china-russia-ukraine-idUSKBN0GW1TC20140901>, China opposes proposed EU sanctions against Russia, Information from 01 IX 2014.

⁴¹ Сайт Інформаційно-аналітичного порталу новин Global Research, <http://www.globalresearch.ca/putins-asia-pacific-economic-cooperation-apec-summit-speech-trade-in-rubles-yuan-will-weaken-dollars-influence/5413432>, «Vladimir Putin's Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Summit Speech: Trade in Rubles and Yuan Will Weaken Dollar's Influence», Інформація з 11 XI 2014 р.

Посилилося двостороннє військове співробітництво Китаю та Росії, яке має на меті протистояння впливу США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні*. Згідно з офіційними даними інформаційного агентства ТАСС, сторони домовилися провести спільні військово-морські навчання навесні 2015 року в Середземному морі**, а потім в Тихому океані. Аналізуючи ситуацію у світі, оглядачі «The Financial Times» зазначають, що на тлі української кризи Пекін заявив (під час зустрічі міністра оборони РФ С.Шойгу і міністра оборони КНР Лі Кецяна), що китайсько-російські відносини зараз кращі, ніж коли-небудь були. Росія, яка знаходиться під тиском з боку Заходу, прагне до зближення з Китаєм, і Китай вітає ці прагнення⁴². Невдовзі, згідно з офіційною інформацією CSIS*, в вересні 2014 року, між 2 країнами було підписано угоду про поставку з РФ в Китай ракетно-зенітних комплексів С-400 та іншого озброєння (проте доставлено воно буде не раніше 2016 року), при цьому керівником адміністрації глави держави Сергієм Івановим було зазначено, що Пекін стане першим зарубіжним замовником такої техніки⁴³.

У другій декаді грудня прозвучали офіційні заяви, що Китай готовий надати Росії допомогу в подоланні економічних труднощів.

Таку заяву зробив журналістам «China Daily» міністр закордонних справ КНР Ван І : «Якщо російській стороні буде потрібно, ми забезпечимо необхідну допомогу в рамках наших можливостей». У той же час Ван І підкреслив, що «Росія має здатність і мудрість, щоб подолати існуючі труднощі в економічній ситуації»⁴⁴. Науковий співробітник Китайської академії соціальних наук Лі Цзяньмін, на думку якого посиляється видання «China Daily», припустив, що допомога Китаю буде надаватися через такі механізми, як Шанхайська організація співробітництва та БРІКС. Правлячі кола Китаю розраховують розширити співпрацю з РФ і виступають проти санкцій Заходу. «Ми будемо робити все від нас залежне, щоб забезпечити все, що потрібно РФ. — заявив віце-прем'єр Держради КНР Чжан Гаол, — Наша співпраця істотно розширюється, в тому числі з торгівлі сільгосппродукцією»⁴⁵.

Розширення формату відносин, на думку багатьох експертів, може лише посилити взаємозв'язок цих двох великих східних партнерів, вносячи нові коригування у світову геополітичну обстановку⁴⁶.

Проте, аналізуючи тенденції у зовнішній політиці двох держав, варто відзначити, що в китайсько-російських відносинах існують і певні елементи конфліктогенності. У цьому контексті особлива увага приділяється питанню «несправедливого кордону» РФ і КНР⁴⁷.

* Незважаючи на загострення в останній рік ситуації в Європі і на Близькому Сході, знаходить підтвердження незмінності курсу на перерозподіл американської військової потужності з метою посилення Тихоокеанського командування США (USPACOM). Так, наприкінці липня 2014 керівник USPACOM адмірал Семюель Локлір заявив про незмінність прийнятих раніше планів по зосередженню до 2020р. в акваторії Тихого океану до 60% американських бойових кораблів. До теперішнього часу ця цифра вже доведена до 52%.

Напрямок політики США на посилення свого впливу в АТР обумовлено зростанням економічного і військового потенціалу Китаю, що підтверджує прагнення США сформувати новий альянс «безпеки» в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. У новий альянс, що формується в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, можуть увійти Філіппіни, Австралія, Японія. Також можлива участь Сингапуру і Таїланду. Крім того, в якості стратегічного партнера Вашингтон розглядає Малайзію.

** За даними управління прес-служби і інформації Міноборони РФ, 11 - 21 травня 2015 року в Середземному морі були проведені російсько-китайські військово-морські навчання "Морська взаємодія-2015".

* Canadian Security Intelligence Service - Канадська служба розвідки і безпеки.

⁴² «China and Russia in naval co-operation vow» [Text] / Jamil Anderlini // business newspaper Financial Times. – 2014. – №3. – p.18.

⁴³ The Xinhua News Agency (PRC), <http://russian.people.com.cn/n/2014/0902/c31521-8777290.html>, МІД КНР: санкції не способствують політичному решению українского вопроса, Information from 02 IX 2014.

⁴⁴ Information Analytical Portal of news ChinaDaily, http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-12/22/content_19136946.htm, Beijing willing to assist Moscow, Information from 22 XII 2014.

⁴⁵ Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин The Kiev Times, <http://thekievtimes.ua/politics/397149-kitaj-zashhishhaet-rossiyu-ot-sankcij.html>, «Китай защищает Россию от санкций», Інформація з 01 IX 2014 р.

⁴⁶ Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Kurs, <http://kurs.ru/41/10092044>, «Золотовалютные резервы Китая увеличились по сравнению с концом 2013 года», Інформація з 16 IV 2014 р.

⁴⁷ Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Text.org.ua, http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/9799/Rosija_onovljuje_spysok_vorogiv_Komu_distanutsa_terytorii, «Росія оновлює список ворогів. Кому дистантяться території РФ?», Інформація з 25 XI 2014 р.

Так, китайські дослідники вважають всі договори, крім Нерчинського (1689 рік) і Буринського (1727 рік) нерівноправними, а Росію представляють як єдиний незмінний історичний сюжет, ворожий Китаю⁴⁸. Айгунський договір 1858 року і Пекінський договір 1860 року, які в Китаї до сьогодні офіційно іменуються «несправедливими» та «нерівноправними», дозволили Росії повернути частину втраченої в 1689 році території, встановивши нинішній кордон по Амуру і Уссурі. Саме ці 4 основних договори і стали фундаментом появи «конфліктних» тенденцій в російсько-китайських взаєминах. Слід зазначити, що у міжнародному праві взагалі немає поняття «нерівноправний договір», а є дійсні та недійсні договори. «Нерівноправний договір» - політична і моральна категорія, яку китайська сторона, мабуть, шляхом тривалого вживання хоче перевести в правову⁴⁹. Хоча китайське керівництво офіційно заявляє, що всі територіальні проблеми між РФ і КНР врегульовані, вищезгадане трактування історії залишається незмінним⁵⁰. «Трьохсотлітнє геополітичне протистояння між Росією і Китаєм» завершилося лише 14 жовтня 2008 року, коли на острові Великий Уссурійський була проведена церемонія установки останнього стовпа на російсько-китайському кордоні, що знаменувало завершення його демаркації^{51,52}. Проте, слід зазначити, що навіть ця подія не є остаточним доказом того, що Китай не буде і надалі намагатися повернути собі свої колишні території.

Опираючись на офіційні демографічні дані Фонду ООН з народонаселення⁵³, можна зробити висновок, що в КНР має місце перенаселення і боротьба за територію і ресурси. Ці фактори можуть викликати зростаючу тенденцію розселення китайців по території РФ і «захоплення» російських земель, що мають кордон з КНР⁵⁴.

Не дивлячись на певні протиріччя, на нашу думку саме зараз, на початку III тисячоліття, керівництвом двох країн закладається міцний фундамент для подальшої плідної співпраці та взаєморозвитку РФ та КНР. У 2014 році зустрічі представників Росії і Китаю набули системного характеру, що дозволило розробити нові глобальні проекти, спрямовані на інтенсифікацію російсько-китайських відносин, націлених на зміцнення позицій цих країн у світовій економіці, а значить, і у світовій політиці⁵⁵.

Ці тенденції прослідковуються і в 2015 році. Однією з чи не найважливіших подій у взаєминах РФ і КНР першої половини 2015 року було святкування 70 річниці Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Згідно з офіційною інформацією агентства «Сінхуа», аналітичні і експертні кола Китаю високо оцінили цю подію, зазначивши, що «Парад не тільки дає чудову можливість для Російської Федерації і Китайської Народної Республіки спільно провести заходи на згадку про важливу історичну подію, але також допоможе надати визначеності їх зв'язкам і явити зразок нового типу міжнародних відносин»⁵⁶.

⁴⁸ Границы Китая: история формирования. / Под общ. ред. В. С. Мясникова, Е. Д. Степанова. М., Памятники исторической мысли, 2001. – с.470.

⁴⁹ Румянцев Е. Н. Предисловие. // Китай: актуальные проблемы внешней политики в освещении политологов КНР, Тайваня и Сингапура. М., 2007 (Экспресс-информация / ИДВ РАН, № 3). – с.4–12.

⁵⁰ Итоги с Владимиром Путиным: внешняя политика Кремля. Доклад Института Национальной Стратегии // Журнал «Золотой Лев». – № 151–152 – с.17–19.

⁵¹ Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Взгляд, <http://www.vz.ru/society/2008/10/14/218699.html>, «Россия демаркировала границу», Інформація з 14 X 2008 р.

⁵² Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Однако, <http://www.odnako.org/blogs/dalnyi-vostok-budut-zaselyat-shtab-kvartirami-goskorporacij/>, «Дальний Восток будут заселять штаб-квартирами госкорпораций», Інформація з 06 II 2014 р.

⁵³ The United Nations Population Fund (UNFPA), <http://www.unfpa.org/news/building-better-lives-through-population-and-development-agenda>, Building Better Lives through a Population and Development Agenda, Information from 18 IX 2013.

⁵⁴ Усеукраїнський щотижневий таблоїд «Бульвар Гордона», <http://gordonua.com/publications/Eks-posol-v-Kitae-Kostenko-Pekin-fakticheski-priznal-polnoe-pravo-Rossii-diktovat-Ukraine-svoi-usloviya-77202.html>, Экс-посол в Китае Костенко: Китай не будет с помощью силы захватывать российские земли. Это будет ползучая мирная экспансия, Інформація з 23 IV 2015.

⁵⁵ Сайт Інформаційно-аналітичного агентства Regnum, <http://www.regnum.ru/news/1856020.html>, «Россия и Китай намерены создать две совместные структуры», Інформація з 13 X 2014 р.

⁵⁶ Сайт Інформаційно-аналітичного порталу новин Новости Сегодня24 <http://news24today.info/parad-pobedy-pomozhet-rossii-i-kitayu-sozdat-novyy-tip-mezhdunarodnykh-otnosheniy.html>, Парад Победы поможет России и Китаю создать новый тип международных отношений, Інформація з 8 V 2015.

ABSTRACT

The rising tensions between Russia and the West, especially the United States, over Ukraine provide a constant reminder of the Cold War, when the two superpowers fought proxy conflicts for spheres of influence. A key question in the current game of great power politics is the Beijing's official position and Sino-Russian cooperation in this context.

According to this theme, the article is devoted to the Russian vector of foreign policy of the People's Republic of China at the beginning of the III millennium. The author analyzes the Sino-Russian relations in the context of the Ukrainian crisis. China now is an important geopolitical player in the Euro-Asian continent and the Atlantic-Pacific region, and the Russian vector in its foreign policy will be crucial in the expansion of the Chinese economy in the future. In the article examined the primary tendencies of evolution of China's geopolitics at the present stage of development. Particular attention is paid to the development of economic and political relations between Russia and China in 2013-2015.

The author of the article analyzed the northwestern geopolitical line of the People's Republic of China. Also emphasized the importance of the energy sphere in the Sino-Russian relations and the growing tendency of these relations in 2013-2014. In the article is also underlined that highlights of Sino-Russian cooperation in 2014 included the conclusion of large-scale energy deals, the initiation of ambitious bilateral projects in the economic and financial sectors, joint military maneuvers, and the announcement of further arms deals.

The article also deals with the role of the military cooperation between the Russian Federation and the PRC as a tool to counter the United States in the Atlantic and Pacific region.

As Russia turns its strategic axis eastwards it is struggling to maintain its influence in Central Asia – while China is moving westwards with the intent of becoming a great Eurasian power. Proceeding from the aforesaid it can be concluded that the current Sino-Russian relations can be considered as a strategic partnership, which tends to increase.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Відповіді офіційного представника МЗС КНР Лю Цзяньчао на запитання кореспондентів на прес-конференції 23 червня 2005 року.
2. Внешнеторговый оборот Китая в 2013 г.» «Хайгуань тунци», № 10, 2013 г.
3. Галенович Ю. М. Россия в «китайском зеркале». Трактовка в КНР в начале XXI века истории России и русско-китайских отношений. Москва: Восточная книга, 2011. – с. 23
4. Границы Китая: история формирования. / Под общ. ред. В. С. Мясникова, Е. Д. Степанова. М., Памятники исторической мысли, 2001. – с.470
5. Гучан Лю. О внешней политике Китая и китайско-российских отношениях. / Лю Гучан. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2008. – 44 с. – Библиогр.: с. 17.
6. Итоги с Владимиром Путиным: внешняя политика Кремля. Доклад Института Национальной Стратегии // Журнал «Золотой Лев». – № 151–152 – с.17–19
7. Румянцев Е. Н. Предисловие. // Китай: актуальные проблемы внешней политики в освещении политологов КНР, Тайваня и Сингапура. М., 2007 (Экспресс-информация / ИДВ РАН, № 3). – с.4–12.
8. Сближение Китая и России демонстрирует тройной стратегический эффект , Жень жибао, - 10/02/2014
9. Україна і Китай спільно побудують у Криму глибоководний порт \ Олексій Мазюк \ Ukrinform - 05.12.2013
10. Dingding Chen After APEC, East Asia Summit, and G20, China Emerges a Global Leader Official / Dingding Chen // The Diplomat.-November 17, 2014
11. «China and Russia in naval co-operation vow» [Text] / Jamil Anderlini // business newspaper Financial Times. – 2014. – №3. – p.18
12. China calls for ceasefire in Ukraine, Xinhua,2014-08-29
13. Edward Schwarck Can China and India Cooperate in Afghanistan / Edward Schwarck// The Diplomat.- Oct. 01, 2014
14. L'économie de la Chine devant celle des Etats-Unis ? Une histoire d'indicateurs [Texte]/ Anne Eveno // Magazine Le Monde (France). – 2014. – №7– p. 10

15. Shannon Tiezzi During US-China Talks, Xi Welcomes Russian Official/ Shannon Tiezzi // The Diplomat. – July 10, 2014
16. Shannon Tiezzi China's Agricultural Deals with Ukraine in Jeopardy/ Shannon Tiezzi // The Diplomat. – February 28, 2014
17. 2014-08-06
18. 15/03/2014
19. Офіційний сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Kremlin.ru , <http://news.kremlin.ru/visits/46998> , «Визит в Китай. Форум АТЭС», Інформація з 09 XI 2014 р.
20. Сайт Інформаційного агентства Росії ТАСС , <http://itar-tass.com/politika/1560495> , «Лидеры России и Китая заявили о поддержке избранной линии сотрудничества двух стран», Інформація з 09 XI 2014 р.
21. Сайт Інформаційного-аналітичного агенства Regnum, <http://www.regnum.ru/news/1856020.html> , «Россия и Китай намерены создать две совместные структуры», Інформація з 13 X 2014р.
22. Сайт Інформаційного-аналітичного агентства Regnum, <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/tourism/1736085.html> , «Лавров: Российско-китайские отношения находятся на беспрецедентно высоком уровне», Інформація з 22 XI 2013 р.
23. Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Взгляд, <http://www.vz.ru/society/2008/10/14/218699.html> , «Россия демаркировала границу», Інформація з 14 X 2008 р.
24. Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Геополитика, <http://gpolitika.com/?p=5183> , «Россия и Китай: золотая геополитика», Інформація з 19 X 2014 р.
25. Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Однако, <http://www.odnako.org/blogs/dalniy-vostok-budut-zaselyat-shtab-kvartirami-goskorporaciy/> , «Дальний Восток будут заселять штаб-квартирами госкорпораций», Інформація з 06 II 2014 р.
26. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу Перспективы, http://www.perspektivy.info/book/severo-vostochnaja_azija_vnutrennije_i_vneshnije_izmerenija_razvitiya_i_bezопасnosti_2012-03-07.htm , «Северо-Восточная Азия: внутренние и внешние измерения развития и безопасности», Інформація з 07 III 2012 р
27. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу Тижень.ua, <http://tyzhden.ua/World/61287> , «Афганістан може потрапити під контроль Китаю», Інформація з 01 IX 2012 р.
28. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Новости Сегодня24 <http://news24today.info/parad-pobedy-pomozhet-rossii-i-kitayu-sozdat-novyy-tip-mezhdunarodnykh-otnosheniy.html> , Парад Победы поможет России и Китаю создать новый тип международных отношений , Інформація з 8 V 2015.
29. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Gazeta.ru, <http://www.gazeta.ru/business/2013/10/22/5719209.shtml> , «Китай себе на уме», Інформація з 22 X 2013 р.
30. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин RIA.ru, <http://ria.ru/world/20130902/960280098.html> , «Си Цзиньпин: Россия и КНР подпишут ряд документов на саммите G20», Інформація з 02 IX 2013 р.
31. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин РБК, <http://top.rbc.ru/economics/20/12/2013/896107.shtml> , «В.Путин ратифицировал соглашение о поставках нефти в Китай », Інформація з 20 XII 2013 р.
32. Сайт Інформаційного порталу новин Жэньмин жибао, <http://russian.people.com.cn/95181/8572895.html> , «Российско-китайские отношения - основа глобальной стабильности», Інформація з 20 III 2014 р.
33. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин Сегодня.ua , <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/rossiysko-kitayskie-otnosheniya-budut-sushchestvennym-faktorom-mirovoy-politiki-nadeetsya-putin-513678.html> , «Российско-китайские отношения будут существенным фактором мировой политики, надеется Путин», Інформація з 17 IV 2014 р.
34. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин RIA.ru, <http://ria.ru/world/20140520/1008598293.html> , «Российско-китайские отношения близки к настоящему партнерству», Інформація з 20 V 2014р.
35. Сайт Інформаційно-аналітичного порталу новин Global Research, <http://www.globalresearch.ca/putins-asia-pacific-economic-cooperation-apec-summit-speech-trade-in-rubles-yuan-will-weaken-dollars-influence/5413432> , «Vladimir Putin's Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Summit Speech: Trade in Rubles and Yuan Will Weaken Dollar's Influence», Інформація з 11 XI 2014 р.
36. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин RT, <http://russian.rt.com/article/55972> , «Госдеп намерен убедить страны Азии поддержать санкции против России», Інформація з 24 X 2014 р.

37. Сайт Інформаційного порталу Project-Syndicate, <http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-china-alliance-by-joseph-s--nye-2015-01>, «A New Sino-Russian Alliance?», Інформація з 12 I 2015 р.

38. Сайт Інформаційного-аналітичного порталу новин The Kiev Times, <http://thekievtimes.ua/politics/397149-kitaj-zashhishhaet-rossiyu-ot-sankcij.html>, «Китай защищает Россию от санкций», Інформація з 01 IX 2014 р.

39. Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Kurs, <http://kurs.ru/41/10092044>, «Золотовалютные резервы Китая увеличились по сравнению с концом 2013 года», Інформація з 16 IV 2014 р.

40. Сайт Інформаційно-аналітичного порталу Text.org.ua, http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/9799/Rosija_onovluje_spysok_vorogiv_Komu_distanutsa_teritoriji, «Росия оновлює список ворогів. Кому дістануться території РФ?», Інформація з 25 XI 2014 р.

41. Усеукраїнський щотижневий таблоїд «Бульвар Гордона», <http://gordonua.com/publications/Eks-posol-v-Kitae-Kostenko-Pekin-fakticheski-priznal-polnoe-pravo-Rossii-diktovat-Ukraine-svoi-usloviya-77202.html>, Экс-посол в Китае Костенко: Китай не будет с помощью силы захватывать российские земли. Это будет ползучая мирная экспансия, Інформація з 23 IV 2015.

42. Daily Singapore's newspaper «Lianhe Zaobao», <http://www.zaobao.com.sg/search/site/%E4%B9%A0%E8%BF%91%E5%B9%B3%E5%87%BA%E5%B8%AD%E7%BA%A2%E5%9C%BA%E9%98%85%E5%85%B5%E7%9A%84%E6%84%8F%E4%B9%8>, Information from 10 V 2015.

43. Onlain-magazin Diplomat, [Electronic resource]. – US Snubs Russia, China Doesn't/ Ashley Hess, 22 VIII 2013. – Режим доступу : <http://thediplomat.com/2013/08/us-snubs-russia-china-doesnt/>

44. Information Analytical Portal of news China.Daily, http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-12/22/content_19136946.htm, Beijing willing to assist Moscow, Information from 22 XII 2014

45. Magazine online Le Figaro (France), [Ressource électronique]. – Xi Jinping et Poutine unis dans leur rejet de l'Occident, 09 XI 2014. — Режим доступу : <http://www.lefigaro.fr/international/2014/11/09/01003-20141109ARTFIG00144-xi-jinping-et-poutine-unis-dans-leur-rejet-de-l-occident.php>, вільний. - Загл. з екрану. (09 XI 2014).

46. The Xinhua News Agency (PRC), <http://russian.people.com.cn/n/2014/0902/c31521-8777290.html>, МИД КНР: санкции не способствуют политическому решению украинского вопроса, Information from 02 IX 2014

47. The international news agency Reuters, <http://www.reuters.com/article/2014/09/01/us-china-russia-ukraine-idUSKBN0GW1TC20140901>, China opposes proposed EU sanctions against Russia, Information from 01 IX 2014

48. The international daily newspaper The Financial Times, <http://blogs.ft.com/the-world/2014/11/china-and-russia-push-back-against-the-us/?Authorised=false>, China and Russia push back against the US, Information from 20 XI 2014

49. The International Radio of China, <http://ukrainian.cri.cn/83/2015/05/15/2s39822.htm>, Украина і Китай підписали валютну угоду на 54 мільярди, Information from 15 X 2015

50. The international daily newspaper The Wall Street Journal, <http://www.wsj.com/articles/russia-opes-jostle-to-meet-china-oil-demand-1421987738>, Russia, OPEC Jostle to Meet China Oil Demand, Information from 23 I 2015

51. The United Nations Population Fund (UNFPA), <http://www.unfpa.org/news/building-better-lives-through-population-and-development-agenda>, Building Better Lives through a Population and Development Agenda, Information from 18 IX 2013.

52. An American business magazine «Forbes» (Ukrainian), <http://forbes.ua/opinions/1385100-ukraina-kitaj-itogi-2014-i-vyzovy-2015>, Украина – Китай: итоги-2014 и вызовы-2015, Information from 18 XII 2014

ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА» ЯК ФОРМАТУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС

У статті аналізуються основні можливості й перспективи, які Україні надає участь у «Східному партнерстві», розглядаються особливості формату взаємодії учасників проекту з країнами-членами ЄС та переваги ініціативи порівняно з Європейською політикою сусідства. Стаття також акцентує увагу на слабких аспектах українсько-європейської співпраці у рамках проекту та досліджує, чому не всі пропозиції «Східного партнерства» відповідають євроінтеграційним прагненням нашої держави.

Ключові слова: «Східне партнерство», Угода про асоціацію, багатостороння взаємодія, платформа співпраці.

Від самого початку становлення зв'язків між Україною та ЄС наша країна обрала шлях зближення з Європою та поступової інтеграції до Союзу, що залишалось незмінним у процесі еволюції відносин сторін. З часом інтеграція України в Європейський Союз стала не лише її зовнішньополітичним пріоритетом, а й, передусім, вагомим фактором, що впливав на розвиток держави. Водночас, підхід до набуття Україною членства в ЄС як до кінцевої мети за весь період співпраці неоднозначно сприймався європейськими партнерами.

Всупереч українським очікуванням, розширення ЄС на Схід у 2004 році не сприяло євроінтеграційним амбіціям України, якій разом з іншими країнами-сусідами було запропоновано Європейську політику сусідства, що недостатньо враховувала зовнішньополітичні інтереси нашої держави.¹ Хоча ЄПС поширювалася на країни, що лежать на сході та півдні Євросоюзу, європейські держави були набагато більше зацікавлені у розвитку відносин зі своїми південними сусідами, що, звісно, відобразилось на фінансуванні та перспективності запропонованих проектів.

Нові можливості для прискорення євроінтеграції України з'явилися з започаткуванням «Східного партнерства». «Східне партнерство» (Eastern Partnership) – ініціатива, офіційно запропонована Європейським Союзом та представлена Міністром закордонних справ Польщі за участю Швеції на Раді із загальних питань та зовнішніх відносин 26 травня 2008 року.² На відміну від Європейської політики сусідства, що орієнтувалася на країни Середземноморського басейну та пострадянські держави і, відповідно, застосовувала до них однакові підходи, «Східне партнерство» було спрямоване виключно на східних сусідів ЄС. Проект мав на меті розвиток і поглиблення всебічної співпраці з країнами, що прагнули більшого зближення з ЄС, а саме з Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Вірменією, Молдовою та Україною.³ Офіційним стартом ініціативи став Празький саміт 7 травня 2009 року.

Порівняно з Європейською політикою сусідства, позитивним зрушенням у сфері співпраці України з ЄС в рамках «Східного партнерства» була ідея вдосконалення багатосторонньої взаємодії, яка має сприяти прогресові у відносинах на двосторонньому рівні, ставши форумом з обміну інформацією та досвідом для сусідів ЄС. Одним із найважливіших пунктів польсько-шведського проекту стала пропозиція Євросоюзу вийти на новий рівень взаємин – відносин асоціації – через підписання двосторонніх Угод про асоціацію замість на той час чинних Угод про партнерство та співробітництво, що означало поглиблення взаємодії сторін в усіх сферах суспільного життя. На противагу Європейській політиці сусідства, такий підхід більше відповідав зовнішньополітичній стратегії України.

¹ Маначинський О., Дудчак О. «Східне партнерство» – песимістичні реалії // ЗОВНІШНІ СПРАВИ. – 2011. – № 10. – С. 36.

² Там само.

³ Support for culture in the Eastern Neighbourhood [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=441&id_type=3&lang_id=450

До основних сфер, де в рамках «Східного партнерства» пропонувалося зміцнити та поглибити співпрацю між Європейським Союзом та Україною, належали:

- Робота над Угодою про асоціацію та домовленостями про зону вільної торгівлі між ЄС та шістьма країнами-партнерами;
- Фінансування комплексних програм, що мають покращити адміністративну структуру української влади;
- Інтеграція з економіками країн Європейського Союзу, що передбачає зближення українського законодавства з законодавством ЄС;
- Створення економічного союзу між учасниками проекту;
- Співпраця в боротьбі проти корупції, організованої злочинності, нелегальної міграції на території України;
- Збільшення мобільності робочої сили та перспективи відкриття ринків праці ЄС для українців;
- Посилення енергетичної безпеки України;
- Реалізація програм, що спрямовані на подолання нерівномірності економічного і соціального розвитку України та країн Європейського Союзу;
- Реалізація індивідуальних програм (охорона кордонів, допомога у ліквідації наслідків стихійного лиха та інші).⁴

Відповідно до Спільної декларації щодо «Східного партнерства», прийнятої на Празькому саміті, було створено чотири платформи для співпраці на багатосторонньому рівні, а саме: «Демократія, хороше управління і стабільність», «Економічна інтеграція та конвергенція (зближення) з політиками ЄС», «Енергетична безпека» і «Контакти між людьми».⁵

Серед перспектив співпраці України з Європейським Союзом, які надала платформа «Демократія, хороше управління і стабільність» основною стало отримання Україною послідовної та системної допомоги для досягнення рівня європейських стандартів верховенства права, демократичного політичного режиму та належного врядування. На відміну від співпраці у форматі Плану дій «Україна – ЄС», запропонованим Європейською політикою сусідства у рамках ініціативи «Східне партнерство» передбачається досить велика фінансова підтримка для всебічного інституційного розвитку України з метою гарантування прогресу демократії та верховенства права.

Запропонована в рамках нової ініціативи підтримка розвитку демократичних засад і зближення з ЄС посприяла укладенню угоди про політичну асоціацію. Вона допомогла закріпити на міжнародно-правовому рівні прогрес розвитку двосторонніх відносин ЄС та України, факт наближення України до європейських стандартів верховенства права, демократичного політичного режиму та належного врядування, а також установити особливі взаємні права і обов'язки сторін щодо майбутньої повноцінної інтеграції України до ЄС.⁶

Довгостроковою метою платформи «Економічна інтеграція та конвергенція з політиками ЄС» є створення мережі зон вільної торгівлі (ЗВТ) між Євросоюзом і країнами-учасницями «Східного партнерства». Щодо перспектив України, як і інших держав, на які поширюється ініціатива, було вказано, що лише після адаптації національним законодавством норм права ЄС у цій сфері можна буде говорити про реальні можливості для формування ЗВТ. Також зазначалося, що цей процес може зайняти досить тривалий термін.⁷

⁴ Східне партнерство: початок громадського виміру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/en/archive/press_releases_archive/klphfrseuidrghj.htm

⁵ Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-09-78_en.htm

⁶ Газізуллін І. Ф., Гончар М. М., Коломієць О. В. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України – Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: [Агентство “Україна”], 2009. – с.29.

⁷ Федоренко А.І. Східне партнерство як шлях до євроінтеграції пострадянських країн // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 97 (Ч.2). – с. 188

Участь України у «Східному партнерстві» сприяє поглибленню співпраці з Європейським Союзом у сфері економічної інтеграції, що відповідає довгостроковим інтересам нашої держави. Утвердження пріоритетності євроінтеграційного курсу не обіцяє Україні миттєвої економічної вигоди, однак у цьому випадку вона виграє стратегічно: запроваджуючи європейські цінності, норми і правила, Україна тим самим кардинально підвищує свою інвестиційну привабливість завдяки досягненню більшої прозорості й стабільності у сфері ведення бізнесу та отримує реальні шанси реструктуризації національної економіки на сучасних інноваційних засадах, оскільки сучасний інноваційний потенціал Європейського Союзу є достатньо високим.⁸

Вигідним для нашої держави є і те, що ЄС має на меті не лише створити поглиблені зони вільної торгівлі, а згодом – спільний економічний союз у регіоні, а й сприяти економічному вирівнюванню в кожній з країн регіону. Європейський Союз пропонує країнам «Східного партнерства» використовувати інструменти економічної політики та участь в інституціях і агенціях, що раніше були відкриті, як правило, лише для країн-кандидатів ЄС.

Актуальні для України напрямки економічної співпраці в рамках двостороннього та багатостороннього вимірів «Східного партнерства» спрямовані на досягнення таких бажаних результатів:

- економічна інтеграція (доступ на ринки Європейського Союзу і країн-партнерів);
- пом'якшення негативних наслідків трансформацій на ринку праці;
- оздоровлення фінансової та банківської системи;
- підвищення ефективності державної допомоги;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- модернізація інфраструктури країни.⁹

Відповідно до мети тематичної платформи «Енергетична безпека», ключовими завданнями у цій галузі стали підтримка розвитку інфраструктури транспортування сировини та диверсифікації постачань, а також гармонізація політик у сфері енергетики. Однак було зазначено, що початок роботи платформи не буде автоматично супроводжуватися масштабним припливом інвестицій в енергетичну сферу України з Брюсселя або швидкою інтеграцією країн-учасниць до єдиного енергетичного ринку ЄС, так як останній знаходиться ще на стадії становлення. Насправді ЄС може виступити скоріше як посередник, що полегшує приплив інвестицій і кредитів для паливно-енергетичного комплексу України від Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції і розвитку.¹⁰ У цьому контексті варто згадати, що стратегічний документ Послання щодо безпеки енергетичних постачань та міжнародної співпраці «Енергетична політика ЄС: взаємодія з партнерами за межами наших кордонів» від 7 вересня 2011 р. визначає Україну як вагомого партнера у енергетичній сфері. В документі згадується, що близько 20% поставок газу до ЄС проходить через Україну, тому ЄС повинен підтримати зусилля з реабілітації газотранспортної системи України, а також сприяти підвищенню прозорості та рівня правової бази. Підтримка повинна бути націлена на швидшу інтеграцію України до Енергетичного співтовариства.¹¹ Таким чином, розвиток відносин у сфері енергетики визнаний одним із пріоритетних напрямків як і для України, так і Європейського Союзу

⁸ Аналітична доповідь Центру Разумкова. Відносини ЄС – Україна – Росія: проблеми і перспективи // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 4-5. – с. 124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2012&cat=173>

⁹ Газізуллін І. Ф., Гончар М. М., Коломієць О. В. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України. – с. 40

¹⁰ Федоренко А.І. Східне партнерство як шлях до євроінтеграції пострадянських країн // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 97 (Ч.2). – с. 189

¹¹ Аналітична довідка "Енергетична безпека України до 2020 року: виклики, можливості та сценарії в майбутньому десятиріччі". – Київ. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uipp.org.ua/publication/proektnei-publikatsiyi/energetichna-bezpeka-ukrayini-do-2020-roku-vikliki-mozhливosti-ta-stsenariyi.html>

На засіданнях платформи «Контакти між людьми» в ході обговорення перспектив співпраці ЄС та України в центрі уваги знаходяться можливості впровадження окремих програм та проектів ЄС щодо культурної та наукової співпраці.¹²

Важливим напрямом співпраці України і ЄС в рамках «Східного партнерства» є сприяння комунікації між громадянськими суспільствами країн-партнерів. Інструментом реалізації цього завдання став Форум громадянського суспільства, спрямований на забезпечення взаємодії не лише урядів та інституцій, а й громадських організацій. Відповідно до політики Європейського Союзу, їхня роль є винятково важливою у зміцненні демократичних цінностей, а також у забезпеченні контролю над роботою уряду щодо виконання вимог і здійснення реформ.¹³

На засіданнях Форуму учасники робочих груп особливий наголос роблять на потребі підвищення ефективності ролі неурядових організацій в рамках ініціатив «Східного партнерства», ширшого доступу до інформації про ініціативи, що стосуються довкілля й енергетики, а також проектів документів, створення можливостей для моніторингу неурядовими організаціями виконання ініціатив «Східного партнерства», посилення ролі Делегацій Європейської Комісії у діалозі з громадянським суспільством тощо¹⁴

Багатосторонній вимір співпраці в рамках «Східного партнерства» також включає так звані флагманські ініціативи – самостійні програми, спрямовані на підтримку цілей польсько-шведського проекту.¹⁵

Серед флагманських ініціатив найбільш перспективною для України є «Інструмент сприяння малому та середньому бізнесу». Підтримка флагманської ініціативи ЄС щодо вибудовування мережі розвитку малого і середнього бізнесу в Україні значною мірою стимулюватиме залучення інвестицій в різні сектори економіки, відкриття нових підприємств, диверсифікацію структури вітчизняної економіки та зниження напруги на ринку праці. Адже нині у структурі ВВП та зайнятості населення України превалює кілька великих підприємств та галузей (що, в свою чергу, роблять вітчизняну економіку досить вразливою до негативного зовнішнього впливу), а підприємства малого та середнього бізнесу переважно задіяні у секторі послуг і дуже мало представлені в секторі виробництва.

Висвітлюючи позитивні фактори співпраці України та ЄС, доречно зазначити, що для фінансування ініціатив «Східного партнерства» Європейський Союз запланував залучити інших донорів, зокрема, міжнародні фінансові організації.¹⁶

Двома головними інструментами двостороннього виміру є Порядок денний асоціації і сама Угода про асоціацію. Порядок денний асоціації (який прийшов на зміну Плану Дій) вже підписаний з усіма державами «Східного партнерства» (окрім Білорусі) та спрямований на

¹² «Східне партнерство». Інформаційний бюлетень з євроінтеграційних питань. – 2013. – №4 (червень). – С. 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dssz.gov.ua/index.php/operativna-informaciya/publikacii/1733-informatsijnij-byuleten-z-evrointergratsijnikh-pitan-vipusk-4>

¹³ The European Union's European Neighbourhood Policy Info Centre. Interview with Andrea Fontana - Eastern Partnership supporting 'homegrown' reforms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.enpi-info.eu/files/features/Eastern%20Partnership%20Fontana_EN.pdf

¹⁴ Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Екологічна політика та право. Огляди тижня 15 – 19 листопада 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2010/15_11_19_11_2010.pdf

¹⁵ Тодоров І. Я. Регіональний вимір ініціативи ЄС «Східне партнерство» в Україні // Чорноморський літопис: Науковий журнал – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 8. – С. 38-43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&id=9301>

¹⁶ Андрійчук В. Г. Дискурс щодо шансів задекларованих Європейським Союзом в Ініціативі «Східне партнерство» та реальності їх ефективного використання Україною // Формування парадигми багатосторонніх економічних відносин в рамках ініціатив Східного партнерства / Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції 27 травня 2011 р. – К. : УДУФМТ, 2011. – ст. 8-9.

підготовку та допомогу введенню в дію Угоди про асоціацію. Цей документ не є юридично зобов'язуючим та заснований на принципах спільної відповідальності.¹⁷

Політична частина Угоди про асоціацію з Україною була підписана 21 березня 2014 року, а економічна – 27 червня того ж року. Президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу назвав момент підписання угоди про асоціацію історичним, але заявив, що це – лише перший крок, спроба допомогти країні провести справжні реформи та побороти корупцію.¹⁸ 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Українська Сторона передала депозитарію ратифікаційні грамоти і завершила всі внутрішньодержавні процедури.

Підписання Угоди про асоціацію стало основним досягненням ініціативи «Східне партнерство» і стало вагомим кроком на шляху до приєднання до Європейського Союзу. На значення угоди для українсько-європейської співпраці вказує той факт, що за своїм обсягом і тематичним охопленням вона є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом. Угода визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Передбачена Угодою поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС визначатиме правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС.

Відповідно до статті 486 Угоди з 1 листопада 2014 р. здійснюється її тимчасове застосування до моменту набрання нею чинності. Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набере чинності лише після її ратифікації усіма Сторонами. На даний момент угоду ратифікували 15 країн-членів ЄС.¹⁹

Незважаючи на деякі успіхи, «Східне партнерство» складно назвати найвигіднішим форматом співпраці України з ЄС. Проект піддався значній критиці з української сторони, так як він не відповідав євроінтеграційним прагненням України як її зовнішньополітичному пріоритетові. «Східне партнерство» адресоване шістьом державам, які хоч і мають багато спільного, що пов'язано здебільшого з їх радянським минулим, однак значно відрізняються як за внутрішньополітичною ситуацією, так і за природою їх стосунків з ЄС. Україна займає в цій групі винятковий статус і прагне піднести його до формули «більше, ніж сусід». «Східне партнерство» вважається «великою надією», проте радше для інших його адресатів, рівень відносин яких з Європейським Союзом значно відстає від українського.²⁰

Спостерігається брак політичного інтересу ряду країн-членів ЄС до розвитку «Східного партнерства», так як значно більша увага акцентувалася на створенні Союзу Середземномор'я. До того ж, країни-члени ЄС, які більше зацікавлені у стабілізації ситуації в Середземноморському регіоні, є основними наповнювачами бюджету Союзу. Такий підхід чітко відобразився у розподілі фінансування: на Південний вимір Європейської політики сусідства виділяється дві третини загального фінансування, а на східноєвропейські країни – одна третина. Деякі країни-члени ЄС розглядають «Східне партнерство» як конкурента

¹⁷ Снігир О. В, Гуцал С. А., Мітряєва С. І., Лендєл М.О. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливостей для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/566/>

¹⁸ Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС // Українська правда. – 2014. – 27 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/27/7030285/?attempt=1>

¹⁹ Урядовий портал. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344

²⁰ Сидорук Т. В. «Східне партнерство» як новий інструмент політики сусідства ЄС у Східній Європі // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 31. – с. 428

«Чорноморської синергії» та інших проектів, що зменшує їх політичну зацікавленість у розвитку цієї ініціативи.²¹

Ще одною перешкодою ефективної співпраці України та ЄС в рамках «Східного партнерства» є недостатня увага до певних напрямків взаємин. «Приматом» «Східного партнерства» є забезпечення енергетичної стабільності ЄС. Решта завдань поки більше створюють належне обрамлення і видимість збалансованості цілей і завдань даного партнерства. Зокрема, за достатньо довгий період участі України в ініціативі не було вирішене таке болісне для українців питання як запровадження безвізового в'їзду до країн ЄС, при тому, що безвізовий в'їзд в нашу державу для громадян Євросоюзу існує ще з 2005 р., а у 2007 р. Україна вимушено, під тиском Брюсселю, погодилася на безвізовий режим для громадян Болгарії і Румунії.²² В той час як громадяни Молдови, що разом з нашою державою підписала Угоду про асоціацію 27 червня 2014 року, отримали можливість безвізового в'їзду на територію Шенгенської зони ще у квітні того ж року, скасування віз для українців не передбачається в найближчих перспективах. У вересні 2014 Європейський Союз висловив готовність ввести безвізовий режим для поїздок громадян України після виконання вимог Плану дій з лібералізації візового режиму. В листопаді українське Міністерство закордонних справ підтвердило можливість ухвалення рішення про безвізовий режим з ЄС на саміті в Ризі у травні 2015 року, оскільки Україна виконує необхідні умови, однією з яких є введення з 1 січня 2015 року процедури видачі біометричних закордонних паспортів.²³ Однак у березні 2015 голова представництва ЄС в Україні Ян Томбінський заявив, що на ризькому саміті «Східного партнерства» не буде ухвалено рішення про надання безвізового режиму. Сумніви країн ЄС щодо скасування віз в першу чергу викликані подіями на Донбасі, зокрема, відсутністю контролю над кордоном.²⁴

Можна констатувати, що «Східне партнерство» не запропонувало Україні нових вагомих можливостей. Переговори щодо укладення Угоди про асоціацію з ЄС Україна розпочала у лютому 2007 р., безвізовий діалог – у жовтні 2008 р., тобто ще до офіційного запуску ініціативи в травні 2009 р. у Празі. У такий спосіб «Східне партнерство» увібрало в себе основні здобутки України у відносинах з ЄС, які були запропоновані як найбільш інноваційні риси нової політики.²⁵

Отже, започаткування «Східного партнерства» як особливого виміру Європейської політики сусідства сприяло поглибленню й активізації відносин України та ЄС. Співпраця в рамках нової ініціативи відбувається на двох рівнях – багатосторонньому, до якого входить реалізація чотирьох платформ і так званих флагманських ініціатив та двосторонньому, що включає політичну, економічну інтеграцію й посилення мобільності громадян. Найперспективнішими для України є співробітництво в сферах економіки, (особливо вигідним є втілення флагманської ініціативи сприяння малому й середньому бізнесу), енергетичної безпеки і розвитку контактів громадянських суспільств, так як це призводить до прискорення процесів демократизації. Щодо проблем співпраці Україна – ЄС в рамках «Східного партнерства», найбільшій критиці піддається невідповідність можливостей, які пропонує ініціатива, європейським прагненням України та відсутність нових вагомих пропозицій для поглиблення інтеграції. Розвитку взаємин також перешкоджали недостатня зацікавленість країн ЄС східним напрямком, обмежене фінансування та проблеми з демократією в Україні.

²¹Газизуллін І. Ф., Гончар М. М., Коломієць О. В. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України. – с.65

²²10. Мінгазутдінов І. Енергетична безпека, політична модернізація та інтеграція. Головні виклики «Східному партнерству» // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011 – Вип. 97 (Ч.2). – с. 81

²³Україна може отримати безвізовий режим з ЄС на саміті 21-22 травня // Волинські новини. – 2015. – 12 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/society/ukrayina-mozhe-otrymaty-bezvizovyy-rezhym-z-yes-na-samiti-21-22-travnia/>

²⁴ Україна не отримає безвізовий режим з ЄС на саміті «Східного партнерства» в травні – Томбінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26917564.html>

²⁵8. Макаруха З. Відносини Україна - Європейський Союз: від партнерства - до асоціації та економічної інтеграції // Європейське право. – 2012. – № 2-4. – с. 159

Initiated by Poland and prepared in co-operation with Sweden, the Eastern Partnership (EaP) is a project intended to improve relations between the European Union and the post-Soviet states of Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova, and Ukraine. The project was meant to give more opportunities for partner countries interested in moving towards the EU and improving political, economic and cultural relations with the union.

The Eastern Partnership offers two dimensions for the EU – Ukraine co-operation – bilateral and multilateral. The multilateral framework includes four thematic platforms (Democracy, good governance and stability, Economic integration and convergence with EU policies, Energy security, Contacts between people) and several flagship initiatives. The bilateral dimension is designed to deepen political and economic integration and foster visa liberalization process for greater mobility of people across the borders.

The prospects of development of the EU – Ukraine relationship within the framework of the Eastern Partnership involve:

- economic co-operation, especially co-operation within the flagship initiative Small and Medium-size Enterprise Facility that would help to attract investment and foster the diversification of the national economic structure;
- deeper co-operation in the field of energy security;
- development of contacts between civil society organizations from the EU member states and Ukraine as it would promote democracy and human rights, the rule of law, good governance and provide the opportunity to control the implementation of reforms.

So far, the Association Agreement signing has been the greatest achievement of the Eastern Partnership. It's a big step forward for Ukraine and a basis for the development of further cooperation.

As for the downsides to the framework of co-operation between the European Union and Ukraine the Eastern Partnership offers, the biggest problem is inconsistency between the opportunities the initiative gives and the urge of Ukraine to 'return to Europe' combined with the lack of significant steps towards deeper integration. For example, the Eastern Partnership process envisages signing Association Agreements and visa liberalization treaties, but Ukraine had started negotiations on both even before the project was launched. The other obstacles that hindered the development of relations were the lack of interest of the EU member-states to Eastern neighbours, limited funding and democracy problems in Ukraine.

Key-words: the Eastern Partnership, the Association Agreement, multilateral dimension, cooperation platform.

Список використаних джерел

1. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-09-78_en.htm
2. Support for culture in the Eastern Neighbourhood [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=441&id_type=3&lang_id=450
3. The European Union's European Neighbourhood Policy Info Centre. Interview with Andrea Fontana - Eastern Partnership supporting 'homegrown' reforms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.enpi-info.eu/files/features/Eastern%20Partnership%20Fontana_EN.pdf
4. Аналітична довідка "Енергетична безпека України до 2020 року: виклики, можливості та сценарії в майбутньому десятиріччі". – Київ. – 2011. – С. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uipp.org.ua/publication/proektni-publikatsiyi/energetichna-bezpeka-ukravini-do-2020-roku-vikliki-mozhливosti-ta-stsenariyi.html>
- 5.

6. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Відносини ЄС – Україна – Росія: проблеми і перспективи // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 4-5. – С. 124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2012&cat=173>

7. Андрійчук В. Г. Дискурс щодо шансів задекларованих Європейським Союзом в Ініціативі «Східне партнерство» та реальності їх ефективного використання Україною // Формування парадигми багатосторонніх економічних відносин в рамках ініціатив Східного партнерства / Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції 27 травня 2011 р. – К. : УДУФМТ, 2011. – С. 7-15.

8. Газізуллін І. Ф., Гончар М. М., Коломієць О. В. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України – Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : [Агентство “Україна”], 2009. – 84 с.

9. Макаруха З. Відносини Україна - Європейський Союз: від партнерства - до асоціації та економічної інтеграції // Європейське право. – 2012. – № 2-4. – С. 158-165.

10. Маначинський О., Дудчак О. “Східне партнерство” – песимістичні реалії // ЗОВНІШНІ СПРАВИ. – 2011. – № 10. – С. 36-39.

11. Мінгазутдінов І. Енергетична безпека, політична модернізація та інтеграція. Головні виклики “Східному партнерству” // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011 – Вип. 97 (Ч.2). – С. 78-83.

12. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Екологічна політика та право. Огляди тижня 15 – 19 листопада 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2010/15_11_19_11_2010.pdf

13. Сидорук Т. В. «Східне партнерство» як новий інструмент політики сусідства ЄС у Східній Європі // Гілея (науковий вісник) : Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 31. – С. 424-431.

14. Снігир О. В, Гуцал С. А., Мітряєва С. І., Лендєл М.О. Ініціатива ЄС “Східне партнерство”: перспективи ефективної реалізації та можливостей для України”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/566/>

15. «Східне партнерство». Інформаційний бюлетень з євроінтеграційних питань. – 2013. – №4 (червень). – С. 51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dssz.gov.ua/index.php/operativna-informacija/publikacii/1733-informatsiini-bulleten-z-evrointergratsiikh-pitan-vipusk-4>

16. Східне партнерство: початок громадського виміру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/en/archive/press_releases_archive/klphfrseduifdrghj.htm

17. Тодоров І. Я. Регіональний вимір ініціативи ЄС «Східне партнерство» в Україні // Чорноморський літопис: Науковий журнал – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 8. – С. 38-43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&id=9301>

18. Україна може отримати безвізовий режим з ЄС на саміті 21-22 травня // Волинські новини. – 2015. – 12 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/society/ukrayina-mozhe-otrymaty-bezvizovyy-rezhym-z-yes-na-samiti-21-22-travnja/>

19. Україна не отримає безвізовий режим з ЄС на саміті «Східного партнерства» в травні – Томбінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26917564.html>

20. Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС // Українська правда. – 2014. – 27 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/27/7030285/?attempt=1>

21. Урядовий портал. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344

22. Федоренко А.І. Східне партнерство як шлях до євроінтеграції пострадянських країн // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 97 (Ч.2). – С. 187-190

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті досліджено передумови, необхідні для успішної інтеграції і проаналізовано, які з них відсутні у випадку з цим регіоном. Також розглядаються причини невдач інтеграційних проектів на пострадянському просторі – як внутрішні, так і зовнішні. Особлива увага приділяється фактору протидії Заходу пострадянській інтеграції і проблемі недемократичності політичних режимів країн колишнього СРСР.

За результатами дослідження було виявлено, що пострадянська інтеграція приречена на невдачі у зв'язку з: недемократичністю політичних режимів країн регіону; тиском, який чинить на них Росія; протидією Заходу; та небажанням політичних еліт цих держав втратити свою владу. Всі ці перешкоди гальмують створення життєздатного інтеграційного проекту, який би функціонував на засадах рівності і взаємної вигоди, що і є метою інтеграції.

Ключові слова: інтеграційний проект, пострадянський простір, євразійська інтеграція, Росія, ЄС, демократія, політичний режим.

Сучасний пострадянський простір являє собою надзвичайно велику за масштабами територію та багатомільйонну кількість населення, тому, процеси, які проходять на його території, є надзвичайно важливими для всього подальшого розвитку Світового співтовариства. З моменту розпаду СРСР і до сьогоднішніх днів найголовнішим актором на цьому просторі залишається Російська Федерація, яка є основним ініціатором інтеграційних процесів. Створення Митного Союзу Росії, Білорусі та Казахстану є найбільшим та найамбіційнішим з них. Проте, важко стверджувати, що за понад двадцять років після здобуття незалежності, держави-колишні республіки СРСР змогли реалізувати якийсь дійсно вдалий інтеграційний проект.

Осмилення проблем інтеграції на пострадянському просторі має велике значення для України і її зовнішньої політики. Незважаючи на стрімкий розвиток досліджень у сфері інтеграції, немає комплексного аналізу чинників, які перешкоджають розвитку інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Необхідність наукового вивчення дезінтеграційних процесів, що протікають в регіоні, який становить безпосередній інтерес для зовнішньої політики та безпеки України, визначає актуальність теми статті.

Стан наукової розробки. Особливостям інтеграційних процесів на пострадянському просторі приділяється значна увага, про що, зокрема, свідчить аналіз публікацій. Різні аспекти даної проблеми розглянуті в роботах таких науковців, як: Вітман К., Кобилянська Л., Ковтун О., Онищенко В., Палій О., Радзівєвська С., Рябінін Є., та інших. Основну увагу дослідники приділяють проблемі геостратегічного вибору України між європейським та євразійським вектором інтеграції, проте недостатнім є вивчення самого явища пострадянської інтеграції, особливо факторів, які зумовлюють нежиттєздатність таких інтеграційних проектів.

Отже, **метою** статті є аналіз причин невдач інтеграційних проектів на пострадянському просторі.

Під час роботи над статтею було використано наступні **методи дослідження**:

- системний метод – для визначення сутності та передумов ефективності інтеграційних процесів в цілому та на пострадянському просторі зокрема;
- діалектичний метод пізнання інтеграційних явищ, що дає змогу розглянути їх у розвитку, взаємозв'язку та у зв'язку із зовнішніми впливами;
- статистично-аналітичний метод – при вивченні та порівнянні показників рівня демократії країн пострадянського простору;
- метод наукового абстрагування – для аналізу специфіки формування інтеграційних процесів у окремому регіоні.

Першим інтеграційним проектом на теренах пострадянського простору стала СНД¹ – перехідний проект, варіант заміни СРСР, який по суті виявився просто діалоговим майданчиком і за свою історію існування продемонстрував неефективність такого роду об'єднань.

Іншими інтеграційними проектами за участі країн пострадянського простору є:

- економічні (ОЧЕС, ЄврАзЕС, Центральноазійське співробітництво);
- військові (ОДКБ, Blackseafor, Caspian Guard);
- військово-політичні (ШОС);
- політичні (ГУАМ, Центральноєвропейська ініціатива, Євразійський союз);

Інтеграційні процеси, як доводить історія, можуть бути успішними, а можуть і зазнати невдачі. Це залежить від передумов, які відомий американський політолог, автор комунікативної теорії інтеграції – К. Дойч, поділяв на чотири групи:

1. взаємна відповідність частин, що мають інтегрувати;
2. сумісність їх цінностей;
3. взаємна відповідальність;
4. певний ступінь спільної ідентичності або лояльності.²

Якщо говорити про сумісність цінностей та спільну ідентичність, то доцільно виділити і звернути увагу саме на: спільність економічних інтересів, наявність спільних кордонів (географічна близькість), спільної зовнішньої військової загрози, спільна ідеологія (цінності), релігія, культура.

Серед країн пострадянського простору існують далеко не всі з вище зазначених передумов. Є спільні кордони та економічні інтереси, які полягають у відновленні економічних зв'язків, втрачених з розпадом СРСР і пошуку нових ринків. Щодо культурних та релігійних складових, то між слов'янськими та центральноазійськими державами немає нічого спільного. Військова загроза, спільна для усіх – також відсутня, якщо не враховувати, що Росія, а разом з нею і Білорусь вважають своїм головним ворогом НАТО, а конкретно – США.

Звичайно, такі невідповідності заважають ефективній інтеграції держав пострадянського простору.

Інша проблема полягає безпосередньо в діях Росії, яка ініціює інтеграційні проекти і штучно спонукає інші держави до об'єднання. Росія хоче повернути собі потужність і вплив і не може позбутися комплексу втрати імперії, а пострадянські країни відчувають, що така інтеграція нічого не принесе їм, крім диктату з Москви.

Порівнюючи європейську і так звану «євразійську» інтеграцію³ потрібно зауважити, що європейський проект пропонував державам, які прагнули інтегруватися економічну вигоду, вирішення питання безпеки (особливо це було важливо для країн колишнього соцтабору та

країн Балтії, які хотіли уникнути геополітичного впливу Росії), і вимагав від них привести свої країни у відповідність до Копенгагенських критеріїв⁴.

Російська Федерація як ключовий генератор об'єднувачих процесів на пострадянському просторі може запропонувати іншим державам тільки знижку на газ, тому країни мало зацікавлені в участі в російських проектах. Крім того, російські проекти завжди є «анти» проектами – антиамериканськими, антинатівськими, антиєвропейськими. Тобто, критерій вступу – «брати участь може будь-яка країна, головне – аби не з Заходом».⁵

Багато експертів, навіть у самій Росії вважають, що інтеграційний проект буде успішним тоді, коли його очолить інша держава, а не Росія. В. Гросул – головний науковий співробітник Інституту російської історії РАН, доктор історичних наук, вважає, що цей процес має очолити Україна, бо російські ініціативи викликають у більшості пострадянських держав страх.⁶

З наведеною позицією можна цілком погодитися, але в сучасних умовах такий розвиток подій є неможливим, оскільки зовнішньополітичні пріоритети України повністю спрямовані на європейський простір, а історичний досвід організації регіонального об'єднання на пострадянському просторі за ініціативи України (ГУАМ⁷) також виявився за своєю суттю «анти» проектом – на цей раз антиросійським.

Іншою державою, яка може очолити інтеграційний процес, є Казахстан. Саме президент Казахстану – Н. Назарбаєв запропонував створення Євразійського союзу ще в 1994 році. А у 2011 році після заяви В. Путіна про створення такого союзу, Назарбаєв означив низку проблем, які стоять перед реалізацією проекту:

- інтеграція на основі економічного прагматизму (тобто фундаментом майбутнього союзу має стати Єдиний економічний простір);
- добровільність інтеграції (кожна країна має самостійно прийти до рішення – входити, чи ні в нове утворення);
- об'єднання країн на основі принципів рівності, невтручання у внутрішні справи, недоторканності державних кордонів, поваги суверенітету;
- створення наднаціональних органів, які б функціонували на основі консенсусу (але це не передбачає передачу політичного суверенітету);
- відповідальність кожної країни стосовно стійкості внутрішнього розвитку (стабільність економічної, кредитно-фінансової, соціальної політики).⁸

⁴У червні 1993 р. Європейська Рада на своєму засіданні в Копенгагені визнала право кожної європейської країни яка визнає положення статті 6 пункт 1 Угоди про утворення Європейського Союзу вступати до Європейського Союзу після виконання ними низки вимог за трьома критеріями:

- політичного: стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин;
- економічного: дійова ринкова економіка;
- «членського»: зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема визнання його політичних, економічних та монетарних цілей.

Так звані «копенгагенські критерії» або критерії вступу були підтверджені в грудні 1995 р. на Мадридському засіданні Європейської Ради.

⁵Рябінін Є. Євразійський простір: проблеми та перспективи інтеграції [Електронний ресурс] // UA ForeignAffairs. – 04.06.2013. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/jevraziiskii-prostir-prob-lemi-ta-perspektivi-integr/>

⁶Галкин Д. От «бермудского треугольника» в центре Европы к территории развития [Електронний ресурс] // Ежендельник «2000». – 2012. – №15 (602). – Режим доступу: http://www.2000.ua/v-nomere/forum/puls/ot-bermudskogo-treugolnika-v-tsentre-evropy-k-territorii-razvitiya_arhiv_art.htm

⁷Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ – регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова. В основі утворення цієї форми співробітництва лежить єдність позицій країн із подібними політичними й економічними зовнішніми орієнтаціями. Організація була створена 1997 року для протистояння впливу Росії в регіоні й отримала підтримку Сполучених Штатів. У 1999 організація була перейменована у ГУУАМ завдяки вступу Республіки Узбекистан до неї, яка, однак, вийшла з організації 5 травня 2005, викликавши повернення початкової назви. Штаб-квартира розташована у Києві на Майдані Незалежності.

⁸Картунов О. Західні теорії економічної та політичної інтеграції: спроби стислого аналізу / О. Картунов, С. Лаптев // Зовнішня торгівля. – 1999. – № 3-4. – С. 140-143.

Ще один чинник, який перешкоджає створенню життєздатних інтеграційних утворень на пострадянському просторі – «проблема Заходу». Поширеною є точка зору, що Захід не ставить за кінцеву мету приєднання пострадянських держав до ЄС чи НАТО. На думку Є. Рябініна, Захід не мав та не має жодного проекту стосовно пострадянського простору. Більше того – Заходу вигідно, щоб цей простір перебував у стані «чорної діри». Саме через перманентну політичну кризу та економічну залежність від західних фондів існує можливість керувати, маніпулювати та отримувати прибутки за рахунок цих країн. Тому, напрошується висновок, що чим більше пострадянські країни йтимуть у фарватері зовнішньої політики США та ЄС, тим більше вони віддалятимуться одна від одної.⁹

Те, що головною метою Заходу є дезінтеграція цих держав, не приховують американські високопосадовці, зокрема, Г. Клінтон, яка заявила, що США будуть перешкоджати відновленню Радянського Союзу в будь-якій його формі.¹⁰ Говорячи про недопущення реінтеграції СРСР, Г. Клінтон мала на увазі те, що блоку західних держав не вигідне посилення саме Росії на євразійському просторі та, як наслідок, закріплення цього простору за нею. Реінтеграція країн колишнього СРСР навколо РФ є, безумовно, чинником створення простору, що буде головним опонентом західної цивілізації.

Більшість країн регіону намагаються в такій ситуації лавірувати: отримувати переваги зі співробітництва з Росією, але одночасно активно інтегруватися у євроатлантичний простір (це, зокрема, намагалися зробити попередній уряд і президент України). Очевидно, вони не враховували елементарні закони фізики – рухатися ліворуч і праворуч одночасно неможливо. Це також розуміє ЄС, який намагається різними проєвропейськими програмами вирвати пострадянські країни з полюса впливу Росії, але й не допускає до самої Європи, оскільки ці держави не відповідають критеріям і нормам ЄС. Цього, на жаль, не усвідомлюють самі країни, обираючи європейську безперспективність. Проте, іншого варіанту, який би був конкурентоспроможним у цих держав також немає.

Остання проблема інтеграції на пострадянському просторі, яку потрібно розглянути – це політичні режими в країнах колишнього СРСР. Спільна риса цих режимів – недемократичність. У світі існують різні організації, що оцінюють ступінь свободи в державі. кожні два роки складає рейтинг держав за рівнем демократичних свобод. Так, у 2014 р. «EconomistIntelligenceUnit» опублікували рейтинг TheDemocracyIndex 165 країн світу за такими категоріями, як «повна демократія», «недостатній рівень демократії», «гібридний режим», «авторитарний режим»¹¹.

Україна з індексом 5,42 посіла 92 сходинку та є другою в переліку держав із «гібридним режимом» після Грузії. Інші держави колишнього СРСР мають такі результати:

- «недостатній рівень демократії»: 69 – Молдова (6,32);
- «гібридний режим»: 81 – Грузія (5,82), 95 – Киргизія (5,24), 113 – Вірменія (4,13);
- «авторитарний режим»: 125 – Білорусь (3,69), 132 – Росія (3,39), 137 – Казахстан (3,17), 148 – Азербайджан (2,83), 154 – Узбекистан (2,45), 156 – Таджикистан (2,37), 160 – Туркменістан (1,83).¹²

⁹Рябінін Є. Євразійський простір: проблеми та перспективи інтеграції [Електронний ресурс] // UA ForeignAffairs. – 04.06.2013. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/jevraziiskii-prostir-prob-lemi-ta-perspektivi-integr/>

¹⁰CloverCh. ClintonvowstothwartnewSovietUnion [Електронний ресурс] // FinancialTimes. – December 6, 2012. – Режим доступу: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/a5b15b14-3fcf-11e2-9f71-00144feabdc0.html>

¹¹Індекс демократії країн світу (TheDemocracyIndex) – глобальне дослідження і рейтинг країн за рівнем демократії, який його супроводжує. Розраховується за методикою британського дослідного центру TheEconomistIntelligenceUnit. При складанні класифікації враховуються 60 різних показників, згрупованих по 5 категоріях: вибори і плюралізм, громадянські свободи, діяльність уряду, політична ангажованість населення і політична культура.

¹²DemocracyIndex 2014 [Електронний ресурс] // EconomistIntelligenceUnit. – 2015. – Режим доступу: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

Цікаво, що у порівнянні з аналогічним дослідженням проведеним у 2011 році, Україна опустилася з 79 сходинки на 92. Мабуть, над цим варто задуматися. Погіршення показників продемонстрували також Молдова (з 64 на 69), Вірменія (з 111 на 113), Росія (з 117 на 132!), Азербайджан (з 140 на 148), Таджикистан (з 151 на 156). Несподівано покращила свої показники Білорусь (з 139 на 125), а також такі країни, як: Грузія (з 102 на 81), Киргизія (з 107 на 95), Узбекистан (з 164 на 154); Туркменістан (з 165 на 160). Казахстан зберіг свої позиції на 137 сходинці.

Слід зазначити, що деякі країни колишнього СРСР навіть не намагаються приховати той факт, що мають недемократичний режим, закріплюючи в конституціях принципи, які є несумісними з демократичним розвитком. Так, у Азербайджані було внесено поправки до Основного закону, згідно з якими одна й та сама людина може бути президентом країни необмежену кількість разів. Ще у 2007 р. в Казахстані також було прийнято поправки до конституції, які свідчать про необмежений термін повноважень президентства Н. Назарбаєва. Політичні системи Білорусі та Таджикистану функціонують у режимі суперпрезидентських республік, у яких керівник має необмежені повноваження та впливає на всі сфери життя суспільства.

Без сумніву, вражаючими є показники «флагмана» так званої євразійської інтеграції – Росії, яка у рейтингу опустилася на 15 сходинок. Експерти сходяться на думці, що Росія плавно переходить від авторитарного до відверто диктаторського режиму. «Типологічно путінський режим дуже близький до авторитарно-олігархічних режимів, які існували в деяких країнах третього світу в другій половині ХХ століття. Таким, наприклад, як диктатура Маркоса на Філіппінах або диктатура Сухарто в Індонезії на пізньому етапі їх розвитку. Той же периферійний, сировинний капіталізм, та ж корупція як системоутворюючий елемент, та ж імітація деяких окремих демократичних процедур, але у вельми урізаному обсязі»¹³, – заявив російський політичний діяч та публіцист О. Скобов. Схожу позицію висловив, російський економіст колишній радник Путіна А. Ілларіонов: «Щось подібне на російську Джамахірію дійсно зараз створюється... ні демократії, ні прав людини, ні поділу влади, ні верховенства права в цій системі не буде».¹⁴

Саме недостатній рівень розвитку демократії, який спостерігається в пострадянських країнах, є однією з головних перешкод на шляху до успішних інтеграційних проєктів, оскільки політична еліта не готова самостійно поступитися частиною суверенітету у вирішенні будь-яких питань, а це є неодмінною умовою участі в будь-якому інтеграційному проєкті. Тому рівень інтеграції цих країн прямо залежить від рівня демократії та існування громадянського суспільства, яке буде зацікавлене в подальшому розвитку своєї держави.

В результаті проведеного дослідження було виявлено, що на сучасному етапі пострадянська інтеграція приречена на невдачі, оскільки існує ряд причин: безпосередньо в самому пострадянському просторі – у відносинах між цими державами, та тиску, який чинить на них Росія, а також зовнішні причини, пов'язані з протидією Заходу та внутрішні причини – небажання політичних еліт втратити свою владу і недемократичність політичних режимів цих держав. Всі ці перешкоди гальмують створення життєздатного проєкту регіональної інтеграції, на зразок ЄС, який би функціонував на засадах рівності і взаємної вигоди, що і є метою будь-якого інтеграційного процесу.

¹³Скобов А. Переход в неполюженноместе [Електронний ресурс] // Грани.Ру. – 28.06.2012. – Режим доступу: <http://grani.ru/opinion/skobov/m.198695.html>

¹⁴Ілларіонов А. Путинвыбралвойну [Електронний ресурс] // Радио Свобода. – 11.04.2014. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/transcript/25326847.html>

Integration Problems on the Post-Soviet Space

The article deals with the reasons for failures of integration projects on the post-Soviet space. The preconditions necessary for successful integration, the issue of counteracting post-Soviet integration by the West and the problem of non-democratic regimes in the countries of the former Soviet Union are ascertained.

The current post-Soviet space is an extremely large-scale area with multimillion populations, that's why the processes that take place in its territory are crucial for the subsequent development of the international community. However, it is difficult to argue that for more than twenty years after independence, former Soviet republics have been able to realize a truly successful integration project.

Thus, the post-Soviet integration is condemned to fail at the present stage, because there are a number of reasons: directly on the post-Soviet space – between these countries and the pressure exerted by Russia on them, and external reasons related to the counteracting post-Soviet integration by the West, and internal reasons – the unwillingness of political elites to lose their power and undemocratic political regimes of these countries. All these obstacles are hindering a viable integration project, such as the EU, which would function on the basis of equality and mutual benefit, which is the goal of any integration process.

Keywords: integration project, post-Soviet space, Eurasian integration, Russia, EU, democracy, political regime.

Список використаних джерел і літератури

1. Вітман К. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі як продовження дезінтеграції СРСР / К.М. Вітман // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 601-606.
2. Галкин Д. От «бермудского треугольника» в центре Европы к территории развития [Електронний ресурс] // Еженедельник «2000». – 2012. – №15 (602). – Режим доступу: http://www.2000.ua/v-nomere/forum/puls/ot-bermudskogo-treugolnika-v-tsentre-evropy-k-territorii-razvitiia_arhiv_art.htm
3. Илларионов А. Путин выбрал войну [Електронний ресурс] // Радио Свобода. – 11.04.2014. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/transcript/25326847.html>
4. Картунов О. Західні теорії економічної та політичної інтеграції: спроби стислого аналізу / О. Картунов, С. Лаптев // Зовнішня торгівля. – 1999. – № 3-4. – С. 140-143.
5. Кобилянська Л. Економічні фактори розвитку інтеграційних процесів на теренах СНД // Україна та Казахстан: актуальні проблеми економіки, політики, історії: зб. наук. праць. – Київ: ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 167-182.
6. Лаумулин М. Возвращение в место, которогонет [Електронний ресурс] // Россия в глобальной политике. – 2012. – №1. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/number/Vozvraschenie-v-mesto-kotorigo-net-15463>
7. Рябинін С. Євразійський простір: проблеми та перспективи інтеграції [Електронний ресурс] // UA ForeignAffairs. – 04.06.2013. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadmka/view/article/jevraziiskii-prostir-prob-lemi-ta-perspektivi-integr/>
8. Скобов А. Переход в неположеном месте [Електронний ресурс] // Грани.Ру. – 28.06.2012. – Режим доступу: <http://grani.ru/opinion/skobov/m.198695.html>
9. CloverCh. ClintonvowstothwartnewSovietUnion [Електронний ресурс] // FinancialTimes. – December 6, 2012. – Режим доступу: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/a5b15b14-3fcf-11e2-9f71-00144feabdc0.html>
10. DemocracyIndex 2014 [Електронний ресурс] // EconomistIntelligenceUnit. – 2015. – Режим доступу: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ І ПРОБЛЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

В статті аналізуються виклики та загрози європейській безпеці на сучасному етапі, вносяться деякі пропозиції щодо удосконалення системи попередження та усунення найсуттєвіших небезпек.

Ключові слова: європейська безпека, тероризм, Європейський Союз, глобалізація, міграція, націоналізація, дезінтеграція, референдум.

The article deals with the challenges and threats to European security at the present stage, made some proposals on improving the prevention and elimination of the most significant hazards.

Keywords: European security, terrorism, The European Union, globalization, migration, nationalization, disintegration, referendum.

Постановка проблеми. Проблема формування стійкої безпекової політики на європейському континенті виникла одразу після завершення Другої світової війни. Це спонукало провідні європейські держави виробити власну оборонну стратегію, яка б включала в себе всі превентивні заходи щодо попередження та усунення можливих небезпек. Після завершення холодної війни кількість можливих загроз та викликів стабільності у Європі зросла, що змусило Євросоюз приступити до розробки безпекової політики, яка б відповідала цим новим загрозам і забезпечувала координацію дій, спрямованих на вирішення або зменшення існуючих ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема загроз і викликів європейській безпеці в третьому тисячолітті знайшла своє головне висвітлення в працях П. Єрмакова¹, Т. Панас², О. Маруховської-Картунової³. В них здійснено аналіз нової системи європейської безпеки та причини виникнення етнополітичних конфліктів у Європі. Проте події в Україні засвідчили, що проблема загроз безпеці на європейському континенті вимагає більш глибокого вивчення.

Постановка завдання. На основі аналізу джерел та теоретичних досліджень вітчизняних та зарубіжних учених нами зроблена спроба розробити цілісну концепцію щодо вирішення проблем етнополітичних конфліктів у Європі в третьому тисячолітті.

¹ Єрмаков П. Політичний менеджмент / Павло Єрмаков // Енциклопедія Львова : [у 6 т.] / за ред. А. Козицького. – Л. : Літопис, 2008. – Т. 2 : Д–Й. – С. 525–530.

² Панас Т. О. Еволюція шляхів урегулювання баскського етнополітичного конфлікту в Іспанії [Електронний ресурс] / Т. О. Панас // Етнополітичні конфлікти : інтернет-журн. – 2010. – Вип. 4. – [13 с.]. – Бібліогр.: 3 назви. – Режим доступу: http://www.kytmu.edu.ua/vmv/v/p04/panas_st.pdf.

³ Маруховська-Картунова О. Етнополітичні протести та повстання в контексті західної етнополітичної конфліктології [Електронний ресурс] / О. Маруховська-Картунова // Етнополітичні конфлікти : інтернет-журн. – 2013. – Вип. 8. – [34 с.]. – Бібліогр.: 3 назви. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59785/09-Marukhovska-Kartynova.pdf?sequence=1>.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підписання Маастрихтського договору у 1992 р. і утворення ЄС викликало чимало різних загроз у повсякденному житті не тільки для політики певних держав ЄС, а й для кожного мешканця об'єднаної Європи. Сучасна архітектура європейської безпеки пройшла тривалий шлях розвитку та становлення. Вона є своєрідним віддзеркалення певних історичних особливостей даного регіону. Вже у 1950 році за «планом Шумана» передбачалося створення єдиної організації, яка б займалася постійним контролем у сфері безпеки⁴. Протягом десятиліть проблема європейської безпеки була основною ланкою політики провідних держав Європи, яка змушувала вдаватися до різних, як воєнних так і до дипломатичних методів їх вирішення. З вступом ЄС у третє тисячоліття всі проблеми Старої Європи вимагають докладного вивчення, аналізу, осмислення та вирішення. До основних небезпек, які вимагають пильної уваги, можна віднести: локальні релігійні та етнічні конфлікти, стихійна міграція до розвинутих країн ЄС і тероризм. Перелік європейських проблем є значно ширшим, але саме етнополітичні конфлікти непокоять європейську спільноту і впливають не лише на громадянське суспільство, а й на розташування важелів впливу на європейському просторі. Можна згадати, що об'єднана Європа – це результат злиття інтересів великої кількості держав заради миру і безпеки. Могутня і сильна Європа щодня вирішує тисячі проблем, безкомпромісно бореться за поширення демократичних цінностей, проте, тим самим наражається на глибокий спротив країн, де існують власні споконвічні традиції. Дехто з противників поширення впливу Європи на інші регіони світу категорично вказує ЄС на власні внутрішні проблеми⁵.

Серед них загроза релігійних та етнічних конфліктів. Саме вони належать до викликів нового типу європейської безпеки, адже становлять суттєву загрозу переростання у масштабні військові конфлікти по всьому континенту. Необхідно зазначити, що під *етносом* розуміється спільнота людей, яка історично склалася на певній території і володіє особливими рисами культури, мови, особливостями психологічного складу і усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших груп. Уявлення про спільність походження, спільність історичної долі є основою етнічної самосвідомості і груповою ідентифікацією. Одним із його проявів може стати ідеологія націоналізму. Націоналізм – явище неоднозначне. Одним із його полюсів може стати патріотизм, виражений у прагненні народу захистити свою мову, культуру і суверенітет, а іншим ксенофобія (острах і ворожість до всього чужого), уявлення про виключність цього народу і шовінізм стосовно іншим. Націоналізм може проявлятися й у сепаратизмі – у прагненні до суверенітету і прагненні до створення власної незалежної держави⁶.

Серед основних причин виникнення етнополітичних конфліктів можна виокремити такі: історична спадщина міжетнічних відносин (війни між народами, нанесені образи, випадки депортації народів); самовільне проведення кордонів, що не співпадають з кордонами розселення етносів; насильницьке включення території етносу в іншу державу; відсутність реальних умов для розвитку національної культури, навчання рідною мовою; нав'язаний "патерналізм", політика, в основі якої лежить уявлення про архаїчність способу життя малого народу і спроба привити йому культурні зразки розвинутого народу; стереотипи негативного сприйняття іншого народу⁷.

Загальновідомо, що деякі країни Євросоюзу мають «домашні» проблеми серед місцевого населення. Серед таких країн: осередок і «серце» ЄС – *Бельгія*, одна з провідних країн – *Іспанія*, найбільш соціально забезпечена – *Данія* та центральна монархія на теренах одвічної Європи – *Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії*.

Бельгія, як країна, поділена на два округи – Фландрію, де мешкають 6 мільйонів голландськомовних фламандців, та Валлонію, де проживають 4,5 франкомовних валлонців, плюс "незалежний" столичний округ⁸. Відповідно, в Бельгії державними мовами є фламандська та валлонська. Справа в тім, що з моменту виникнення незалежної Бельгії у 1830 році більш ніж сто років у країні домінували франкомовні валлонці. Французька мова займала панівне становище, франкомовні політики очолювали країну. Валлонія була більш економічно розвинутою. Натомість, фламандці, хоч і склали більшість населення, вважалися «нижчою кастою». Однак протягом останніх десятиліть ситуація суттєво змінилася у зовсім протилежну сторону. Металургія, яка була опорою економічного благополуччя Валлонії занепадала. Натомість, Фландрія успішно розвинула постіндустріальне виробництво і стала найбагатшим регіоном країни. З цього часу фламандці все частіше стали замислюватися: «А навіщо ми годуємо цих франкомовних нахлібників?»⁹, що і спричинило етнічний конфлікт у самому «серці» ЄС.

Ще одним осередком етнічної конфліктогенності Європи стало *Королівство Іспанія*. Каталонські націоналісти планують вийти зі складу Королівства, від'єднатися від метрополії і вже планують своє життя у власній незалежній країні.

Ще у січні 2013 року парламент Каталонії проголосив декларацію про суверенітет, проте, у травні цього ж року Конституційний суд Іспанії призупинив рішення каталонської влади. «Зв'язки, які нас об'єднують, не можна розірвати без величезних фінансових втрат», – зазначив прем'єр-міністр Маріано Рахой у своєму письмовому зверненні до мешканців Каталонії. Рішення про проведення місцевого референдуму приймає виключно центральний уряд Іспанії¹⁰.

9 листопада 2014 року Каталонія провела референдум щодо самовизначення статусу свого регіону. Результати виявилися приголомшливими. Після підрахунків 96,8% бюлетенів виявилось, що 80,76% учасників опитування хочуть, щоб Каталонія стала самостійною державою. Президент Генералітету Каталонії Артур Мас радісно назвав підсумки опитування торжеством демократії. Однак, давайте не забувати, що участь в недавньому опитуванні взяли близько 2,5 млн мешканців Каталонії. А тепер порівнюємо – на вибори парламенту Каталонії 2012 прийшло близько 3,7 млн виборців. Робимо висновки, що 1,2 млн громадян просто проігнорували це опитування¹¹. Більшість аналітиків вважають, що Каталонія чимало втратить від «самостійності». Вона автоматично вийде зі складу Європейського союзу, тим самим на її територію не поширюватиметься юрисдикція всіх європейських законодавчих і контролюючих установ. Через це кількість капіталовкладень різко знизиться і процвітаючий регіон буквально за одну мить перетвориться в абсолютного банкрута¹².

У вересні 2012 року понад мільйон каталонців вийшли в Барселоні на демонстрацію за незалежність. Десятиліттями також боролися і волелюбні мешканці Країни Басків на півночі Іспанії – спершу з допомогою збройних загонів ЕТА, сьогодні за допомогою виборчих урн та референдумів. І те, що вихід зі складу Королівства не передбачений її конституцією, не зупиняє іспанських націоналістів.

⁸ Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006. – С. 345.

⁹ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі. – К.: Преса України, 2013. – 7 – С.16. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-nationalizmustratehiia-vyzhyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

¹⁰ BBC Новини. Україна [Електронний ресурс]: Іспанія не дозволила Каталонії провести референдум про незалежність. – 2013. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2013/09/130915_or_catalonia_referendum.shtml.

¹¹ European Pravda. [Електронний ресурс]: Референдум в Каталонії: міф про розпад Іспанії. – 2014. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2014/11/10/7027619/>.

¹² SWI. Swissinfo.ch [Electronic resource]: Spagna: Catalogna domenica al voto su indipendenza. – 2009. – Access mode: <http://www.swissinfo.ch/ita/tutte-le-notizie-in-breve/spagna--catalogna-domenica-al-voto-su-indipendenza/7885252>.

⁴ Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006. – с. 387–394.

⁵ Там само. – С.345.

⁶ Юрій М.Ф. Політологія. – К.: Дакор, 2006. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/zmist.htm.

⁷ Там само.

«Розлучення часто ініціюються однією стороною», із житейською мудрістю відповів на це голова Баскської націоналістичної партії «Partido Nacionalista Vasco» Іньїго Уркуллу Рентерія¹³.

В українських ЗМІ не часто можна почути тривожні новини з такої країни Європи як Данія. На перший погляд це країна, в якій мирно проживають люди, котрі мають власні споконвічні традиції і усталений спосіб життя, але це тільки на перший погляд. Варто зазначити, що на території цієї держави існує «вільне» місто Християнія. Це територія в центрі данської столиці Копенгагена на вході до якої стоять помітні два великих камені. Виникло це місто надзвичайно швидко і без зайвих клопотів. Група молодих людей в середині 70-х років, на хвилі розповсюдженого в той час впливу хіпі, заселила комунальні приміщення в центрі Копенгагена і стала там спокійно проживати¹⁴. Мешканці цього міста сповідують ті ж закони і правила, що є притаманним для субкультури хіпі. На вулицях можна придбати легкі наркотики, звідусіль лунає музика, на вікнах росте чимало різних квітів. Категорично заборонено вживати важкі наркотики, вчиняти аморальні злочини та фотографувати на центральній вулиці цього міста. Кожен турист може відвідати цей «феномен місцевого самоврядування». Проте не варто забувати, що на території Християнії не діють закони цивілізованого європейського суспільства, а панують власні «неписані» правила. Влада Данії намагалася боротися з цим проявом всездозволеності, але всі спроби завадити розквіту цього місця завершилися повним провалом.

Територія Християнії оголошена центральним урядом «експериментальною зоною», а її жителі повинні сплачувати фіксований податок у державну казну. Держава вирішила, що краще мати одне таке місце під своїм контролем, ніж дозволити поширитися такому способу життя по всій території Данії¹⁵.

Ольстерська проблема у Сполученому Королівстві виникла внаслідок незадоволення північноанглійських католиків поділом Ірландії 1921 року та їх менш вагомим соціальним та економічним статусом у порівнянні з протестантами. Причиною цієї проблеми, на їх думку, є неправильний територіальний поділ. Зараз з впевненістю можна сказати, що даний етно-конфесійний конфлікт справляє вагомий вплив на політику Великої Британії. Основними складовими ольстерської проблеми є різні підходи католицької та протестантської меншини до визначення конституційного статусу Північної Ірландії. Ці відмінності легко можна пояснити тим, що кожен представник тієї чи іншої меншини має різні політичні погляди сформовані у відповідності до власного виховання та світогляду. Деякі радикальні угруповання намагалися досягти своєї мети збройним насильницьким методом. Тож, постає ще одна проблема – проблема безпеки. Політика центрального британського уряду спрямована на знайдення компромісу та примирення двох громад¹⁶. Найважче виявилось вибрати правильну стратегію забезпечення спокою на території Північної Ірландії. Британський уряд провів низку переговорів з радикальними воєнізованими угрупованнями та реформував північноірландську поліцію, що значно збільшило рівень довіри до неї. Англія відмовилася від такого поняття, що Ольстер це виключно її власна внутрішня проблема і вивела її на міжнародний простір.

¹³ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі. – К.: Преса України, 2013. – 7– с.7. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizmustratehiiia-vyzyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

¹⁴ Там само. – С.45-46.

¹⁵ Wikipedia. Scottish independence referendum, 2014. [Electronic resource]: the article. – 2015. – Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Scottish_independence_referendum,_2014.

¹⁶ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі. – К.: Преса України, 2013. – 7– с.13. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizmustratehiiia-vyzyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

Створено консультативні групи за участю Республіки Ірландія для вирішення даного конфлікту та підписано чимало договорів щодо розширення повноважень місцевого самоврядування¹⁷. Ще однією так званою «проблемною точкою» на карті Великої Британії є Шотландія. 18 вересня 2014 року було проведено референдум про незалежність Шотландії. Проект проведення даного волевиявлення планувався ще з 2009 року, а 2010 року опубліковано законопроект, який виносився на суспільне обговорення. Проект передбачав наявність двох питань «так-ні» на референдумі. 15 жовтня 2012 року прем'єр-міністром Великої Британії Девідом Кемероном та міністром регіонального уряду Шотландії Алексом Селмондом підписана угода про порядок проведення референдуму про незалежність Шотландії восени 2014 року. За результатами опитування у 32-х шотландських регіонах, що брали участь в референдумі «проти» висловилися близько 55% виборців, а «за» – 45%¹⁸.

Отже, етнічні та релігійні конфлікти у Європі продовжують завдавати шкоди її цілісності та безпеці. Вони зумовлені переважно історичними чинниками, неможливістю певної етнічної чи конфесійної громади жити окремо, ізольовано від інших. Європейська безпека напряму залежить від стану урівноваженості та спокою в усіх куточках Старого світу.

Можна з впевненістю сказати, що дух націоналізму широко розправляє свої крила над територією ЄС, а тому основне її завдання на порозі третього тисячоліття не дозволити цим конфліктам поглибитися і стати найбільшою загрозою її цілісності. Для послаблення напруги у зонах найбільших конфліктів проводиться глобальна інформаційна безпекова політика, легітимізуються закони про національні меншини та використання мов цих меншин у правовому полі.

Завдяки цілеспрямованій концепції по ліквідації цих загроз проводяться превентивні заходи з метою попередження конфліктів. Громадська думка в проблемних регіонах повністю виключає шлях боротьби за автономію терористичними методами, а спирається на міжнародний політичний діалог у демократизованому суспільстві.

У другій половині ХХ ст. виникли різноманітні національні й міжнародні терористичні організації. З 60-х років систематично терористичні акти мають місце у Північній Ірландії і Великій Британії ІРА (Ірландська республіканська армія), в Іспанії – ЕТА (Організація баскських націоналістів). Проте, у 90-х роках РАФ («Фракція червоної армії») та ІРА оголосили про припинення будь-яких актів терору¹⁹. На початку ХХІ ст. проблема боротьби з тероризмом ще більше загострилася. Криваві акти міжнародних терористичних організацій, здійснені в період останнього десятиліття, відзначаються масовими жертвами, крайньою жорстокістю і бездумністю. На відміну від попередніх десятиліть, у першій половині ХХІ ст. відбувається інтернаціоналізація тероризму, зростає фінансова база і значно виросла технічна та інформаційна оснащеність. Загальний бюджет терористичних організацій складає від 7 до 30 млрд доларів²⁰. Найбільшу небезпеку не лише для Європи, а й для інших держав світу на сучасному етапі складає міжнародна організація «Аль-Каїда», ЕТА та ряд мусульманських організацій.

Питання про необхідність об'єднання зусиль європейського співтовариства для ліквідації міжнародного тероризму в останні роки розглядалися на нарадах керівників «Великої сімки», на конференціях Ради Європи²¹.

¹⁷ Wikipedia. Scottish independence referendum, 2014. [Electronic resource]: the article. – 2015. – Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Scottish_independence_referendum,_2014.

¹⁸ The Scottish Government. Scotland's Referendum. [Electronic resource]: First Minister on Referendum Outcome. – 2014. – Access mode: <https://www.scotreferendum.com/2014/09/first-minister-on-referendum-outcome/>.

¹⁹ Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006. – С.392.

²⁰ Pravodom – правовий портал. Міжнародний тероризм. [Електронний ресурс]: стаття з підручника. – 2008. – Режим доступу: <http://pravodom.com/mzhnarodne/36/592-mizhnarodnij-terorizm>.

²¹ BBC Новини. Україна [Електронний ресурс]: Іспанія не дозволила Каталонії провести референдум про незалежність. – 2013. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2013/09/130915_or_catalonia_referendum.shtml.

Як зазначає радник і член правління Центру міжнародних і стратегічних досліджень, професор зовнішньої політики США у Школі поглиблених міжнародних досліджень при Університеті Джонса Гопкінса Збігнев Бжезінський, що до міжнародних терористичних актів екстремістських мусульманських фанатиків спонукало маніхейське судження про західну європейську цивілізацію. Відповідно занепад ЄС не переконає ці групи в протилежному і не додасть їм сил, бо їхній ідеї бракує виразно політичного забарвлення, що його мають інші внутрішні групи, як-от Хамас чи Хезболла. Тому навряд чи такий фундаменталістський тероризм здатний змінити ісламський світ. І навіть якщо так трапиться, то це призведе, радше, до міжусобних війн, ніж до спільних дій проти інших держав. Можна зауважити, що від часів Бакуніна (провідний діяч анархізму XIX століття та завзятий російський захисник тероризму) до Усама бен Ладена тероризм ніде не досягнув своєї політичної мети і не посів місце держави як головного актора на світовій арені. Тероризм посилює міжнародний безлад, але не визначає його суті²².

7 січня 2015 року увесь світ здригнувся від цинічної та безжалісної агресії з боку ісламських терористів у Європі. Приводом до даного терористичного акту стала карикатура голови ісламської держави, що була зображена у випуску французької сатиричної газети «Charlie Hebdo» у Парижі. За декілька хвилин до стрілянини у Twitter газети була опублікована карикатура із зображенням лідера Ісламської держави Аль-Багдаді та підписом «Найкращих побажань. Від Аль-Багдаді також. І особливо здоров'я»²³. За свідченнями очевидців об пів на дванадцять за паризьким часом декілька невідомих чоловіків у масках з криками «Аллах Акбар» увірвалися до редакції журналу і почали стрілянину.

Серед жертв є п'ять французьких карикатуристів-працівників редакції, в тому числі й головний редактор Стефан Шарбон²⁴. Реакція французького уряду та міжнародної спільноти не змусила на себе чекати. Президент Франції Франсуа Олланд запевнив, що дана подія є яскравим прикладом тероризму і наголосив на проведенні будь-яких заходів щодо попередження та ліквідації таких актів у подальшому майбутньому. Вже у вечері 7 грудня багато жителів Франції виходили на вулиці власних міст, щоб вшанувати пам'ять загиблих журналістів. У різноманітних соціальних мережах з'явився хештег #jesuischarlie²⁵. Розстріл журналістів доводить, що терористичний акт 7 січня є нічим іншим як спробою змусити західну культуру, колиську свободи, демократії, прав людини відмовитися від цих цінностей, ввести цензуру, обмежити свободу слова, тобто відмовитися від основоположного права вільного суспільства: права на критику. Захід, Європа і весь світ мусять усвідомити, що на їхній власній території йде війна, перемога в якій гарантує, що варварство ніколи не прийде на зміну цивілізації²⁶. Барак Обама, Ангела Меркель, Джон Керрі, Девід Камерон ніби в один голос підкреслили, що їхні країни разом з Францією будуть продовжувати боротися з будь-якими проявами тероризму. «Це не конфлікт цивілізації, а конфлікт цивілізації з тими, хто проти неї», – рішуче заявив Джон Керрі²⁷.

²² Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі.– К.: Преса України, 2013. – 7– С.85. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizustratehiia-vyzhyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

²³ El Pais Internacional. Atentado contra el Charlie Hebdo. [Electronic resource]: the article Je suis Charlie Hebdo. – 2015. – Access mode: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/01/09/actualidad/1420842456_901133.html.

²⁴ National Post. News. [Electronic resource]: the article called Charlie Hebdo has had a long tradition of disrespect and provocation written by Graeme Hamilton. – 2015. – Access mode: <http://news.nationalpost.com/2015/01/07/charlie-hebdo-has-had-a-long-tradition-of-disrespect-and-provocation/>.

²⁵ Ibid.

²⁶ El Pais Internacional. Atentado contra el Charlie Hebdo. [Electronic resource]: the article Je suis Charlie Hebdo. – 2015. – Access mode: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/01/09/actualidad/1420842456_901133.html.

²⁷ National Post. News. [Electronic resource]: the article called Charlie Hebdo has had a long tradition of disrespect and provocation written by Graeme Hamilton. – 2015. – Access mode: <http://news.nationalpost.com/2015/01/07/charlie-hebdo-has-had-a-long-tradition-of-disrespect-and-provocation/>.

Саме тому трагедія, що хвилює Францію у даний момент, відкликається і болем у всіх нас, вільних людях Землі, які вслід за тисячами французів маємо повторити: «Je suis Charlie Hebdo» («Я – Шарлі Ебдо»)!

На порозі третього тисячоліття ще одним загрозливим викликом для європейського регіону є неконтрольована *нелегальна міграція населення* з менш розвинутих країн Центральної та Східної Європи і країн Близького Сходу. Упродовж останніх десятиліть та й сьогодні Європа приваблює найбільш цілеспрямованих, не лише тих, хто вже здобув вищу освіту чи прагне навчатися у вищій школі, а й тих, хто хоче звільнитися від злиденного життя у своїй країні. Чимало закордонних науковців, лікарів і підприємців вбачають для себе кращі професійні можливості в Європі, ніж удома. Їхні молодші співвітчизники шукають доступу до європейської аспірантури, бо науковий ступінь, здобутий у європейських вишах, дає їм вищі кар'єрні перспективи і в своїй країні, і за кордоном. Із майже одного мільйона іноземних студентів, які щороку навчаються в Європі, чимало залишається там, зваблені європейськими можливостями²⁸.

Сама ж демографічна ситуація в усій Європі, в багатьох так званих постіндустріальних країнах, схожа на повоєнну. Народонаселення падає, працювати, виробляти матеріальні та культурні блага стає нікому. Старіння нації має негативну зростаючу динаміку. Життя до 80, 90 і 100 років гальмує розвиток нації, бо вимагає додаткових коштів на соціальне й медичне забезпечення. Частковим вирішенням цієї проблеми (за низької народжуваності) може стати лише імміграція.

Бідні люди з менш розвинутих країн можуть покращити своє становище тим, що вони приїдуть жити і працювати в заможніші країни, які будуть вдячні за цей приїзд. Приїхавши, вони стануть робітниками і службовцями, відкриють власні майстерні й пекарні, тим самим піднімуть валовий продукт і рівень життя всього населення убогої на людські ресурси країни.

Така міграція «доглядальників» уже давно існує – до Німеччини їдуть лікарі з Румунії і Словаччини, до Франції – медперсонал з Болгарії та Угорщини, до Іспанії і Португалії – з України, до Італії – з Румунії і Молдови²⁹.

Дивлячись на це, можна констатувати, що причин для міграції на порозі третього тисячоліття існує чимало: це і військово-політичні конфлікти, і голод, і возз'єднання сімей, і просто економічна міграція. Часто така міграція є легальною за досить ліберальними і гуманними законами ЄС, за законами про надання політичного притулку біженцям. Інколи міграція є нелегальною, вона в руках організованої злочинності. Такий «квиток у краще життя» вони продають усім бажаючим бідолахам за дуже великі кошти³⁰. Рахунок нелегалів у Європі вже йде не на тисячі, а на мільйони: від 5 до 10 мільйонів³¹.

Цілеспрямованої стратегії по вирішенню цієї проблеми немає. Європейські лідери хочуть провести легалізацію мігрантів, надати їм статус законного перебування на своїй території³².

²⁸ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі.– К.: Преса України, 2013. – 7 – С.36-37. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizustratehiia-vyzhyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

²⁹ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі.– К.: Преса України, 2013. – 7– С.21. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizustratehiia-vyzhyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

³⁰ Голос України в Іспанії. Нелегальна міграція. [Електронний ресурс]: Нелегальна Імміграція в Європі. – 2008. – Режим доступу: http://ukrainaspain.ucoz.ua/index/nelegalna_immigracija_v_evropi/0-34.

³¹ European Space. [Електронний ресурс]: Європейська міграція в цифрах та узагальненнях. – 2008. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/27090.html>.

³² Голос України в Іспанії. Нелегальна міграція. [Електронний ресурс]: Нелегальна Імміграція в Європі. – 2008. – Режим доступу: http://ukrainaspain.ucoz.ua/index/nelegalna_immigracija_v_evropi/0-34.

Видворити нелегалів за межі країни чи просто їх виявити і локалізувати – таких завдань ці країни давно вже не ставлять перед собою. Найбільша загроза для європейської безпеки полягає в тому, що до Європи часто мігрують люди, які не знають, чому і куди вони приїхали. Величезна кількість тих, хто легально чи нелегально прибуває до Європи не знає мови країни, до якої вони приїхали. Досить часто вони не мають освіти, а якщо і мають, то вона абсолютно не відповідає європейському рівню.

Вони приїждять із своїми традиціями і законами, вони мають своє, часто неосяжне європейським розумом, уявлення про початок і завершення робочого дня, про співжиття в багатоповерховому будинку, який багато з них вперше побачили, про роль закону і державних органів у суспільстві³³.

Тому проблема, яку європейці хотіли за допомогою мігрантів вирішити – піднесення життєвого рівня за рахунок активної участі у трудовому процесі – з прибуттям мігрантів лише загострюється. Без мови і без будь-якої освіти їм залишається лише життя на соціальну допомогу від держави, а дехто займається зовсім нелегальними або, подекуди, і кримінальними справами³⁴. Торгівля неоподаткованими сигаретами, наркотиками, організація нелегального в'їзду в країну, крадіжки, проституція – далеко не повний список прибуткових занять³⁵. Тому вирішення економічної проблеми, практично в усіх розвинутих країнах виникла нова суспільна проблема: неприйняття та несприйняття чужинців. Так демографічна криза перетворюється на кризу соціальну з різким наростанням гострих конфліктів. Брутальні етнічні безпорядки в Стокгольмі зрзка травня 2013 року – лише один дрібний симптом важкої хронічної хвороби всього організму³⁶.

Всі ці виклики привели до створення «Об'єднаного центру ситуацій», яку вважають головною розвідувальною агенцією ЄС. Відома як «СітЦен», ця організація розпочала свою роботу у 2001 році. У 2010 році це агентство очолив французький дипломат Патріс Бергаміні, який довгий час працював під безпосереднім керівництвом Кетрін Ештон (колишнього Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки). Необхідність створення подібного агентства у 2001 році пояснювали загрозою тероризму, після теракту 11 вересня у США. На початку заснування таємною інформацією обмінювалися лише Німеччина, Франція, Італія, Британія та Іспанія. Неурядова організація «Відкрита Європа», яка здійснює моніторинг діяльності інститутів Євросоюзу, в минулому заявляла, що у своїй структурі агенція намагається наслідувати модель американського ЦРУ. Проте, у штаті цієї організації працює лише 100 працівників. Також повідомляється, що її співробітники не займаються активним збором інформації. Цю місію виконують національні служби безпеки країн-членів Євросоюзу. Головна робота європейської агенції полягає у тому, щоб аналізувати та упорядковувати ту інформацію, яку їй надають профільні відомства країн ЄС [9].

³³ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі.– К.: Преса України, 2013. – 7– С.25. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizustratehiia-vyzhyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

³⁴ European Space. [Електронний ресурс]: Європейська міграція в цифрах та узагальненнях. – 2008. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/27090.html>.

³⁵ Голос України в Іспанії. Нелегальна міграція. [Електронний ресурс]: Нелегальна Імміграція в Європі. – 2008. – Режим доступу: http://ukrainaspain.ucoz.ua/index/nelegalna_immigracija_v_evropi/0-34.

³⁶ Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі.– К.: Преса України, 2013. – 7– С.23. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizustratehiia-vyzhyvannia-v-hlobalizovanomu-sviti>.

Основною проблемою на шляху створення повної злагодженої політики у сфері безпеки є те, що великі та впливові країни ЄС – Німеччина, Франція, Британія, Італія та Іспанія – не збираються ділитися своїми розвідними даними з іншими країнами-членами Євросоюзу, які є менш могутніми та економічно не стійкими. Хоча більшість аналітиків в один голос пророкують «СітЦен» стати «європейським ЦРУ», якщо вони, звісно, подолають всі перепони на своєму шляху.

З геополітичного погляду питання «де буде Європа через 40 років?» є відкритим для дискусії та всебічного обговорення.

Проте, вона насамперед залежить виключно від самої Європи та обраної правильної стратегії щодо її майбутньої безпеки. Процес врегулювання етнополітичних конфліктів є надзвичайно довгим і не завжди легким. Багатоаспектний характер етнополітичних конфліктів обумовлює різноманітність шляхів їхнього подолання.

Вчені-етноконфліктологи в основному сходяться на декількох основних етапах вирішення даних конфліктів. Перший - це прийняття стратегічних рішень, спрямованих на попередження та нейтралізацію кризових явищ у міжнаціональних і міжетнічних відносинах на базі завчасного створення правових, політичних, соціально-економічних тощо умов з метою їх цивілізаційного розвитку. Другий етап розв'язання етнополітичного конфлікту передбачає здійснення заходів, спрямованих на його врегулювання, шляхом як силового, політичного, економічного впливу на його учасників, так і засобами дипломатичних переговорів. Загальнодержавними найважливішими діями щодо запобігання етнополітичним конфліктам можуть бути: створення політико-правової бази, зорієнтованої на забезпечення рівності прав громадян; забезпечення етнонаціональним меншинам доступу до політичного впливу в усіх сферах суспільного життя; періодична модернізація механізму державного регулювання етнонаціональних процесів на різних рівнях; створення інформаційної системи моніторингу прогнозування й оцінки розвитку етнополітичних та міжетнічних проблем, розробка інструментарію їх завчасного попередження та інші³⁸.

Отже, лише цілеспрямовані, конкретні, рішучі та виважені зусилля можуть дати видимий результат у подоланні етнополітичних конфліктів у Європі. Уряди країн-членів ЄС мають спільно розробити концепцію послаблення етнічної нетерпимості серед мешканців власних країн. Особливо це стосується тих держав, де його рівень є надто високим або подекуди критичним.

³⁷ Deutsche Welle. Політика і суспільство. Європа. [Електронний ресурс]: Французький дипломат очолить «європейське ЦРУ». – 2010. – Режим доступу: <http://www.dw.de/французький-дипломат-очолить-європейське-цру/a-5844838>.

³⁸ Imanbuks. Основи етнополітики. [Електронний ресурс]: Форми, способи регулювання етнополітичних конфліктів. – 2010. – Режим доступу: http://imanbooks.com/book_441_page_178.

АНОТАЦІЯ

В статті проаналізовано результати комплексного дослідження сучасної динаміки етнополітичних процесів у Європі та їх вплив на європейську безпеку. В контекстах цієї динаміки розкрито зв'язок між етнічним і політичним протистоянням окремих груп населення. Висвітлена етнополітична специфіка та сутність конфліктів в Європі, причини і фактори їхнього виникнення та вплив на національну безпеку країн. Досліджено сучасний рівень мовних, культурних, політичних і релігійних орієнтацій та переваг, регіональної ідентичності та особливостей суспільної поведінки населення європейського регіону. Обґрунтовано комплекс пропозицій щодо удосконалення системи попередження та усунення найсуттєвіших небезпек.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы результаты комплексного исследования современной динамики этнополитических процессов в Европе и их влияние на европейскую безопасность. В контекстах этой динамики раскрыто связь между этническим и политическим противостоянием отдельных групп населения. Освещена этнополитическая специфика и сущность конфликтов в Европе, причины и факторы их возникновения и влияние на национальную безопасность стран. Исследованы современный уровень языковых, культурных, политических и религиозных ориентаций и предпочтений, региональной идентичности и особенностей общественного поведения населения европейского региона. Обоснован комплекс предложений по совершенствованию системы предупреждения и устранения существенных опасностей.

ABSTRACT

The article analyzes the results of a comprehensive study of the dynamics of modern ethno-political processes in Europe and their impact on European security. In the context of this dynamic reveals the connection between ethnic and political confrontation of individual groups. Highlights the ethnic and political specificity and nature of conflicts in Europe, causes and factors of their occurrence and the impact on national security. Examined the modern level of linguistic, cultural, political and religious orientations and preferences, regional identity and characteristics of the social behavior of the population of the European region. Grounded set of proposals on improving the prevention and elimination of the most significant hazards. The article's first goal is to understand the causes of ethnic conflicts in Europe. Why is it that some potential ethnic conflicts do not take place, while others produce violence, warfare, and even, in some cases, genocide? How is it that some ethnic conflicts get resolved, and others do not? One more goal is to find out how we can play in predicting and perhaps preventing ethno-political warfare. The EU is trying to be successful in resolving these conflicts through legislation of certain countries where conflicts are most acute. Europe has many problem areas. Among them are many of the most developed EU countries - UK, Spain, Belgium and Denmark. The governments of these countries are trying to solve ethno-political conflicts on their own. However, the spirit of nationalism, disobedience and personal freedom are very strong in these areas. The local population is not going to give up in their aspirations for independence, and sometimes calls for separatism. The article suggests possible solutions to these conflicts involving government and local communities. If ethno-political conflicts are not resolved in Europe, it will lead to many effects, which are also described in this article. The most dangerous consequences is spontaneous uncontrolled migration to the European countries and international terrorism.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006. – с. 387–394.
2. Єрмаков П. Політичний менеджмент / Павло Єрмаков // Енциклопедія Львова : [у 6 т.] / за ред. А. Козицького. – Л. : Літопис, 2008. – Т. 2 : Д–Й. – С. 525–530.
3. Маруховська-Картунова О. Етнополітичні протести та повстання в контексті західної етнополітичної конфліктології [Електронний ресурс] / О. Маруховська-Картунова // Етнополітичні конфлікти : інтернет-журн. – 2013. – Вип. 8. – [34 с.]. – Бібліогр.: 3 назви. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59785/09-Marukhovska-Kartynova.pdf?sequence=1>
4. Панас Т. О. Еволюція шляхів урегулювання баскського етнополітичного конфлікту в Іспанії [Електронний ресурс] / Т. О. Панас // Етнополітичні конфлікти : інтернет-журн. – 2010. – Вип. 4. – [13 с.]. – Бібліогр.: 3 назви. – Режим доступу: http://www.kvnu.edu.ua/vmv/v/p04/panas_st.pdf
5. Тимченко В. А. Час націоналізму: стратегія виживання в глобалізованому світі. – К.: Преса України, 2013. – 7– с.112. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3212653-viktor-tymchenkochas-natsionalizmu-stratehija-vzhivannia-v-hlobalizovanomu-sviti>
6. Юрій М.Ф. Політологія. – К.: Дакор, 2006. – – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiva/zmist.htm
7. BBC Новини. Україна [Електронний ресурс]: Іспанія не дозволила Каталонії провести референдум про незалежність. – 2013. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2013/09/130915_or_catalonia_referendum.shtml
8. Голос України в Іспанії. Нелегальна міграція. [Електронний ресурс]: Нелегальна Імміграція в Європі. – 2008. – – Режим доступу: http://ukrainaspain.ucoz.ua/index/illegalna_immigracija_v_evropi/0-34
9. Deutsche Welle. Політика і суспільство. Європа. [Електронний ресурс]: Французький дипломат очолить «європейське ЦРУ». – 2010. – Режим доступу: <http://www.dw.de/французький-дипломат-очолить-європейське-цру/a-5844838>
10. European Pravda. [Електронний ресурс]: Референдум в Каталонії: міф про розпад Іспанії. – 2014. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2014/11/10/7027619/>
11. European Space. [Електронний ресурс]: Європейська міграція в цифрах та узагальненнях. – 2008. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/27090.html>
12. Іманбукс. Основи етнополітики. [Електронний ресурс]: Форми, способи регулювання етнополітичних конфліктів. – 2010. – Режим доступу: http://imanbooks.com/book_441_page_178
13. Pravodom – правовий портал. Міжнародний тероризм. [Електронний ресурс]: стаття з підручника. – 2008. – Режим доступу: <http://pravodom.com/mzhnarodne/36/592-mizhnarodnij-terorizm>
14. BBC News. Europe [Electronic resource]: Spain to block Catalonia independence referendum. – 2013. – Access mode: <http://www.bbc.com/news/world-europe-25353086>
15. Christiania. Christiania 2013. The situation on Christiania – right now. [Electronic resource]: the article. – 2013. – Access mode: <http://www.christiania.org/info/christiania-2013/>
16. El Pais Internacional. Atentado contra el Charlie Hebdo. [Electronic resource]: the article Je suis Charlie Hebdo. – 2015. – Access mode: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/01/09/actualidad/1420842456_901133.html
17. National Post. News. [Electronic resource]: the article called Charlie Hebdo has had a long tradition of disrespect and provocation written by Graeme Hamilton. – 2015. – Access mode: <http://news.nationalpost.com/2015/01/07/charlie-hebdo-has-had-a-long-tradition-of-disrespect-and-provocation/>
18. SWI. Swissinfo.ch [Electronic resource]: Spagna: Catalogna domenica al voto su indipendenza. – 2009. – Access mode: <http://www.swissinfo.ch/ita/tutte-le-notizie-in-breve/spagna--catalogna-domenica-al-voto-su-indipendenza/7885252>
19. The Scottish Government. Scotland's Referendum. [Electronic resource]: First Minister on Referendum Outcome. – 2014. – Access mode: <https://www.scotreferendum.com/2014/09/first-minister-on-referendum-outcome/>
20. Wikipedia. Scottish independence referendum, 2014. [Electronic resource]: the article. – 2015. – Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Scottish_independence_referendum,_2014
- 21.

**IMPERISHABLE ALLIANCES: WHY RUSSIA URGES
RAPPROCHMENT WITH EGYPT?
ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТІЙКИХ АЛЬЯНСІВ:
ЧОМУ РОСІЯ ПОТРЕБУЄ ЗБЛИЖЕННЯ З ЄГИПТОМ?**

З охолодженням дипломатичних відносин із Заходом, що супроводжується припиненням транскордонної торгівлі, Росії намагається впоратися із нагальною потребою у диверсифікації зовнішніх експортно-імпорتنі грошових потоків та отримати додаткову політичну підтримку на міжнародній арені. Переорієнтувавши свої зовнішньополітичні пріоритети, Росія намагається зміцнити свій дипломатичний, економічний і військовий вплив в арабському світі паралельно за декількома напрямками, зокрема через Єгипет, регіонального лідера, якого президент Володимир Путін назвав «дуже перспективною країною». Але якщо офіційний Каїр така несподівана підтримка приваблює політичними, військово-технічними, енергетичними, торгівельними, інвестиційними та іншими можливостями, то Росія ризикує загрузнути в конфліктному регіоні сповненому давніми взаємними претензіями серед його акторів. Такий, імпровізований, на перший погляд, курс зовнішньої політики вимагає добре збалансованого аналізу, який пропонується в цій статті.

Ключові слова: Росія, Єгипет, переосмислення стратегії, нові союзники, загрози та пріоритети, енергетика, військово-технічне співробітництво.

The all-out destabilization caused by the Arab Spring¹ and Muslim Brotherhood rule² aroused far reaching calamitous repercussions for the state. Country still faces a threat of disintegration, mostly because of popular support and almost ubiquitous sympathies for Islamists in conjunction with national economy state of shambles³. Emaciated Egypt has been virtually permeated by the rising extremism fueled from the outside by the civil war in Libya and the continuing bloodshed in Syria and Iraq, pushing the new government to focus on domestic stability and revive national economy from the ashes of the civil war.

Cairo is patching up the economy through ambitious projects like the recently commissioned second lane of the Suez Canal worth USD 8.2 billion, the USD 45-billion construction of a new capital for all national ministries and foreign diplomatic missions, and the construction of nuclear power plants and other facilities. It is not necessarily to be as wise as Solomon to assume that such ambitious initiatives clamor for tranches of financial largesse. Unable to build a relationship with Washington⁴ on its own terms, Cairo has had to approach Moscow which has come across as sympathetic to Mr. Sisi's domestic policies and is ready to assist him in fighting terrorism, first of all ISIS. Egypt also counts on Russia's support in its quest for better relations with the BRICS and for a free trade area with the Eurasian Economic Union. In addition, Cairo regards Moscow as an additional source of weaponry, energy and technology. But If aspirations which encourage Egyptian affinity groups to proceed with rapprochement with Moscow are relatively obvious, Kremlin's stimulus are supposed to be much more perverted and nebulous.

First of all, since Egypt is still influential in the Arab world and in Africa, it may offer Russia dividends both in bilateral and regional terms. Egypt is Russia's key trade and economic partner in North Africa, with turnover invariably rising despite all of the regional perils. By the end of 2014,

¹ Primakov D. Sistematizatsiia grazhdanskogo prava v Egipte v kontse 19 – seredine 20 veka / D. Primakov // Pravovedenie. 2008. 5. P. 86 – 92.

² Zeghal M. Religion and Politics in Egypt: The Ulema of Al-Azhar, Radical Islam and the State / M. Zeghal // International Journal of Middle East Studies. – 1999. – Vol. 31. – Mo 3. – P. 371 – 399.

³ Yavaz M. H. Secularism and Muslim Democracy in Turkey. – Cambridge, 2009. P. 145

⁴ Sharp J.M. Egypt: Background and U.S. Relations / J.M. Sharp // Congressional Research Service. – 2012. – December 6. – P. 5 – 6.

bilateral trade reached USD 5.5 billion, doubling that recorded in 2013. Russian exports are dominated by oil products (about 30 percent) and grain (about 20 percent). Egypt, the largest importer of Russian wheat, accounts for almost 30 percent of Russia's overall wheat exports.⁵ Almost 90 percent of Egypt's exports to Russia are fruits and vegetables, while Egyptians are ready to increase their food supplies, which seems quite appropriate and timely in view of the Russian food embargo.

Secondly, the expansion of the Suez Canal has made Egypt a preferable logistical hub for Russian giant grain companies and industrial enterprises which have seized the opportunity to penetrate sales markets of the third party countries.

Today, the bilateral relationship is definitely on the rise. Presidents Putin and Sisi during their first face-to-face meeting in February 2014 manifested their personal concernment of fruitful interstate collaboration. After that, they met in Sochi on August 12, 2014, in Cairo on February 9-10, 2015, in Moscow on May 9, 2015, and again in Moscow on August 26, 2015. Moreover, on August 6, 2015, President Sisi received with all the official ceremonies Russian Prime Minister Dmitry Medvedev who attended the opening ceremony of the new Suez Canal – such periodicity of top-level negotiations should be regarded as an ultimo ratio in favor of new strategic alliance to be shaped.

Having facts at disposal to be impartially assessed, following short-term scenario of bilateral relations elaboration might be unveiled:

- The Russian-Egyptian Commission on Trade and Economic Cooperation in upcoming December will adopt a roadmap for implementing new joint projects
- Russia will proceed with supplying the Antei-2500 system and selling 50 Ka-52 helicopters for the Mistral helicopter carrier
- Hydrocarbons will be an obvious priority. Rosneft and Egyptian General Petroleum Corporation have already compromised on the basic terms for the delivery of Russian oil products and liquefied petroleum gas.
- Egyptians have already manifested their aspirations to cooperate with the Russian aerospace industry. In the light of these statements, joint – ventures in aerospace industry are likely to be implemented.
- Russian businesses undoubtedly will gain dividends and intensify own involvement in actualizing foreground Egyptian economy projects by cooperating in the construction and upgrading of industrial, energy, transportation, logistical and residential facilities in Egypt, as well as the employment of the GLONASS navigation system.
- The ostensibly historically-unprecedented largest bilateral project for the construction of a nuclear power plant based on Russian technology that is worth USD 20 billion being built in northwest Egypt in nearest future.

To conclude, It should pointed out that meticulous scrutiny of unveiled within presented article facts leads to the comprehension of fact that Russia being spooked with sanctions and quashing of cross border trade with Western partners has modernized its foreign policy into much more perverted and sophisticated type by rethinking strategy and reoriented priorities. Egypt seems to be a rocket side for Russian business to penetrate new sales markets within the African continent and Arabian Peninsula, while the extension of political collaboration clearly depicted by regular high level talks acts in favor of Russian reinstatement of its stance in the Arab world.

With a cooling in western track diplomacy accompanied by quashing of cross border trade Russia is endeavoring to handle with desperate necessity of diversifying external export-import flows and gaining additional political support at international stage. Having its foreign policy priorities reoriented, Russia is taking pain to bolster its diplomatic, economic and military clout in the Arab world along several tracks, among them through Egypt, a regional leader that has been declared by President Vladimir Putin as "a very promising country". But If for Cairo such unsuspected patronage

⁵ Implementation of the European Neighborhood Policy in Egypt. Progress in 2011 and recommendations for action. Delivering on a new European Neighborhood Policy. - Brussels: EU-Commission, 2012. – P. 6

lures with political, military-technical, energy, trade, investment and other opportunities, Russia is jeopardizing to bog down in conflict-laden region with long-festering grievances among its actors. Such, at first side, extemporaneous foreign policy trend requires a well-balanced analysis that is offered in this article.

Key words: Russia, Egypt, rethinking strategy, new allies, menaces and priorities, energy, military-technical cooperation.

Resources

1. Primakov D. Sistematizatsiia grazhdanskogo prava v Egipte v kontse 19 – seredine 20 veka / D. Primakov // Pravovedenie. 2008. 5. P. 86 – 92.
2. Zeghal M. Religion and Politics in Egypt: The Ulema of Al-Azhar, Radical Islam and the State / M. Zeghal // International Journal of Middle East Studies. – 1999. – Vol. 31. – No 3. – P. 371 – 399.
3. Yavaz M. H. Secularism and Muslim Democracy in Turkey. – Cambridge, 2009. P. 145
4. Sharp J.M. Egypt: Background and U.S. Relations / J.M. Sharp // Congressional Research Service. – 2012. – December 6. – P. 5 – 6.
5. Implementation of the European Neighborhood Policy in Egypt. Progress in 2011 and recommendations for action. Delivering on a new European Neighborhood Policy. - Brussels: EU-Commission, 2012. – P. 6

Elena Kenderešová

HUMAN, MIGRATION AND NEW WORLD ЛЮДИНА, МІГРАЦІЯ І НОВИЙ СВІТ

Оним із сучасних глобальних викликів XXI-го століття є проблема мобільності людей у світі. Її постійно зростаюча роль свідчить про те, що люди для зміни свого статусу і умов життя готові протистояти небезпеці, яка постає на шляху до втілення своїх мрій та кращого майбутнього. Основна тема цієї статті – міграція із Близького Сходу, що започатковує нову еру невизначеності, незвичності та несхожості (біженці). Зосереджуючи увагу на людській системі цінностей, ми наближаємося до межі толерантності та нетерпимості людей, яка визначається фактичним змістом розглядуваної цінності і поняття «мігрант». Важливу роль продовжує відігравати аналіз різних проблем суспільства. Феномен «відкритого суспільства» в цьому відношенні показує нам можливість вибіркового застосування критики, яка пропонує вирішення гострих проблем сьогодення (упередженість, ізоляціонізм і негативна сегрегація). Об'єктом нашого інтересу є Європейський простір в контексті міграції, яка має тенденцію до зростання в останні десятиліття. Зміни в соціальній і демографічній структурах, що відбуваються в промислово розвинених країнах, свідчать про істотний процес глобалізації.

Ключові слова: глобальні виклики, відкрите суспільство, міграція, толерантність, світ майбутнього

1 Introduction

The reasons for migration are varied from time immemorial. The very process of "migration" is based on human nature, which may include two positions. If our world was an ideal place people would need to change their own homes. Their belief in the change of residence would be based directly on the need of novelty (personal reasons). Today's nature of the world, marked by the humanitarian crisis in Syria, is under the influence of the continuing armed conflicts in it, one of the most problematic areas for life of all generations and in general for the future of Syria and undoubtedly Europe. The escalation of the conflict has not only resulted in the increase in migratory

flows into the European region, but is the very trigger of unrest in recipient countries. The presence of terrorist groups in Syria, the insuitability and the inadequacy of living conditions for a dignified life, fear and poverty are the root cause of the current European situation. Opposed to consequences with which we are familiar, we do not know the solution. Endangerment of life is its elementary root cause. On the other hand, the European Union has only a small contribution to a diplomatic settlement of the conflict, even if it is affected by the direct result. Each step on the part of the persons involved in the conflict conceals its own interests as well. Maintaining of the influence in the region and geostrategic interest under the influence of energy concerns in the region are in a relationship of allies and (not)allies just right concealed objective of economic and military persons involved. The very nature of the conflict is problematic also because we can not talk in this conflict locally, but on a global (international) level. On one hand there is a struggle, linked to the religion and on the other hand there is a political struggle. The radical aspect of the conflict has virtually denied the fundamental human rights conferred to individuals fleeing from the country. Current alliances are more of a short term nature and are not realistic in a long term. Even the position of refugees is in the long terms very complicated. Each new "immigrant" is conceived as a danger in terms of the domestic population. This perspective generates new forms of prejudice, but starting from the current situation is not completely unfounded (terrorist attacks). The very element of religion has a substantial lead in this context. Arab States devoted to their religion radically decline to change. Conversion to another religion is punishable by death for them. Unwillingness to accept other religion has very strict rules in Islamic culture. The creation of these rigid dividing line between the often dogmatic beliefs that are considered to be owners of the truth, is not the last word in the world history and may result in large global disruption.

2 Migration as a global threat

The issue of migration in Europe in today's terms gets into the awareness of people rather in a negative sense. On one hand it is caused by the problems that migration brings, on the other hand it is related to the well-founded fear of migratory pressure. To understand migration processes also means to understand their historical aspects across their line of development marked by nowadays threats.

The human existence can be characterized from the aspect of its development, starting with the birth of an individual's life until his death. From this perspective, we can say that "Homo sapiens" is in its time interface as old as "Homo migrans". The existence and human life in all its conditions (economic, cultural and social) is formed by a response called "migration" which is essentially a significant social process. However, it is important to distinguish the other side of this process consisting of the forced migration and escapes. In general, we include the history of migration into the general history generating its own part. Each history, European as well, is marked by the element of volatility and periodization, which are formed by certain historical events. The actual historical reality in its complex and contrastive level is still a hot topic not only for historians, but also for theoreticians and practitioners. Just like from time immemorial there has been a movement of people, the crossing of borders and pushing the envelope has been petering out from time immemorial. Each migration flow respectively each migratory behavior has different elements of continuity and stagnation, is mutually influenced at certain stages and is marked by a certain degree of abstraction (Bade, 2005, p. 7-8).

If we want to understand the migration correctly we need to bring the basic definition of migration, which is provided by the leading inter-governmental international organization IOM (International Organisation for Migration) - migration is "a movement of a person or group of persons from one geographical unit to another across an administrative or political boundary in order to settle down permanently or temporarily at a location different than the place of origin of the person". (Divinský, 2005, p. 17) This definition can imply also a positive sign of healthy nations in the world, continuing to the rise of civilizations in the context of population growth when crossing borders. If the population was greatly reducing, it was attributed to the considerable comedown of the nation and civilization. Nowadays the situation is entirely different. The world is facing new global challenges

which are bearing new security risks for the preservation of a decent life. The thesis are also emerging, stating that "*Europe begins to die off*" due to stagnation in the reproduction in European nations, despite the fact that the population of the world doubled in the last forty years. All these reasons may act in the subconscious of people as the triggers of new era of panic and foreboding of novelty and otherness (Buchanan, 2004, p. 33-34). If we assume that the quantity is at its base linked to the concept of borders and last but not least to the rates, we could wrongly affirm that all the interhuman and personal relations caused by cultural and especially moral aspect are based on that quantity. Importance should be given primarily to the relations between values in the system and the community. If there is a change within the frame of the value system of a person, it affects the boundaries of tolerance and intolerance of people to something or someone else. Change occurs in attitudes, opinions, actions and behavior. Relations expressing tolerance and also intolerance of a human to another human being can be read only under certain formal values. Most often the boundaries of tolerance are determined by the actual content of the value. The subjectivity and flexibility are typical features of the value limits which are derived from the objective possibilities and the logic of demarcation. Prohibition of racism is based on respecting the fundamental human rights and freedoms and it is present despite the enforcement of universalism and liberty of speech (Seiler, Seilerová, 1997, p. 58-61). Even "*if all mankind was unanimous, and only one person had a different opinion, mankind would not have a right to silence him, as well as the proponent of this view would not have that right, if he have had the necessary power*". (Mill, 1995, p. 22) Mill bears witness to the fact that there must be a margin of tolerance, not only in relation to other views, but that when tolerance is reflected in respecting of attitudes, it is also reflected in the stage of a man and respecting of his human dignity based on his nature.

To be aware of the series of paradoxes generating a hyper-consumerist character of this age, even despite own humanistic commitment, is not indicating the general happiness of mankind. Mass requirements of individuals influence the vulnerability of human existence which depends on convenience and freedom offered by modernity. The presence as an intrinsic part of democracy disrupted existing paradigm of social and cultural decay (Lipovetský, 2013, p. 8-13). As claimed by A. Onufrák presence of economic cycles cannot be an adequate assurance for stable economic growth. In the context of the facts mentioned, the importance should be put particularly on the analysis of various problems of the majority society also due to the context of our forward by the topic of migration. The beginnings of solutions to the given problems were related to the exact placing (the choice between dispersion and concentration) of the new immigration. Subsequent steps carry about a number of new phenomena - expanding closeness, negatives of groups' segregation and problems of isolationism (Onufrák, 2012, p. 306-307). In the words of D. Dobiáš who derives his initial propositions from a philosopher of Austrian origin, the phenomenon of open society is based not on the traditional understanding of the political system, but it should represent the opinions promoting coexistence of individuals. The idea behind the coexistence is a foundation of opening the responsibility of each individual in society. This responsibility should contribute in forming society that accepts pluralism. The other side of the issue of forming an open society is the need to zoom also a selective criticism, because only through that it is possible to discover the appropriate knowledge to solve acute problems of today (Dobiáš, 2012, p. 166-167). The paradox is that a person in order to achieve a certain stage of freedom and the rights for society, has forgotten that every theoretical level has a its practical level, in which the conflicting needs of different groups (social, religious, ethnic) pauperize rather democratic societies. There is an appropriate question being asked by A. Onufrák, whether there is "*the right of a member of a foreign country to criticize social conditions, traditions and legal framework of the state concerned only because it is not in an absolute harmony with the beliefs, traditions, habits and education, ethnicity or religion of the person? Is it correct if the freedoms of the state are demanded by someone who himself acts in contradiction with the legislation of the country by illegally crossing the state borders*"? (Onufrák, 2012, p. 308)

The situation in Europe today marked by bombings, a state of panic among the civilian population, the fear of free movement hardly corresponds to the basic idea of the Federal Chancellor

of Germany Angela Merkel, who is calling on Europe to show that it is based on a system of values and solidarity. Although we can not find a suitable alternatives of solution, we have to find common actions in the fields such as controlling the flow of incoming migrants, protection of national borders and ensuring of adequate housing (since it is not possible for today's democratic Europe to become a place where people have to sleep in the cold weather outside on the ground). More than ever it is necessary to point out that Europe has been built on mutual cooperation in every field, not on the steps leading to the direct conflicts within it (Merkel: A migrációs válság Európa egyik legnagyobb próbatétele, 2015).

The receiving state under the influence of new migrants is significantly affected by the change in its culture, social and public stability. Mass migration has the primary effect of extending the institutions for the registration of migrants and importance is placed on the field of their education for better integration to the society. This perspective leads to the enrichment of diversity (cultural and social). The far side of this enrichment is completed by social conflicts (racism, xenophobia, intolerance and segregation). The appointment of these potential conflicts brings with it new threats of a major character such as increase in nationalist protests, demonstrations and parties. In political terms this situation brings only a factor of instability in urbanism (devastation of the environment, damaging of residential areas for migrants), but also in the settlement view, where, however, it can bring in a comparison a positive effect – density (Divinský, 2005, p. 26). The last decade in the European context is the rise in terms of illegal migration. It is desirable to stress this phenomenon based on economic, political seriousness. Their importance is also based on the amount of negative phenomena related to illegal entries across national borders. As other negative issues we could include here also undeclared work which is related to the new phenomenon of trafficking with human and human organs. Other forms such as criminality and enlarging terrorism in the world can be quantified only by indirect methods and characteristics. Its clarity and punishment is very difficult and complicated. Lucrativeness which is dominated in this trade has a very powerful incentive for the continuation of these activities despite severe penalties upon their discovery. Europe has always been and is now among the areas where immigration is most intense (Divinský, 2005, p. 39-40). A. Onufrák highlights one of the primary preconditions for triggering a wave of migration and it would be a difference in salary conditions. If we take into consideration the historical section of migration in Europe, we come to the realization that Europe has not not always been a place which boasted by the influx of new immigrants, but on the contrary a situation prevailed in which there was a displacement. "*Europe faced the biggest migratory flow after World War II, when 25-30 million of people got into motion. Migration accelerated in 1990 when 150 million people worldwide emigrated. Around 2000 it was 190 million and it is estimated that in 2020 it will be 250 million people*". (Onufrák, 2015)

If we talk of migration, we can mention in this context its new label as "*the third wave of globalization*". The first wave of globalization is characterized by trade relations as well as the movement of goods. On the contrary, the second wave has already involved the movement of funds. Movement of goods and finance has its origins in the last century. The formation of the World Bank, the International Monetary Fund and other institutions was typical process of acceptance of global standards in regard to the movement of money and goods. However, the process of migration has another trend. Migration is from one point of view the most personal form of movement, yet on the other hand is migration the least controlled and influenced on its course. These characteristics make it a danger, a threat. Each country develops its own rules and takes its own actions in receiving migrants. The countries decide on the basis of its acceptance criteria and the timeframe regarding immigrants.

There remains an important lesson, that the most of the states were in the past still marked by high emigration rather than immigration. Many people in order to change their lives have chosen to leave the country where they were born and lived, but in which there were not suitable and appropriate conditions for a fulfilled life. The crisis itself produces prejudice, particularly when people lose their sense of security, when their lives are affected by violent conflicts, hunger, poverty and fear (Woltemar, 2010, p. 109-113). Europe continues to bear the epithet "*open*" because of European law, which is superior in the matters of tolerance, but also for its element of universality that does not deny

the arrival of a significant number of immigrants. Europe as a fortress should on the one hand provide protection and do not permit entry of unwanted persons and on the other hand should provide protection to those dependent on it. Asylum appeal starts at the moment when there is no possibility of regular immigration. Stakeholders have their fake cards and like this negate the basic principles of humanity. Asylum law rather focuses primarily on security and border protection from unwanted migrants. Political arguments built on ensuring safety from global threats are part of the defense mechanisms. It is a question of humanity what attitude to choose in receiving asylum seekers from the areas of crisis and those from outside the European area (Bade, 2005, p. 427-428).

Philosopher and geologist Václav Cílka points out to the fact that shows the typical attitude to the issue of migratory flows. This attitude can be found in various historical periods as it used to emerge. Migration issues is in his opinion divided into two stages. Mercy as part of the first phase is usually after initially formulated attitudes replaced with the state of repression. Criminological spawn in the gradual decline of the society is created by the organized immigration. The economic situation of the receiving state is the determining factor. The social experiment in the integration of refugees is based on economic grounds. If the overall economic situation in the country is stagnating or deteriorating rapidly, it brings out the unfavorable conditions (unemployment, tensions and conflicts between people in society) and increasing tensions between minorities. All the listed influences have negative impact for the development of a democratic society and they destabilize it. V. Cílka identifies, among migratory flows in Europe, other types of migration, such as migration of the population from rural to urban areas. Also this form of migration in his opinion may influence the future of Europe. Cities are subsequently subjected to the influx of external and internal migrants. Their integration ability and unwillingness or complexity of participation can cause destabilization of larger cities. If we think about the consequences of commercial TV then we can mention one of the new phenomena - barbarization of society (massive decline of culture). This phenomenon has wider boundaries and includes every human being (Poláček, 2015). Approaching the effects of migration, we must mention three main areas within the host countries. Diversity of their nature is evident if only because of the complexity of the input parameters (age, gender, particularly the number of migrants, education structure). The positive fact in the economic direction are the working migrants who supplement their labor market by their mobility and thus enhance the development of the national economy. Higher skills of migrants have a positive impact on the economy of the country because of the breakdown of the cost of their education. The negative aspect may be their integration into employment of the domestic population and displacement of the original citizens with the raise of their overall unemployment rate. There is also a structural distortion in the economy while if there is a prevailing part of migrants inactive (economically) in the state there is a significant impact on the economy. For a small contribution shall be considered demographic effects that have more immediate nature. Most often there is a reduction in mortality and increasing population growth. The changes also occur in the field of religion and ethnicity. The health aspect does not generally require special steps, and only in rare cases, the medical measures apply (Divinský, 2005, p. 25).

We live in an increasingly diverse and constantly changing society. Common future is a determining factor for the creation of communities with respect to the individual backgrounds of individuals. Each of us by our participation in society contributes to the formation of a civil background. International laws and state constitutions contain elements of non-discrimination and fundamental human rights and freedoms, so that a man is given a protection of his essential right to live in appropriate conditions creating his values with or without an immigrant background (Huddleston, 2011. p. 4-8). Pure humanity is not based on geostrategic intentions and hidden political struggle, but is rather a help to fighting inhumanity, which paradoxically is only held by a man.

ABSTRACT

One of the current global challenges of the 21st century is the issue of mobility of people in the world. Her constantly increasing character lapses in that the people in order to change their status and living conditions are willing to resist the danger on the road to fulfilling of their dreams and a better future. The essential theme of the present article is to bring the triggers of a new era of panic and foreboding of novelty and otherness (refugees), whose troubled core comes from the Middle East. Focusing on human value system we come to the borders of tolerance and intolerance of people that are determined by the actual content of the considered value and the concept of "migrant". As an important part remains analysing of the various problems of the majority society. The phenomenon of "open society" in this regard reveals to us the possibility of selective application of criticism, which offers solutions to acute problems of today (prejudices, isolationism and negative segregation). The object of our interest is the European space in the context of migration which has in the last decade a bottom up approach. Industrialized world in which there is a change in the social and demographic structures is evidenced by a significant process of globalization.

Key words: global challenges, open society, migration, tolerance, the world of tomorrow

REFERENCES

- BADE, K. J. 2005. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 497 p. ISBN: 80-7106-559-5.
- BUCHANAN, P. J. 2004. *Smrt' západu*. Praha: Mladá fronta, 2004, 408 p. ISBN: 8020411038.
- DIVINSKÝ, B. 2005. *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung a Výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2005. 216 p. ISBN: 80-89149-04-9.
- DOBIAŠ, D. 2012. *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. P. Poppera*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, 222 p. ISBN: 978-80-7097-918-1.
- HUDDLESTON, T. 2011. *Migrant integration policy. Index III*. Brusel: British Council and Migration Policy Group, 2011. 213 p.
- LIPOVETSKÝ, G. 2013. *Hypermoderní doba. Od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor, 2013. 148 p. ISBN 978-80-7260-283-4
- Merkel: *A migrációs válság Európa egyik legnagyobb próbatétele*. [online], [cit. 24/11/2015]. Available on the Internet: <http://magyarhirlap.hu/cikk/38812/Merkel_A_migracios_valstag_Europa_egyik_legnagyobb_probattet>.
- Mill, J. S. 1995. *O slobode*. Bratislava: Iris, 1995. 116 p. ISBN: 80-88778-07-7.
- ONUFRÁK, A. 2012. (Ne) sloboda, (ne) rovnosť, chaos. In: DOBIAŠ D. (eds.), *Sloboda-rovnosť-poriadok. Kam kráčaš demokracia*. (pp. 306-307). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN: 978-80-7097-979-2.
- ONUFRÁK, A.: *Za migráciu môžu aj rozdiely v platoch*. [online], [cit. 24/11/2015]. Available on the Internet: <<http://kosice.korzar.sme.sk/c/8040926/za-migraciju-mozu-aj-rozdiely-v-platoch.html>>.
- POLÁČEK, J.: *Niekomu to už došlo – podľa profesora Cílka migračná vlna zničí Európu*. [online], [cit. 24/11/2015]. Available on the Internet: <<http://medzicas.sk/niekomu-to-uz-doslo-podla-profesora-cilka-migracna-vlna-znici-europu/>>.
- SEILER, V., SEILEROVÁ, B. 1997. *Tolerancia verus intolerancia*. Filozofická analýza. Bratislava: Tlačiareň, spol. s.r.o, 1997. 187 p. ISBN: 80-967789-4-3.
- WOLTEMAR, R. 2010. *Európska únia. Praktikum II*. Bratislava: EKONÓM, 2010. 162 p. ISBN: 978-80-225-3071-2.

CIVIL WAR IN SYRIA AND RUSSIA'S INVOLVEMENT IN IT ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В СИРІЇ ТА ЗАЛУЧЕННЯ РОСІЇ ДО НЕЇ

В першій частині цієї статті розглядається громадянська війна в Сирії, особлива увага приділяється її причинам, перебігу, сторонам конфлікту. Важливе значення також надається наслідкам, спричинених громадянською війною в Сирії, що проявилися у формі хвилі міграції населення. Друга частина статті зосереджується на питанні політичної активності Росії в Сирії. В цій частині характеризуються основні мотиви і амбіції В.Путіна по відношенню до Сирії. Останнім, але не менш важливим, залишається збереження балансу в позиціях Росії і США щодо Сирії та її президента Башара аль-Асада.

Ключові слова: Асад. Міграція. Росія. Сирія. США. Війна.

The conflict in Syria, which the western media presents as a civil war began in early the 2011. Citizens protested against the government of President Bashar Al-Assad and he responded to these protests by canceling the state of emergency that reigned in the country. He promised reforms, announced parliamentary elections, which were won with a overview of the National unity. Western media presented the conflict as a struggle of disgruntled citizens (presented by Free Syrian Army, the FSA), which seek to topple President Assad.¹ The current regime of Assad, at its beginning, was seen as pro-democracy and it was highly anticipated that there will be changes in the social and political areas towards a more democratic Syria. These changes were happening for some time. However, after some time these happenings came to an end, and this started all sorts of undemocratic changes. Situation in the country began to escalate and clashed gradually beyond the bounds of normal civil unrest and gross deployment of police forces. The government of Syria used violence against demonstrations and also police, military and paramilitary forces participated in this violent resistance. The situation escalated to an open fight. During the fighting, fight tactics changed as well as the amount and type of fight equipment used.²

Syrian conflict seems to go under the template „Sunnis against Shiites“, but in reality everything is more complicated. Most of the population of Syria is Sunnis, who have a very important role in the Muslim society by making the key decisions of the country. Not coincidentally, in the Constitution of Syria from 2012 is written, that the head of the state must be a Sunni.³

According to the latest report of the OSN from 2014, there are more than 250 thousand victims, 11 million people have fled from their homes, of which approximately 4 million migrated abroad. As the OSN report said, by the June 2013, 90,000 people were killed in the conflict. By August 2014 that figure had more than doubled to 191,000 and continued to grow to 250,000 by August 2015. Finding solutions has become more necessary after the majority of the country has been dominated by the extremist organization Islamic state.⁴

The reason of the conflict in Syria is the Zionist craving for power. The tool in recent years was the extension of the Arab Spring on more and more countries. Today this hell takes place in Syria. Just look at how Libya looked during the Kaddafi government and how it looks today – as the firebox. It is no surprise that world's most powerful countries Russia and China support the government from the beginning of the conflict and they absolutely reject military intervention in Syria. There is no need

to idealize Russia and China, because they primarily pursue their own needs.⁵ Russia's intervention is a huge blow to those countries which support the opposition. Especially when we are talking about countries in the region, such as Qatar, Saudi Arabia and Turkey. In case Moscow is really interested in political negotiations, the main question is, what will the Kremlin's support for Assad do with the opposition - increase the Gulf countries and Turkey support for rebel groups, including the fact that they will be supplying modern weapons systems? Will this mean that they will lean towards the jihadist from the Islamic state and al-Nusra, and thus accentuated their dominance?⁶ All these references in Moscow remind of the spirit in Afghanistan, where the Soviet army in the 80s of the last century was not able to beat local insurgents. Therefore it is very unlikely that the President Vladimir Putin will dare to land intervention.

However, if the conflict in Syria continues to escalate, it can be assumed that the wave of migrants will only increase. Migration can not be seen exclusively locally. It runs frequently between the various regions that are socially and culturally different. An example of such movement sections of the population is migration which is taking place in the Mediterranean region. The Mediterranean Sea is one of the important parts of the imaginary border between western European civilization and Arab-Islamic civilization. Just migration processes between countries of the European Union and North Africa region called Maghreb (Morocco, Algeria, Tunisia, Libya) is to analyze migration issues interesting phenomenon.⁷

Huge waves of refugees convince us that we are not a „force majeure“ and our ideological feeling of superiority collapses when faced with reality. Bashar Assad claims that the refugees from Syria, who come to Europe, fled from his homeland in fear of terrorism and its consequences. Due to conditions of terror and destruction in the infrastructure of the country, there is no possibility to meet the basic needs. Syrians seek opportunities how to earn on subsistence in any country of the world.⁸ The deteriorating situation in Syria may lead to a new exodus of refugees from the country. It is necessary to deal with the question whether the measures that should be taken to manage the present migration wave, will be in that case sufficient. It is important to strengthen the protection of the external borders of the Union, but also actual and stronger support to countries is needed in the region which now hosts millions of Syrian refugees.

Today nobody is surprised about the level of information about Syria in the west after experience from Iraq and Libya. And it's not surprising that the West is trying to teach the Syrian government since the USA and the other countries are asking Bashar Assad to abdicate because of his war crimes. However, these countries cannot tell how the future of Syria without Assad would be, and how can it be achieved. And paradoxically, it is the states that are themselves unable to justify their own crimes in the Middle East, although they clame they will draw conclusions from Assad's crimes. In particular, the USA should apologize for its policy in the Middle East, at least for the aggression in Iraq in 2003. But although Barack Obama confessed that the war in Iraq was a mistake, he didn't apologize.⁹ Barack Obama said that it is inconceivable that a civil war in Syria would end without Assad giving up his power. He said, that Russia and Iran must decide whether to encourage the Syrian president Bashar al-Assad, or „they will save the Syrian state“ by finding legitimate government. USA hopes that Russia will acquire the idea of a future Syria without Assad.¹⁰ I don't think so, because it is not in the interest of Russia.

⁵ *Občianska vojna v Sýrii.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.czechfreepress.cz/blizky-vychod/obcianska-vojna-v-syrii.html>>.

⁶ *Rozhorí sa vojna v Sýrii ešte viac?* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/369644-rozhorí-sa-vojna-v-syrii-este-viac/>>.

⁷ EŠTOK, G.: *Migračný tlak zo Severnej Afriky do Európskej únie*, 2011, s. 126. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2011: Zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3271-6.

⁸ *Asad kritizoval Západ: Podporuje vraj teroristov.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.sme.sk/c/8003477/asad-kritizoval-zapad-podporuje-vraj-teroristov.html>>.

⁹ *Mediálna vojna voči ruskej vojne v Sýrii.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://brankof.blog.pravda.sk/2015/10/04/medialna-vojna-voci-ruskej-vojne-v-syrii/>>.

¹⁰ *Asad alebo záchrana Sýrie. Rusko a Irán sa musia rozhodnúť, tvrdí Obama.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.sme.sk/c/8076772/asad-alebo-zachrana-syrie-rusko-a-iran-sa-musia-rozhodnut-tvrdi-obama.html>>.

¹ *Občianska vojna v Sýrii.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.czechfreepress.cz/blizky-vychod/obcianska-vojna-v-syrii.html>>.

² *2011 – dosud – Občianská válka v Sýrii.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://forum.valka.cz/topic/view/136334/2011-dosud-Obcianska-valka-v-Syrii>>.

³ *Vojna v Sýrii: kto s kým bojuje?* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.hlavnespravy.sk/vojna-v-syrii-kto-s-kym-bojuje/697249>>.

⁴ *Syria: The story of the conflict.* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>>.

Unlike the American ruling proceedings, the Russians in Syria seem much more reasonable. The Russians apparently learned from its imperialist past crimes and they tend to act cautiously. To extend the war in accordance with international law and in particular where it can count on the substantial support of domestic forces. Russians rely on the legitimate Syrian government, one of the two main forces in country. They clearly determine who should be encouraged and why. This is in sharp contrast to the USA, which don't have a strong ally in Syria and they are fighting against the ISIL and the Syrian government. As it seems, today already some politicians in the West are aware that only cooperation with Bashar al-Assad can bring a solution. Nevertheless, it still stubbornly persists in many requirements for his resignation. Any kind of agreement about the withdrawal would have disastrous consequences for the conduct of the war in Syria. If Assad agreed to abdicate, it would immediately cause a tremendous demoralization of his army. This kind of demoralization of the Syrian army would be great news for the movement ISIL. The more the West will be pushing Assad, the more the amount of Syrians will see him as a symbol of anti-American resistance. And even if we consider the resignation of Assad, he would have to be very careful to avoid giving the impression that it is surrender to the dictates of the United States.¹¹

The rise of the Islamic state is even more revealing of the impotencies of the United States and the entire West. United States are not able to create a viable military option to the Syrian president Assad. This plays into the hands of Russian president Vladimir Putin. For the current role of Russia in the Middle East is the existence of the Syrian regime strategically necessary. When the regime began to weaken considerably, Moscow did not hesitate to increase aid. Russia is in fact the only power that seeks to maintain the existing situation in Syria. Despite the increasing involvement of Russia nonetheless closely monitors that its measure did not create from Syria second Afghanistan for Russia. Russian involvement in the fight against ISIL is a way, how to end its international isolation. It is also the way to show, that they can handle on the international stage and reliably support their regional allies when they need it most.¹² For this purpose Putin changed the strategy in Syria of retreat into an ever greater commitment. Second reason might be the reconciliation between USA and Iran. Abolition of sanctions against Iran means, that Iran will get tens of billions of Euros that have blocked on the accounts in western banks. The Iranian regime will have of which finance their greater military involvement in Syria. It looks like Putin in Syria almost cannot loose. First victory for him is, that he keeps his ally Assad in power, at least in western Syria, which is the most developed part of the country. The second victory for Putin may be to grip Turkey into pliers. Cream of the crop can be for the Russian president to defeat Islamic state if things develop very well. This victory will have to fight Assad's regime itself. And Putin would for the eventual victory only enjoy world fame.¹³

As we see, Gulf States and Turkey, according to reports The Guardian, started to strengthen the Islamists in Syria, because they are afraid that the Russian intervention can strengthen the position of Iran in the region. Previously, this didn't happen, because they feared that these weapons might fall into the hands of rival groups. Saudi Arabia, which results in the illegal war against Yemen for several months, fears that Iran could gain influence in the shadow of the Russians. Turkey is fighting for their own objectives: they cooperate with the terrorist organization al-Nursa against the Kurds. Turkey sees the Russian intervention as the risk, that their military targets in the fight against Kurds can be thwarted. Instability in Syria has caused the decision the USA to topple Syrian president Bashar al-Assad. Previously, Syria was a stable country, even though it was far from democracy.¹⁴

Civil war in Syria since its outbreak in 2011, plunged 80 percent of the population into poverty, shortened life expectancy of Syrians about 20 years and has led to huge economic losses, its

¹¹ *Mediálna vojna voči ruskej vojne v Sýrii*. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://brankof.blog.pravda.sk/2015/10/04/medialna-vojna-voci-ruskej-vojne-v-syrii/>>.

¹² *Rusko si hľadá, aby ze Sýrie nemělo nový Afghánistán*. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < http://zpravy.idnes.cz/komentar-jana-kuzvarta-k-rusku-v-syrii-dyo-zahranicni.aspx?c=A150918_101500_zahranicni_jw>.

¹³ *O čo ide Putinovi v Sýrii?* [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.konzervativnyvyber.sk/o-co-ide-putinovi-v-syrii/19118/>>.

¹⁴ *Vojna v Sýrii eskaluje: Saudovia a Turci prihadzujú nové zbrane*. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.hlavnespravy.sk/vojna-v-syrii-eskaluje-saudovia-a-turci-prihadzuju-nove-zbrane/690097>>.

estimated amount is of more than 200 billion dollars. It results from the report Syrian Centre for Political Research. The organization portrays in her shocking image of „systematic collapse and doom“ Syrian economic institutions. It is a result of the extremely high inflation, massive unemployment and hostile population.¹⁵

Instead of excuses it should admit the West today, although it is able to conquer the Middle East, cannot govern them well!

Abstract

The first part of this article discusses the civil war in Syria, stressing its causes, course, as well as those who are involved in it. It also highlights the consequences that are caused by the civil war in Syria, in the form of a wave of migration. The second part focuses on the political engagement of Russia in Syria. This part describes Putin's main motives and ambitions in relation to Syria. Last but not least is the attitude of Russia and USA is balanced in relation to Syria and to its president Bashar Al-Assad.

Key words: Assad. Migration. Russia. Syria. USA. War.

Bibliography

Asad alebo záchrana Sýrie. Rusko a Irán sa musia rozhodnúť, tvrdí Obama. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.sme.sk/c/8076772/asad-alebo-zachrana-syrie-rusko-a-iran-sa-musia-rozhodnut-tvrdi-obama.html>>.

Asad kritizoval Západ: Podporuje vraj teroristov. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.sme.sk/c/8003477/asad-kritizoval-zapad-podporuje-vraj-teroristov.html>>.

EŠTOK, G.: *Migračný tlak zo Severnej Afriky do Európskej únie*, 2011, s. 126. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2011: Zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3271-6.

2011 – dosud – Občanská válka v Sýrii. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://forum.valka.cz/topic/view/136334/2011-dosud-Obcanska-valka-v-Syrii>>.

Mediálna vojna voči ruskej vojne v Sýrii. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://brankof.blog.pravda.sk/2015/10/04/medialna-vojna-voci-ruskej-vojne-v-syrii/>>.

Občianska vojna v Sýrii. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.czechfreepress.cz/blizky-vychod/obcianska-vojna-v-syrii.html>>.

Občianska vojna v Sýrii uvrhla do chudoby 80 percent obyvateľstva. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.teraz.sk/zahranicie/vojna-syria-obyvateľstvo-chudoba-osn/124556-clanok.html>>.

O čo ide Putinovi v Sýrii? [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.konzervativnyvyber.sk/o-co-ide-putinovi-v-syrii/19118/>>.

Rozhorí sa vojna v Sýrii ešte viac? [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/369644-rozhorí-sa-vojna-v-syrii-este-viac/>>.

Rusko si hľadá, aby ze Sýrie nemělo nový Afghánistán. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < http://zpravy.idnes.cz/komentar-jana-kuzvarta-k-rusku-v-syrii-dyo-zahranicni.aspx?c=A150918_101500_zahranicni_jw>.

Syria: The story of the conflict. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>>.

Vojna v Sýrii eskaluje: Saudovia a Turci prihadzujú nové zbrane. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.hlavnespravy.sk/vojna-v-syrii-eskaluje-saudovia-a-turci-prihadzuju-nove-zbrane/690097>>.

Vojna v Sýrii: kto s kým bojuje? [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.hlavnespravy.sk/vojna-v-syrii-kto-s-kym-bojuje/697249>>.

¹⁵ *Občianska vojna v Sýrii uvrhla do chudoby 80 percent obyvateľstva*. [online], [cite 28/11/2015]. Available on the internet: < <http://www.teraz.sk/zahranicie/vojna-syria-obyvateľstvo-chudoba-osn/124556-clanok.html>>.

PROBLEM PIRACTWA MORSKIEGO, JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA MORSKICH SZLAKÓW W ZATOCE ADEŃSKIEJ ПРОБЛЕМА МОРСЬКОГО ПІРАТСТВА ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ БЕЗПЕКИ МОРСЬКИХ ШЛЯХІВ В АДЕНСЬКІЙ ЗАТОЦІ

На початку XXI століття міжнародна спільнота стала перед дуже серйозним викликом, який становить загроза безпеки на морі зі сторони піратів і терористів. Безпека морських шляхів є ключовою з огляду на розвиток міжнародної торгівлі, а також визначає умови безпеки: економічної, політичної, енергетичної та екологічної. Стаття аналізує, в цьому контексті, акти розбійництва на морі з прицілом на морське піратство і зосереджується на дефініції піратства, правових питаннях, а також на масштабах і сферах морського піратства в Аденській затоці.

WSTĘP

Problem piractwa i terroryzmu morskiego jawi się jako zagrożenie dla wymiany handlowej oraz elementów wymiarowego bezpieczeństwa państwa. Od najdawniejszych czasów problem piractwa morskiego stanowił lokalne, jak i subregionalne zagrożenie dla swobodnej żeglugi. W przeszłości zwalczanie tego negatywnego zjawiska opierało się na działaniach tych państw, na których wodach dochodziło do aktów piractwa.

Społeczność międzynarodowa postrzegала kwestię grabieży morskich w sposób marginalny, tym samym uznając działania w stosunku do ataków piratów za problem lokalny. Początek XXI wieku oraz incydenty, jakie miały miejsce głównie na wodach okalających Róg Afryki, a w szczególności wybrzeże Somalii stały się impulsem dla społeczności międzynarodowej, która dostrzegła problem piractwa morskiego w aspekcie międzynarodowym.

Powierzchnia kuli ziemskiej w 71% zajmowana jest przez morza i oceany, które stanowią szczególnie rozległy system ekologiczny. W znacznej mierze obszary wodne nie są uwarunkowane jurysdykcją żadnego państwa, przez co stają się potencjalnie łatwym środowiskiem, gdzie jedynym fundamentalnym założeniem jest prawo do wolności żeglugi. Niezależnie od statusu obszarów morskich będących pod kontrolą państwa z tytułu wód terytorialnych, morza i oceany zaliczane są do wspólnego dziedzictwa ludzkości, które należy wykorzystywać dla dobra ogółu.¹ Już od zarania dziejów człowiek wykorzystywał akweny wodne w celu odkrycia nowych miejsc i dokonania pierwszych transakcji gospodarczych, opierając się o zasadę wymiany dóbr. Przestrzeń morską wykorzystywana była przez ludzi w podobny sposób, z zamiarem prawdopodobnego nawiązania kontaktów handlowych.

ROZRÓŻNIENIE POJĘĆ TERRORYZMU MORSKIEGO I PIRACTWA MORSKIEGO

Kluczową kwestią jest konieczność określenia, co rozumie się pod pojęciem piractwa morskiego i czym różni się ono od pojęcia terroryzmu morskiego. Proceder, jakim jest piractwo morskie znany był od tysięcy lat, popularność przynosiła mu szybkość w zdobyciu korzyści majątkowej przez ludność zamieszkującą obszary nadbrzeżne. W wielu częściach świata piractwo morskie traktowane jest jako swoista spuścizna, a nawet tradycja kontynuowana przez ludność, dla której jest ona pewnego rodzaju dziedzictwem kulturowym. Jednakże są takie rejony na świecie, gdzie rozbójnictwo morskie jest stosunkowo nowym sposobem na pozyskanie źródeł łatwego finansowania. Wpływ na taki stan rzeczy miała i w dalszym ciągu ma zła sytuacja polityczna, ekonomiczna i społeczna państw nadbrzeżnych.

Pod pojęciem piractwa rozumie się łamanie prawa na morzu bez motywacji politycznej, chociaż należy zauważyć, iż jego źródło znajduje się w słabości politycznej i ekonomicznej państw. C. S. Kenny – brytyjski prawnik określił piractwo, jako: „zbrojną napaść na

morzu, która nie jest aktem wojny”.² Międzynarodowe Biuro Morskie podaje pragmatyczną definicję piractwa, zaliczającą do tego typu działalności: „akt przejęcia lub próby przejęcia statku w celu dokonania kradzieży lub innego przestępstwa z użyciem lub zamiarem użycia siły i przemocy podczas ataku”.³

Współczesne działania antypirackie prowadzone są w oparciu o definicję piractwa sporządzoną w Montego Bay przez Międzynarodową Konwencję Narodów Zjednoczonych o Prawie Morza z 10 grudnia 1982 roku. Artykuł 101 Konwencji ONZ formułuje piractwo, jako:

- a) „wszelki bezprawny akt gwałtu, zatrzymania lub grabieży popełniony dla celów osobistych przez załogę lub pasażerów prywatnego statku lub samolotu i wymierzony:
 - i. na morzu pełnym przeciwko innemu statkowi morskiemu lub powietrznemu albo przeciwko osobom lub mieniu na pokładzie takiego statku morskiego lub powietrznego;
 - ii. przeciwko statkowi morskiemu lub powietrznemu, osobom lub mieniu w miejscu niepodlegającym jurysdykcji żadnego państwa;
- b) wszelki akt dobrowolnego udziału w korzystaniu ze statku morskiego lub powietrznego, jeżeli jego sprawca wiedział o okolicznościach nadających takiemu statkowi charakter pirackiego statku morskiego lub powietrznego;
- c) wszelki akt podżegania do popełnienia czynów określonych w punktach (a) i (b) lub wszelki akt celowego ułatwienia popełnienia takich czynów.”⁴

Powyższa definicja została zaczerpnięta i powtórzona w niezmienionej formie z artykułu 15 Konwencji o Morzu Pełnym sporządzonej w Genewie z dnia 29 kwietnia 1958 roku. Ponadto wykorzystywała ona w znacznym stopniu harwardzki projekt artykułów z 1932 roku, który odnosił się do piractwa. Międzynarodowa Organizacja Morska uznaje podaną definicję, głównie z powodu umiejscowienia aktów piractwa na morzu otwartym, wyłączając morskie wody terytorialne, rozciągające się 12 mil morskich od linii brzegowej każdego państwa.⁵

Również doszukiwać się można wyjaśnienia pojęcia piractwa w Konwencji w Sprawie Przeciwdziałania Bezprawnym Czynom Przeciwko Bezpieczeństwu Żeglugi Morskiej ustanowionej 10 marca 1988 roku w Rzymie.⁶ W konwencji rzymskiej został poszerzony zakres przedmiotowy bezprawnych czynów związanych z piractwem. Między innymi zaliczono takie czyny jak: niszczenie wyspecjalizowanego sprzętu nawigacyjnego oraz statków i przewożonych ładunków przez napastników, a także stawianie warunków i groźenie napadniętej stronie oraz zranienie, bądź zabicie członków załóg.⁷

W czasach starożytnych piractwo cieszyło się szczególnym poważaniem i traktowano je w wyjątkowy sposób, w szczególności kiedy to wykonywane było na rzecz państwa, czyli tzw. korsarstwo.⁸ Na stałe do międzynarodowej praktyki przeszło określenie rzymskiego oratora i prawnika Cycerona, który pisał o piratach jako: *host (hisis) humani Genesis*, czyli „wrogach rodzaju

² M. N. Murphy, *Contemporary piracy and maritime terrorism – the threat to international security*, The International Institute for Strategic Studies, Adelphi Paper 2007, s. 11.

³ Ibidem, s. 11.

⁴ *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza z dnia 10 grudnia 1982 r.* Dz.U. 2002 nr 59, poz. 543, art. 101.

⁵ J. Łopuski, *Prawo morskie*, t. I, Bydgoszcz 1996, s. 98.

⁶ Konwencja wyjaśnia także pojęcie morskiego statku pirackiego. Za taki statek uznaje się pływającą jednostkę morską, która została zajęta przez osoby usiłujące popełnić jedno z wymienionych przestępstw lub statek już użyty do popełnienia przestępstwa, ale pozostający pod kontrolą osób, które dopuściły się jakiegokolwiek czynu wyróżnionego w traktacie ONZ. Zob. *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza z dnia 10 grudnia 1982 r.* Dz.U. 2002 nr 59, poz. 543, art. 103.

⁷ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 58.

⁸ Korsarstwo – inaczej kaperstwo, zostało usankcjonowane przez instytucję dawnego prawa wojny morskiej, która polegała na udziale prywatnych statków w wojnie na podstawie upoważnienia państwa poprzez tzw. listy kaperskie. Korsarz posiadał prawo do zatrzymania znacznej części łupów, jednak jego obowiązkiem było przekazanie pewnej ich części na rzecz państwa. Deklaracja paryska z 1856 roku zakazywała korsarstwa. Zob. *Korsarstwo*, <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/27BA71B9409137AFC12565E90057D319.php>, [dostęp: 06.12.2015].

¹ L. Łukaszuk, *Międzynarodowe prawo morza*, Warszawa 1997, s. 45 – 51.

ludzkiego”. Również począwszy od Soboru Laterańskiego III z 1179 roku działania o charakterze pirackim na stałe zostały potępione, głównie z przyczyny aktów rozbójniczych na statkach chrześcijańskich.⁹

Dodatkowo zakres przedmiotowy piractwa został określony w prawie karnym, jako: „przejęcie kontroli nad statkiem morskim, zazwyczaj połączone z rozbojem, bezprawnym pozbawieniem wolności i wzięciem jako zakładników załogi i pasażerów.”¹⁰ Również objęto sankcjami karnymi pomocnictwo i podżeganie. Bezpośrednio prawo międzynarodowe nie reguluje odpowiedzialności karnej za działalność piracką w krajowych porządkach prawnych, jednakże powszechny fakt podejmowania służby na statku pirackim traktuje się za przestępstwo, które usankcjonowane jest przez prawo karne poszczególnych państw.¹¹

Natomiast za napad rabunkowy uznaje się „każdy bezprawny akt przemocy, pozbawienie wolności lub akt grabieży czy groźby, skierowany przeciw statkom, ludziom lub mieniu na burcie statku, w obrębie granic podlegających jurysdykcji danego państwa.”¹² W rozumieniu prawa międzynarodowego atak na wodach terytorialnych, potocznie mówiąc rozbójnictwo morskie nie zalicza się do piractwa. Sprawcy podlegają jurysdykcji państwa, na którego wodach terytorialnych zostało popełnione przestępstwo, niemniej jednak każde państwo może ścigać piratów. Powyższy czyn wyróżniony jest ze względu na miejsce jego popełnienia, gdyż w przypadku napadu rabunkowego są to wody terytorialne, na których został zaatakowany statek w momencie przemieszczania się, jak i w chwili kotwiczenia. Natomiast przypadek czynu piractwa popełniany jest na morzu otwartym, które nie podlega jurysdykcji żadnego państwa.¹³

Analiza zaprezentowanych definicji skłania do twierdzenia, iż teoretycznie nie powinno być żadnych wątpliwości odnośnie nazewnictwa tego procederu. Jednakże przeprowadzony podział na zbrojne napady rabunkowe i akty pirackie w statystycznym ujęciu jest problematyczny do wyodrębnienia, w szczególności że w obu przypadkach owe akty przemocy posiadają charakter kryminalny, tym samym odróżniają je od dawniej stosowanego korsarstwa, czy terroryzmu morskiego.¹⁴ W przypadku statystyk Międzynarodowego Biura Morskiego zdarzenia te bez względu na to, czy miały miejsce na wodach terytorialnych, czy na otwartym morzu traktowane są łącznie, jako bezprawne czyny skierowane przeciwko bezpieczeństwu żeglugi oraz statkom, ludziom i ich mieniu.¹⁵

Wielu badaczy uznaje piractwo za formę terroryzmu morskiego, jednakże różni się ono, m.in. motywem działania sprawców. Dla piratów podstawowym celem jest rabunek i swoim działaniem nie stanowi ono bezpośredniego ataku na jakieś państwo.¹⁶ Należy jednak pamiętać, że piraci do osiągnięcia wyznaczonych celów używają siły i przemocy, tym samym stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa żeglugi morskiej.

Od lat 60. XX w. odnotowuje się na morzach akty przemocy niebędące działaniami stron konfliktu wewnętrznego lub wojny domowej oraz niemieszczące się w klasycznym terminie piractwa. Jak dotąd XIX wieczna koncepcja odnosząca się do aktów przemocy na morzu zakładała, iż zagrożenie terroryzmem morskim dotyczy komunikacji zainteresowanych państw. Owe myślenie w dzisiejszym środowisku międzynarodowym zaliczane jest do anachronizmu, ze względu na szerokie

⁹ Ł. Kugała, *Zwalczanie współczesnego piractwa morskiego w świetle regulacji konwencji o prawie morza z 1982 roku oraz innych regulacji prawnomiędzynarodowych*, w: C. Mika, K. Marciniak (red.), *Konwencja NZ o Prawie Morza z 1982 roku w piętnastą rocznicę wejścia w życie*, Toruń 2009, s. 220 – 224.

¹⁰ K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie: wyzwania somalijskie oraz odpowiedź społeczności międzynarodowej*, Warszawa 2012, s. 35.

¹¹ *Kodeks karny, tekst jednolity*, <http://kodeks-karny.org/czesc-szczegolna/przestepstwa-przeciwko-bezpieczenistwu-powszechnemu>, [dostęp: 06.12.2015].

¹² K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie: ...*, s. 35.

¹³ *Ibidem*, s. 35.

¹⁴ K. Warcin, *Ocena zagrożeń bałtyckich strumieni transportowych działaniami terrorystycznymi*, Warszawa 2007, s. 25.

¹⁵ K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie: ...*, s. 35.

¹⁶ W. M. Stankiewicz, *Wektory rozwoju współczesnej rzeczywistości międzynarodowej a siła niektórych zagrożeń patologicznych*, Gdańsk 2012, s. 89.

spektrum swoich działań, jak i zagrożenie dla żeglugi i bezpieczeństwa morskich szlaków komunikacyjnych.¹⁷ Terrorysty morscy nie są zwykle zainteresowani zawłaszczeniem ładunku, jak i zajęciem statku, mianowicie głównym ich celem jest zniszczenie jednostki pływającej. Również terrorystów od piratów odróżnia wydźwięk medialny akcji, gdyż dla działań terrorystycznych jest on bardzo korzystny. Najważniejszym elementem różniącym piractwo i terroryzm morski z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego jest zasięg generowanych zagrożeń przez oba procedury. Z reguły działalność piracka ogranicza się do pewnych akwenów i w pewnym stopniu można ją przewidzieć. Natomiast terroryzm morski ma globalny zasięg, a jego sprawcy dysponują pełną swobodą sposobu przeprowadzenia akcji, jak i czasu i miejsca jej realizacji.¹⁸ Terrorysty swoje działania podejmują w celu odwetu lub propagandy ideologicznej, a ich akty uderzają bezpośrednio w państwa, ich rządy, a tym samym w całe środowisko międzynarodowe. Działania, które są podejmowane przez grupy terrorystyczne uwarunkowane są czynnikami religijnymi, politycznymi i ideologicznymi.¹⁹

Z połączonych różnic w definiowaniu obu negatywnych zjawisk wynika, iż terroryzm morski to zorganizowany i zaplanowany akt przemocy, który wynika z motywów religijnych, politycznych i ideologicznych, wymierzonych przeciw osobom, obiektom portowym, statkom i instalacjom na morzu. Celem jest wymuszenie na władzach państwowych i społeczności międzynarodowej określonych ustępstw, zachowań, bądź świadczeń finansowych. Terrorystów i piratów morskich łączy jeden fakt, iż nie przestrzegają oni obowiązujących regulacji międzynarodowych i przy pomocy broni organizują zaplanowane ataki oraz wykorzystują każdą lukę prawną znaną w systemie bezpieczeństwa morskiego.

ZNACZENIE BEZPIECZEŃSTWA MORSKICH SZLAKÓW W ZATOCE ADEŃSKIEJ

Róg Afryki jest zaliczany do istotnych regionów ze względu na znaczenie transportu morskiego pomiędzy Ameryką Północną, Europą i Azją, szczególną rolę odgrywa tutaj przesył surowców energetycznych. Tym samym rejon ten jest wysoce atrakcyjny dla funkcjonowania działalności piratów somalijskich. Państwa położone w Rogu Afryki graniczą z jednym z ważniejszych morskich szlaków komunikacyjnych na świecie, jakim jest Kanał Sueski prowadzący na Morze Czerwone i Zatokę Adeńską, Ocenia się, iż każdego roku przez Zatokę Adeńską, której powierzchnia wynosi 259 tys. km² przepływa ponad 22 tys. statków. Jednakże zainteresowanie piratów somalijskich dotyczy znacznie większego akwenu, jakim jest Ocean Indyjski, przez który rocznie przemieszcza się 43 tys. jednostek. Szacuje się, iż drogą tą transportowanych jest 8% światowych towarów oraz 12% surowców energetycznych.²⁰ Około 80% wszystkich dóbr płynących przez Zatokę Adeńską przewożona jest dla lub z Dalekiego Wschodu, Azji Południowej, wschodniej Afryki i Europy. Następnie powyższe towary często są transportowane przez Cieśninę Gibraltarską do Ameryki Północnej.²¹ Ogromny wpływ dla zapewnienia bezpieczeństwa w Zatoce Adeńskiej ma w pierwszej kolejności zagwarantowanie swobodnej żeglugi w dwóch ważnych punktach, jakimi są Cieśnina Bab al – Mandab i Kanał Sueski.

Cieśnina Bab al – Mandab odgradza Afrykę od Półwyspu Arabskiego i łączy Zatokę Adeńską z Morzem Czerwonym, również pośrednio jest łącznikiem z Zatoką Perską. Potocznie nazywana jest ona „Wrotami Łez” lub „Bramą Łez”²² i należy do ważnego punktu żeglugowego, w szczególności od

¹⁷ K. Kubiak, *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*, Warszawa 2009, s. 18.

¹⁸ I. Jagniszczak, *Problemy żeglugi w rejonie Zatoki Adeńskiej i wybrzeża Somalii*, Szczecin 2011, s. 18.

¹⁹ S. Pikulski, *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000, s. 18 – 20.

²⁰ *IMO Report on Piracy in waters off the coast of Somalia*, http://www.imo.org/blast/mainframe.asp?topic_id=1178, [dostęp: 06.12.2015].

²¹ *Maritime Security: Fighting Piracy in the Gulf of Aden and Beyond*, <http://www.maritimeterrorism.com/2009/06/26/fighting-piracy-in-the-gulf-of-aden-and-beyond/>, [dostęp: 06.12.2015].

²² W języku arabskim Bab al – Mandab oznacza „Bramę Łez”. Nazwa cieśniny związana jest z niebezpieczeństwami, na jakie natrafiały przepływające tędy statki. Natomiast według legendy arabskiej nazwa ta odnosi się do wielkiej liczby osób, które utonęły w czasie trzęsienia ziemi, które doprowadziło do oddzielenia Afryki od Azji

otwarcia Kanału Sueskiego. Długość cieśniny wynosi ok. 50 km, a w najwęższym miejscu szerokość ok. 26 km, również dość dużym utrudnieniem dla nawigacji stanowi położona na środku wyspa Perim, która dzieli cieśninę na dwie mniejsze – Bab Iskandar i Dact al – Majun. Żegluga w „Bramie Łez” odbywa się na zasadach prawa przejścia tranzytowego, a na całej szerokości wody stanowią morze terytorialne państw nadbrzeżnych. Odnotowuje się, iż regularnie od 2006 roku tą trasą transportowane jest ok. 3,3 mln baryłek ropy naftowej dziennie, a głównymi jej odbiorcami są państwa Azji i Europy, jak również same Stany Zjednoczone.²³ „Wrota Łez” leżą pomiędzy Dżibuti a Jemenem i prowadzą wprost na wody akwenu należącego do Somalii, dlatego też bezpieczeństwo transportowanych towarów w tym regionie jest w szczególności sposobem traktowane przez armatorów. Jednakże sama cieśnina nie jest głównym obszarem działalności piratów, wynika to z obsadzenia przez wojsko obu brzegów, a także pozostawienia i funkcjonowania po konfliktach granicznych licznych posterunków.²⁴

Drugim szlakiem żeglugowym o strategicznym znaczeniu dla transportu morskiego jest wykopany w latach 1859 – 1869 Kanał Sueski. Otwarcie Kanału pozwoliło na skrócenie trasy żeglugowej z Londynu do Bombaju o około 7,5 tys. km, a średnio w ciągu doby przepływa przez niego 44 jednostek. Niestety szerokość Kanału nie pozwala na dwukierunkowy ruch statków, dlatego też specjalnie zostały wybudowane zatoki mijania. Szacuje się, iż rocznie przez Kanał przepływa około 3,5 tys. zbiornikowców, stanowiąc tym samym 25% wszystkich dochodów pochodzących z opłat tranzytowych.²⁵ Ze względu na transport ropy naftowej, a także skrócenie trasy podróży o 6,5 tys. km, pozwala ona na utrzymanie ropy naftowej na względnie stabilnym poziomie cen. Oprócz surowców energetycznych transportowane są inne towary, takie jak: drewno, metale kolorowe, rudy żelaza oraz zboże. Szlak sam w sobie stanowi ogromną atrakcję turystyczną, gdyż jest kluczowym dla transportu pasażerskiego. Parametry Kanału pozwalają pomieścić jednostki o ładowności do 240 tys. ton, jednakże są już projekty mające na celu dopuszczenie największych zbiornikowców typu VLCC i ULCC o nośności do 350 tys. ton.²⁶

W trwającej blisko 150 lat historii przez 8 lat Kanał był zamknięty dla żeglugi, co generowało większe koszty transportu morskiego. Traktat w sprawie Kanału Sueskiego podpisany w Konstantynopolu w 1888 roku zapewnia swobodne korzystanie z tego przejścia, nawet podczas stanu wojny. Znaczenie Kanału Sueskiego jest priorytetowe dla gospodarki, jak i bezpieczeństwa energetyczne świata. Ponowne zamknięcie Kanału spowodowałoby przekierowanie transportu północno – afrykańskiej ropy naftowej z Azji do Europy. Zwiększyłoby to uzależnienie się Azjatów od dostaw surowców z Zatoki Perskiej i Rosji. Możliwe jest, iż dla Europejczyków byłby to korzystny układ, gdyż zwiększyłaby się dywersyfikacja dostaw ropy naftowej, tym samym zmniejszyłoby się uzależnienie Unii Europejskiej od Federacji Rosyjskiej.

Jeżeli chodzi o skroplony gaz, czyli tranzyt LNG to około 13% globalnej wymiany zachodzi dzięki Kanałowi Sueskiemu. Głównymi eksporterami są Katar i Jemen, zatrzymanie tranzytu LNG oznaczałoby zwiększenie kosztów eksportu LNG do państw europejskich, bądź poszukiwanie nowych potencjalnych odbiorców na kontynencie azjatyckim.²⁷ W ten sposób osłabiłoby to szanse Federacji Rosyjskiej na zwiększenie eksportu w kierunku Azjatyckim, a to z kolei ugruntowałoby zależność

Rosjan od sprzedaży surowców energetycznych dla Europy. Jednakże od 2008 roku regularnie odnotowuje się spadek o około 20% w liczbie statków przepływających przez Kanał Sueski.²⁸

W celu zminimalizowania kosztów transportu związanych z paliwem potrzebnym do przetransportowania tak dużej ilości masy towarowej oraz dotrzymania terminów dostaw, armatorzy wybierają najkrótsze trasy żeglugowe. Również jest to zabieg ekologiczny, gdyż skrócenie szlaków żeglugowych statków pozwala na wydalanie do atmosfery mniejszych ilości CO². Powyższe czynniki mają wpływ na wybór najkrótszych korytarzy transportowych, które bardzo często usytuowane są w tzw. wąskich gardłach, jakimi są Kanał Sueski i „Brama Łez”. Zmiana szlaku żeglugowego oznaczałaby dla armatorów zwiększenie kosztów transportu, a tym samym mniej atrakcyjną finalną cenę produktów. W dobie zachodzących zmian na szlakach żeglugowych i w transporcie morskim to bezpieczeństwo przesyłu towarów oraz jego niezawodność w dalszym ciągu pozostają jednym z najwyższych priorytetów. Od 2008 roku ilość ataków piratów Somalijskich na wodach Zatoki Adeńskiej stale rośnie. Rozmiar atakowanych jednostek, jak i skala ataków są bardzo niepokojące dla społeczności międzynarodowej. Zagrożenie swobodnemu przepływowi towarów na trasie pomiędzy Europą i Azją ma pierwszoplanowy wpływ na intensywność ruchu morskiego w Kanale Sueskim i cieśninie Bab al – Mandab.²⁹

Jednak od 2004 roku tranzyt surowców drogą morską przez Cieśninę Bab al – Mandab i Kanał Sueski traci na znaczeniu ze względu na stale obecny problem piractwa w regionie Rogu Afryki. O ile samo przejście w tych punktach nie jest zagrożeniem, to ogromny problem pojawia się przy wypłynięciu na Ocean Indyjski. Nasilone ataki piratów i terrorystów podwyższają stopień zagrożenia transportu ropy naftowej i innych surowców. Międzynarodowa Organizacja Morska prowadzi statystyki dotyczące ataków piractwa i rozboju w różnych częściach świata. Z reguły analizowane są dane z poszczególnych akwenów morskich, jednak od 2010 roku IMO prowadzi oddzielne statystyki dla działalności piratów somalijskich. W 2011 roku zanotowano 172 zgłoszenia ataków, w tym 50 jednostek zostało porwanych, natomiast w 2012 roku nastąpił wzrost o prawie 2,5%. W 2013 roku odnotowano prawie trzykrotny spadek, który wynosił 99 ataków, w tym 13 statków zostało porwanych.³⁰

W maju 2008 roku Zatoka Adeńska została uznana przez Wspólny Komitet Wojenny Lloyd's Market Association (LMA) za „obszar ryzyka wojennego”, dlatego też podlega ona specyficznym składkom ubezpieczeniowym.³¹ Tym samym piractwo generuje koszty pośrednie dla właścicieli statków i armatorów. Bezpieczeństwo szlaków morskich przebiegających przez Zatokę Adeńską staje się coraz bardziej problematyczne, w związku z generowaniem ponoszonych strat.³²

Głównym czynnikiem pobudzającym do bezprawnych działań piratów somalijskich są wewnętrzne konflikty zbrojne ugrupowań walczących o władzę w państwie oraz niestabilność polityczna. Napady na jednostki pływające występują podczas powolnego przejścia wzdłuż wybrzeży lub w porcie, w momencie postoju na kotwicy. Większość akcji pirackich oparta jest na prostych metodach działania i często ukierunkowana na łatwe cele. Najczęściej grupa rozbójników składa się z 5 – 12 osób, chociaż w niechlubnej historii morskiej zdarzały się przypadki 30 osobowych grup. Z

²⁸ W 2008 roku liczba jednostek przechodzących przez Kanał Sueski wynosiła 21 415, w 2009 roku 17 228, w 2010 17 993, a w 2011 17 799. Zob. K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie*:..., s. 242.

²⁹ Ibidem, s. 198 – 200.

³⁰ *Piracy and armed robbery against ships*, IMO International Maritime Organisation, <http://www.imo.org/KnowledgeCentre/ShipsAndShippingFactsAndFigures/Statisticalresources/Piracy/Pages/Piracyreports%28annual%29-1996-2012.aspx>, [dostęp: 06.12.2015].

³¹ B. Sanga, *Danish flagged ship attacked by pirates off Somalia coast*, 13.11.2013, http://www.standardmedia.co.ke/?articleID=2000097582&story_title=danish-flagged-ship-attacked-by-pirates-off-somalia-coast&pageNo=1, [dostęp: 06.12.2015].

³² W stosunkowo krótkim czasie ubezpieczenie od porwania jednostki i konieczności wypłacenia okupu wzrosło, aż dziesięciokrotnie za każdą podróż jednostki w zagrożonym piractwem regionie Somalii i Zatoki Adeńskiej. Również w wyniku tej sytuacji zostało zagrożone bezpieczeństwo innych szlaków morskich na świecie. Dla przykładu w Cieśninie Malakka koszty ubezpieczenia spowodowane działalnością piratów wzrosły pięciokrotnie. Zob. L. Remondus van der Meijden, *The influence of modern piracy on maritime commercial transport*, Rotterdam 2008, s. 45 i n., [dostęp: 06.12.2015].

Zob. M. Borlik, *Aktualizacje encyklopedyczne: suplement do wielkiej ilustrowanej encyklopedii powszechnej Wydawnictwa Gutenberga. Geografia*, Tom 9, Poznań 1997, s. 49.

²³ *Maritime Security: Fighting Piracy in the Gulf of Aden and Beyond*, <http://www.maritimeterrorism.com/2009/06/26/fighting-piracy-in-the-gulf-of-aden-and-beyond/>, [dostęp: 06.12.2015].

²⁴ K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie*:..., s. 201.

²⁵ *World Oil Transit Chokepoints*, 22.08.2012, <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=wotc&trk=p3>, [dostęp: 06.12.2015].

²⁶ K. Wardin, *Cieśniny – wąskie gardła transportu morskiego*, http://www.czasopismologistyka.pl/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=864&Itemid=79, [dostęp: 06.12.2015].

²⁷ W. Jakóbiak, *Dla kogo Kanał Sueski jest ważny?*, 13.11.2013., <http://konserwatywnie.wordpress.com/2013/11/13/dla-kogo-kanal-sueski-jest-wazny-komentarz-dla-madmagazine-pl/>, [dostęp: 06.12.2015].

reguły napastnicy znają zawartość poszczególnych kontenerów, co pozwala im na wybór zaatakowania najcenniejszych jednostek, świadczy to o ich współpracy z pracownikami portów. Początkowo napastnicy w celach rabunkowych atakowali w małych rozproszonych grupkach używając broni białej, jednak w ostatnich latach posługują się oni karabinami, jak i artylerią, w tym również raketową, tym samym siejąc postrach na wodach Zatoki Adeńskiej i Oceanu Indyjskiego.³³

PIRACTWO MORSKIE JAKO CZYNNIK DESTABILIZUJĄCY BEZPIECZEŃSTWO W ZATOCE ADEŃSKIEJ

Tworzenie się grup pirackich w Rogu Afryki związane jest z wszechobecnie panującym ubóstwem i bezprawiem. Tzw. „Wybrzeże Piratów”, obejmujące swoim zasięgiem Zjednoczone Emiraty Arabskie i Oman, a także cieśninę Bab al – Mandab, czyli tzw. „Wrota Piekieł”, są rejonami nasilonych ataków pirackich. W stosunkowo krótkim czasie napady piratów rozprzestrzeniły się na wybrzeża Dżibuti, Jemenu, Erytrei, Etiopii oraz na ogromną skalę działają destabilizująco na sytuację Somalii. Kilka sąsiadujących ze sobą plemion, bądź pojedyncze klany, zamieszkujące przybrzeżne wioski tworzą pirackie gangi.³⁴

Wzmoczoną częstotliwość ataków pirackich odnotowuje się na Oceanie Indyjskim, głównym celem jest obszar między południowym wybrzeżem Półwyspu Arabskiego, a Somalią. Napaści piratów na tej istotnej dla handlu międzynarodowego trasie morskiej w dużym stopniu utrudniają żeglugę i oddziałują negatywnie na kontakty gospodarcze państw europejskich z azjatyckimi.³⁵ Piraci somalijscy przede wszystkim atakują w obszarze zwanym „Aleją Piracką”, która swym zasięgiem obejmuje wody Zatoki Adeńskiej, w okolicach Kenii oraz na wschodnim wybrzeżu Somalii.³⁶

Raporty przedstawiane przez Interpol, Bank Światowy i ONZ świadczą, iż w ciągu 10 lat piraci somalijscy stali się wpływową korporacją międzynarodową. Oprócz ataków na statki piraci trudnią się niewolnictwem, handlem narkotykami i bronią, przez co generują swoje dochody. Według danych w ciągu ostatnich 7 lat piraci z Rogu Afryki zgromadzili łącznie 400 milionów dolarów z działalności „biznesowej”.³⁷ Jednakże są to tylko i wyłącznie dane statystyczne, w dużej mierze kwoty te mogą sięgać nawet miliarda dolarów. Nielegalne dochody są trudne do oszacowania z powodu zatajania przez armatorów rzeczywistych kwot okupów, jest to celowy zabieg służący przeciwdziałaniu prowokowaniu innych piratów do zwiększania tych sum. Jednak niezależnie od dochodów, spora ich suma idzie do prawdziwych organizatorów, którzy działają pod przykrywką niewielkich ugrupowań pirackich.

W dzisiejszych czasach piractwo somalijskie nie służy tylko i wyłącznie podstawowym celom, takim jak utrzymanie rodziny i zapewnienie jej bezpieczeństwa. W rezultacie operacji pirackich większość uzyskanych okupów za ładunki, statki i zakładników dostaje się w ręce pośredników z innych państw. Przypuszcza się, iż pieniądze pozyskiwane z ataków na morzu mają innych adresatów i inne cele, a działalność piratów finansowana jest z innych funduszy. Mowa tu głównie o finansowaniu międzynarodowego terroryzmu i powiązaniach z komórkami organizacji dżihadystycznymi. Mohamed Said, który jest ekspertem w dziedzinie spraw Półwyspu Somalijskiego, uważa iż około 70% wszystkich pieniędzy pozyskanych z działalności pirackiej pozostaje w Londynie, a pozostała część wysyłana jest do Dubaju, z czego 10% trafia do Somalii. Również analityk twierdzi, iż zyski pozostają w sferze bankowo – ubezpieczeniowej w zachodnich korporacjach.³⁸ Jest to stosunkowo sporne twierdzenie, gdyż oznaczałoby, iż piraci somalijscy opłacani są przez społeczność międzynarodową. Jednak z powyższej sytuacji można przypuszczać, iż

Zatoka Adeńska stanowi kluczowe ogniwo w grze geopolitycznej, która jest idealną przykrywką dla transakcji międzynarodowych.

Jak dotąd aktywność piratów nie była przedmiotem naukowych badań w związku ze stratami ekonomicznymi, ponieważ problemu tego nie zaliczano do rangi międzynarodowej. Dotychczas koszty piractwa najczęściej ponoszone były przez państwa regionu, armatorów i właścicieli statków. Obecnie mamy do czynienia z innym charakterem piractwa, które działa w sposób zorganizowany. W 2008 roku sytuacja uległa zmianie za sprawą piratów somalijskich, którzy zaczęli atakować duże statki w celu uprowadzenia całej jednostki z cennym ładunkiem i zażądania wysokiego okupu za przewożony towar, jak i załogę. Początek nowej ery aktów piractwa morskiego rozpoczął się 15 listopada 2008 roku, kiedy to nastąpił udany atak na saudyjski superzbiornikowiec VLCC „Sirius Star”.³⁹ Od tego momentu wiadomości na temat działalności piratów somalijskich pojawiają się w doniesieniach prasowych. Również należy zauważyć, iż brutalność przeprowadzanych akcji z roku na rok rośnie, a społeczność międzynarodowa ma do czynienia ze swoistym efektem domina.

Cały proceder piractwa postrzegany jest jako zagrożenie dla swobodnej żeglugi oraz transportu morskiego, który jest kluczowym elementem wymiany handlowej zarówno rozwiniętych, jak i rozwijających się państw. Dla Rogu Afryki akweny morskie, to nie tylko szlaki transportowe, ale również są podstawą niezakłóconej egzystencji i stałego dochodu. Również w ocenie klasyków geopolityki dostęp do mórz i oceanów postrzegany jest, jako „okno na świat”, które decyduje o sukcesie gospodarczym i ekonomicznym państwa, a także potencjalnych możliwościach militarnych.⁴⁰ Piractwo to nie tylko zagrożenie dla bezpiecznych dostaw towarów, ale również dla turystyki, która tylko i wyłącznie może rozwijać się w sytuacji zagwarantowanego bezpieczeństwa w nadmorskich kurortach. Dla państw leżących w Morzu Czerwonym, Zatoce Adeńskiej i Morzu Arabskim piractwo stanowi poważne zagrożenie swobodnego korzystania z zasobów morskich, jak i wolności żeglugi. Piractwo somalijskie jest także poważnym zagrożeniem dla państw Afryki Wschodniej, które ponoszą wymierne straty w przemyśle turystycznym i rybnym. Każdego roku od 2009 państwa nadbrzeżne położone we wschodniej części kontynentu afrykańskiego ponosiły łączne straty w wysokości 1, 412 mld USD.⁴¹

Straty generowane przez piractwo morskie i ponoszone przez państwa słabe i rozwijające się są znaczące i skutkują pogorszeniem się sytuacji ekonomicznej i wewnętrznej. Wcześniej problem ten nie był podnoszony na arenie międzynarodowej, jako zagrożenie dla bezpieczeństwa regionu.⁴² Dopiero wystąpienie Sekretarza Generalnego ONZ uświadomiło społeczność międzynarodową o skutkach ataków piratów somalijskich. W listopadzie 2010 roku Ban Ki-moon stwierdził, iż: „Piractwo ma ogromny wpływ na gospodarkę Afryki Wschodniej i całego świata. (...) Zagrożone są międzynarodowe szlaki handlowe i transport towarów w regionie, a Somalia staje się coraz bardziej kosztowna dla społeczności międzynarodowej i światowej ekonomii. (...) Piractwo nie jest chorobą, która narodziła się na morzu. To symptom warunków panujących na lądzie.”⁴³

³⁹ Właścicielem statku była firma naftowa Armaco, z siedzibą w Arabii Saudyjskiej, a jego armatorem – Vela International Marine. Tankowiec długości 330 m przewoził ładunek 300 tys. ton ropy naftowej wartej szacunkowo 100 mln dolarów z Arabii Saudyjskiej do USA. Piraci dokonali napadu około 700 km od kenijskiego portu Mombasa i pod jego eskortą doprowadzili tankowiec do somalijskiego portu w Haradheere. Somalijscy piraci zażądali zapłacenia okupu i zagrozili zabiciem załogi w przypadku jakiegokolwiek próby odbicia tankowca przez zachodnie służby specjalne, a także podpaleniem przewożonego ładunku w przypadku bezwzględnej konieczności. Wstępnie okup miał wynosić 25 mln dolarów, a ostatecznie zapłacono jedynie 3 mln. Prawdopodobnie środki finansowe pochodziły z budżetu Arabii Saudyjskiej oraz armatora statku, mającego siedzibę w Dubaju. Zob. W. M. Stankiewicz, *Wektory rozwoju współczesnej* ..., s. 100.

⁴⁰ A. Makowski, *Sily morskie współczesnego państwa*, Gdynia 2000, s. 20.

⁴¹ Zakładając, iż powyższe straty pozostają na tym samym poziomie na przestrzeni lat 2009 – 2013, to państwa zagrożone przez piratów somalijskich poniosły straty ponad 7 mld USD. Co w przypadku skromnych budżetów tych państw stanowi znaczącą kwotę. Zob. K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie*: ..., s. 243 i n.

⁴² Ibidem, s. 237 - 239.

⁴³ L. Espersen, *Musimy razem zwalczać piractwo*, „Rzeczpospolita”, 28.06.2011, <http://www.rp.pl/artikel/679998.html?print=tak&p=0>, [dostęp: 06.12.2015].

³³ A. Walczak, *Piractwo i terroryzm morski*, Szczecin 2004, s. 43 – 47.

³⁴ A. Niwczyk, *Rozwój oraz zwalczanie piractwa i terroryzmu morskiego w Azji Południowo – Wschodniej*, w: J. Marszałek – Kawa, S. Wudarski (red.), *Polityczne metody zwalczania terroryzmu*, Toruń 2006, s. 161 – 163.

³⁵ W. M. Stankiewicz, *Wektory rozwoju współczesnej*..., s. 98.

³⁶ M. Szymaniak, *Piraci uwolnili statek z Polakami*, Rzeczpospolita” 10.01.2009, <http://www.rp.pl/artikel/246147.html?print=tak>, [dostęp: 06.12.2015].

³⁷ S. Duż, *Piractwo z Zatoce Adeńskiej przykrywką dla innych transakcji*, http://polish.ruvr.ru/2013_11_14/Piractwo-w-Zatoce-Adenskiej-przykrywka-dla-innych-transakcji/, [dostęp: 06.12.2015].

³⁸ Ibidem.

Nie chcąc narażać się na niebezpieczeństwo armatorzy decydują się na unikanie pewnych portów oraz omijanie regionu Rogu Afryki, co skłania ich do wyboru innych tras. Rozwój piractwa w Somalii zaczął rozprzestrzeniać się na państwa sąsiednie, w których tworzą się nowe siatki pirackie zagrażające portom w całej Afryce. Port w Mogadiszu w Somalii jest jednym z najbardziej niebezpiecznych, od niedawna za podobnie groźne uznawane są porty w Erytrei, Dżibuti, Etiopii, Kenii, Tanzanii oraz w Mozambiku.⁴⁴ Działają to niekorzystnie dla państw Afryki Wschodniej, gdyż generuje to brak inwestycji w rozwój infrastruktury portów morskich, jak również w znaczący sposób uderza w spadek przejść tranzytowych przez Kanał Sueski. Z powyższych rozważań wynika, iż działalność piratów somalijskich uderza nie tylko w państwa położone w Rogu Afryki, ale również w sam Egipt.⁴⁵

Dla wielu państw znaczący w budżecie narodowym jest przemysł rybołówstwa, który ponosi niebagatelne straty z tytułu piractwa. Za najbardziej poszkodowanych uznaje się Tajwan, Seszele i Jemen. Już w 2009 roku Al Mohammed Mujawar pełniący funkcję premiera Jemenu oświadczył, iż z powodu rozbojów i piractwa na wodach Rogu Afryki sektor rybołówstwa poniósł straty 150 mln USD. Na spotkaniu dotyczącym rybołówstwa 26 listopada 2010 roku w Paryżu przedstawiciele Tajwanu oświadczyli, iż ponad 1/3 rybackiej floty na Tajwanie zagrożona jest przez piratów somalijskich.⁴⁶ Dodatkowo koszt piractwa w przemyśle rybołówstwa jest trudny do oszacowania, a wynika to ze zmniejszenia się dostaw ryb, na skutek czego ich ceny idą w górę.

Kolejnym czynnikiem warunkującym destabilizację regionu jest wzrost cen żywności, który jest skutkiem działalności piratów somalijskich. Ponad 40% napadów pirackich przeprowadzana jest na frachtowce i masowce przewożące większość światowej żywności dla Afryki. Sytuacja ta powoduje niedobory dostaw podstawowych produktów żywnościowych, takich jak: mąka, ryż i cukier.⁴⁷

Ponadto piractwo w regionie Zatoki Adeńskiej działa destabilizująco na bezpieczeństwo wymiaru społecznego i humanitarnego. Czynniki społeczne należy rozpatrywać w aspekcie bezpośrednich, jak i pośrednich ofiar piractwa, natomiast czynniki humanitarne odnosi się do zagrożenia bezpieczeństwa poprzez występujące klęski naturalne. Niszczące susze i fale tsunami w połączeniu z wojnami domowymi doprowadziły do poważnego kryzysu humanitarnego państw położonych w Rogu Afryki. Trudne są do oszacowania straty poniesione w wyniku ograniczenia lub też braku pomocy humanitarnej dla głodujących z powodu suszy ludności ugandyjskiej, kenijskiej, somalijskiej, południowego Sudanu i wschodniej części Demokratycznej Republiki Konga.⁴⁸ Masowe migracje do sąsiednich państw zwiększają stan braku ich bezpieczeństwa i działają od wewnątrz destabilizująco na funkcjonowanie w środowisku międzynarodowym.

Dodatkowo można zaliczyć zagrożenia ekologiczne, jako płaszczyznę mającą wpływ na bezpieczeństwo regionu Zatoki Adeńskiej. Występująca degradacja środowiska morskiego w Zatoce Adeńskiej spowodowana w dużej mierze działalnością piracką doprowadziła do upowszechniania praktyk zatapiania odpadów przemysłowych, toksycznych, szpitalnych oraz radioaktywnych.⁴⁹ Szacunkowe koszty pozbycia się tony odpadów w Zatoce Adeńskiej wahają się od 2,5 do 8 dolarów, natomiast w Europie wynosi on 250 dolarów za tą samą ilość. Z powyższego oszacowania wynika, iż z ekonomicznego punktu widzenia oczyszczanie Zatoki Adeńskiej jest mało opłacalne dla firm trudniących się utylizowaniem odpadów morskich. Również skalę problemu unaocznili tsunami z

2004 roku, które uderzając we wschodnie wybrzeże Somalii wyrzuciło na jej ląd kontenery z zawartością toksyczną.⁵⁰

PODSUMOWANIE

Fenomen piractwa morskiego jest częścią składową w głęboko osadzonych realiach politycznych, społecznych i ekonomicznych w regionie. W ostatnim dziesięcioleciu społeczność międzynarodowa powzięła wiele szerokich inicjatyw i środków, mających na celu wyeliminowanie piractwa morskiego. Jednakże w dalszym ciągu problem ten stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa morskich szlaków w Zatoce Adeńskiej. Rozwiązania prawne są mało skuteczne przez co nie uniemożliwiają przeciwdziałania piractwu i terroryzmowi morskiemu. Obecnie zwalczanie tego procederu ogranicza się jedynie do patrolowania wód, zajmowania wykrytych jednostek pirackich oraz eskortowania statków. Skutkuje to minimalnym zwiększeniem poziomu bezpieczeństwa, gdyż nie jest to działanie prewencyjne. Eskalacja piractwa ma niewątpliwie ogromny wpływ na bezpieczeństwo w regionie Zatoki Adeńskiej, jak i gospodarkę światową, gdyż generuje coraz wyższe koszty związane z ochroną szlaków, jak i działalnością organizacji zajmujących się zwalczaniem piractwa morskiego. Również niebotyczne straty ponoszą armatorzy i gospodarki narodowe, których ładunki są unieruchamiane i przetrzymywane przez porywaczy.

Reasumując, palący problem piractwa morskiego jest wielowymiarowym czynnikiem warunkującym destabilizację w regionie Zatoki Adeńskiej, czyniącym kwestię bezpieczeństwa morskich szlaków, jako kategorię wyzwania dla społeczności międzynarodowej. Proceder piractwa morskiego stał się spiralą generującą zagrożenia nie tylko ekonomicznego aspektu bezpieczeństwa, ale również ma ogromny wpływ na polityczny, społeczny, ekologiczny i energetyczny wymiar bezpieczeństwa. Zagrożone płaszczyzny bezpieczeństwa w tym regionie ukazują słabość społeczności międzynarodowej w zwalczaniu przestępczości na morzach i oceanach, co skutkuje pogłębiającym się problemem piractwa morskiego. Brak zapewnienia bezpieczeństwa morskich szlaków komunikacyjnych, a głównie Zatoki Adeńskiej w przyszłości może skutkować wzrostem cen towarów, destabilizacją na rynkach międzynarodowych oraz umocnieniem pozycji piractwa i terroryzmu morskiego w środowisku międzynarodowym.

The problem of maritime piracy as a threat to the security of maritime routes in the Gulf of Aden.

Abstract: In the early twenty – first century, the international community faced an extremely important issue, which is a threat to maritime security from pirates and terrorists. The security of maritime transportation routes is essential due to the development of international trade, and also determines the dimensions of security: economic, political, social, energy

and environmental. In this context, the article analyzes the acts of robbery on the high seas with a particular emphasis on maritime piracy and focuses on a definition of piracy, legal aspects and the scale and scope of maritime piracy in the Gulf of Aden.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty:

- IMO Report on Piracy in waters off the coast of Somalia, http://www.imo.org/blast/mainframe.asp?topic_id=1178
- Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 10 grudnia 1989 roku, Dz. U. 2002, nr 59, poz. 543.
- Murphy M. N., *Contemporary piracy and maritime terrorism – the threat to international security*, The International Institute for Strategic Studies, Adelphi 2007.

Publikacje zwarte:

- Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008.
- Borlik M., *Aktualizacje encyklopedyczne: suplement do wielkiej ilustrowanej encyklopedii powszechnej Wydawnictwa Gutenberga. Geografia*, Tom 9, Poznań 1997.

⁵⁰ A. Kita, *Somalijscy piraci*, „E – terroryzm”, Wrzesień 2013, s. 4 – 15.

⁴⁴ A. Walczak, *Piractwo i terroryzm...*, s. 45 i n.

⁴⁵ T. McConnell, *Pirates: The economic costs of maritime crime*, 15.05.2012, <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/africa/kenya/120306/pirates-economic-cost-somalia>, [dostęp: 06.12.2015].

⁴⁶ Również połowa tajwańskich jednostek wyposażonych w urządzenia do połowu tuńczyka zaprzestała swojej działalności ze względu na eskalację ataków pirackich. Zob. Ibidem, s. 22.

⁴⁷ K. Wardin, *Współczesne piractwo morskie: ...*, s. 240.

⁴⁸ D. Nincic, *Maritime piracy in Africa: The humanitarian demension*, „African Security Review”, Wrzesień 2009, s. 14, <http://isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=112048>, [dostęp: 20.06.2014].

⁴⁹ Ch. Wilson, *Toxic waste behind Somali pirates*, „Project Censored”, 08.05.2010, <http://www.projectcensored.org/3-toxic-waste-behind-somali-pirates/>, [dostęp: 06.12.2015].

- Jagniszczak I., *Problemy żeglugi w rejonie Zatoki Adeńskiej i wybrzeża Somalii*, Szczecin 2011.
- Kubiak K., *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*, Warszawa 2009.
- Kugała Ł., *Zwalczanie współczesnego piractwa morskiego w świetle regulacji konwencji o prawie morza z 1982 roku oraz innych regulacji prawnomiędzynarodowych*, w: C. Mika, K. Marciniak (red.), *Konwencja NZ o Prawie Morza z 1982 roku w piętnastą rocznicę wejścia w życie*, Toruń 2009.
- Łopuski J., *Prawo morskie*, t. I, Bydgoszcz 1996.
- Łukaszuk L., *Międzynarodowe prawo morza*, Warszawa 1997.
- Makowski A., *Siły morskie współczesnego państwa*, Gdynia 2000.
- Niwczyk A., *Rozwój oraz zwalczanie piractwa i terroryzmu morskiego w Azji Południowo – Wschodniej*, w: J. Marszałek – Kawa, S. Wudarski (red.), *Polityczne metody zwalczania terroryzmu*, Toruń 2006.
- Pikulski S., *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000.
- Remondus van der Meijden L., *The influence of modern piracy on maritime commercial transport*, Rotterdam 2008.
- Stankiewicz W. M., *Wektory rozwoju współczesnej rzeczywistości międzynarodowej a siła niektórych zagrożeń patologicznych*, Gdańsk 2012.
- Walczak A., *Piractwo i terroryzm morski*, Szczecin 2004.
- Wardin K., *Ocena zagrożeń bałtyckich strumieni transportowych działaniami terrorystycznymi*, Warszawa 2007.
- Wardin K., *Współczesne piractwo morskie: wyzwania somalijskie oraz odpowiedź społeczności międzynarodowej*, Warszawa 2012.
- Artykuły:**
- Kita A., *Somalijscy piraci*, „E – terroryzm”, Wrzesień 2013.
- Nincic D., *Maritime piracy in Africa: The humanitarian demension*, „African Security Review”, Wrzesień 2009.
- Źródła internetowe:**
- Duż S., *Piractwo z Zatoce Adeńskiej przykrywką dla innych transakcji*, http://polish.ruvr.ru/2013_11_14/Piractwo-w-Zatoce-Adenskiej-przykrywka-dla-innych-transakcji/
- Espersen L., *Musimy razem zwalczać piractwo*, „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/artykul/679998.html?print=tak&p=0>
- Jakóbiak W., *Dla kogo Kanał Sueski jest ważny?*, <http://konserwatywnie.wordpress.com/2013/11/13/dla-kogo-kanal-sueski-jest-wazny-komentarz-dla-madmagazine-pl/>
- *Kodeks karny, tekst jednolity*, <http://kodeks-karny.org/czesc-szczegolna/przestepstwa-przeciwbezpieczenstwu-powszechnemu>
- *Korsarstwo*, <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/27BA71B9409137AFC12565E90057D319.php>
- *Maritime Security: Fighting Piracy in the Gulf of Aden and Beyond*, <http://www.maritimeterrorism.com/2009/06/26/fighting-piracy-in-the-gulf-of-aden-and-beyond/>
- McConnell T., *Pirates: The economic costs of maritime crime*, <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/africa/kenya/120306/pirates-economic-cost-somalia>
- *Piracy and armed robbery against ships*, IMO International Maritime Organisation, <http://www.imo.org/KnowledgeCentre/ShipsAndShippingFactsAndFigures/Statisticalresources/Piracy/Pages/Piracyreports%28annul%29-1996-2012.aspx>
- Sanga B., *Danish flagged ship attacked by pirates off Somalia coast*, http://www.standardmedia.co.ke/?articleID=2000097582&story_title=danish-flagged-ship-attacked-by-pirates-off-somalia-coast&pageNo=1
- Szymaniak M., *Piraci uwolnili statek z Polakami*, „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/artykul/246147.html?print=tak>
- Wardin K., *Cieśniny – wąskie gardła transportu morskiego*, http://www.czasopismologistyka.pl/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=864&Itemid=79
- Wilson Ch., *Toxic waste behind Somali pirates*, „Project Censored”, <http://www.projectcensored.org/3-toxic-waste-behind-somali-pirates/>
- *World Oil Transit Chokepoints*, <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=wotc&trk=p3>

KONFLIKTY BAŁKAŃSKIE KOŃCA XX WIEKU. PRZYCZYNY ROZPADU FEDERACYJNEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLIKI JUGOSŁAWII БАЛКАНСЬКІ КОНФЛІКТИ В КІНЦІ ХХ СТ. ПРИЧИНИ РОЗПАДУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЮГОСЛАВІЇ

У статті розглядається загострення міжнародної ситуації на Балканах у зв'язку із розпадом Югославії. Аналізуються причини поділу, основні фактори та гравці цих процесів. Розглядаються історичні передумови цих процесів, основні тенденції та закономірності. Окремо враховується етнічний і релігійний аспект досліджуваної теми.

Podczas trwającego od 1354 roku przez pięć wieków panowania osmańskiego na Półwyspie Bałkańskim ten region przeszedł szereg zmian o charakterze antropogeograficznym. Po kolejnych zwycięstwach w bitwie na Marwicą i na Kosowym Polu pod władzą turecką znalazły się Bułgaria, Bizancjum, Serbia, Bośnia, Czarnogóra i miasto Belgrad. Wraz z najazdami tureckimi na ziemie słowiańskie rozpoczął się proces islamizacji części Słowian Południowych i Albańczyków. Najwięcej wyznawców islamu znalazło się w Albanii (73%), ale także w Bułgarii, Serbii, Bośni i Hercegowinie. Niemal równocześnie z islamizacją Bałkanów przebiegał proces wielkiej migracji ludności słowiańskiej uciekającej przed najazdami tureckimi, co najsilniej dało się zaobserwować na ziemiach Czarnogóry, Hercegowiny, zachodniej Bośni oraz na terenach przywardańskich (Kosowo i Metohija).

Najazdy tureckie na Bałkanach spowodowały zahamowanie narodowego rozwoju ludów bałkańskich, które zaczęły odradzać się dopiero w II połowie XVIII wieku, gdy imperium osmańskie uległo osłabieniu. Należy podkreślić, iż u progu XX wieku mieszkańcy żadnego terytorium bałkańskiego – poza Czarnogorą, która posiadała ograniczoną zależność od Turcji i poza księstwami naddunajskimi Mołdawią i Wołoszczyzną z jeszcze mniejszą swobodą wewnętrzną – nie posiadali własnego państwa. Inne ludy zamieszkujące Półwysep Bałkański zaczęły organizować swoją państwowość w wyniku powstań narodowych, począwszy od Serbów (powstanie z 1804 r.) i Greków (powstanie z 1821 roku).

Na początku XX wieku państwo osmańskie dalej słabło, co stało się okazją dla narodów bałkańskich do przeciwstawienia się panowaniu tureckiemu. Bułgaria, Grecja, Serbia i Czarnogóra utworzyły Związek Bałkański¹ i wypowiedziały w 1912 roku wojnę Turcji. Armia bułgarska, która po zaciętych walkach pod Lozgradem ruszyła do oblężenia Adrianopola, zwyciężyła kilka dni później pod Lüleburgazem.

Dotkliwie ciosy zadała także Turkom armia serbska w bitwie pod Kumanowem, co pozwoliło Serbom na zajęcie Skopje i wkroczenie do Monastyru oraz na zagarnięcie części Albanii. Wspólnie z wojskami czarnogórskimi Serbowie zajęli również Sardzak Nowopazarski. Wojska również odnosiły sukcesy – udało im się zająć Saloniki, a następnie opanować znaczną część Epiru.

Wojna doprowadziła do niemal całkowitego uwolnienia Bałkanów spod panowania tureckiego. Rozmowy pokojowe w Londynie zakończyły się podpisaniem traktatu pokojowego 30 V 1913 roku. Traktat londyński nie określił jednoznacznie, które obszary należą się określonym państwom bałkańskim, terytoria te miały zostać polubownie rozgraniczone na podstawie ustaleń zawartych w układach sojuszniczych. Jednak ogólne uzgodnienia między państwami bałkańskimi nie pokrywały się z obszarami zajęętymi przez poszczególne armie, a nieustępliwość sojuszników w sporach o zdobycze terytorialne doprowadziła w 1913 roku do wybuchu drugiej wojny bałkańskiej

¹ M. Tanty, *Balkany w XX wieku – dzieje polityczne*, Warszawa 2003, s. 12 – 13; R. Rabka, *Balkany 1912 – 1913*, Warszawa 2010, s. 42.

zakończonych podpisaniem 10 VIII 1913 roku pokoju w Bukareszcie. Na mocy powyższego traktatu Rumunia uzyskała bułgarską część Dobrudży od Tutrankanu do Bałcziku, Serbia strefę sporną oraz część bułgarskiej Macedonii, Grecja natomiast otrzymała południową Macedonię z Salonikami oraz część zachodniej Tracji z rybackim portem Kawała nad Morzem Egejskim².

Mimo, iż konsekwencją wojen bałkańskich było trwałe wykluczenie Turków z Półwyspu Bałkańskiego to wywołały one nowe problemy związane z przemieszczaniem i wymianą ludności oraz z zanikaniem wcześniej zamieszkujących ten obszar narodowości. Ponadto konflikty występujące pomiędzy Serbią i Austro – Węgrami nabierały na sile. Popierana przez Serbię idea zjednoczenia narodów południosłowiańskich była ostro krytykowana przez Austro – Węgry dążące do osłabienia państwa serbskiego, stanowiącego przeszkodę w rozszerzaniu ich wpływów na Bałkanach.

Przed wybuchem I wojny światowej w Serbii, Czarnogórze i na terytorium monarchii habsburskiej powstawały tajne organizacje młodzieżowe na rzecz wyzwolenia narodów południosłowiańskich spod panowania austriacko – węgierskiego oraz zjednoczenia ich w ramach Wielkiej Serbii. Czołowe miejsc wśród nich zajmowała tajna organizacja oficerów serbskich *Zjednoczenie lub Śmierć*, znana pod nazwą *Czarna Ręka*. Ten sam cel przyświecał również działającej w Bośni i Hercegowinie tajnej organizacji Młoda Bośnia, której przywódcy pozostawali w kontaktach z *Czarną Ręką* i zorganizowali zamach na następcę tronu arcyksięcia Franciszka Ferdynanda. Wśród zwolenników idei jugosłowiańskiej uchodził on za wroga Serbii i ruchu zjednoczenia Słowian południowych. Zamachu dokonano 28 czerwca 1914 roku, gdy arcyksiążę Franciszek Ferdynand wraz z swoją żoną przybył do Sarajewa. Zamachowców było kilkunastu, ale śmiertelne rany zadał jemu i towarzyszącej mu żonie księżnej Zofii Gavrilo Princip³.

W lipcu 1917 roku na wyspie Korfu, będącej wówczas miejscem pobytu władz serbskich, doszło do podpisania tzw. deklaracji korfińskiej stanowiącej wynik wielotygodniowych pertraktacji między przedstawicielami powstałego w Londynie Komitetu Jugosłowiańskiego na czele z Ante Trumbiciem a rządem serbskim. Ta deklaracja zakładała zjednoczenie narodu serbsko – chorwacko – słoweńskiego w niezależnym królestwie pod władzą serbskiej dynastii Karadordevićów. W końcowej fazie wojny 5 X 1918 roku w Zagrzebiu powstała Rada Narodowa Słoweńców, Chorwatów i Serbów, będąca głównym organem politycznym tych narodów zamieszkujących monarchię habsburską. Pod koniec listopada 1918 roku Rada ta ogłosiła zjednoczenie z Serbią i Czarnogórą, aby ostatecznie doprowadzić do utworzenia 1 XII 1918 roku Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS). W jego skład weszły były królestwa serbskie i czarnogórskie oraz jedna piąta ziem monarchii habsburskiej. W sumie powierzchnia kraju 247 542 km², a jego ludność w 1921 roku liczyła 11 984 tys. osób, w tym Serbów wraz z Czarnogórcami i Macedończykami, uznanymi za Serbów, było 5365 tys., Chorwatów 2834 tys., Słoweńców 1024 tys. Do większych mniejszości narodowych należeli: Niemcy – 513 tys., Węgrzy – 472 tys., Albańczycy – 441 tys., Słowacy – 150 tys. osób.

Obok zróżnicowania narodowego występowało zróżnicowanie wyznaniowe, gdyż na jednym obszarze zamieszkiwali ze sobą wyznawcy prawosławia (48,7), katolicy (37,5), muzułmanie (11,2)⁴.

Królestwo SHS w pierwszych latach istnienia przeżywało głęboki kryzys gospodarczy i społeczny, spowodowany uczestnictwem w wojnie światowej. Najbardziej dotknął on Serbię, która straciła blisko milion obywateli w działaniach wojennych oraz obozach i więzieniach w czasie austriackiej i bułgarskiej okupacji. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej Serbowie mogli stworzyć własne państwo jednoczące ich terytorium etniczne w Serbii i Czarnogórze z rdzennymi

² O ten port toczyły się na konferencji pokojowej ostre spory między delegacjami bułgarską a grecką. Pretensje Grecji wspierała dyplomacja Rosji i Austro – Węgier, natomiast Bułgarii Francja i Niemcy. Bułgaria otrzymała wywalczony dostęp do Morza Egejskiego w zachodniej Tracji z rybackim portem Dedeagacz (gr. Aleksandropulos). M. Tanty, *op. cit.*, s. 95 – 96.

³ Ibidem, s. 117 – 118.

⁴ W. Walkiewicz, *Jugosławia: byt wspólny i rozpad*, Warszawa 2000, s. 48.

terytoriami serbskimi znajdującymi się poprzednio pod władzą Austro – Węgier i imperium tureckiego. Inaczej tę sytuację postrzegali Chorwaci i Słoweńcy, przeciwni tworzeniu się państwa jugosłowiańskiego pod hegemonią wielkoserbską.

Należy wspomnieć, że od samego początku istniały dwie koncepcje wspólnego państwa – centralistyczna, popierana przez partie serbskie i monarchę oraz federalistyczna, propagowana głównie przez partie chorwackie. Na mocy konstytucji z 1921 roku Jugosławia była monarchią konstytucyjną utrwalającą system unitarny i centralistyczny. Państwo zostało podzielone na 33 obwody (oblasti). Taka decyzja naruszała podział na kraje ukształtowane historycznie i potęgowała wzrost nastrojów separatystycznych. W 1928 roku, gdy opozycja zbojkotowała obchody dziesiątej rocznicy powstania Królestwa SHS, król Aleksander podjął decyzję o zamachu stanu. 6 stycznia 1929 roku zawiesił konstytucję widowńską (została uchwalona w dzień Św. Wida), rozwiązał parlament i wszystkie partie polityczne, zlikwidował samorząd gminny, wprowadził ścisłą cenzurę i objął władzę dyktatorską. Na czele rządu król postawił generała Petara Živkovicia, komendanta gwardii przybocznej, szefa tajnej organizacji wojskowej *Biała Ręka*.

Na mocy królewskiego dekretu z 3 X 1929 r. zmieniono nazwę państwa z Królestwa SHS na Królestwo Jugosławii. Ponadto obszar państwa został zamiast dotychczasowych 33 obwodów podzielony na dziewięć jednostek terytorialnych, tzw. banowin, których granice rozdzielono w ten sposób, aby zapewnić w nich decydujące znaczenie ludności serbskiej⁵.

Zmiany na terytorium Jugosławii dokonały się w czasie II wojny światowej, podczas której państwo jugosłowiańskie uległo dezintegracji i poniosło ogromne straty w ludziach. Z 16 milionów mieszkańców zginęło około 935 tys.; wśród ofiar 487 tys. stanowili Serbowie, 207 tys. – Chorwaci, 86 tys. – Muzułmanie, 60 tys. – Żydzi, 50 tys. – Czarnogórcy, 32 tys. – Słoweńcy, 7 tys. – Macedończycy i 6 tys. – Albańczycy⁶. Ponadto państwo jugosłowiańskie zostało podzielone na strefy okupacyjne: niemiecką, bułgarską, węgierską i włoską, natomiast Chorwaci utworzyli tzw. Wielką Chorwację, obejmującą swoim obszarem tereny Bośni i Hercegowiny. Najmocniej pokrzywdzony naród stanowili Serbowie, gdyż terytoria przez nich zamieszkane znalazły się w wszystkich strefach okupacyjnych. Ponadto w każdej utworzonej strefie okupacyjnej tylko w niewielkim stopniu brano pod uwagę kryteria narodowościowe, dlatego każda ze stref była zamieszkała przez liczne mniejszości narodowe.

Po wojnie na wyzwolonych terenach powoływane były komitety wyzwolenia narodowego, które miały zarządzać lokalnymi sprawami. 26 listopada 1942 r. w Bihacu powołano do życia Antyfaszystowską Radę Wyzwolenia Narodowego Jugosławii (AVNOJ). 23 stycznia 1943 roku o powstaniu AVNOJ poinformowano trzy mocarstwa koalicji. Podczas drugiej sesji AVNOJ, która odbyła się 29 listopada 1943 roku, jako organ wykonawczy, pełniący rolę tymczasowego rządu, powołano Narodowy Komitet Wyzwolenia Jugosławii (NKOJ) pod rządami wywodzącego się z środowiska komunistów Josipa Broz Tito.

Po konferencji teherańskiej W. Churchill dążył do rozwiązania problemu władzy w Jugosławii przez reorganizację rządu emigracyjnego z udziałem NKOJ. Ta propozycja uzyskała poparcie J. Stalina, co zapoczątkowało duże dostawy radzieckiego uzbrojenia dla armii NKOJ.

Oficjalnie państwo jugosłowiańskie powstało 29 listopada 1945 roku, kiedy to Skupszcina (parlament Jugosławii) proklamował powstanie Federacyjnej Ludowej Republiki Jugosławii (FLRJ), w skład której weszły Serbia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Słowenia i Czarnogóra oraz dwa okręgi autonomiczne należące do Serbii – Wojwodina i Kosowo.

Należy stwierdzić, że sytuacja etniczna Jugosławii po II wojnie światowej uległa znacznym zmianom. Serbowie, Chorwaci i Słoweńcy, którzy mieli stanowić trzon państwa jugosłowiańskiego,

⁵ M. Tanty, *op. cit.*, s. 177 – 178.

⁶ P. Eberhardt, *Przemiany demograficzne – etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 158.

zamykali się w własnych wspólnotach narodowych. Udział tych narodów w zaludnieniu państwa uległ obniżeniu na co miał wpływ niewątpliwie przyrost naturalny wśród Albańczyków i Muzułmanów (Bośniaków)⁷.

W swojej koncepcji Tito zakładał utworzenie państwa federalnego, mającego rozwiązać problemy narodowe pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi. Ustrój polityczny Jugosławii opierał się na konstytucji uchwalonej 31 stycznia 1946 roku, wzorującej się w dużym stopniu na konstytucji ZSRR. Każda republika uzyskała prawo do samodzielnego uchwalania własnej konstytucji z zachowaniem jednak zgodności konstytucji z konstytucją związkową.

Według konstytucji jako przedstawiciel suwerenności narodów występowała Skupsztina Ludowa FLRJ, złożona z dwóch izb: Rady Związkowej i Rady Narodowości. Pierwszą izbę wybierali wszyscy obywatele FLRJ, natomiast drugą republiki i jednostki autonomiczne. Skupsztina Ludowa wybierała Prezydium, pełniące funkcje głowy państwa. Wszystkie organy przedstawicielskie wybierane były na podstawie powszechnego, równego i bezpośredniego prawa wyborczego w tajnym głosowaniu⁸.

Od 1948 roku przemiany ustrojowe w Jugosławii prowadzone były bez związków ideologicznych z ZSRR, co wynikało z konfliktu pomiędzy Tito a J. Stalinem, któremu nie podobały się zasady rządzenia Jugosławią. Konsekwencją tej sytuacji było wykluczenie Jugosławii 28 czerwca 1948 r. z szeregów Kominformu⁹. 29 listopada 1952 roku odbył się VI Kongres Komunistycznej Partii Jugosławii (KPJ), który zmienił jej nazwę na Związek Komunistów Jugosławii (ZKJ) i zerwał z tradycją administracyjnego oddziaływania partii na życie kraju. 31 stycznia 1953 roku uchwalono nową konstytucję, na mocy której parlament miał składać się z Izby Związkowej i Izby Producentów, mającej specjalne uprawnienia w sferze gospodarczej. W miejsce Prezydium parlamentu utworzono urząd prezydenta, który objął Tito. W miejsce Rady Ministrów powstała Związkowa Rada Wykonawcza, a w poszczególnych republikach powołano republikańskie rady wykonawcze. Zalegalizowała to konstytucja z 7 kwietnia 1963 r., opierająca model gospodarczy na gminach i autonomii przedsiębiorstw oraz zmieniająca nazwę państwa na Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii (SFRJ). Próby przemian ekonomicznych rozpoczętych w 1965 r., mających na celu ograniczenie roli organów federalnych jako ośrodka decyzyjnego w kwestiach gospodarczych doprowadzały do daleko idącej decentralizacji przejawiającej się w przekazywaniu całości zarządzania w dyspozycję przedsiębiorstw i finansujących ich działalność banków. Sytuacja ta spowodowała jeszcze większe dysproporcje między tworzącymi federację republikami i zmusiła władze centralne do kolejnych reform konstytucyjnych.

Kolejna reforma z 1974 roku wprowadziła nowy element federalizmu w postaci odpowiedzialności republik nie tylko za własny rozwój, ale również za cały rozwój wspólnoty federalnej. Powołano Prezydium SFRJ, złożone z przedstawicieli republik i autonomicznych krajów. Miało to prowadzić do równouprawnienia poszczególnych członków federacji. Utrzymano urząd prezydenta który dożyłotnio miał sprawować Tito. Na mocy konstytucji prawa i obowiązki federacji tj. obrona suwerennych praw i równouprawnienia narodów, zagwarantowanie integralności terytorialnej, regulowanie podstaw stosunków społeczno – ekonomicznych ludzi pracy miało być regulowane przez organy związkowe reprezentujące SFRJ.

Analizując przyczyny wybuchu konfliktu na terenie byłej Jugosławii, należy zauważyć iż był to międzynarodowy konflikt o charakterze społecznym, którego przesłanki były zarówno obiektywne jak i subiektywne. W fazie początkowej konflikt ten charakteryzowały przyczyny obiektywne, jednak

niemożność znalezienia właściwego rozwiązania spowodowała zmianę postrzegania drugiej strony. Narastające poczucie zagrożenia i wrogości doprowadziło wówczas do postrzegania drugiej strony jako tej złej. Wówczas konflikt przerodził się z w zjawisko subiektywne, gdzie przedmiot sporu nie był najważniejszy. Zwaśnione strony wykazywały coraz większą skłonność do użycia przemocy, co mobilizowało coraz większe rzesze ludności do użycia gotowej walczyć przeciwko wspólnemu wrogowi¹⁰.

Wśród przyczyn rozpadu państwa jugosłowiańskiego należy wymienić przede wszystkim brak demokratycznych przeobrażeń pod rządami Tito i pozostawanie państwa pod bezwzględny dyktando partii komunistycznej. Jugosławia była państwem, gdzie nie mogły swobodnie rozwijać się instytucje demokratyczne i nie stworzone zostały żadne rozwiązania instytucjonalne, gwarantujące możliwość przejścia do innego modelu funkcjonowania państwa. Dlatego też po śmierci dyktatora doszło erozji struktur władzy i pojawienia się kolejnych konfliktów społecznych, czego konsekwencją był rozpad federacji w 1990 roku, wówczas jedność narodów jugosłowiańskich w wspólnym państwie zaczęła się rozpadać.

Czynnikiem dezintegrującym państwo słowiańskie był również nierównomierny rozwój ekonomiczny społeczeństw poszczególnych republik w chodzących w skład federacji. Najwyższy stopień rozwoju osiągnęły Chorwacja i Słowenia, podczas gdy Macedonia i Czarnogóra odstawały od wymienionych państw pod względem gospodarczym i społecznym¹¹.

Ponadto ludność zamieszkująca obszar Jugosławii była niejednorodna etnicznie i posiadała inne tradycje kulturowo – cywilizacyjne, co dało się świetnie zauważyć na przykładzie sprzeczności serbsko – chorwackich. Mimo iż język serbsko – chorwacki stanowił podstawę dla rozwoju wspólnego państwa i został przyjęty przez Serbów, Chorwatów i Czarnogórców. To nie wykluczyło różnic pomiędzy posługującymi się cyrylicą Serbami, a korzystającymi z alfabetu łacińskiego Chorwatami. Prawosławni Serbowie kształtowali swoje kościoły jako niezależne instytucje identyfikujące się z powstałymi państwami narodowymi, a zatem nie istniał rozdział interesów państwa i kościoła. Kościoły katolickie Chorwacji i Słowenii, związanych z ideą uniwersalizmu rzymskiego, nie odgrywały znaczącej roli jako autokefaliczne kościoły ortodoksyjne. Analizując wpływy religijne na obszarze Jugosławii należy wspomnieć także o islamie obecnym w Macedonii i częściowo w Bułgarii.

To właśnie odmienności etniczne stają się często przyczynkiem do wybuchu konfliktu. Wśród podstawowych aspektów związanych z odrębnością etniczną należy wymienić także język i kulturę wynikającą z związku z określonym terytorium i historią. Konflikty te powstają wówczas między państwami narodowymi lub między mniejszościami narodowymi a większością narodową w danym państwie oraz między mniejszościami. Spory te dotyczą głównie kwestii terytorialnych, zachowania odrębności kulturowej, a także utworzenia i zachowania państwa narodowego¹².

Do rozpadu państwa jugosłowiańskiego przyczyniły się też przesłanki zewnętrzne, tj. pojawienie się konfliktu interesów wielkich mocarstw po zakończeniu zimnej wojny na obszarze, na którym strefy wpływów były jasno oznaczone. Secesjonizm chorwacki i słoweński był mocno popierany przez polityków austriackich i niemieckich.

Istotną rolę w rozpadzie Jugosławii odegrała Serbia, która miała od 1981 roku trudności z ułożeniem stosunków z Albańczykami w autonomicznym Kosowie. Na tym tle rozbudził się serbski nacjonalizm o tendencjach antyalbańskich, zwłaszcza po objęciu w 1987 r. przywództwa w serbskim Związku Komunistów Jugosławii przez Slobodana Miloševića. 28 marca 1989 r. doprowadził on do rewizji konstytucji jugosłowiańskiej, znoszącej faktycznie autonomię Kosowa i Wojwodiny. Sytuacja

⁷ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 164.

⁸ M. Tanty, *op. cit.*, s. 281

⁹ W tej sprawie interweniował również sekretarz generalny Polskiej Partii Robotniczej Władysław Gomółka, apelując do strony jugosłowiańskiej o wzięcie udziału w czerwcowym spotkaniu Kominformu. *Ibidem*, s. 308.

¹⁰ W. Szulik, *Konflikt w byłej Jugosławii*, „Sprawy Międzynarodowe”, styczeń - marzec 1997, s. 93

¹¹ *Ibidem*.

¹² M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii: jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005, s. 77.

ta wzbudziła niepokój wśród Chorwatów i Słowenów, a następnie doprowadziła do wystąpienia tych państw z Związku Komunistów Jugosławii w styczniu 1990 roku.

Początek lat 90 – tych w Jugosławii charakteryzował się rozkwitem partii antykomunistycznych opozycyjnych. W Chorwacji powstała Chorwacka Wspólnota Narodowa (HDZ), w Słowenii zaś działała Demokratyczna Opozycja Słowenii (DEMOS). Ważnym krokiem na drodze do zmian stały się wybory parlamentarne przeprowadzone w obu republikach w 1990 roku. W Słowenii wygrał je DEMOS (65 procent głosów), w Chorwacji HDZ (42 procent głosów)¹³.

25 czerwca 1991 roku Chorwacja i Słowenia ogłosiły niepodległość i wystąpienie z państwa federacyjnego¹⁴. Próba przywrócenia poprzedniego stanu siłą zakończyła się niepowodzeniem. 27 czerwca armia federalna uderzyła na Słowenię, walki przeniosły się też na teren Chorwacji. 5 lipca ministrowie spraw zagranicznych Luksemburga, Holandii, Portugalii przybyli na Bałkany. Zażądano m. in. przerwania ognia, opuszczenia terenu przez armię federalną, uwolnienia jeńców i zgody na wysłanie obserwatorów. 8 lipca 1991 roku podpisano porozumienie pokojowe na wyspie Brionii, w którym niepodległość Słowenii została uznana przez Serbię¹⁵. Rozejm ten nie trwał zbyt długo. Już jesienią Serbowie złamali postanowienia pokojowe i rozpoczęli walki. Dochodziło do kolejnych rzezi ludności cywilnej. Działania podjęła Rada Bezpieczeństwa ONZ oraz Wspólnota Europejska.

Szczególnie dramatyczne było wyjście z federacji kolejnej z republik – Chorwacji. Było to związane z dawnym antagonizmem między Serbami i Chorwatami sięgającym okresu międzywojennego, szczególnie II wojny światowej. Przywódcy obu narodów S. Milošević i F. Tudjman odwoływali się do nacjonalizmu obu narodów, co praktycznie zamykało drogę do jakiegokolwiek nieporozumienia politycznego. Pozostały rozwiązania siłowe z wszystkimi ich konsekwencjami.

Secesja Chorwacji była jednak znacznie bardziej skomplikowana niż sąsiedniej Słowenii, gdyż republika ta nie była tak etnicznie różnorodna. Na jej obszarze mieszkało wiele mniejszości narodowych, wśród nich najliczniejsi byli Serbowie. Z chwilą ogłoszenia secesji Chorwacji zaczęli się oni domagać pełnej autonomii, a w przyszłości przyłączenia tych ziem do Serbii. Prezydent Tudjman oskarżył Serbię o zepchnięcie Jugosławii na krawędź wojny, choć to właśnie Chorwacja nie chciała dać równych praw Serbom. W dotychczasowej konstytucji republiki był bowiem zapis mówiący, że Republikę Chorwacji tworzą dwa równoprawne narody: chorwacki i serbski. Po ogłoszeniu niepodległości zapis ten zniesiono¹⁶.

19 maja 1991 roku odbyło się referendum w Chorwacji, w którym 94% głosujących wypowiedziało się za niepodległością republiki, a w tym samym miesiącu Serbowie w referendum wypowiedzieli się za przyłączeniem ziem przez nich zamieszkanym do Serbii.

Ogłoszenie niepodległości przez Słowenię i Chorwację doprowadziło do secesji kolejnych republik – dnia 15 X 1991 niepodległość ogłosiła Bośnia i Hercegowina, a 8 XI niepodległość Macedonia.

Trzy społeczności zamieszkujące Bośnię i Hercegowinę, tj. Muzułmanie, Chorwaci i Serbowie, nie były zgodne w sprawie przyszłości republiki. W rezultacie na podstawie przyjęcia planu Cutilheiro terytorium Bośni i Hercegowiny miało zostać podzielone na trzy jednostki konstytucyjne przy uwzględnianiu kryteriów narodowych, geograficznych i ekonomicznych, nie rozstrzygając kwestii wytyczenia granic. Sytuacja ta doprowadziła do wybuchu walk między mieszkańcami Bośni i odrzucenia przez jej prezydenta Aliję Izetbegovicia przyjętego wcześniej planu, a w konsekwencji do

wojny domowej¹⁷. Serbowie odrzucili przygotowany przez Europejską Wspólnotę Gospodarczą plan pokojowy, który zakładał podział republiki na wzór konfederacji szwajcarskiej¹⁸. W tej wojnie chodziło o zdobycie jak największych terytoriów dla poszczególnych narodowości. Latem 1992 roku Europę zaszokowały doniesienia o czystkach etnicznych, polegające na wypędzeniu i zabójstwach ludności Muzułmańskiej z Bośni dokonanych przez Serbów. W obawie przed rozprzestrzenieniem się konfliktu w czerwcu 1992 roku z mandatem ONZ do Sarajewa wysłany został kontyngent sił pokojowych UNPROFOR. Wojska nie zdołały uspokoić sytuacji.

Po wyborach w sierpniu 1992 roku, które wygrali nacjonaści z Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej, a F. Tudjman został prezydentem, walki rozgorzały ponownie. Od marca 1992 roku do sierpnia 1995 roku w walkach zginęło około 200 tysięcy, 95% z nich to osoby cywilne, a 900 tysięcy osób uciekło za granicę¹⁹. Wcześniej *błękitne hełmy* wysyłano do Chorwacji, Sławonii i Krajiny. W sierpniu 1992 roku ONZ i Wspólnota Europejska prowadziły negocjacje pokojowe. Dopiero 30 stycznia 1993 roku mediatorzy Cyrus Vance i David Owen zorganizowali spotkanie ze stronami konfliktu, którym został zaprezentowany plan. Według niego Serbowie mieliby dostać 42,3% terytorium Bośni i Hercegowiny, Muzułmanie 28,8% a Chorwaci 25,4%²⁰. Bośniacy Serbowie odrzucili proponowane rozwiązania. Kolejne plany pokojowe również nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Za każdym razem któraś ze stron bojkotowała postanowienia.

18 marca w wyniku zakończenia rozpoczętych 26 lutego negocjacji między Chorwatami a Muzułmanami podpisano porozumienia *o utworzeniu Federacji Muzułmańsko – Chorwackiej w Bośni oraz o zasadach połączenia tej federacji w konfederację z Chorwacją*²¹. Przyczyniło się to do czasowego zawieszenia działań zbrojnych między Muzułmanami a Chorwatami. Organizowano kolejne spotkania i opracowywano plany pokojowe. Kolejne próby jednak zakończyły się fiaskiem.

27 – 28 sierpnia bośniacy Serbowie w zorganizowanym przez referendum 90% głosów odrzucili zaproponowany przez Międzynarodową Grupę Kontaktową podział Bośni i Hercegowiny, według którego mieliby otrzymać 49% terytorium i zrezygnować z 20% już zajętych obszarów. Konsekwencją takiego postępowania było nałożenie embarga i zerwanie kontaktów z bośniackimi Serbami przez nową Jugosławię.

Pod koniec maja 1995 roku prezydent Karadžić wypowiedział wszystkie porozumienia z ONZ. Wzmogły się ataki na rejony Bihacia, Sarajewa, Żepy i Srebrenicy, którą w lipcu przejęli Serbowie. Była to jedna z ustanowionych przez ONZ enklaw bezpieczeństwa. Podczas pacyfikacji według różnych źródeł zginęło od 5,5 – 6 tysięcy cywilów muzułmańskich, a ponad 500 osób zginęło dodatkowo w walkach, na minach lub od ostrzału. Była to największa zbrodnia ludobójstwa w Europie od czasów II wojny światowej²².

Atak wojsk chorwackich w Sławonii oraz masowe wysiedlenia Serbów, które odbyły się przy zupełnie biernej postawie Zachodu oraz braku jakiegokolwiek pomocy, mimo zawartych wcześniej umów i porozumień międzynarodowych, miał miejsce w maju 1995 roku. Zakończenie walk w Chorwacji przyniósł układ w Dayton. Negocjacje rozpoczęte 1 listopada 1995 roku zakończono ostatecznie 21 listopada porozumieniem o podziale Bośni i Hercegowiny, zaakceptowanego przez wszystkie strony konfliktu. Główne zapisy układu zakładały, że pozostanie ona jednym państwem w obecnych granicach, złożonym z dwóch jednostek terytorialnych: Federacji Chorwacko – Muzułmańskiej, obejmującej 51 % terytorium państwa i Republiki Serbskiej, stanowiącej 49 % obszaru Bośni. Stolicą państwa pozostało Sarajewo, które przeszło pod kontrolę Muzułmanów. Granice podziału przebiegały wzdłuż linii frontu z niewielkimi zmianami.

¹⁷ W. Szulik, *op. cit.*, s. 99.

¹⁸ W. Malendowski (red), *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, Wrocław 2003, s. 321.

¹⁹ A. Czubiński, *Europa XX wieku. Zarys historii politycznej*, Poznań 2006, s. 98.

²⁰ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze*, Warszawa 1996, s. 75.

²¹ W. Malendowski, *op. cit.*, s. 329.

²² M. Kuczyński, M. Ray – Ciemięga, *op. cit.*, 69.

¹³ M. Tanty, *op. cit.*, s. 346 – 347.

¹⁴ M. Kuczyński, M. Ray – Ciemięga, *Balkański syndrom: konflikty zbrojne w byłej Jugosławii 1991 – 1999, wojna w Kosowie, udział wielonarodowych sił pokojowych NATO w utrzymaniu pokoju na Bałkanach 1993 – 2000*, Warszawa 2000, s. 117.

¹⁵ W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002, s. 412.

¹⁶ M. Borucki, *Historia powszechna do 1998*, Warszawa 1999, s. 320.

Dążąc do utrzymania jedności państwa społeczność międzynarodowa w kwietniu 1992 roku uznała niezależność Bośni i Hercegowiny, zaś 25 maja 1995 roku kraj ten został przyjęty do ONZ. Decyzja ta miała przyczynić się do zakończenia konfliktu, a w rzeczywistości doprowadziła do dodatkowych walk, napięć i konfliktów.

Procesy dezintegracyjne Jugosławii objęły również Socjalistyczną Republikę Macedonii. Jej rozstanie z federacją było najłatwiejsze, gdyż była regionem niewielkim, ubogim, typowo rolniczym, pozbawionym liczących się bogactw naturalnych.

Ponadto fakt, że republika zamieszkała była przez wiele narodowości spowodował, że rząd nie stwarzał problemów z jej odejściem z federacji. W listopadzie i grudniu 1990 przeprowadzono wolne wybory do jednoizbowego 120 – osobowego parlamentu. Jednym z pierwszych aktów prawnych, przyjętych przez Zgromadzenie była deklaracja o suwerenności Socjalistycznej Republiki Macedonii ogłoszona 25 stycznia 1991 roku. Równocześnie parlament wybrał na stanowisko głowy państwa przywódcę socjaldemokratów Kiro Gligorova. Rozpoczęto również prace nad nową konstytucją państwa.

Utworzenie niepodległej Macedonii wzbudziło wielkie niezadowolenie państw ościennych. Szczególnie Grecja ostro protestowała przeciwko nazwie państwa *Republika Macedonii* oraz umieszczeniu na fladze narodowej szesnastopromiennej żółtej gwiazdy pochodzącej z grobowca Filipa II Macedońskiego w Kuklesz. Stanowisko Aten utrudniało normalizację sytuacji międzynarodowej Macedonii. Mimo to uznana została przez kilkadziesiąt państw i przyjęta przez ONZ pod nazwą Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii²³.

Konflikt etniczno – narodowy w Kosowie wpisał się w wydarzenia związane z rozpadem Jugosławii. Wydarzenia, jakie miały tam miejsce zwiększały nadzieje Albańczyków na odzyskanie zabranej im w lipcu 1990 roku autonomii. Kontynuując walkę utworzyli swój parlament na wygnaniu oraz nielegalne struktury władzy w Kosowie. W nielegalnych wyborach przeprowadzonych w maju 1992 roku zwyciężyła umiarkowana Demokratyczna Liga Kosowa, a prezydentem samozwańczej republiki został Ibrahim Rugova.

W następnych latach sytuacja zaostrzyła się, ponieważ wielu Albańczyków dążyło do siłowego rozwiązania swoich problemów za przykładem innych państw byłej Jugosławii. Coraz bardziej popierali oni działania zbrojne skrajnych nacjonalistów z Wyzwoleńczej Armii Kosowa.

Wraz z upływem czasu doszło do eskalacji konfliktu. Przemoc i terror występowały po jednej i drugiej stronie. Zamachy terrorystyczne WAK (Wyzwoleńcza Armia Kosowa) powodują zdecydowane przeciwdziałania policji i wojska. Latem 1998 roku WAK podjęła głośno zapowiadaną ofensywę, która okazała się dla niej katastrofą. Skutkiem walk były masowe ucieczki ludności, co w obliczu zbliżającej się zimy groziło katastrofą humanitarną²⁴.

Ciężka sytuacja ludności cywilnej znalazła odbicie w działaniach ONZ, która uchwaliła rezolucję nr 1199, wyrażając w niej zaniepokojenie społeczności międzynarodowej rozwojem konfliktu w Kosowie. W tej samej rezolucji Rada Bezpieczeństwa wezwała obie strony konfliktu do przerwania działań zbrojnych, zaś 28 stycznia NATO zagroziło obu stronom interwencją zbrojną, jeżeli odrzucą plan pokoju przygotowany przez Grupę Kontaktową do spraw byłej Jugosławii, który miał polegać na przyznaniu Albańczykom z Kosowa Autonomii w strukturach FRJ. Udział w rozmowach zapowiedziały obie strony konfliktu, choć niechętnie. Parlament Jugosławii podjął decyzję prawie jednomyślnie, zaś wśród Albańczyków trwały przetargi co do składu i programu delegacji. Ostatecznie reprezentowała ona wszystkie większe partie polityczne oraz Wyzwoleńczą Armię Kosowa.

Rokowania zaczęły się w Rambouillet pod Paryżem. Pod naciskiem USA delegacja albańska podpisała proponowane warunki. Natomiast Serbowie wprowadzili wiele poprawek, odrzucając te postulaty, które ograniczały suwerenność kraju.

Wobec braku pozytywnej odpowiedzi na propozycję polityków zachodnich kraje NATO uznały, że jedynie siłą mogą zmusić Serbię do zmiany polityki w Kosowie. 24 marca 1990 roku lotnictwo sojusznicze rozpoczęło ataki na terenie państwa serbskiego. Spodziewano się, że po kilkudniowej kampanii poprosi ona o pokój, ale bezskutecznie. Naloty spowodowały niewielkie straty wśród wojska zarówno w infrastrukturze jak i w ludziach. Natomiast zniszczeniu uległo wiele obiektów cywilnych. W obliczu ogromu zniszczeń parlament serbski wyraził zgodę na narzucone przez NATO warunki. Straty Federacyjnej Republiki Jugosławii oceniono na 100 – 120 miliardów dolarów. Śmierć poniosło 2416 osób cywilnych.

Szczegóły związane z planem pokojowym podpisane zostały w Kumanowie. Na mocy zawartego układu Kosowo zostało przekształcone w rodzaj protektoratu, pod formalnym zwierzchnictwem Serbii, której siły zbrojne i policyjne zastąpiły jednostki międzynarodowe.

Przedstawiając bilans wojny domowej w Chorwacji należy przede wszystkim uwzględnić kolejne jej etapy. W okresie od 25 czerwca 1991 roku do 21 lutego 1992 roku (rozmişczenie sił rozjemczych ONZ) straty obu stron wynosiły około 10 tysięcy osób licząc żołnierzy i cywilów, zaś około 3 tysiące uznano za zaginione. Około 380 tysięcy Chorwatów i 120 tysięcy Serbów musiało opuścić swoje domy stając się uciekinierami²⁵. Kolejne straty przyniosła chorwacka ofensywa o kryptonimie *Burza* w sierpniu 1995 roku. Ich akcja zbrojna dostarczyła wiele przykładów łamania wszelkich zasad prowadzenia wojny. Wypędzonych zostało bądź uciekło kilkaset tysięcy Serbów, kolumny cywilnych uchodźców były bombardowane i ostrzeliwane, żołnierze grabili, palili domostwa, gwałcili serbskie kobiety, rozstrzelali schwytych cywilów. Po zakończeniu walk starców, którzy pozostali w domach rozstrzelano a ich domy były palone i wysadzane, by uniemożliwić powrót ich mieszkańcom²⁶.

Trwająca blisko trzy i pół roku wojna w Bośni i Hercegowinie to 80 – 90 tysięcy ofiar, a prawie drugie tyle to inwalidzi wojenni, najczęściej na skutek wybuchów min. Ponad milion mieszkańców schroniło się za granicą uciekając przed wojną. Około dwa miliony ludzi wyrzuconych z domów mieszkało w prowizorycznych pomieszczeniach lub domostwach opuszczonych przez prawowitych właścicieli. W trakcie wojny dokuczliwą plagą dla ludności była działalność band przestępczych, które tworzyły lokalne oddziały walczących stron lub jednostki paramilitarne.

Porozumienie z Dayton i układ paryski, które miały położyć kres walkom i podziałowi kraju tylko go pogłębiły, gdyż żadna ze stron faktycznie zjednoczenia nie chciała. Pierwszym sygnałem mówiącym, że podział ten jest trwały było zachowanie Serbów w czasie ucieczki z Sarajewa, które to miasto w myśl układu przypadło muzułmanom. W pośpiechu opuściło miasto około sto tysięcy ludzi, zabierając wszystko, co miało jakąś wartość, a czego nie udało się zabrać – niszczone. Uciekając, Serbowie ekshumowali nawet zmarłych, by ich szczątki pochować w nowym miejscu zamieszkania²⁷.

Rozpoczynając naloty na Serbię NATO liczyło, że po kilkudniowej kampanii poprosi ona o pokój i zgodzi się na postawione żądania. Druga faza nalotów objęła również rejon Kosowa, a ich celem były oddziały wojska i policji walczące z Wyzwoleńczą Armią Kosowa oraz dokonujące czystek etnicznych. Planiści Sojuszu przygotowując atak na Serbię nie przewidzieli bowiem, że podejmie ona rozpaczliwą próbę kontrataku wypędzając z Kosowa sojuszników NATO – Albańczyków. Można zauważyć, że atak spowodował czystki etniczne na tak wielką skalę.

Na zwycięstwo nad niewielkim i jednym z najbiedniejszych krajów Europy najpotężniejszy sojusz świata musiał czekać jednak aż ponad 11 tygodni zmasowanych bombardowań. Odbyło się to kosztem wielkiego zniszczenia infrastruktury kraju i dalszej izolacji politycznej Jugosławii oraz zwiększenia napięcia w stosunkach państw zachodnich z Rosją i Chinami.

W trakcie rokowań w Kumanowie dyplomacja FRJ korzystając z poparcia Rosji, rozbieżności wśród członków NATO oraz zniechęcenia długą i kosztowną interwencją, wymusiła rezolucję Rady

²⁵ M. Kuczyński, *Krwawiąca Europa. Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990 – 2000. Tło historyczne i stan obecny*, Warszawa 2001, s. 224.

²⁶ Tamże, s. 226.

²⁷ Tamże, s. 196.

²³ *Macedonia pod presją. Albania grozi wojną*, „Gazeta Wyborcza”, nr 273, 20. 11. 1992, s. 7.

²⁴ R. Bilski, *Wciąż walczą*, „Rzeczypospolita”, nr 138, 15. 06. 1998.

Bezpieczeństwa ONZ nr 1244, która gwarantowała integralność terytorialną państwa. Władze jugosłowiańskie uzależniły zawarcie wczorajszego porozumienia z sojuszem, od wejścia do Kosowa sił KFOR, z upoważnienia Rady Bezpieczeństwa. Miało to wykazać, że armia serbska nie poddała się NATO, ale podporządkowuje się inicjatywom pokojowym wspólnoty międzynarodowej²⁸.

Bilans interwencji NATO w Kosowie to niewątpliwie koniec przesładowań Albańczyków, ale zarazem początek czystek etnicznych, ponieważ obecność sił międzynarodowych nie zapobiegła atakom na ludność cywilną przez oficjalnie rozbrojoną WAK, która w rzeczywistości zachowała swój arsenał i w dalszym ciągu sprawowała rzeczywistą kontrolę nad prowincją. W konsekwencji Serbowie, Czarnogórcy, Romowie, Turcy i inne mniejszości zostały wypędzone z tej prowincji. Według przedstawicieli rządu serbskiego, na ten teren przybyły około 200 tysięcy Albańczyków, którzy nigdy tam nie mieszkali, zmieniając skład etniczny ludności²⁹. Tak więc interwencja NATO miała również skutki demograficzne.

Wojna domowa w Bośni i Hercegowinie spowodowała, że państwo to faktycznie rozpadło się na dwie części, a znaczna część środków pomocowych, zwłaszcza w federacji Muzułmańsko – Chorwackiej, przeznaczona jest na utrzymanie nadmiernie rozbudowanych sił zbrojnych, warunki życia ludności poprawiają się w znikomym stopniu, a obie części państwa idą własną drogą rozwoju.

Wydaje się, że najrozsądniejszym wyjściem z tej patowej sytuacji byłoby rozwiązanie, według którego losy każdej części Bośni i Hercegowiny potoczyłyby się swoim torem. Jednak wydaje się to mało prawdopodobne, gdyż oznaczałoby porażkę wspólnoty międzynarodowej, ukazałoby bezsens toczonych tam walk oraz interwencji międzynarodowej. Takiego podziału domagali się bowiem Serbowie, zanim doszło do konfliktu, ale pewny poparcia politycznego i finansowego ze strony świata muzułmańskiego, dążący do stworzenia państwa wyznaniowego A. Izetbegović propozycje te odrzucił, co dało początek wojnie z jej strasznymi, odczuwalnymi do dziś skutkami³⁰.

Koniec interwencji NATO w Kosowie nie oznaczał zakończenia misji ONZ i innych organizacji w tej prowincji, a raczej jej początek. Oddziały KFORR próbowały chronić, bez powodzenia ludność i jej dobytek – została ona praktycznie z tej prowincji wyrzucona, a pozostali żyją w gettach chronionych i zaopatrywanych przez siły międzynarodowe.

Według oceny Serbów rezolucja 1244 Rady Bezpieczeństwa ONZ, kończąca wojnę nie jest praktycznie realizowana. Uważają oni, iż wywiązali się z warunków pokoju w Kumanowie, zaś społeczność międzynarodowa ignoruje podpisany traktat realizując własne cele.

Patrząc na konflikty bałkańskie z perspektywy kilku lat od ich zakończenia, różnie można ocenić osiągnięte przez strony konfliktu cele strategiczne. Pozytywnie na tym polu wyróżnia się najlepiej rozwinięta z byłych republik byłej Jugosławii – Słowenia, która weszła na drogę szybkiego rozwoju gospodarczego i społecznego. Stało się to możliwe dzięki stworzeniu demokracji na miarę zachodnią oraz pełnemu wykorzystaniu szansy, jaką stało się wstąpienie tego kraju do Unii Europejskiej. Podobną drogą podążyła Chorwacja.

Jeszcze bardziej złożone są powojenne losy narodów zamieszkujących Bośnię i Hercegowinę. Nieskuteczne próby przezwyciężenia podziału kraju, wynikają z faktu, że zarówno Chorwaci jak i Serbowie pragną przyłączenia swych ziem do państw macierzystych. Dążenia te wzmocniają narastające wpływy skrajnych islamistów w kraju, którzy zdobywają wpływy nie tylko wśród wyznawców tej religii w Bośni i Hercegowinie, ale także wśród emigrantów.

Koniec wojny w Kosowie, wprowadzenie tam wojsk NATO oraz utworzenie administracji cywilnej ONZ stworzyło nową sytuację, w której ta prowincja znalazła się pod międzynarodowym protektoratem.

WPLYW CZYNNIKA KULTUROWEGO NA STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE ВПЛИВ КУЛЬТУРНОГО ФАКТОРУ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ

Культура є важливим аспектом міжнародних відносин. Польща культурно схожа на Україну, що є результатом географічного розташування та спільної історії. Це робить позитивний вплив на інтенсифікацію політичних контактів і співробітництва держав. Більш того, ряд культурних заходів, організованих спільно двома сторонами має позитивну роль у розбудові відносин. Багато молодих людей вирішують навчатися в Польщі, що збільшує українську меншину.

Założenia teoretyczne

Kultura odgrywa istotną rolę w kształtowaniu stosunków międzynarodowych, ponieważ relacje między państwami i innymi podmiotami odbywają się w przestrzeni, w której obowiązują pewne wzorce zachowań, normy i określone wartości. Istnieje wiele definicji kultury, jednak najczęściej przyjmuje się, że składają się na nią następujące czynniki: język, religia, sztuka, folklor, literatura, obyczaje, symbole i rytuały. Ponadto kultura nie może istnieć bez pamięci zbiorowej – inaczej pamięci historycznej dotyczącej ważnych wydarzeń czy postaci w dziejach społeczeństwa.¹ Dlatego też równie istotne jest pojęcie tożsamości kulturowej, która oznacza samoidentyfikację jednostki a następnie jej identyfikację z kulturą w której funkcjonuje, z wyznawanymi normami, wzorcami, czy pamięcią zbiorową.

Wśród teoretyków stosunków międzynarodowych szersze zainteresowanie kulturą narodziło się dopiero w latach 90. XX wieku. W okresie zimnej wojny praktycznie nie odnoszono się do kultury jako czynnika mającego wpływ na relacje międzypaństwowe, ponieważ w centrum dyskusji toczony przez (neo)realistów i neoliberalistów znajdowało się państwo. Sytuacja zmieniła się wraz z upadkiem systemu bipolarnego, wówczas wznowiły się konflikty etniczne, zmuszając tym samym dyscyplinę do przewartościowania swoich założeń. Dominujące do tej pory państwowcentryczne teorie nie tłumaczyły bowiem wydarzeń, które nastąpiły po roku 1989 i miały pod znakiem przemian tożsamościowych różnych ludów.² Szczególny impuls do rozważań nadała publikacja wybitnego politologa amerykańskiego - Samuela Huntingtona „Zderzenie cywilizacji”, w której autor dominującą rolę w świecie nadała kulturze. Wysnuł także tezę, że kwestie kulturowe, a nie ideologiczne będą częstszą przyczyną konfliktów. Według Huntingtona, najważniejsze różnice pomiędzy narodami nie mają charakteru politycznego, ekonomicznego i ideologicznego, ale kulturowy.

Kultura i wartości, oraz instytucje wpływają na to, w jaki sposób państwa definiują swoje cele i interesy – państwa o podobnej kulturze i instytucjach mają wspólne interesy, współpracują na płaszczyźnie gospodarczej i politycznej a powstałe organizacje i instytucje mają większą szansę na przetrwanie. Społeczeństwo i politycy przeważnie czują mniejsze zagrożenie w stosunku do narodu, z którym łączą ich wspólne wartości, instytucje, zbliżony język i kultura Natomiast większe zagrożenia są skłonni odczuwać ze strony państw o odmiennej kulturze, ponieważ brak zrozumienia niesie brak zaufania.³

W przypadku Polski i Ukrainy, związki kulturowe pozostają silne, co ułatwia współpracę między państwami. Szczególnie widoczne jest to w przypadku terenów przygranicznych, charakteryzujących się wspólnotą tradycji, częstszą znajomością języka państwa sąsiedniego i większą częstotliwością kontaktów transgranicznych. Mimo, iż po II wojnie światowej stosunki polsko-ukraińskie zastąpiły stosunki polsko-radzieckie, Polska nie zniknęła ze świadomości Ukraińców i odwrotnie. Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę doszło do szybkiego nawiązania

¹ R. Konersmann, *Filozofia kultury. Wprowadzenie*, Warszawa 2009, s. 13.

² A. Wojciuk, *Kultura w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych. Tom 1, Zwrot kulturowy*. H. Schreiber, G. Michałkowska [red.], Warszawa 2013 s. 26-30.

³ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997, s. 12-37.

²⁸ J. Bielecki, *Jugosławia zgadza się na warunki NATO*, „Rzeczpospolita”, nr 132, 10. 06. 1999.

²⁹ Tamże.

³⁰ M. Kuczyński, op. cit., s. 187.

kontaktów między państwami. Mimo, iż obecne relacje w dużej mierze opierają się na kontaktach handlowych, to płaszczyzna kulturowa i intelektualna nie jest pomijana, o czym świadczy szereg przedsięwzięć podejmowanych w ostatnich latach.

Bliskość kulturowa państwa a stosunki polityczne

Polska jako chyba jedyna w Europie posiadała tuż po odzyskaniu niepodległości przez Ukrainę sformułowaną politykę wobec sąsiada. Nie miała jednak skutecznych instrumentów aby ją realizować; nie chciała także występować w roli mediatora w trudnych relacjach ukraińsko-rosyjskich. Najskuteczniejszą formą polskich działań jest występowanie na forum europejskim w roli "advokata". W interesie Polski leży bowiem utrwalenie na Ukrainie zmian liberalno-demokratycznych.⁴ Już od początku lat 90. chciano Ukrainy stabilnej i demokratycznej, a celem polskiej polityki zagranicznej było umocnienie niepodległości i opcji zachodniej u wschodniego sąsiada. Natomiast w założeniach prezydenta Kuczmy Polska miała być "bramą na Zachód" – liczone na to, że stanie ona w sporach ukraińsko-rosyjskich po stronie Ukrainy i pomoże w transformacji geopolitycznej. Należy jednak pamiętać, że same relacje polsko-rosyjskie są trudne i pełne animozji, a w dodatku Polska jest uzależniona energetycznie od Rosji.⁵ Starania o członkostwo w NATO uczyniły Polskę podatną na naciski Zachodu, ale i Rosji – podpisano porozumienie o budowie gazociągu jamalskiego, które strona ukraińska odebrała jako godzące w jej narodowe interesy. Intensyfikacja kontaktów nastąpiła na przełomie XX i XXI wieku, prezydenci państw starali się oddziaływać na wszystkie płaszczyzny stosunków, w tym społeczną i kulturową, co wiązało się z pewnymi gestami symbolicznymi. Między innymi podpisano deklarację o pojednaniu, w 60. rocznicę rzezi wołyńskiej odsłonięto pomnik pojednania "Pamięć – żałoba – jedność". W tym czasie najważniejsze stało się umocnienie w polityce zagranicznej orientacji proeuropejskiej i atlantyckiej. Polska wniosła w to swój wkład przygotowując *non-paper* na temat polityki wschodniej Unii Europejskiej i zaproponowała powołanie Wymiaru Wschodniego UE, który zakłada możliwość integracji z nią państw Europy Wschodniej. Rok 2004 został ogłoszony "Rokiem Polski na Ukrainie", co miało charakter symboliczny.⁶

Zaangażowanie Polski podczas Pomarańczowej Rewolucji przyniosło ocieplenie relacji. Nie uznano sfałszowanych wyborów z 2004 i wspierano dążenia Ukrainy do demokratyzacji. Wynikało między innymi z poparcia dla europejskich wartości i pewnej bliskości narodowej, kulturowej, oraz wspólnej historii ograniczenia suwerenności w ramach bloku wschodniego. Polska dyplomacja podkreślała, że staje w obronie uczciwych wyborów, a nie samego Juszczenki; aktywność i poparcie przejawiały nie tylko elity polityczne, ale także społeczeństwo polskie. Ówczesny prezydent, Aleksander Kwaśniewski podjął się próby mediacji i brał udział w ukraińskim okrągłym stole.⁷ Rosło poparcie społeczne i polityczne dla dyplomatycznej aktywności na Ukrainie, widoczne szczególnie wśród młodego pokolenia; ponad 3000 Polaków uczestniczyło w wyborach jako obserwatorzy.⁸ Wydarzenia te pozytywnie wpłynęły na relacje społeczne i wzajemne postrzeganie się narodów, a w 2005 roku miało miejsce symboliczne otwarcie Cmentarza Orląt Lwowskich. Polska nie zaprzestała udzielać wsparcia dla członkostwa Ukrainy w UE – w 2008 roku wraz ze Szwecją była inicjatorką Partnerstwa Wschodniego, które objęło także Ukrainę. W 2012 państwa wspólnie zorganizowały mistrzostwa Euro2012, co wpłynęło na zacieśnienie współpracy.

Podczas wydarzeń Euromajdanu Polskie społeczeństwo wykazało się zrozumieniem i chęcią pomocy. Organizowano akcje poparcia dla demonstrujących, wysyłano pomoc na Ukrainę, a

poszkodowani w walkach na ulicach Kijowa leczyli się w polskich szpitalach. Takie odruchy poparcia są wynikiem poczucia wspólnoty, jedności i pewnej bliskości dziejowej i kulturowej.

Stosunki Ukrainy z Polską wpisują się w relacje z Zachodem i w pewien sposób mogą sprzyjać wyborowi „opcji europejskiej” jako kierunku polityki zagranicznej. Osoby, które bywają w Polsce częściej optują za integracją z Unią Europejską niż za związkiem z Białorusią i Rosją. Bliskie sąsiedztwo sprzyja poznawaniu się, ale z drugiej strony bywa źródłem konfliktów i stereotypów. Negatywny stereotyp Ukraińców w Polsce był umacniany po II wojnie światowej w książkach i poprzez propagandę socjalistycznego systemu, natomiast negatywny obraz Polaków na ziemiach ukraińskich utrwałała radziecka propaganda. Na przestrzeni lat kontakty umocniły się i zintensyfikowały, poprawiła się sytuacja informacyjna – w Polsce rośnie liczba publikacji dotyczących Ukrainy, pojawia się współpraca naukowa, a prace niezależnych historyków podkreślają wspólne dziedzictwo kulturowe narodów. Sytuacją na Ukrainie zainteresowane są także polskie media. Najintensywniejsze kontakty mają mieszkańcy regionów przygranicznych; w Polsce zamieszkuje tam mniejszość ukraińska.⁹

Wizerunek Polaków na Ukrainie i Ukraińców w Polsce

Budowaniu relacji między społeczeństwami obu państw sprzyja bliskość kulturowa – należy pamiętać, że oba narody funkcjonowały niegdyś w ramach jednego organizmu państwowego. Na przełomie lat 2010-2013 polski Instytut Spraw Publicznych przeprowadził szerokie badania, dotyczące wzajemnego postrzegania się Polaków i Ukraińców. Blisko 30% Ukraińców wskazało iż Polska jest podobnym, normalnym państwem, o socjalistycznej przeszłości, sprzyjającym Ukrainie, a Polacy i Ukraińcy to Słowianie, czyli jeden naród. 43% respondentów przyznało, że Polska jest „przyjaznym krajem”. Natomiast zdaniem Polaków Ukraińcy nie zawsze są zaradni, ale są gościnni, życzliwi, towarzyscy i pracowity. Skojarzeń negatywnych po obu stronach jest o wiele mniej, jednak te, które się pojawiają dotyczą przede wszystkim historii. Przekonanie Polaków o podobieństwie obu narodów jest powszechniejsze wśród ludzi młodych, podczas gdy na Ukrainie u starszych.¹⁰

Młodzież ukraińska coraz częściej wybiera polskie uczelnie wyższe, wiąże się to między innymi ze względną łatwością nauki języka polskiego – język polski jest prosty w zrozumieniu dla Ukraińców i odwrotnie. Według danych ISP z 2013 roku, znajomość języka polskiego na poziomie podstawowym zadeklarowało aż 41% badanych Ukraińców, natomiast w stopniu pozwalającym na swobodną komunikację ponad 10%. Niewielka jest natomiast znajomość ukraińskiego wśród Polaków.¹¹ Z danych opracowanych przez Fundację Edukacyjną Perspektywy wynika, że w roku akademickim 2013/14 na polskich uczelniach studiowało 15123 Ukraińców, co stanowi 40% wszystkich studiujących cudzoziemców. Dla porównania w roku akademickim 2005/06 studiowało jedynie 1989 obywateli Ukrainy.¹² Ponadto wielu Ukraińców posiada kartę Polaka, a wspólne dziedzictwo kulturowe i bliskość obyczajów, tradycji i norm postępowania ułatwia zaaklimatyzowanie się w obcym państwie.

Stereotypy i obciążenia historyczne

Intensyfikacja kontaktów sprzyja wzajemnej budowie wizerunków i pozbywaniu się stereotypów. Niestety wśród wielu Polaków istnieją jeszcze negatywne skojarzenia z Ukrainą, dotyczy to szczególnie starszego pokolenia, przywołującego wydarzenie rzezi wołyńskiej. Wśród młodych Polaków nie ma tak negatywnych opinii, ale obecne są opinie o zacofaniu gospodarczym i słabości państwa oraz wszechobecnej korupcji. Z drugiej strony jest wiele pozytywnych zdań, wynikających z bliskości kulturowej i odnoszących się do gościnności, braterstwa, życzliwości Ukraińców i przyjaźni narodów, oraz bezwzględnej potrzeby wsparcia Ukrainy w walce o wolność. Takie poparcie widoczne było w czasie Pomarańczowej Rewolucji i Euromajdanu, demonstrowane

4 J. Kozakiewicz, *Polska i jej wschodni sąsiedzi po rozszerzeniu NATO na Wschód*, [w:] *Ukraina między Rosją a Zachodem*, M. Zamarlik [red.], Kraków 2001, s. 54-57.

5 Rosja od samego początku była niechętna bliższym kontaktom polsko-ukraińskim, a politycy rosyjscy wielokrotnie ostrzegali stronę polską przed ową współpracą, którą odbierali jako zachodnie próby izolacji Rosji. Tego typu stwierdzenia wpływały hamująco na rozwój bliższej współpracy polsko-ukraińskiej.

6 B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, M. Pietraś, T. Kapuśniak [red.], Lublin 2007, s. 205-214.

7 Przy okrągłym stole zasiadli także: prezydent Litwy V. Adamkus, szef dyplomacji UE J. Solana, sekretarz generalny OBWE J. Kubisz i spiker Dumy rosyjskiej B. Gryzłow.

8 B. Surmacz, *op.cit.*, s. 215-216.

9 J. Konieczna, *Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001, s. 87-91.

10 *Ibidem*, s. 12-15.

11 *Ibidem*, s. 80.

12 Taki stan rzeczy warunkuje to, że oferta polskich uczelni jest atrakcyjna ze względu na dobrą jakość oferowanych studiów, konkurencyjne ceny, niskie koszty utrzymania, przy jednoczesnej możliwości otrzymania europejskiego dyplomu. Patrz: *Bezprecedensowy wzrost liczby studentów zagranicznych w Polsce*, <http://www.perspektywy.pl/portal/bezprecedensowy-wzrost-liczby-studentow-zagranicznych-w-polsce>, dostęp: 11.05.2015.

przez polityków ale i w ramach niezależnych akcji społecznych. Polska stara się być „advokatem” Ukrainy, na arenie międzynarodowej i na forum Unii Europejskiej, co nie zawsze przynosi zamierzone rezultaty, a wynika to z ograniczoności polskich instrumentów politycznych. Obecnie dla wielu Ukraińców Polska jest pozytywnym odniesieniem jeśli chodzi o transformację, liberalizację i integrację ze strukturami zachodnimi. Wśród Ukraińców wizerunek Polaków jest ogólnie pozytywny, pomimo negatywnych skojarzeń historycznych, w których Polska występowała jako agresor.

Wśród obciążeń historycznych negatywnie wpływających na wzajemne relacje wymienić należy walkę jaką ukraińskie, nacjonalistyczne podziemie stoczyło z państwem polskim w dwudziestolecie międzywojennym. W Polsce żywa jest pamięć o eksterminacji ludności przez formacje zbrojne, w tym UPA. Czystki etniczne dokonane w latach 1943-1945 na Wołyniu i w Galicji Wschodniej są obciążeniem w stosunkach polsko-ukraińskich, które nie znalazło do tej pory rozwiązania, a pamięć zbiorowa dotycząca owego wydarzenia wykorzystywana jest często jako instrument polityczny.¹³ Wydarzenia te znane są z autopsji starszemu pokoleniu, a ocena doświadczeń historycznych przenoszona jest na młodszych. Natomiast w przypadku Ukraińców pamięć dotyczy głównie zachodu państwa. W przypadku pogranicza ukraińsko-polskiego nie można zauważyć negacji polskości – jest ona zakorzeniona w tamtejszej rzeczywistości i nie stanowi elementu obcego, ponieważ dotyczy ludności, która w wyniku zmiany granic znalazła się w innym kraju. Oba narody etniczne od wieków zlewały się, przenikały wzajemnie i nigdy nie były w trwały sposób rozdzielone. Wszelkie konflikty etniczne pogranicza to raczej spory rozgrywane na płaszczyźnie politycznej, wykorzystywane do określonych celów elit rządzących - trudno bowiem mówić o niechęci między narodami.¹⁴

Wydarzenia kulturalne

Obecnie współpraca między Ukrainą i Polską polega na intensywnej wymianie kulturalnej i naukowej, przede wszystkim za sprawą organizowanych w obu państwach festiwali, projektów kreatywnych, konferencji, wydarzeń sportowych i innych. Współpraca w dziedzinie edukacji odbywa się na podstawie „Umowy o współpracy” między Ministerstwem Edukacji i Nauki Ukrainy a Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej z 2001 roku. Ma na celu zacieśnienie więzi pomiędzy instytucjami edukacyjnymi wszystkich szczeblom. Następuje systematyczna intensyfikacja kontaktów, co widać szczególnie w przypadku uniwersytetów i szkół wyższych z Polski i Ukrainy, które nawiązują kontakty i podpisują umowy o współpracy.¹⁵

Wśród przykładów wydarzeń promujących kulturę obu państw, wymienić należy: Festiwal Kultury „Ukraińska Wiosna”, czyli cykliczne spotkania z kulturą ukraińską w Poznaniu i Wielkopolsce; „Młodzieżowy Jarmark” w Gdańsku; festiwal „Ukraina w Centrum Lublina”; „Na Iwana, na Kupała” w Dubiczach Cerkiewnych; polsko-ukraiński projekt kulturalny „Europejski stadion kultury” poświęcony EURO 2012; a ponadto festiwale ukraińskiej kultury, „Jesień Podlaska”, Dni muzyki ukraińskiej w filharmonii Warszawskiej, Festiwal „Lemkowska Watra”, Dni kultury Ukraińskiej w Szczecinie, Węgorzewo, Giżycku, Lublinie, „Etno-festiwal „E-Kołomyja”, czy „Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa”.

W Lublinie aktywnie działa Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza, której celem jest krzewienie wartości właściwych dla różnorodnych form kultury pogranicza. Fundacja zmierza do promocji tradycji lokalnych i intensyfikacji zainteresowania statusem społecznym i historycznym terenów przygranicznych. Fundacja skupia się na realizowaniu czterech projektów – „Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa”, „Ukraina w Centrum Lublina”, „Warsztaty ikonopisania”, „Młodzież w działaniu”.¹⁶ Wydarzenia zapoczątkowane w listopadzie 2013 roku w Kijowie, określane mianem Euromajdanu, stały się asumptem dla realizacji inicjatywy Lubelskiego EuroMajdanu Kulturalnego. Akcja wywołała zainteresowanie wśród środowisk artystycznych Lublina, Polski, jak i Europy. Chęć

uczestnictwa w niej wyraziło wielu muzyków, artystów sztuk wizualnych oraz scenografów. Według pierwotnego założenia wydarzenie miało być jednodniowy festiwalem charytatywnym, szybko jednak zdecydowano o przekształceniu go w projekt o charakterze długofalowym, służącym pogłębieniu wiedzy Lublinian na temat sytuacji na Ukrainie; wsparciu ukraińskich ruchów prodemokratycznych; dotarciu z informacjami o aktualnych warunkach politycznych i społecznych na Ukrainie.

Również na Ukrainie odbywa się szereg wydarzeń mających na celu zaznajomienie się z kulturą polską. W 2013 roku w Iwano-Frankowsku po raz kolejny można było zapoznać się z najnowszą polską kinematografią w ramach cyklicznej akcji Przegląd Najnowszych Filmów Polskich „Pod Wysokim Zamkiem”, zorganizowanej z inicjatywy Konsula Generalnego RP.¹⁷ Innym wartym uwagi wydarzeniem jest Polsko-Ukraiński Festiwal Partnerstwa odbywający się we Lwowie i będący w zamyśle imprezą cykliczną. W 2013 roku II edycja festiwalu obfitowała w liczne koncerty, które uświetniły również zespoły muzyczne z Lubelszczyzny, a także artyści Lubelskiego Teatru Muzycznego.¹⁸ Natomiast w 2014 roku ze względów bezpieczeństwa wynikających z niestabilnej sytuacji na Ukrainie, zrezygnowano z występów na dużej scenie. Od siedemnastu lat we Lwowie dobywają się tradycyjne spotkania opłatkowe, inicjowane przez Stowarzyszenie „Wspólne Korzenie” i władze miasta Lublina. Projekt „Perły wschodnioeuropejskie: tworzenie miejskiej turystyki w przestrzeni transgranicznej” współtworzony przez Radę Miejską Iwano-Frankowska i Kołomyi, Radę Miejską Lwowa i Lubelską Regionalną Izbę Turystyczną ma na celu wypracowanie atrakcyjnych warunków turystycznych w miastach wschodniej Polski i zachodniej Ukrainy w celu przyciągnięcia większej liczby turystów. Programem jest objętych sześć miast: Lwów, Iwano-Frankowsk, Kołomyja, Lublin, Zamość i Przeworsk. W związku z tym planowane jest unowocześnienie i uatrakcyjnienie tras turystycznych, między innymi poprzez stworzenie audiowycieczek. Oczywiście projekt nastawiony jest przede wszystkim na poprawę sytuacji ekonomicznej miast za sprawą oczekiwanego wzrostu wpływów z turystyki, ale może się on przyczynić do promocji wymienionych miejscowości, a co za tym idzie wzrostu zainteresowania kulturą i historią regionu pogranicza polsko-ukraińskiego.¹⁹

W Polsce obecna jest prasa ukraińska. „Nad Buhom i Narwoju” to dwumiesięcznik wydawany przez Związek Ukraińców Podlasia od 1991 roku, w języku polskim i ukraińskim. Czasopismo porusza kwestie życia społecznego i kulturalnego Ukraińców Podlasia, Chełmszczyzny i Ziemi Brzeskiej.²⁰ Związek Ukraińców w Polsce wydaje w języku ukraińskim tygodnik „Nasze słowo”, który również posiada stronę internetową.²¹ Na Ukrainie natomiast od 2007 roku ukazuje się dwutygodnik „Kurier Galicyjski”. Redakcja gazety znajduje się we Lwowie i zajmuje się życiem kulturalnym i politycznym mniejszości polskiej mieszkającej na Ukrainie, ale także stosunkami polsko-ukraińskimi, poświęcając przy tym sporo miejsca tematyce historycznej. Kurier otrzymuje wsparcie finansowe od Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, za pośrednictwem Fundacji Pomoc Polakom na Wschodzie.²² We Lwowie wydawany jest także polskojęzyczny miesięcznik społeczno-kulturalny „Lwowskie spotkania”, zajmujący się głównie literaturą i kwestiami historycznymi, oraz religijnym. Co jakiś czas z okazji ważnych rocznic ukazują się wydania specjalne, poświęcone konkretnym wydarzeniom i osobom, np. w 80-tą rocznicę urodzin Zbigniewa Herberta dotyczące dorobku poety; w 60-tą rocznicę akcji „Burza”, czy wydanie poświęcone Józefowi Piłsudskiemu.²³ Ponadto, w Kijowie ukazuje się „Dziennik kijowski” – polskojęzyczne pismo społeczne, ekonomiczne i literackie, oraz „Gazeta Polska”, ukazująca się od 2002 roku na środkowej Ukrainie.

¹⁷ *Przegląd Najnowszych Filmów Polskich „Pod Wysokim Zamkiem”*, <http://kuriergalicyjski.com/index.php/cogdziekiedy/2705-przegld-d-najnowszych-film-w-polskich-pod-wysokim-zamkiem-w-iwano-frankiwsku>, dostęp 19.05.2015

¹⁸ *У Львові 6 вересня відкриють українсько-польський фестиваль партнерства*, http://zik.ua/ua/news/2014/09/02/u_lvovi_6_veresnya_vidkryut_ukrainskopolsky_festyval_partnerstva_519894, dostęp: 20.05.2015.

¹⁹ *Міський культурний туризм об'єднає 6 міст України і Польщі*, <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25159247.html>, dostęp: 23.05.2015.

²⁰ *Над Бугом і Нарвою*, <http://nadbuhom.pl/>

²¹ *Наше слово*, <http://www.nasze-slowo.pl/>

²² *Kurier Galicyjski*, <http://kuriergalicyjski.com/>

²³ *Lwowskie spotkania*, <http://www.lwow.com.pl/spotkania/spotkania.html>, dostęp: 22.05.2015.

¹³ A. Gil, *W cieniu przeszłości. Stosunki polski-ukraińskie i polsko-białoruskie – stan obecny i perspektywy* [w:] "Prace Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej", Lublin 2010, s. 24-25.

¹⁴ A. Sawicz, *Konflikty etniczne pogranicza polsko-ukraińskiego*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw: frakcja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, T. Kapuśniak [red.], Lublin – Warszawa 2011, s. 189-199.

¹⁵ *Współpraca humanitarno-kulturowa pomiędzy Ukrainą i Polską*, <http://poland.mfa.gov.ua/pl/ukraine-pl/culture>, dostęp: 20.05.2015.

¹⁶ *Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza*, <http://fkdp.pl/o-fundacji>, dostęp: 17.05.2015.

Zakończenie

Podsumowując, czynnik kulturowy w stosunkach międzynarodowych jest dosyć istotny. Dzięki kontaktom państw na tej płaszczyźnie możemy rozwijać swoją wiedzę, zdobywać nowe doświadczenia, uczestniczyć w ciekawych wydarzeniach artystycznych, a nawet uzyskiwać wykształcenie za granicą. Polskę i Ukrainę cechuje bliskość kulturowa, co może pozytywnie wpływać na kontakty polityczne. Występowanie coraz liczniejszej mniejszości ukraińskiej w Polsce, oraz intensyfikacja kontaktów dwustronnych pozwala lepiej poznać swojego sąsiada, oraz pozbyć się utrwalanych przez lata stereotypów. Również wydarzenia kulturalne organizowane w polskich i ukraińskich miastach spełniają pozytywną rolę w budowaniu relacji. Konieczne natomiast jest wzmocnienie kontaktów naukowych, przede wszystkim w zakresie wymiany młodzieży i studentów, tak, aby Polacy również mogli zdobyć szerszą wiedzę na temat specyfiki kultury ukraińskiej.

Effect of cultural factor on Polish and Ukrainian relations

Abstract: Culture is an important aspect of international relations. Poland is culturally similar to Ukraine that is a result of geographical location and common history. It has positive influence on intensification of political contacts and cooperation of states. What is more, number of cultural events organized by bilateral sides has positive role in building relationships. A lot of young people decide to study in Poland so minority of Ukrainians is increasing.

Bibliografia

Opracowania:

- Gil A., *W cieniu przeszłości. Stosunki polski-ukraińskie i polsko-białoruskie – stan obecny i perspektywy*, "Prace Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej", Lublin 2010.
- Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997.
- Konersmann R., *Filozofia kultury. Wprowadzenie*, Warszawa 2009.
- Konieczna J., *Coraz dalsi sąsiedzi? Wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001, s. 87-91.
- Kozakiewicz J., *Polska i jej wschodni sąsiedzi po rozszerzeniu NATO na Wschód*, [w:] *Ukraina między Rosją a Zachodem*, Zamarlik M. (red.), Kraków 2001.
- A. Sawicz, *Konflikty etniczne pogranicza polsko-ukraińskiego*, [w:] *Wspólnota Niepodległych Państw: frągmegracja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, Kapuśniak T. (red.), Lublin – Warszawa 2011.
- B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, Pietraś M., Kapuśniak T. (red.), Lublin 2007.
- Wojciuk A., *Kultura w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych. Tom 1, Zwrot kulturowy*. Schreiber H., Michałkowska G. [red.], Warszawa 2013.

Źródła internetowe:

- *Bezprecedensowy wzrost liczby studentów zagranicznych w Polsce*, <http://www.perspektywy.pl/portal/bezprecedensowy-wzrost-liczby-studentow-zagranicznych-w-polsce>
- *Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza*, <http://fkdp.pl/o-fundacji>
- *Kurier Galicyjski*, <http://kuriergalicyjski.com/>
- *Lwowskie spotkania*, <http://www.lwow.com.pl/spotkania/spotkania.html>
- *Міський культурний туризм об'єднає 6 міст України і Польщі*, <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25159247.html>
- *Над Бугом і Нарвою*, <http://nadbuhom.pl/>
- *Наше слово*, <http://www.nasze-slowo.pl/>
- *Przegląd Najnowszych Filmów Polskich „Pod Wysokim Zamkiem”*, <http://kuriergalicyjski.com/index.php/cogdziekiedy/2705-przegl-d-najnowszych-film-w-polskich-pod-wysokim-zamkiem-w-iwano-frankiwsku>
- *У Львові 6 вересня відкривають українсько-польський фестиваль партнерства* http://zik.ua/ua/news/2014/09/02/u_lvovi_6_veresnya_vidkryut_ukrainskopolskyu_festyval_partnerstva_519894
- *Współpraca humanitarno-kulturowa pomiędzy Ukrainą i Polską*, <http://poland.mfa.gov.ua/pl/ukraine-pl/culture>

Szczepan Czarnecki
Aleksandra Martines

MIASTO HISTORYCZNE, A TOŻSAMOŚĆ MIESZKAŃCÓW ІСТОРИЧНЕ МІСТО ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЖИТЕЛІВ

У статті розглядається теоретичний аспект співвідношення ідентичності мешканців міста та його історичного минулого. Детально розглядається приклад Любліна. Проводяться аналогії і розглядається досвід інших міст. Для досягнення поставленої мети використовується міждисциплінарний підхід.

Miasta mają wpływ na poglądy, postawy oraz życie milionów ludzi na całym świecie. Mimo iż to ludzie nadają charakter miejscu, paradoksalnie są również przez dane miejsce determinowani. Duch czy też atmosfera miasta przywodzi refleksję, że każde miasto posiada własny charakter i własne wartości, tak jak w starożytności synonimem demokracji były Ateny, tak też dziś miasta próbują tworzyć własny, odróżniający od innych charakter; pojawiają się kategorie miast dla zakochanych, miast sukcesu czy spokoju, miast nowoczesnych i historycznych. Charakter miejsca dla mieszkańców miasta stanowi o atrakcyjności / nieatrakcyjności miejsca. Każde miasto jest na swój sposób inne, każde ma swoją własną tożsamość, która w dużym stopniu jest zależna od tożsamości swoich obywateli i vice versa. Tożsamość miasta i obywateli staje się również ważnym determinantem określającym jakość życia.

Według słownika języka polskiego możemy znaleźć cztery definicje tożsamości, 1. identyczność, 2. w odniesieniu do pojedynczego człowieka: świadomość siebie, 3. fakty, cechy, dane personalne pozwalające zidentyfikować jakąś osobę, 4. w odniesieniu do społeczności: świadomość wspólnych cech i poczucie jedności²⁴.

Zagadnieniami tożsamości zajmują się głównie nauki socjologiczne i psychologiczne. Dlatego bardziej adekwatne jest mówienie o przypisywaniu tożsamości i utożsamianiu. Utożsamianie obejmuje procesy zewnętrzne jak i wewnętrzne. Pierwsze z nich narzucane są odgórnie, związane są z władzą, opierają się więc na nazywaniu i identyfikacji. Drugi zaś z procesów, to przypisywanie cech od wewnątrz, czyli samookreślanie. Tożsamość jest procesem formowania człowieka, obejmuje tworzenie świadomości i podświadomości. Pierwotnego źródła i motoru rozwoju świadomości możemy szukać w coraz większej rzeczywistej autonomii jednostki, która wyraża się w zmianie swojej relacji z innymi.²⁵

Głównymi determinantami kształtowania tożsamości są: kontekst czasu (przeszłość, teraźniejszość i przyszłość), miejsca, społeczno-kulturowy (społeczeństwa, narody, kręgi etniczne i religijne, społeczności lokalne, rodzina itp.).

W ciągu całego życia człowieka od dzieciństwa poprzez okres dorastania po późną dorosłość nie tylko zdobywamy wiedzę i różne umiejętności, poszerzamy swoje zasoby, rozbudowujemy strategię radzenia sobie w różnych bardziej i mniej typowych sytuacjach. Przede wszystkim jednak w każdym okresie naszego życia kształtuje się nasza tożsamość i świadomość tego, że jesteśmy odrębnymi jednostkami, że mimo wszelkich podobieństw różnimy się od innych ludzi, że jesteśmy sobą niezależnie od okoliczności, że upływ czasu nie zaciera w nas tego, dzięki czemu sami siebie rozpoznajemy²⁶.

Pojęcie tożsamości jednostkowej wiąże się z kategorią podmiotowości. To oznacza samopoznanie i świadomość własnego „Ja”, jest to także wynik autorefleksji, która jest cechą istoty świadomej swoich własnych czynów. Podmiotowość jest atrybutem człowieka. Już w początkach socjologii amerykańskiej autopercepcja podmiotu społecznego wiązała się z przekonaniem, że w

²⁴ Słownik Języka Polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/to%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87;2530211>, dostęp: 13 IV 2015

²⁵ Рубинштейн С, *Основы общей психологии*, Москва 1973, с. 261.

²⁶ A. Brzezińska *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, red. A. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s.47-77

analizach działania należy uwzględnić wpływ sposobu pojmowania siebie na kierunek i formy jej aktywności interakcyjnej²⁷.

Tożsamość jednostkowa jest to swoista odpowiedź na pytanie: „kim jestem?”. Dotyczy ona relacji z samym sobą, ale też relacji ze światem zewnętrznym: innymi ludźmi i kulturą. Jest to więc swoiste samookreślenie się – czyli „poczucie bycia podmiotem” wraz z określeniem cech swej podmiotowości oraz przedmiotowości. Wiąże się ona z poczuciem dystansu i bliskości w odniesieniu do interakcji społecznych.

Tożsamość społeczna obejmuje cechy, jakie jednostce przypisują inni ludzie – to znaczy te właściwości, które w złożonym kontekście życia społecznego inni chcą dostrzegać w danej osobie. Obejmuje wszystkie sprawy, które mieszczą się w optyce społecznej, a więc dotyczą kwestii uznawanych za istotne w jakimś stopniu dla życia społecznego (uroda, zainteresowania, postawy itp.)²⁸. Ten konstrukt tworzą, przekształcają i narzucają inni w toku interakcji oraz w różny sposób go propagują albo przynajmniej przywołują w różnych okolicznościach – także i na różne sposoby „imputują” jednostce. Istotą tożsamości społecznej jest podział na „My” i „Oni”, któremu towarzyszy poczucie odrębności i ma znaczenie dla określonej wspólnoty. O swoistości i odrębności danej społeczności decydują wspólne wartości do których żywią emocjonalny stosunek. Stąd też biorą się pojęcia takie jak: mała ojczyzna, swojskość, tutejszość, zakorzenienie²⁹.

Tożsamość zbiorowa (grupowa, kolektywna) to z kolei poczucie tożsamości różnych zbiorowości – poczucie, które skądinąd dokonuje się zawsze „za pomocą” odczuć jednostkowych. Ta tożsamość dotyczy rodzin, plemion, narodów, wszelkich całości społecznych, które tak czy inaczej mają poczucie odrębności od innych. Pojęcie tożsamości zbiorowych (kolektywnych, grupowych) umożliwia uchwycenie pewnych istotnych socjologicznych cech zbiorowości i ich funkcjonowania³⁰.

W przemianach społecznych powstają coraz bardziej rozwinięte i złożone formy identyfikacji jak etniczne, narodowe czy cywilizacyjne, interpretowane jako poszerzone kręgi przynależności. Wytwarzają one nowe elementy więziotwórcze. Rozbudowuje się poczucie odrębności i zróżnicowania. Przy procesie mobilizacji różnic rodzi się poczucie odrębności jako ekskluzywnego ośrodka i koniecznej przynależności. Może być ona przypisana lub refleksyjna, jest wtedy wyznacznikiem auto-identyfikacji. Trzeba jednak zaznaczyć, że tak rozumiana tożsamość nie jest wystarczająca do opisanie współczesnej sytuacji identyfikacyjnej³¹.

Tożsamość człowieka kształtuje się w ciągu całego życia na co składa się przede wszystkim wychowanie w dzieciństwie, otoczenie, religia, ideologia, sytuacja społeczna, polityczna, kultura narodowa itp. Związane jest to z czynnikami rozwoju takimi jak:

- Psychiczny – indywidualna identyfikacja z lokalną społecznością, kulturą;
- Socjologiczny – poczucie odrębności, utożsamianie się z jedną grupą i nie akceptowanie innych (podział „My” – „Oni”);
- Historyczny – związek z dziejami danego miejsca, lokalnymi bohaterami, instytucjami historycznymi;
- Geograficzny – przypisanie do przestrzeni i miejsc;
- Ekonomiczny – wspólnota gospodarcza, kooperacja i konkurencja międzyregionalna;
- Etnograficzny – rozumienie i odczytywanie pewnych znaczeń, symboli, świadomość dziedzictwa kulturowego³².

Każdy człowiek ma swoją ścieżkę rozwoju tożsamości. Podyktowane jest to powyższymi czynnikami.

W dzieciństwie za rozwój tożsamości odpowiadają głównie rodzice i otoczenie dziecka, np. przedszkole, szkoła, wychowawczynie i inne osoby, które mają kontakt z dziećmi na co dzień. Dzieciństwo jest okresem poznawania świata i samego siebie. Jest to czas osiągania samodzielności fizycznej, psychicznej i społecznej. Wszystkie te zasoby są podstawą do formowania tożsamości. Etap ten określany jest mianem eksploracji. Polega on na badaniu, rozpoznawaniu, otoczenia a także eksperymentowaniu, sprawdzaniu jego „wytrzymałości”. Związane jest to z procesami kategoryzacji społecznej, kształtowaniem się poczucia odrębności, budowania niezależności, tożsamości indywidualnej. Zachowania te mają na celu odkrycie i rozpoznanie własnej granicy wytrzymałości fizycznej i psychicznej. Drugim etapem rozwoju tożsamości jest etap podejmowania zobowiązania. Jest to okres przyjmowania odpowiedzialności za siebie i bycia gotowym do ponoszenia konsekwencji, także negatywnych. Proces ten jest efektem oczekiwań społecznych.

W zależności od przebycia powyższych etapów, człowiek nabywa różną tożsamość. Prawidłowy rozwój według powyższych etapów skutkuje rozwinięciem tożsamości osiągniętej. W przeciwnym razie, jednostka otrzymuje status tożsamości rozproszonej. Istnieją jeszcze dwa inne statusy tożsamości. Tożsamość nadana, wykształca się u osób, których okres dojrzewania był zanadto kontrolowany i ukierunkowywany przez osoby znaczące. Przeciwnością tego typu tożsamości jest tożsamość moratoryjna. Dotyczy ona osób, które w okresie dorastania uzyskały nadmiar przyzwolenia na podejmowane decyzje. Powyższy podział jest koncepcją tzw. statusów tożsamości opracowanych przez kanadyjskiego psychologa Jamesa Marcia³³.

Na proces kształtowania, rozwoju tożsamości ma wpływ wiele aspektów. Jednak należy stwierdzić, iż kluczowym czynnikiem rozwoju tożsamości człowieka są inni ludzie. Na proces ten od urodzenia składa się okres wychowania przez rodziców, nauczycieli, rówieśników. Wszystkie czynniki, kształtujące tożsamość, są również wytworem działalności człowieka, mniejszych i większych grup społecznych (kultura, sztuka, historia, ogólnie pojęte osiągnięcia cywilizacji). Dorobek poprzednich pokoleń daje nam świadomość, skąd pochodzimy, w jakiej rzeczywistości się znajdujemy i co należy zrobić dla jej poprawy dla siebie i przyszłych pokoleń.

Tożsamość a przestrzeń.

„Już od czasów starożytnych miasto stanowiło typową formę organizowania przestrzeni, w której toczy się życie społeczne.”³⁴ Ze względu na historię dziejową narodów, współczesne miasta europejskie znajdują się na różnych etapach rozwoju, a także posiadają różnorodną przestrzeń. „Przebieg jest nie tylko miejscem interakcji, tłem dla zdarzeń, lecz także elementarnym składnikiem tożsamości. Wpływając na odrębność ontologiczną jednostki, jak i zbiorowości zajmującej dany obszar, tożsamość zostaje legitymizowana przez przestrzeń, na którą składają się miejsca pamięci znaczące dla danej zbiorowości, pomniki upamiętniające lokalnych (narodowych) bohaterów, charakterystyczne budowle, pejzaż. Wszystkie te elementy współtworzą właściwy danemu miejscu krajobraz etnoprzestrzenny przekazywany w opowiadaniach, pieśniach, obrazach, stanowiący podstawę do określenia własnego „Ja” jednostki.”³⁵ Poprzez istnienie miejsc o charakterze symbolicznym, przestrzeń jest niejako fizycznym nośnikiem historii miejsca, ma charakter kulturotwórczy. „Miejsca szczególne dla danej społeczności sakralizują przestrzeń, która w obliczu procesów globalizacyjnych nabiera szczególnego znaczenia i nadaje tożsamość jednostce”³⁶.

Przebieg symboliczna

Ważnym determinantem określenia tożsamości grupowej są wspólne dlań wartości, określające zarówno system normatywny jak i relacje zachodzące w danej zbiorowości. W relacji międzygrupowej oraz poczuciu odrębności ważną rolę odgrywa miejsce, odrębne dla

²⁷ T. Czernik, „Tożsamość jednostkowa w wielokulturowej przestrzeni w procesie dyfuzji kultur”, Studia Teologiczno-Historyczne Rok VII 2008 Nr 1 (12), s. 36

²⁸ Golka M., „Imiona wielokulturowości”, Warszawa 2010, s. 54

²⁹ D. Lalak, *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej o pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Plich, Wrocław 1999, s.309-310

³⁰ Golka M., „Imiona wielokulturowości”, Warszawa 2010, s. 54

³¹ A. Appadurai, *Modernity at large: cultural dimensions of modernity*, London and Minneapolis 1996, s. 83

³² M. Błaszczak, *Rozważania nad lokalną tożsamością mieszkańców Wrocławia*, [w:] Z. Kurcz, Z. Morawski (red.), *Sytuacja i rola wielkiego miasta w procesie transformacji. Studium porównawcze rozwoju ekonomicznego i procesów społecznych na przykładzie Wrocławia i Lipska*, Wrocław 2003, s. 171

³³ A. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, red. A. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s.47-77

³⁴ J. Karmowska „Promocja wewnętrzna w historycznym mieście europejskim jako czynnik kształtujący jakość życia społeczności lokalnej” w: *Socjologia Miasta – nowe dziedziny badań*, red. Andrzej Majera, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 213

³⁵ T. Burdzik „Przebieg jako składnik tożsamości w świecie globalizacji” w: *Kultura – Historia – Globalizacja* Nr 11, Wrocław 2012 s. 13

³⁶ Tamże s. 14

społeczności i konstytuujące jej status oraz granice. „Relacje ukształtowane przez przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji nie odnoszą się wyłącznie do kategorii przestrzenno-symbolicznych, lecz również do interakcji grup społecznych na danym obszarze. Stosunki społeczne w obrębie określonej przestrzeni stanowią ważny element świadomości zbiorowości, odróżniający to, co ważne, od tego, co zwyczajne.³⁷ Ze względu na potrzebę odróżnienia miejsc o charakterze szczególnym, należy podkreślić istotę miejsca w przestrzeni publicznej i nadać mu charakter miejsca, które znaczy więcej niż pozostałe. „Wyróżnienie pewnych przestrzeni jako ważniejszych dla społeczności żyjącej na danym obszarze może być niezrozumiałe nie tylko dla osób napływowych, niezorientowanych w historii danego obszaru. Wartościowanie przestrzeni odnosi się nie tylko do szeroko propagowanych miejsc i budowli pamięci, najważniejszych elementów konstytuujących pamięć zbiorową, ale również do miejsc o mniejszym znaczeniu dla ogółu społeczeństwa.”³⁸ Mieszkańcy miasta czy regionu żyjący nieopodal miejsca posiadającego określoną wartość symboliczną w zakresie historii czy kultury, ze względu na ciągłość obcowania z nim, mogą nadać danemu miejscu większe znaczenie symboliczne, aniżeli innym miejscom symbolicznym o charakterze narodotwórczym, znajdującym się jednak daleko od miejsca ich życia codziennego, co w efekcie spowodować może silne poczucie tożsamości lokalnej. W tym przypadku ogromne znaczenie dla kształtowania poczucia tożsamości wyznaczać będą następujące czynniki:

- rozumienie historii miejsca
- znajomość walorów historycznych, kulturowych i symbolicznych oraz ich znaczenia dla miejsca / regionu
- dostępność miejsca

Jeśli przestrzeń będzie rozumiała dla społeczności lokalnej, może stać się podstawowym elementem wyznaczającym jej tożsamość kulturową. Natomiast w sytuacji nieznajomości miejsca wśród mieszkańców miasta czy regionu, przestrzeń o charakterze symbolicznym staje się nieatrakcyjna z perspektywy budowania tożsamości zbiorowej, nabierając jedynie znaczenia w budowaniu tożsamości jednostek.

Obok historii cechą charakterystyczną dla kształtowania się tożsamości we współczesnym świecie staje się także jakość życia mieszkańców oraz lokalizacja miasta. Za przykład może posłużyć w tym przypadku Chicago oraz San Francisco. Chicago ukształtowane poprzez rozwój kolei oraz kanałów wodnych stało się jednym z największych centrów komunikacyjnych w Stanach Zjednoczonych, co pozwoliło miastu na rozwój w sferze przemysłu rolnego, elektromechanicznego, chemicznego, czy przetwórczo-spożywczego. Znacznie odmiennie na tle Chicago prezentuje się historia położonego na zachodnim wybrzeżu USA San Francisco, które swój rozwój zawdzięcza tak zwanej „gorączce złota” i przybywającym do miasta poszukiwaczom tego metalu, którzy w wyniku szybkiego bogacenia się poszukiwali form lokowania kapitału, inwestując początkowo w instytucje finansowe. Te dwa amerykańskie miasta posiadają znacznie odmienny charakter oraz tożsamość ze względu na swoje położenie, historię i zróżnicowanie społeczne. Chicago w wyniku rozwoju infrastruktury jawi się dziś jako centrum komunikacyjno – przemysłowe, zaś San Francisco – finansowo – kulturalne. Kolejnym aspektem niezaprzeczalnie wpływającym na tożsamość miejsca jest architektura prezentująca historię dziejów miasta. Architektura nie stanowi jedynie formy fizycznej, ale odzwierciedla ruchy kulturowe przeszłości. Każde miasto, poprzez architekturę przedstawia społeczeństwu swoją historię, a zachowanie przestrzeni zabytkowej stanowi o unikalnej tożsamości dzisiejszych miast. Od renesansowej architektury na wschodzie Polski, po gotyckie budynki na zachodzie, architektura staje się fizyczną reprezentacją naszej historii.

W przypadku architektury, problematycznym staje się miasto dotknięte wojnami (np. miasta europejskie zniszczone podczas II Wojny Światowej) czy kataklizmami. Zniszczenie miasta przerywa ciągłość jego istnienia i niszczy istniejącą strukturę społeczną, w wyniku czego może nastąpić zjawisko całkowitej lub częściowej utraty tożsamości zarówno miasta jak jego mieszkańców. Miastem

na nowo kształtującym swoją tożsamość jest między Rotterdam, całkowicie zniszczony podczas nalotów bombowych w 1940 roku, odrodził się jako miejsce o zmienionej strukturze społecznej i urbanistycznej. Czy zachował swoją dawną tożsamość? Na to pytanie odpowiada po części projekt Rotterdam 2040; jest to projekt przyszłości miasta, utrzymujący zasadę, że nie można patrzeć w przyszłość, nie biorąc pod uwagę swojej przeszłości. Autor filmu Rotterdam 2040 Gyz La Rivière rekonstruuje historię Rotterdamu z czasu sprzed bombardowań aż do teraz i rozszerza wizję rozwoju miasta do roku 2040 (tj. 100 lat po zniszczeniu miasta i 700 lat po jego powstaniu).³⁹ Gyz la Rivière twierdzi, że identyfikacja tożsamości miasta zajmuje 100 lat, wspomniany Rotterdam staje się już „dorosły”, pozostawiając za sobą okres „szalonego dojrzewania”. Analogicznie względem Rotterdamu, jawi się projekt Lublin 700, poświęcony obchodom 700-lecia miasta, a dokładnie odnowienia aktu lokacyjnego miasta, gdyż pierwszy akt nie zachował się.

Lublin : determinant historyczny a tożsamość miasta

Mając na uwadze wydarzenia historyczne, polskie miasta w 1989 roku stanęły przed nowym wyzwaniem wykorzystania swojego potencjału oraz kreowania zarazem własnej tożsamości i tożsamości społecznej. Gdy dziewiętnastowieczna Europa przeżywała swego rodzaju „miejski renesans”, Polska ze względu na okres zaborów borykała się ze znacznymi problemami natury społeczno-ekonomicznej, co skutecznie hamowało rozwój ośrodków miejskich. II Wojna Światowa przyczyniła się do zrujnowania kraju, w tym większości polskich miast; w wyniku działań zbrojnych prowadzonych podczas II Wojny Światowej, Polska utraciła 2/5 swoich dóbr kulturalnych.⁴⁰ Polskie miasta zostały w znacznym stopniu zniszczone, ponosząc straty ludnościowe oraz materialne. Na tle zniszczeń w skali kraju, Lublin obok Krakowa i Torunia zachował swoją historyczną ciągłość materialną zachowując blisko 85% swoich dóbr materialnych. Historyczny układ urbanistyczny miasta jest obecnie jednym z najlepiej zachowanych zespołów architektonicznych w kraju. Pomimo dobrze zachowanej historycznej tkanki urbanistycznej i znacznej ilości budowli zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, w wyniku działań wojennych niemal całkowicie zmieniona została struktura społeczna, a wielokulturowy charakter miasta został definitywnie zniszczony. Okres powojenny charakteryzował się kolejnymi zmianami; rozwój przemysłu spowodował napływ „nowej” ludności do miasta. W ciągu czterdziestu lat trwania ustroju socjalistycznego, miasto zaludnione zostało przez blisko 250 000 nowych mieszkańców. „Dynamiczny przyrost ludności epoki PRL dokonywał się jedynie w miastach, i to głównie dzięki masowemu napływowi do nich ludności wiejskiej. (...) Liczba osób, które urodzone w mieście socjalizowały się poprzez swoje grupy pierwotne w ramach wzorów kultury wiejskiej, jest dziś nie do odtworzenia.”⁴¹ Zmiany w strukturze demograficznej odcisnęły znaczne piętno na charakterze miasta; obok funkcjonującego przed wojną Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pojawiły się nowe uczelnie: Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej, Uniwersytet Medyczny, Uniwersytet Przyrodniczy, Politechnika Lubelska czy z czasem uczelnie prywatne. Miasto zyskało nową tożsamość o charakterze przemysłowo – akademickim. Przeobrażenia polityczne z 1989 roku sprawiły, że miasto stanęło w obliczu nowych wyzwań oraz możliwości, a dwadzieścia sześć lat transformacji pozwala stwierdzić, że dzisiejszy Lublin jawi się jako miasto niedostatecznie wykorzystujące walory historyczne i kulturowe, jednak proces ten ulega pewnym zmianom.

Współczesny Lublin to także niezwykle interesujący przykład miasta znajdującego się w procesie przemian, w którym mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia stanowią wielkie wyzwanie w procesie tworzenia tożsamości.

Szansy i zagrożenia: Czynnikiem ekonomicznym jako zagrożenie w budowaniu poczucia tożsamości.

Znaczące uprzemysłowienie miasta w okresie PRL w znacznym stopniu zmieniło jego strukturę demograficzną. Transformacja ustrojowa i związane z nią zmiany o charakterze gospodarczym w znaczący sposób wpłynęły na gospodarkę Lublina. Z chwilą zamknięcia wielu

^{37 37} T. Burdzik „Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji” i w: Kultura – Historia – Globalizacja

Nr 11, Wrocław 2012 s.14

³⁸ Tamże s. 14

³⁹ <http://www.rotterdam2040.nl/about/>

⁴⁰ <http://kolekcje.mkidn.gov.pl/index.php>

⁴¹ P. Kublicki „Nowi mieszkańcy w nowej Polsce - Raport” Instytut Obywatelski, Warszawa 2011, s. 5

przedsiębiorstw i instytucji państwowych (Fabryka Samochodów Ciężarowych / Daewoo, Odlewnia Ursus, Cukrownia Lublin) pojawił się nieznanym dotąd problem bezrobocia. Towarzyszyła temu redukcja zatrudnienia w administracji i usługach publicznych. Wraz z prywatyzacją przedsiębiorstw państwowych postępował proces racjonalizacji zatrudnienia, „oznaczał w praktyce masowe zwolnienia pracowników.”⁴² Upadek przemysłu i zjawisko długotrwałego bezrobocia oraz nierównomierny rozwój państwa, znalazły swoje odbicie w obniżeniu rangi Lublina jako silnego ośrodka ponadregionalnego. Przy niedostatecznym rozwoju infrastrukturalnym oraz ze względu na swoje położenie Lublin stał się ośrodkiem charakteryzującym się niskim wskaźnikiem inwestycyjnym. Problemy te dotknęły nie tylko Lublin, ale całą Polskę Wschodnią, którą z czasem zaczęto określać mianem „Polski B”. Miasto wraz z innymi ośrodkami zlokalizowanymi na wschodzie Polski zaczęło funkcjonować w przestrzeni społecznej jako mniej atrakcyjne, „gorsze” zarówno wśród mieszkańców kraju jak i samych lublinian. Pojęcie „Wschód” nabrało nowego wartościującego znaczenia, przestało funkcjonować jedynie w ujęciu geograficznym, ale przybrało także znaczenie pejoratywne w ujęciu ekonomicznym i społecznym. Czynnikiem ekonomicznym nie jest bezpośrednim procesem wpływającym na kształtowanie się tożsamości, jednak wpływa nań pośrednio, poprzez kształtowanie postaw negatywnych, przybierających postać opozycji binarnych o charakterze lepszy (oni) – gorszy (my). Tożsamość oparta na negatywnych postawach i identyfikacji własnego „ja” może tworzyć zjawiska niepożądane takie jak: poszukiwanie tożsamości czy też tożsamość rozproszoną przejawiającą się w braku aktywności społecznej lub migracji do innych ośrodków miejskich. Pomimo iż w ostatnich latach następują widoczne zmiany w zakresie wzrostu inwestycji głównie z sektora usług oraz infrastruktury, opinia miasta bez perspektyw czy miasta bez przyszłości wydaje się być niezmienną.

Przestrzeń historyczna Lublina i jej rola w kreowaniu tożsamości społecznej:

„W czasie II wojny światowej Polska doznała ogromnych strat, najbardziej zaś ucierpiały miasta i mieszczaństwo. Poza nielicznymi wyjątkami niemal wszystkie miasta, które znalazły się w polskich granicach po 1945 roku, zostały dotkliwie zniszczone. W tym kontekście istotny jest fakt, że poważnym zniszczeniom uległy tradycyjne centra i przestrzenie publiczne, które z przyczyn ideologicznych i finansowych nie były odbudowywane. Do wyjątków należy Warszawa, jednak odbudowa Starówki nie przywróciła jej życia i nie stała się ona centrum miasta z prawdziwego zdarzenia. We Wrocławiu funkcje Rynku jako faktycznego i symbolicznego centrum miasta przywrócono dopiero na przełomie XX i XXI wieku. Szczecin do dziś nie posiada centrum, a wszelkie dotychczasowe próby odtworzenia historycznego centrum miasta kończyły się niepowodzeniem.”⁴³ Na tle większości polskich miast Lublin prezentuje się odmiennie. Centrum miasta zostało zachowane i w dużym stopniu posiada swój centrotwórczy charakter, a historyczny zespół architektoniczno-urbanistyczny Lublina rozporządzeniem Prezydenta RP (z 25 kwietnia 2007 Dz.U. 2007 nr 86 poz. 574) został uznany za Pomnik Historii. Ciągłość historyczna lubelskiej architektury tworzy autentyczny przekaz dziejowy; zachowane budowle, mury, zaułki, freski, miejsca pamięci i martyrologii tworzą wyjątkową spójną, nieprzerwaną wielowiekową całość. Zachowana historyczna ciągłość architektury posiada wszelkie predyspozycje ku temu, aby tworzyć przestrzeń o symbolicznym, kulturotwórczym i sakralizującym charakterze świadcząca o własnej unikatowości. Do miejsc takich niewątpliwie zaliczyć należy:

- Zespół architektoniczno – urbanistyczny Starego Miasta;
- Donżon na Wzgórzu Zamkowym, wzniesiony przez Bolesława Wstydliwego w XIII wieku, będący najstarszą murowaną budowlą w Lublinie;
- Kaplica Trójcy Świętej z zachowanymi XV wiecznymi freskami rusko- bizantyńskimi fundowana przez Kazimierza Wielkiego, przebudowana w stylu gotyckim z inicjatywy Władysława Jagiełły;
- Bazylika pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika wybudowana z inicjatywy Kazimierza Wielkiego;

⁴² Nowa Europa, *Raport z transformacji*, XIV forum ekonomiczne, Krynica 2004 s. 20.

⁴³ P. Kublicki „*Nowi mieszkańcy w nowej Polsce - Raport*” Instytut Obywatelski, Warszawa 2011, s. 20

- Elementy miejskich murów obronnych: Brama Krakowska i Brama Grodzka będące symbolami miasta;
- Ulica Grodzka, jedna z najoryginalniej zachowanych ulic miasta, której przebieg oraz nazwa zachowały się od czasów średniowiecznych;
- Teatr Stary, będący drugim najstarszym zachowanym budynkiem teatralnym w Polsce;
- lubelskie świątynie powstałe w stylu renesansu lubelskiego;
- zespół urbanistyczno – architektoniczny Śródmieścia.

Pomimo istnienia dobrze zachowanej, oryginalnej tkanki miejskiej, zauważa się znamienne zjawiska negatywne istniejące w jej bliskim otoczeniu, charakteryzujące się niedostatecznymi działaniami na rzecz wykorzystania potencjału przestrzeni historycznej. Wiele obiektów zabytkowych znajduje się w złym stanie technicznym, przy jednoczesnym braku skutecznych narzędzi eliminujących reklamy w przestrzeni publicznej; nierozwiązany pozostaje także problem terenu dawnej dzielnicy żydowskiej zlokalizowanej pomiędzy wzgórzem Czwartek⁴⁴, Zamkiem oraz Starym Miastem. „Niewielka część dawnej dzielnicy żydowskiej przetrwała do chwili obecnej. Ulica Lubartowska, której część stanowi dziś dawna ulica Nowa, zachowała się do dziś w niemal niezmiennym stanie. Na samym jej końcu znajduje się gmach słynnej Jesziwas Chachmej Lublin im. Meira Szapiry, tuż obok budynku dawnego szpitala żydowskiego, a nieopodal po obu stronach ulicy zabudowania dawnej fabryki wag Hessa. U zbiegu ulicy Lubartowskiej i Nowego Placu Targowego, przed wojną miał tu swoje miejsce Targ Żydowski, z rytualnymi jatkami wzdłuż rzeczki Czechówki. Częściowo zachował się również kwartał składający się z ulic: Kowalskiej, Furmańskiej i Cyruliczej. Kowalska, jedna ze starszych ulic żydowskiego Podzamcza, łączyła się z Szeroką i zachowała się prawie w całości, natomiast Cyrulicza i Furmańska przetrwały do dziś jedynie w części.”⁴⁵ Istniejący plan rewitalizacji⁴⁶ historycznej dzielnicy żydowskiej nie stanowi próby odtworzenia linii zabudowy sprzed 1939 roku, a przedstawia głównie założenia poprawy estetyki tej przestrzeni i częściowe zachowanie układu urbanistycznego. Planowana w tej formie rewitalizacja znacząco zmieni historyczny charakter miejsca oraz obniży znaczenie kultury żydowskiej w historii miasta, co stanowić może o próbie wyparcia swojej dawnej tożsamości i braku uszanowania własnego dziedzictwa kulturowego. Rewitalizacja dawnej dzielnicy żydowskiej to zarówno szansa na odzyskanie pełnej tożsamości miasta, ale i zagrożenie jej częściowej utraty. Redegradacja historycznego centrum miasta powinna także sprzyjać procesowi budowania miasta przyjaznego mieszkańcom czy tzw. miasta w ludzkiej skali (ang. Liveable city⁴⁷), zakładającego integrację wspólnoty poprzez wykorzystanie kultury i przestrzeni miejskiej jako podstawowych czynników

⁴⁴ Osada Czwartek miała charakter osady wiejskiej, będącej zapleczem gospodarczym i handlowym miasta przed jego lokacją. Obecnie na wzgórzu znajduje się powstały w XVI wieku kościół rzymskokatolicki pw. Św. Mikołaja, swą historią sięgający okresu panowania Mieszka I tj. X wieku (prawdopodobnie wtedy na wzgórzu powstała pierwsza świątynia). Nazwa wzgórza pochodzi od dnia tygodnia i związanych z nim cotygodniowych targów.

⁴⁵ http://teatrnn.pl/leksykon/node/921/dzielnice_lublina_podzamcze_dzielnica_%C5%BCydowska

⁴⁶ Projekt miejscowego planu zagospodarowania rejonu Podzamcza zakłada częściowe odtworzenie historycznej siatki ulic przy jednoczesnym zachowaniu Alei Tysiąclecia, jednej z najważniejszych arterii komunikacyjnych w Lublinie będącej częścią trasy W-Z, z największym natężeniem ruchu o dopuszczalnej prędkości 70 km/h. Aleja Tysiąclecia powstała w latach siedemdziesiątych XX wieku, na terenie zniszczonej w okresie II wojny światowej dzielnicy żydowskiej. W sąsiedztwie trasy znajdują się obecnie: Zamek Lubelski, Stare Miasto oraz Dworzec Główny PKS, który w najbliższych latach ma zostać przeniesiony w okolice Dworca PKP w związku z planowaną budową Metropolitalnego Centrum Komunikacji.

⁴⁷ Liveable city to model miasta w którym dąży się do poprawy jakości życia, dostosowania do potrzeb mieszkańców i kształtowania pro aktywnego stylu życia. Od 2006 roku magazyn *Monocole* publikuje listę miast przyjaznych mieszkańcom. Kryteriami branymi pod uwagę w tym badaniu są bezpieczeństwo, komunikacja, klimat, jakość architektury i dostęp do niej, transport publiczny, ochrona środowiska, urbanistyka oraz dostęp do natury, warunki prowadzenia działalności gospodarczej, polityka społeczna, polityka pro aktywna oraz opieka medyczna. Miasto w ludzkiej skali to także próba ograniczenia ruchu samochodów osobowych na rzecz transportu publicznego oraz komunikacji pieszej i rowerowej z uwzględnieniem rozbudowy infrastruktury potrzebnej dla jej rozwoju.

spajających i wpływających na społeczność lokalną oraz budujących silne poczucie tożsamości. Miasta w ludzkiej skali stanowią także odpowiedź na coraz większe oczekiwania mieszkańców ośrodków miejskich i pojawiającej się w Polsce nowej kategorii społecznej jaką stanowią „nowi mieszkańcy”. Po raz pierwszy w historii kraju rozwija się kategoria mieszczaństwa mająca wpływ na model kulturowy społeczeństwa; ich styl życia, formy spędzania czasu wolnego, przejawiane aktywności czy moda stanowią pożądany społecznie wzorzec kulturowy. Nie można powiedzieć, że nowi mieszkańcy stanowią jednolitą kategorię społeczną, jednak przedstawiają pewne cechy wspólne. Współcześni mieszkańcy dostrzegają także istotę miejsca, jego ważność, przejawiają dumę z pochodzenia, są pozbawieni kompleksów względem rówieśników z Europy Zachodniej, gdzie historia mieszczaństwa jako silnej kategorii społecznej jest znacznie dłuższa. Nowi mieszkańcy potrzebują zarówno miasta sukcesu, miasta modnego, miasta z szeroką ofertą kulturalną; nie obawiają się podejmowania wyzwań, poszukują silnych ośrodków miejskich, w których ich tożsamość jednostkowa będzie silnie zintegrowana z tożsamością społeczną. Niewątpliwie nowi Polacy mieszczaństwo stanowią dziś ogromne wyzwanie dla samorządów, redefiniują ich funkcje i relacje pomiędzy władzą a mieszkańcami. Kolejne inicjatywy i akcje społeczne dotyczące miasta w jego różnych wymiarach, a także spory i protesty – zaczynające się od lokatorów mieszkań komunalnych, a sięgające do przedstawicieli środowisk artystycznych – pokazują, że przynajmniej dla części mieszkańców miasto stało się ważną kwestią. Oni wszyscy chcą wpływać na jego kształt, na planowanie przestrzenne, politykę społeczną i kulturalną.⁴⁸ Nowi mieszkańcy chcą kształtować nie tylko własną tożsamość, ale też tożsamość miasta.

Tożsamość jako odpowiedź na pytanie: „kim jestem?” jest wynikiem wielu aspektów, wśród których znaną rolę pełnią działania władz lokalnych, instytucji kultury czy organizacji pozarządowych oraz ich wzajemnej współpracy. Także w Lublinie zauważa się znaczący zwrot ku budowaniu tożsamości miasta opartego na własnej historii, wykorzystaniu potencjału historyczno – kulturowego, symbolicznego oraz współpracy na płaszczyźnie samorząd – organizacje pozarządowe⁴⁹. Coraz większą uwagę zwraca się na wyróżnianie postaci związanych z miastem (Józef Czechowicz, Henryk Wieniawski, Wincenty Pol, Jakub Izaak Horowicz, Franciszka Arnsztajnowa, Julia Hartwig, Edward Hartwig, Ignacy Kraszewski, Biernat z Lublina, Jan Kochanowski, Jan Długosz, Isaac Bashevis Singer, Bolesław Prus), istotnych wydarzeń historycznych (lokacja miasta, Unia Lubelska, powołanie Trybunału Koronnego, Pożar Miasta Lublina, strajki robotnicze - Lubelski Lipiec) oraz przestrzeni o charakterze symbolicznym i martyrologicznym (zespół zabytkowo architektoniczny Starego Miasta oraz Śródmieście, Piwnica pod Fortuną, Renesans Lubelski, Więzienie na Zamku, Dom pod Zegarem, Państwowe Muzeum na Majdanku) mających znaczenie zarówno dla regionu jak i całego kraju. Działania te często nie stanowią wystarczająco silnego przekazu, który umożliwiłby społeczności lokalnej zrozumienie historii miejsca oraz jego znaczenia, nie podkreślają w wystarczającym stopniu historycznych oraz symbolicznych walorów, co przy równoczesnym braku rewitalizacji i poprawy estetyki historycznych części miasta takich jak ul. Lubartowska, ul. Zamojska, ul. Dolna Panny Marii, ul. Kowalska, Plac Rybny czy Podzamcze znacznie ogranicza proces rozumienia wartości historycznej przestrzeni miejskiej wśród społeczności lokalnej, a w efekcie prowadzi do nieznaności miasta wśród mieszkańców, ograniczając zarazem pełne symboliczne oraz kulturotwórcze wykorzystanie charakteru miejsca, rozumienie i odczytywanie pewnych znaczeń i symboli, a tym samym negatywnie wpływa na proces budowania tożsamości zbiorowej.

Znaczący wzrost działań na rzecz budowania tożsamości miasta wystąpił w okresie starań o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016; w okresie tym podjęto szereg aktywności poświęconych promocji wewnętrznej wśród mieszkańców, edukacji historycznej oraz symbolicznej, nastąpiło

„zwrócenie się miasta” do jego mieszkańców, wzbogacona została oferta kulturalna, na znaczeniu zyskała także polityka kulturalna. Kolejnym wydarzeniem, które powinno znacząco wpłynąć na tożsamość społeczną mieszkańców Lublina, będzie rocznica związana z lokacją miasta. W 2017 roku Lublin będzie obchodził 700-lecie nadania praw miejskich⁵⁰ przez Władysława Łokietka;

„W roku 1317 Władysław Łokietek dokonał lokacji Lublina, wprowadzając miasto w europejski obieg gospodarczy i kulturowy. 700 lat później, w roku 2017, chcemy zapytać o znaczenie tego wydarzenia, powrócić do korzeni – ale i spojrzeć w przyszłość.”⁵¹

W związku z planowanymi obchodami powstał projekt Lublin 700.⁵² Projekt ten zakłada zwiększenie partycypacji społecznej, działania społeczne i oświatowe, szereg wydarzeń kulturalnych, naukowych i sportowych, będzie to niewątpliwie znacząca możliwość cementowania tożsamości miejsca oraz budowy tożsamości zbiorowej opartej na wartościach symbolicznych

Teksty Źródłowe:

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 kwietnia 2007 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Lublin - historyczny zespół architektoniczno-urbanistyczny" Dz.U. 2007 nr 86 poz. 574

Zarządzenie nr 1057/2011 Prezydenta Miasta Lublin z dnia 4 listopada 2011 r. w sprawie powołania Rady Kultury Przestrzeni

Bibliografia

- Appadurai A., (1996), *Modernity at large: cultural dimensions of modernity*, London and Minneapolis
- Błaszczak M., (2003). *Rozważania nad lokalną tożsamością mieszkańców Wrocławia*, [w:] Z. Kurcz, Z. Morawski (red.), *Sytuacja i rola wielkiego miasta w procesie transformacji. Studium porównawcze rozwoju ekonomicznego i procesów społecznych na przykładzie Wrocławia i Lipska*, Wrocław
- Brzezińska, A. (2006). *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*. W: A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), *Edukacja regionalna* (s. 47-77). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czernik T., (2008). *Tożsamość jednostkowa w wielokulturowej przestrzeni w procesie dyfuzji kultur*, *Studia Teologiczno-Historyczne Rok VII 2008 Nr 1* (12),
- Burdzik T. (2012), *Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji*. [w:] *Kultura – Historia – Globalizacja Nr 11*, Wrocław
- Diduszko – Zyglewska A. (2011), *Demokratyzacja Miasta w: Debaty*, Warszawa
- P. Kublicki „*Nowi mieszkańcy w nowej Polsce - Raport*” Instytut Obywatelski, Warszawa
- Golka M. (2010), „*Imiona wielokulturowości*”, Warszawa
- Karmowska J. (2007), „*Promocja wewnętrzna w historycznym mieście europejskim jako czynnik kształtujący jakość życia społeczności lokalnej*” w: *Socjologia Miasta – nowe dziedziny badań*, red. Andrzej Majera, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Lalak D. (1999), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej o pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Plich, Wrocław 1999
- Рубинштейн С, (1973), *Основы общей психологии*, Москва
- Strony internetowe:**
- <http://kolekcje.mkidn.gov.pl/index.php>
- <http://www.rotterdam2040.nl/about/> <http://www.um.lublin.pl/um/index.php?t=200&id=18284>
- <http://sjp.pwn.pl/sjp/to%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87;2530211>, dostęp: 13 IV 2015

⁴⁸ A. Diduszko – Zyglewska „*Demokratyzacja Miasta*” w: *Debaty*, Warszawa 2012 s. 3

⁴⁹ Przykładem takiej współpracy jest między innymi powołanie Rady Kultury Przestrzeni jako organu doradczego, opiniotwórczego i pomocniczego Prezydenta Miasta Lublin w sprawach planowania i zagospodarowania przestrzeni przyjaznej człowiekowi i przyrodzie. Rada Kultury Przestrzeni wraz z Forum Kultury Przestrzeni w Lublinie były organizatorami oficjalnej wizyty prof. Jana Gehla w Lublinie w 2014 roku.

⁵⁰ Miasto lokowano na prawie magdeburskim prawdopodobnie za czasów Bolesława Wstydlivego około 1257 roku, jednak nie zachował się akt lokacyjny. Udokumentowanej lokacji 15 sierpnia 1317 dokonał Władysław I Łokietek

⁵¹ <http://www.um.lublin.pl/um/index.php?t=200&id=18284>

Mgr. Renáta BZDILOVÁ, PhD. (Assistant Professor, Department of Political Science, Pavol Jozef Šafárik University in Košice; bzdilova.renata@gmail.com)

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD. (Assistant Professor, Department of Political Science, Pavol Jozef Šafárik University in Košice; gestok@gmail.com)

Review

Marcela Gbúrová: Slavdom in Europe, Europe in Slavdom. A Vision of the Modernisation of Slavs by Štefan Launer. LAP LAMBERT Academic Publishing. Saarbrücken, Detschland. 116 p. ISBN 978-3659-71462-7

During her career as a political scientist, Marcela Gbúrová has devoted considerable attention to the questions of national and civic identity, interethnic communication and the history of Slovak political thought. She has published several monographs, papers, scholarly and popular science articles, in Slovakia as well as abroad. It is her three books, however, that deserve particular attention. In 1986, her debut *Between Identity and Integrity* ('*Medzi identitou a integritou*') addressed the theoretical and terminological aspects of interethnic communication from the perspective of the political and social reality of the post-communist countries after 1990. Her next two books – *Contacts with Politics* ('*Dotyky s politikou*', Trenčín 2002) and *Between the National and the Civil. Slovak experience* (Prešov 2004) – explore ethnicity and politics within the historical context of the creation of Slovak society and political elite during the 19th century, focusing on the generation of Ľudovít Štúr and his contemporaries and on the one that preceded them, known as the 'Všeslávia' generation.

The initial impulse for Marcela Gbúrová's most recent book came directly from the publisher. Her paper published in the Slovak Journal of Political Sciences (Liberalism According to Štefan Launer or on an Ethno-Emancipation Theory. Slovak Journal of Political Sciences. 2013, Volume 14, Issue 2, Pages 122 – 149.) captured the attention of Lambert, a well-known German publishing house. They were particularly intrigued by her analysis of the linguistic and political controversy between two Slovak intellectuals, Ľudovít Štúr and Štefan Launer, from the standpoint of German philosophers' national emancipation theories.

Published in English, the present book delves into the subject more deeply than the original paper. In three extensive chapters, the author sets out to outline the life of Štefan Launer and his activities within the national revival movement during the revolutionary decade of the 1840s, which saw the projects of political and social modernisation clash with those of national emancipation. On one hand, there were initiatives for the reform of the government, the political and legal system and on the other, movements that aimed at national revival.

National revival projects that focused on the establishment of cultural and political institutions were, as Gbúrová emphasises, directly following in the footsteps of Herder's pro-Slavic sentiments and national individualism and Hegel's views on history, which proved relevant within the context of the multinational kingdom of Hungary. Here, the politically neutral, peaceful and non-aggressive Johann Gottfried Herder's concept of the individuality of nations nonetheless acquired political connotations and led to the constitution of ethnic minorities and the rise and growth of ethnic nationalist movements that took the shape of linguistic nationalisms. The work of Georg Wilhelm Friedrich Hegel, on the other hand, was perceived primarily through his belief that history is shaped by historic, sovereign nations that have for ages been passing the baton of leadership in the quest for civilisation and progress to one another. This idea proved inspiring for the leaders of large nations that had not yet made their mark in history as well as for the elites of the smaller ones that also hoped to make their contribution to the ongoing debate about the progress of humanity.

The present publication reopens the debate about the early 19th century Slovak intellectual elite's political thought, which sought to comprehend Herder's and Hegel's concepts, as well as the ideas of other leading European intellectuals of that period. They were at the same time engaged in the search for the perspectives for the future of the Slovak nation and its place in Hungary, Slavdom and Europe. The intellectuals engaged in this debate were, it should be noted, a diverse group, representing a broad spectrum of political and social opinions, the modes of socialisation and views regarding the era of Romanticism, the geopolitical space of Central Europe, Hungarian territorial nationalism, civic modernisation of the Austro-Hungarian Empire and the outcomes of the 1848-1849 revolution. Their attitudes towards the concept of Slavic reciprocity differed considerably, with some favouring Austro-Slavism, which others considered an outdated cultural and political idea. The third approach, the one supported by the leading figure of the Slovak ethnic emancipation movement, Ľudovít Štúr, pinned its hopes on the Eastern Slavic concept under the Russian leadership. What these intellectuals, educated at prestigious Austrian or German universities, had in common was their shared educational background, which had also provided them with ample opportunities to meet the

intellectual elite of other national groups of the Austro-Hungarian monarchy and the wider, predominantly Slavic, community. This experience was the source of inspiration they later sought to further develop in their domestic environment.

This dimension of the Slovak political thought of the 1840s is, as Gbúrová observes, most noticeable in the controversies and plans for the modernisation of the Slavic world, authored by Ľudovít Štúr and Štefan Launer, who represent two distinct planes of modernism. The reason why the monograph devotes more space to Štefan Launer is twofold. First, Ľudovít Štúr's position of the leader of the mid 19th century Slovak national revival and the codifier of the Slovak language has been well-documented in a large number of works published in Slovakia as well as abroad, analysing his contribution from the perspective of political science, cultural studies, history, philosophy, linguistics and literature. Štefan Launer, on the other hand, was a major opponent of Štúr's linguistic nationalism and has since been given predominantly negative presentation, due largely to his opposition to Štúr's codification initiative of 1843. He was, furthermore, a proponent of Hungarian liberal political modernism, a philosophy that Štúr's followers found unacceptable. The second reason for the present monograph focusing primarily on Štefan Launer is his theory of ethnic modernisation which, since the time of its publication to this day, has failed to attract sufficient interest.

According to M. Gbúrová, Launer's is an interesting philosophy of history, inspired by Hegel and presented to Slovak readers in 1847. The author focused on the Slavs and their cultural emancipation. Unlike his Russophile colleagues and the proponents of Romantic Messianism, Launer did not see Slavic nations as the sole bearers of civilisation and culture but rather as peoples in need of adopting the standards already established by the four Western European nations – the Germans, English, French and Italians. He firmly believed that the Slavs would only be able to rise to the same level of culture and civilisation once sufficiently acquainted with the Western European spiritual and educational principles. It was this approach, as well as his liberal conviction that political and linguistic rights of the Slovaks should be grounded in Hungarian constitutional patriotism and the belief in the productivity of civic rights and liberties, that has rendered him deeply unpopular among the representatives of Slovak national movement, who saw him as a renegade and a traitor to national and Slavic ideals.

The revolution of 1848-1849 proved that Ľudovít Štúr and his colleagues had been right in their choice of a radical linguistic reform as the path towards the formation of national identity. It was the language that managed to sustain collective ethnic awareness and fuel further homogenisation of the Slovaks in the difficult political circumstances that followed. However, as the author points out, the failure to realise their vision of Slovak nation within the Hungarian monarchy became the source of major disappointment, even fatalistic tendencies, among the leaders of Slovak national revival. The revolution had disrupted the evolutionary logic of their concept. Štúr himself shifted his focus to Slavdom as the post-revolutionary civilisation paradigm, a concept that he explored in his work *Slavdom and the World of the Future* ('*Slovanstvo a svet budúcnosti*'). Rejecting the Western paradigm entirely, it presents his vision for a Slavic state ruled by the Russian autocratic regime. His Slavic pan-Russian perspective is at odds with the liberal political modernism based on the respect for an individual and the universal nature of human rights and liberties advocated by Štefan Launer.

The author concludes her study of Š. Launer by emphasising that, from our contemporary point of view, it was the path that he proposed, a path based on the rational dimension of the philosophy of European history, that has proved to be more productive for the Slavic nations. Succumbing neither to the Russophile nor pan-Slavic unifying tendencies of his contemporaries, Launer countered them by his vision of European integration. The process that he envisioned was to be conducted in two steps, the first of which was the elevation of the Slavic nations to the cultural and civilisation level already achieved by the peoples of the Western Europe, a goal that could only be accomplished through education and the study of their culture, literature and technology. Only then would the Slavic nations be ready for the second step, which was to be one of mutual enrichment, stemming from the principles of the original shared culture – a principle adopted by the European Union.

M. Gbúrová's book offers a scholarly perspective on sensitive issues of the 19th century Slovak national identity and deserves special recognition for its discovery of Štefan Launer, an enlightened rationalist and liberal thinker, whose personal story proves that, as Gbúrová reminds us, the so-called fringe opinions regarding crucial aspects of our civilisation need not necessarily be short lived.

АВТОРИ

Бойчук Орест – аспірант кафедри міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Цікавиться політикою історичної пам'яті. Вивчає польсько-німецьке примирення після 1989 р.

Будко Марися – студентка IV курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Досліджує роль медіа у політиці та інформаційні війни.

Всочорек Емілія – аспірант (докторант – польською) Інституту міжнародних відносин Університету Яна Кохановського в Кельце, філія в Пйотркові Трибунальському. Наукові зацікавлення – Югославський конфлікт 1990-х рр.

Горпиняк Юлія – випускниця напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Цікавиться відносинами між Україною та ЄС.

Дем'яник Христина – магістрант, студентка VI курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Бере участь у спільній програмі подвійних дипломів Варшавського університету та ПНУ ім. В. Стефаника. Вивчає українсько-російські відносини після 1991 р.

Кендересова Єлена – аспірантка кафедри політичних наук філософського факультету Університету ім. Павла Йосифа Шафарика в м. Кошице

Колеснікова Олександра – студентка IV курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Цікавиться питаннями нейтралітету держав у світовій політиці.

Косцеланський Габріель – аспірант кафедри політичних наук філософського факультету Університету ім. Павла Йосифа Шафарика в м. Кошице. Цікавиться громадянською війною в Сирії на сучасному етапі.

Котляр Олег – студент IV курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Досліджує зовнішню політику держав Скандинавського півострова.

Криворучко Наталя – аспірантка кафедри міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Вивчає чесько-американські відносини після 1989 р.

Мартінес Александра – аспірантка кафедри прав людини факультету політології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. Досліджує зовнішню політику РФ.

Польовий Тарас – асистент кафедри міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Вивчає російсько-білоруські відносини після 1991 р.

Рибак Адріана – аспірантка кафедри прав людини факультету політології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. Вивчає ідентичність країн Центрально-Східної Європи.

Сава Йосип – студент IV курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Досліджує зовнішньополітичну діяльність сучасної Угорщини.

Сергійчук Денис – студент III курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Цікавиться питанням Сирії на сучасному етапі міжнародних відносин та геополітикою.

Смотрицька Марія – студентка IV курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Досліджує китаїстику, Великий шовковий шлях і геополітику Китаю.

Соляж Юстина – аспірантка кафедри прав людини факультету політології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. Вивчає тероризм як загрозу міжнародній безпеці.

Танасійчук Ірина – магістрант, студентка VI курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Бере участь у спільній програмі подвійних дипломів Варшавського університету та ПНУ ім. В. Стефаника. Цікавиться відносинами України та ЄС, позицією України в Центрально-Східній Європі.

Хабибова Тамара – студентка IV курсу Воронежського державного університету, факультет міжнародних відносин, кафедра регіоназнавства та економіки зарубіжних країн, профіль "Американські дослідження". Науковий керівник: д.е.н. А.І. Удовиченко.

Чарнецький Щечан – аспірант кафедри прав людини факультету політології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. Цікавиться змінами в країнах колишньої Югославії, а також зовнішньою і внутрішньою політикою сучасної Чехії.

Шатурма Віра – магістрант, студентка VI курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Бере участь у спільній програмі подвійних дипломів Варшавського університету та ПНУ ім. В. Стефаника. Цікавиться питаннями взаємовідносин колишніх країн СРСР.

Шекета Мар'яна – студентка III курсу напрямку «Міжнародні відносини» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Сфера наукових інтересів – етнополітичні конфлікти в контексті сучасних міжнародних відносин

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	3
УКРАЇНОМОВНІ СТАТТІ	5
<i>Будко М.В.</i> Гарантія міжнародної безпеки ООН в умовах праведення гібридної війни	
<i>Бойчук О.І.</i> Україна в трикутнику ЄС-США-Росія	15
<i>Горпиняк Ю.П.</i> Детермінанти політики ЄС щодо України (2010-2013 рр.)	23
<i>Дем'яник Х.В.</i> Наростання протиріч в українсько-російських відносинах (1991-2010 рр.)	34
<i>Колеснікова О.В.</i> Трансформація концепції нейтралітету Австрії	41
<i>Котляр О.В.</i> Норвезький євроскептицизм: причини та наслідки	49
<i>Криворучко Н. В.</i> Чи малий означає безсильний? До питання асиметрії чесько-американських відносин	59
<i>Польовий Т. Є.</i> Основні тенденції та зміни у білорусько-американських відносинах 1991-1996 рр.	69
<i>Сава Й.Й.</i> Російсько-угорські відносини в контексті української Jo.Jo. Russian-Hungarian relations in the context of Ukrainian crisis	77
<i>Сергійчук Д. С.</i> Особливі відносини між США та Великобританією в роки «Холодної війни»	86
<i>Смотрицька М. О.</i> Російський вектор в зовнішній політиці Китайської Народної Республіки на початку III тисячоліття	93
<i>Танасійчук І. М.</i> Переваги й недоліки «Східного партнерства» як формату співпраці України з ЄС	105
<i>Шатурма В. П.</i> Проблеми інтеграції на пострадянському просторі	113
<i>Шекета М. М.</i> Етнополітичні конфлікти і проблема європейської безпеки на початку Третього тисячоліття	119
АНГЛОМОВНІ СТАТТІ	
<i>Габібова Тамара</i> Запровадження стійких альянсів: чому Росія потребує зближення з Єгиптом?)	130
<i>Кендересова Єлена</i> Людина, міграція і новий світ	132
<i>Косцеланський Габріель</i> Громадянська війна в Сирії та залучення до неї Росії	138
ПОЛЬСЬКОМОВНІ СТАТТІ	
<i>Соляж Юстина</i> Проблема морського піратства як загроза для безпеки морських шляхів в Аденській затоці	142
<i>В'єчорек Емілія</i> Балканські конфлікти в кінці ХХ століття. Причини розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії	153
<i>Рибак Адріана</i> Вплив культурного фактору на українсько-польські відносини	163
<i>Чарнецький Шчепан Мартінес Александра</i> Історичне місто та ідентичність жителів	169
РЕЦЕНЗІЇ	
<i>Бзділова Рената</i> Марсела Грубова: Слов'янство в Європі, Європа в слов'янстві. Бачення модернізації слов'ян Стефаном Лайнером.	178

CONTENTS

FOREWORD	3
UKRAINIAN ARTICLES	
<i>Budko M.V.</i> Guarantees of the UNO international security in the hybrid war conditions	5
<i>Boichuk O.I.</i> Ukrainian place in the EU-USA-Russia Triangle	15
<i>Horpyniak Ju.P.</i> Determinants of the EU politics towards Ukraine (2010-2013)	23
<i>Demianyk Kh.V.</i> Controversy escalation in the Ukrainian-Russian relations (1991-2010)	34
<i>Koliesnikova O.V.</i> Austrian neutrality conception transformation	41
<i>Kotliar O.V.</i> Norwegian Euro-skepticism: causes and consequences	49
<i>Kryvoruchko N.V.</i> Is the small one necessarily the weak one? To the problem of Czech-American relations asymmetry	59
<i>Poliovyi T.Je.</i> Main tendencies and changes in the Belorussian-American relations in 1991-1996	69
<i>Sava Jo.Jo.</i> Russian-Hungarian relations in the context of Ukrainian crisis	77
<i>Serhijchuk D.S.</i> Special relations between the USA and The Great Britain during the Cold War period	86
<i>Smotrytska M.O.</i> Russian vector in the foreign policy of the National Republic of China at the beginning of the XXI century	93
<i>Tanasijchuk I.M.</i> Benefit and drawbacks of the "Eastern partnership" as a Ukraine-EU collaboration format	105
<i>Shaturma B.P.</i> Integration problems in the post-Soviet space	113
<i>Sheketa M.M.</i> Ethno-political conflicts and European security problem at the beginning of the XXI century	119
ENGLISH ARTICLES	
<i>Habibova Tamara</i> Embarking on imperishable alliances: why Russia urges rapprochement with Egypt?	130
<i>Kenderešová Elena</i> Human, migration and new world	132
<i>Koscelanský Gabriel</i> Civil war in Syria and Russia's involvement in it	138
POLISH ARTICLES	
<i>Solaz Justyna</i> The problem of maritime piracy as a threat to the security of maritime routes in the Gulf of Aden	142
<i>Viechorek Emilia</i> Balkan conflicts in the late XX century. The reasons for the Socialist Federal Republic of Yugoslavia collapse	153
<i>Rybak Adriana</i> Influence of cultural factor on Polish-Ukrainian relations	163
<i>Charnetski Shchepan Martines Aleksandra</i> The historical city and residents identity	169
REVIEWS	
<i>Bzdilova Renáta , Marcela Gbúrová:</i> Slavdom in Europe, Europe in Slavdom. A Vision of the Modernisation of Slavs by Štefan Launer.	178

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

До збірника наукових праць приймаються не опубліковані раніше, відредаговані статті, рецензії на нові видання, повідомлення про наукові події й заходи.

Стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; - формулювання цілей статті (постановка завдання);

- виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Вимоги для оформлення тексту. Текстовий редактор – не нижче Microsoft Office 2003, шрифт – Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, формат файлу – .doc., поля 2 см, відступ на абзац – 1,25 см (*абзаци відступи формуються не за допомогою пробілів і табулятора*). Текст набирається без переносів слів. Посилання виконуються через команду «Вкласти посилання» в автоматичному режимі (*підтекстові посилання*).

Обсяг статті – до 30 тис. знаків.

Розташування структурних елементів статті. На початку зліва вміщується УДК; нижче справа – ім'я та прізвище автора/авторів, далі по центру – назва статті, нижче – анотація (3-6 речень) та ключові слова українською мовою (4-8 слів), через інтервал – основний текст доповіді. Після тексту вміщується анотація та ключові слова англійською мовою.

До статей авторів, які не мають наукового ступеня, повинна бути додана рекомендація (рецензія) наукового керівника або витяг з засідання кафедри про рекомендацію статті до друку.

У додатковому файлі слід вказати інформацію про автора (авторів): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання, місце роботи, посаду, електронну пошту, контактний телефон, адресу для листування.

Редколегія зберігає за собою право скорочувати і редагувати рукописи. Неопубліковані статті, а також електронні носії й ілюстрації авторів не повертаються.

Матеріали слід надсилати поштою на адресу: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 1, Інститут історії, політології і міжнародних відносин, кафедра міжнародних відносин, або на електронну скриньку: gavryshp@ukr.net.

Редакція не несе відповідальності за зміст статті, достовірність наведених у ній фактів, цитат, дат тощо. Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів.

НБ ПНУС

802014